

ELLIOT ENGEL

OSCAR NASIL WILDE OLDU?*

*...ve diğ er Edebiyatç ıların
Okulda Öğ renemediğ iniz Yaş amları*

Türkçesi: Zeynep Avcı

*SEL

2.BASKI

OSCAR NASIL WILDE OLDU?*

...ve diğ er Edebiyatç ılar ın
Okulda Öğ renemediğ iniz Yaş amları

ELLIOT ENGEL, Indianapolis'te doğ du, UCLA'de yüksek lisans ve doktora eğitimini tamamladı. North Carolina Üniversitesi'nde ve Duke Üniversitesi'nde ders verdi. Yazd ığı on edebiyat incelemesi İngiltere, A.B.D. ve Japonya'da yayımlandı. Charles Dickens'ın yaş amı ve yapıtları üzerine verdiğ i seminerler PBS televizyon kanalındağ österildi. Profesör Elliot Engel otuz yıllık akademik hayatı boyunca çok sayıda ödöl aldı. Edebiyat tarihi üzerine günümüzde de araşt ırmalar yayımlamaya ve seminerler vermeye devam etmektedir.

ZEYNEP AVCI, 1947'de doğ du. Orta Doğ u Teknik Üniversitesi'nde (İdari Bilimler) ve İstanbul Üniversitesi'nde (Sosyoloji) okudu. 1995 yılından beri Bodrum'da yaşıyor.

Yayımlanmış Kitapları: *Kötü Bir Yaratık* (Öyküler), 1983; *Ahş ap Köşkün Hanımefendisi* (Öyküler), 1986; *Bir Kad ının Güncesinden Sayfalar*, 1989; *Gılgamış* (Oyun), 1997; *Aş k Meleğ inin İş leri* (Öyküler), 1998; *A'dan Z'ye Abidin Dino* (Biyografi), 2000; *Suskun Güneş-Bodrum'dan* Öyküler (Öyküler), 2007; *Aş k Meleğ i* (Öyküler), 2007.

Yayımlanmış Çevirileri: *Giacomo Joyce* (J.Joyce), 1986; *Seç me Oyunlar-W.Shakespeare*: Venedik Taciri, Kısasa Kısas, Onikinci Gece, 1998; *Mektuplar- Abélard ve Héloise*, (R. Duncan), 1998; *Rappaccini'nin Kızı* (N. Hawthorne) 2003; *Hırç ın Kız*, W.Shakespeare, 2005; *Alacaklılar*, A.Strindberg, 2005; *Kwaidan* (L. Hearn), 2004.

İÇİNDEKİLER

<i>Sunuş</i>	11
<i>Geoffrey Chaucer</i> (1343 – 1400)	17
<i>William Shakespeare</i> (1564 – 1616)	37
<i>Jane Austen</i> (1775 – 1817)	53
<i>Edgar Allan Poe</i> (1809 – 1849)	67
<i>Charlotte Brontë</i> (1816 – 1855)	
<i>Ve</i>	
<i>Emily Brontë</i> (1818 – 1848)	81
<i>Elizabeth Barrett Browning</i> (1806 – 1861)	
<i>Ve</i>	
<i>Robert Browning</i> (1812 – 1889)	95
<i>Charles Dickens</i> (1812 – 1870)	109
<i>George Eliot</i> (1819 – 1880)	133
<i>Emily Dickinson</i> (1830 – 1886)	149
<i>Oscar Wilde</i> (1854 – 1900)	163
<i>Mark Twain</i> (1835 – 1910)	179
<i>Thomas Hardy</i> (1840 – 1928)	199
<i>Sir Arthur Conan Doyle</i> (1859 – 1930)	215
<i>D.H. Lawrence</i> (1885 – 1930)	229
<i>F. Scott Fitzgerald</i> (1896 – 1940)	241
<i>Ernest Hemingway</i> (1899 – 1961)	255
<i>Robert Frost</i> (1874 – 1963)	271

Çevirmenin Notu

A.B.D.’nin son yıllarda yetiştirdiği en ilgi çekici, en etkileyici İngilizce edebiyat uzmanlarından biri olan Dr. Eliot Engel’in bu kitabı onun halen de devam ettiği konferanslarının ve derslerinin oldukça kısa bir özeti. Engel İngilizcenin oluşumu, İngiliz dilindeki büyük yapıtlar ve yazarları konusunda 50 farklı başlık altında yılda 250’den fazla konferans vererek dolaşıp duruyor. Engel öncelikle Dickens uzmanı. Bu yüzden İngiltere’de de iyi tanınan bir akademisyen olmasına şaşmamak gerek. Yedi kitabı, üç piyesi, dergilerde yayımlanmış birçok makalesi var.

Kitabının Türkçeye çevirilmesinde ilk “engel” adında çıktı. “How Oscar Became Wilde” çift anlamlı bir başlık. “Oscar nasıl Wilde oldu?” yani “tanıdığım Oscar Wilde nasıl öyle biri haline geldi?” demek olabilir. Öte yandan İngilizcede “Wilde”ın sonundaki “e” harfini atarsanız *yabanıl, vahşi, çlgın, deli gibi, arsız, terbiyesiz, hoyrat, zirzop, savruk, döne, güvenilmez*, vb. gibi birçok anlama gelebilir.

Kitabın içerdiği yazarların her birinin İngilizce ustaları olduğunu düşünürseniz Engel’in onları tanıtırken kullandığı İngilizce sözcüklerin niteliğini kestirebilirsiniz. Yazarın yaptığı dil oyunları da cabası...

Sonuçta ortaya İngilizcesi kadar iyi anlaşılan, kolay okunan bir kitap çıktıysa ne mutlu bana.

Çeviri sırasında değerli katkısını esirgemeyen sevgili dost **Şirin Tekeli**’ye ve genç arkadaşım **Nükte Parlaöz**’e teşekkür ederim.

Zeynep AVCI
Kasım 2010, Bitez

Teşekkürler

Her ne kadar hepimize borçlarımızı ödememizin ne kadar önemli olduğunu öğretmiş olsalar da, bu kitabı yazarken gereken karşılığı veremeyeceğim, ancak müteşekkir olarak atıfta bulunabileceğim iki muazzam katkıdan bahsetmeliyim.

İlki, sadece bu kitabın fikriyle bana yaklaşmakla kalmayıp kitap-taki sayısız paragraftaki odağı keskinleştirecek bollukta tavsiyede bulunmaktan imtina etmeyen, Simon and Schuster'daki yayıncım Christina Boys'tur.

İkincisiyse, konuşmalarımdaki rahat üslubu denemenin biçimine uydurmak için yardımcı olan Quinn Hawkesworth'tur. Bu güç görevdeki mahareti, tıpkı Bayan Crummles'in asıl Blood Drinker'daki mahareti gibi, "heybetlidir".

Sunuş

Bu satırları okuduğunuza göre kitabımın başlığı onu satın alacak kadar ilginç görünmüş olabilir belki de biri nezaket gösterip kitabı size vermiştir ya da şu anda kitapçada durmuş “alsam mı almasam mı?” diye düşünmektesiniz. Bir kitap hakkında kapağına bakarak hüküm verilemeyeceğini biliriz ama kitabın adının içeriğini tayin edebileceğini varsaymaktan kendinizi alamıyorsunuz, değil mi?

İnanın ki hepsi de oldukça tanınmış, okullarda derslere konu olmuş, edebiyat derslerinde hep gündemde olan yazarlar hakkında edebi denemeleri içeren bu kitaba ad bulmak tahmin edemeyeceğiniz kadar zor oldu. Editörümle birlikte aradık, taradık, uğraştık, didindik, en azından elli tane olası başlığı saf dışı bırakmak zorunda kaldık ve sonunda bu başlıkta karar kıldık.

Umarım buradaki denemelerin yapıtlarını okumuş olduğunuz ya da okulunuzda haklarında bir şeyler duyduğunuz ünlü yazarların yaşamlarındaki olguları, anekdotları ve bazı olayların içyüzlerini bir araya getirdiği kitabın adından yeterince anlaşılıyordur. Tam da bu yüzden kitabın adını *Okulda Öğrenemediğiniz Edebi Yaşamlar* koymak istiyorduk. Ama bu başlıktan hemen vazgeçtik çünkü öğretmenlerin bu ünlü yazarlar hakkında üstlerine düşeni yapmadıkları gibi bir izlenim yaratmak kesinlikle istemiyorduk.

Şahsen benim lise çağlarımda da üniversitede de olağanüstü iyi öğretmenlerim oldu. Bence tümü de tebeşir tozu dolu bir beşikte büyümüşler ya da Bay Chips’in* soyundan gelmişlerdi. Böylesine tatlı dilli, çalışkan,

* *Goodbye Mr. Chips* (Elveda Öğretmenim): James Hilton’ın ilk kez 1939’da sinemaya uyarlanan romanı. İngiltere’deki bir okulda öğrencileriyle çok iyi ilişkiler kuran Mr.Chipping’i (Bay Chips) anlatır. (Ç.N.)

çok az para kazanmalarına karşın kendilerini onca geliştirmiş profesyonellere dil uzatmak asla haddime düşmez. İngiliz edebiyatı hocası olabilseysem onlar sayesinde.

Yine de unutmayalım ki edebiyat hocaları görevlerini neredeyse olanaksız hale getiren ağır yükleri nedeniyle derslerini tatlandırarak ıvır zıvırları anlatma olanağı bulamazlar. Bir sömestr süresince “*Cotton Mather*’dan* *Last Night*’a** Amerikan Edebiyatı” ya da “*Beowulf*’tan*** Virginia Woolf’a İngiliz Edebiyatı” gibi dersleri öğretmeleri başka türlü nasıl mümkün olabilir ki? Bütün mesele benim yıllarca araştırma yaparken ve ders verirken topladığım ve önünüzdeki sayfalarda okumanız için su yüzüne çıkardığım cevherleri bulabilmek amacıyla her yazar için araştırma yapacak vakitleri olmayışdır.

İngiliz ve Amerikan edebiyatındaki yüzlerce yazar arasından kitabın “İçindekiler” bölümünde yer alan on dokuz kişiyi neden seçtiğimi merak ediyor olabilirsiniz. Sanırım onları seçerken birinci derecede önem verdiğim ölçüt yaşamış oldukları hayatın günümüze ulaşan şöhretlerini sağlayan yapıtları üstündeki muazzam etkisiydi. Kolaylıkla fark edebileceğiniz gibi ben yaşam öykülerine dayalı edebi eleştirmenlik akımının bir üyesi olmaktan gurur duyuyorum ve Freud’cu, Marx’çı, post-yapısalcı, dekonstrüktivist ya da benzeri edebi akımlardan hep uzak durdum; zira bu gibi akımların eleştirmenleri kendi farazi dehalarını kanıtlamaya o kadar meraklı ki genellikle söz konusu ettikleri ünlü yazarın gerçek dehasını görmezden geliyor ya da çarpıtıyorlar gibi geliyor bana.

Denemelerimde yaşam öyküsü benim için hayati önemde bir öge olduğu için 1750’den önce yaşamış olanlar arasından yalnızca iki yazarı, Chaucer ile Shakespeare’i ele almış olmam dikkatinizi çekebilir. Ortaçağ ve Rönesans dönemlerinde yaşamış yazarlar hakkında çok az bilgiye sahip olduğumuzdan onların yaşam öykülerine ilişkin bir araştırma yetersiz,

* *Cotton Mather* (1663-1728): 400’den fazla kitap ve kitapçık yayımlamış Amerikalı pürten vaiz ve yazar. Salem’deki büyüü avı sırasında yargılamalardaki etkisiyle ve ABD’deki Avrupalı göçmenlere ilk kez “Amerikalı” diyerek bu sözcüğün yaygınlaşmasını sağlamasıyla anımsanır. (Ç.N.)

** *Last Night*: Çağdaş Amerikan yazarlarından James Salter’ın adını içindeki aynı adlı öyküden alan öykü kitabı (2005). (Ç.N.)

*** *Beowulf*: İngilizler’in en eski destanı olarak bilinir. Beowulf adında güçlü bir İskandinav (Geat) savaşçısının maceraları uyaklı olarak anlatılır. (Ç.N.)

kuşku verici sonuçlar vermeye mahkûmdur. Öte yandan burada okuyacaklarınızın yarısından fazlasının doğum tarihleri 1800 ile 1850 yılları arasındaki kısa döneme denk gelmektedir. Özellikle bu dönemdeki yazarların büyüleyici özelliklerinden mi? Hayır. Uzmanlık dalımın on dokuzuncu yüzyılın ilk yarısında yaşamış yazarlarla ilgili oluşu yüzünden mi? Bildiniz, aynen öyle.

Kitabın bölümlerinin yazarların doğum tarihlerine değil ölüm tarihlerine göre sıralanmış olduğunu fark edeceksiniz. Bunun nedeni de çağdaş edebiyatta bir yazarın etkisinin genellikle yaşam süresiyle doğru orantılı olarak artmasıdır. Örneğin Thomas Hardy Oscar Wilde'dan on dört yıl önce doğmuştur ama Wilde'dan kırk yıl fazla yaşadığı için hem çağdaş şiir hem de yirminci yüzyıl edebiyatı üstünde son derece etkili olmuştur. Kırk altı yaşında ölen zavallı Wilde seksen sekiz yaşına kadar yaşamış olan Hardy'ye göre modası geçmiş sayılır.

Yazarların yapıtlarını tümüyle anlayabilmek için kendini onların yaşamlarını araştırmaya adanmış bir eleştirmen olarak galiba kendi edebi geçmişimle ilgili bazı bilgiler de vermem gerekiyor. Bundan sonra okuyacağınız yaşam öyküsü için herhangi bir araştırma yapmam gerekmedi.

Bu kitapta yer alan yazarları tek tek inceleme aşkına düşmeden önce yazılı dünyaya karşı duyduğum sevdadan ve saygıdan söz etmek gerekiyor. Okumanın benim için coşku verici bir eğlence haline gelişini çok iyi anımsıyorum. Sekiz yaşında olmalıydım. Babam beni her yaz çocukluğumun geçtiği Indianapolis'teki büyük eğlence parkına götürmeye söz vermişti. Tüm yıl boyunca onu beklerdim. O yaz eğlence parkına gittiğimizde içeri girer girmez genç bir adamın uçan balon sattığını fark ettim. Babama yalvardım, o da bana balon aldı. İpini sıkıca tutmamı yoksa balonun uçup gideceğini söyledi.

Sekiz yaşındaki bir çocuğun mantığıyla düşünerek ipi bir saniyeliğine bırakıp sonra tam zamanında yakalamanın keyfini çıkarmaya karar verdim. Robert Browning insanın davranma hızının bir soluk alış süresini geçmeyeceğini söylemişti ama küçük oğlanlarıntaki öyle değil herhalde. Daha davranmama ya da soluk almama fırsat kalmadan balon benim de babamın da hamlelerinden kurtulup uçtu gitti.

Yükseldi, yükseldi, ardında kalbi kırık küçük bir çocuk bırakarak uzaklaştı. Babam beni azarlamadı ama yenisini de almadı. Çok geçmeden

parkın eğlencesine kendimi kaptırarak yeniden neşelenmiştim. Ama o balonu hiç unutmadım.

Ertesi sabah kahvaltıda ederken babama üzgün bir sesle “Sence balonum şimdi nerededir?” diye sordum.

Babamın sesi hâlâ kulaklarımda: “Hele bir düşünelim Elliot” dedi, “rüzgâr batıdan estiğine göre senin balon şimdi Ohio üstünde olmalı.” “Ohio nerede?” Babam kalkıp kitaplığa gitti, Dünya Ansiklopedisini aldı ve bana Ohio’nun renkli haritasını gösterdi. Ohio’nun çeşitli boydaki yerleşimlerini gösteren irili ufaklı noktalarla bezeli eyalet haritasının açık yeşil rengini hiç unutmayacağım. Belleğimdeki bu anı naneli ve çikolatalı dondurma yediğim her sefer yeniden canlanır.

Sonra babam bana balonumun geçici evi olan Ohio ile ilgili her şeyi okudu. Merakım uyanmıştı bir kere. Tabii ki ertesi sabah balonumun yerini tekrar sordum ve o sırada Pennsylvania üstünde olduğu yanıtını aldım. İyi de, Pennsylvania neresiydi? Babam yine ilgili cildi bulup getirdi ama bu kez balonumun sonuncu evi hakkındaki bilgileri –yavaş yavaş da olsa– okuyan bendim. Balon New Jersey’in üstüne geldiğinde haritalara, coğrafyaya, ansiklopedilere ve –özellikle– sözcüklere iyiden iyiye âşık olmuşum. Bir eğlence parkındaki küçük felaketi hayatım boyunca devam edecek bir neşe kaynağına döndürmeyi beceren bilge bir babam olduğu için çok şanslıyım.

Okumayı sevmek başka, edebi yaşamlar üstüne kitaplar yazan bir profesör olmak başka. Aslında üniversitedeki ilk yılımda avukat olacağımı sanıyordum. Bu arada İngiliz edebiyatını da yan dal olarak seçmişim ama hukukla birlikte alınabilmesinden öte bir nedenim yoktu. Derken müthiş bir Chaucer dersi, onun peşinden gelen daha da müthiş bir Dickens semineri beni ancak İngilizce edebiyat hocası olmakla mutlu olabileceğime ikna etmeye yetti.

Ama edebi hayatlara karşı duyduğum aşkın bir meslek edinmek için yeterli olabileceği konusunda ailemi ikna etmek başka meseleydi ve oldukça karışık bir işti.

Uzun yıllardır yalnızca dokumacılıkla ilgilenen bir aileden geliyorum. Akrabalarımın birinin pek güzel ifade ettiği gibi, “Dokuma tezgâhı icat edileli beri ailemiz dokumacılıkla uğraşır.” İngilizce edebiyat ile ilgili bir meslek seçmek nedense hem biraz sıra dışı hem de tuhaf gelmişti onlara.

Anna halam, “Ama Elliot, bir İngilizce dükkânı açamayacağını iyi biliyorsun herhalde” diye anımsatıyordu.

Babam dünyanın en yumuşak başlı işvereni olsa bile lise ve üniversite eğitimim boyunca yaz tatillerinde babamın çorapçı dükkânında çalışarak edindiğim deneyim sonucu farklı bir meslek seçersem hiç pişman olmayacağım kanısına varmıştım. Bu yaz tatillerinde mesai saatlerim canım ne zaman isterse (en uygunu dokuz buçuk gibi geliyordu) işe gitmekle başlıyor, canım sıkıldığında ya da babam beni oyalayacak işler aramaktan yorulduğunda sona eriyordu.

Ama yine de edebiyat aşkımanın babamın iş yerinde geçirdiğim o saatlerde oluştuğuna inanıyorum. Genç yaşlarda Rusya’dan Amerika’ya gelmiş ve bir MBA* sahibi olmadan dokumacılık işinin başarıyla yürütmesini sağlamış olan büyükannem hep “Bir tezgâhın ardında dururken hayatı öğrenirsin” derdi. Midwestern Hosiery Company (Orta batı Çorapçılık Şirketi) işletmesinin kapısından dalgalar halinde giren insanlık benim için Canterbury hacılarından farksızdı ve her birinin bana anlatacakları bir öykü vardı. Ben de onları dinleyerek insanların yaşam öykülerine âşık oldum.

İlk bakışta satıcılıktan oldukça farklı bir meslek seçmiş olmama karşın zamanla öğretmenlik özelliklerimin aile geleneklerimden pek de uzaklaşmadığının ayırdına vardım. Birkaç yıl önce Dickens’ın romanlarıyla ilgili bir seminer sırasında öğrencilerimle kendi yetişme biçimimi tartıştım. Sınıftakilere hocalığı seçerek aile geleneğinden uzaklaştığımı söylediğimde arka sıralarda oturan zeki bir kız öğrenci el kaldırıp benimle aynı fikirde olmadığını belirtti.

“Bence öyle değil aslında” diye başladı, “Mesleğinizi öğrencilerinize Charles Dickens’ın erdemlerini satmaya adanmışınızı söylemek hiç de yanlış olmaz herhalde.” Söylediklerinin doğru olduğunu kabul ettim.

“Ayrıca” diye ekledi, “bazı Dickens romanları bence şimdiye dek okuduklarımız arasında en iyi dokunmuş yapıtlar. Bana öyle geliyor ki siz sonunda iyi bir dokuma satıcısı olmuşsunuz.”

Yani bu kitabı da İngilizce dükkânımın tıkır tıkır çalıştığının bir başka göstergesi olarak kabul edebilirsiniz.

* *MBA: Master of Business Administration* (İşletme Yönetimi Yüksek Lisansı) (Ç.N.)

Bu arada son bir uyarım daha var. Önünüzdeki denemeler aslında ders metni olarak tasarlanmıştı. Bu yüzden de tarafımdan yazılmış dipnotlar bulamayacaksınız. İlle de dipnot istiyorsanız lütfen bir kitaplığa gidin, İngiliz edebiyatı profesörü kardeşlerim tarafımdan yazılmış binlerce kitaptan herhangi birine göz atın. Akademik yayınlarla ilgili katı kurallar bulunması nedeniyle eğitimciler makalelerine insan aklını zorlayıcı bir titizlikle dipnotlar eklemek zorundadır. Oysa bundan sonra okuyacağınız bölümler öğrencilerimi sözlü olarak eğitmek, eğlendirmek, onlara esin kaynağı oluşturmak üzere hazırlandı. Dolayısıyla bazı yorumlar gerçeği azıcık esnetiyor olabilir. Ama abartının yüce sultanı Mark Twain'in de dediği gibi, "Gerçek biraz olsun esnetilmeye her zaman yatkındır, böylesi de pek uygundur çünkü gerçekten de 'Gerçek'se esnetilmeye her zaman dayanabilecek demektir."

Umarım sizi bundan sonraki bölüme geçmeye ikna edebilmişimdir; o bölümde destanlaşmış on dokuz yazarımın yarattığı beni ve sayısız başka okuru ateşlendiren büyük heyecanın bir kurbanı da siz olabilirsiniz. Heves bulaşıcıdır. İçindeki ateşi kâğıda büyük hevesle döken yazarlardan biri olan Charles Dickens kullandığımız Yunanca kökenli sözcük *enthusiasm*'ın* böylesine baştan çıkarıcı, ateşli bir duyguyu İngilizcede yeterince dile getiremediğinden yakınırı. Bu yüzden de sesi çok daha güzel olan bir sözcük icat etti: *Enthoozymoozy*. Bundan sonraki bölümlerde azıcık olsun edebi *enthoozymoozy*'ye tutulmanızı ve ister yatakta uzanmış, isterse de rahat bir koltukta ya da iskemlede oturmuş ateşli bir okumaya dalmışken yalnızca o ürkütücü ama ilaç gibi sözcükle huzura kavuşmanızı dilerim: Son!

Elliot Engel

3 Ocak 2002

Raleigh, Kuzey Carolina

* *Enthusiasm*: İngilizcede *heves*, *şevk* karşılığı olarak kullanılan bu sözcük Yunanca *entheos* (*en*: içinde + *theos*: tanrı - yani bir tanrı tarafından ele geçirilmiş olmak) kökünden türeyen *enthousiasmós* sözcüğünden gelir. (Ç.N.)

GEOFFREY CHAUCER
(1343 – 1400)

Aslında bu makalemin İngiliz dilinin ilk ve en iyi mizah yazarlarından Geoffrey Chaucer'ı ele almasını amaçlıyorsa da önce Ortaçağdaki mizah anlayışına kısaca göz atmak istiyorum. Hayalinizde bir Ortaçağ imgesi oluşturmak yolunda bunu kısa bir geçiş olarak kabul edin, Chaucer'a daha sonra değinelim. Ortaçağ döneminde mizah unsuruna pek az rastlandığını düşünüyor olabilirsiniz; büyük olasılıkla da hakkınız var. *Beowulf* mizahi açıdan çok seyrek olarak incelenmiştir; oysa tanıdığım bir profesör *Beowulf*'taki habis kişilik canavar Grendel'in gece yarısından sonra ininden çıkarak birkaç Danimarkalı askeri yalayıp yuttuğuna dikkatimizi çekmişti. Ardından da bu canavarca eylemin sabahın erken saatlerinde yaptığımız kahvaltılardaki izini anımsattı: Kahvaltıda birkaç Danish* atıştırmak!

Ortaçağın 500 yılında başladığını kabul ederiz. Neden? Roma 476 yılında düştü de ondan diye düşünebilirsiniz. İngilizler açısından durum böyle değildir; onlar Ortaçağın Kral Arthur'ın ölüm yılı olan 500 yılında başladığını kabul ederler. Bu varsayım inanç sınırlarını epeyce zorlamaktadır çünkü her şeyden önce hiç kimse Kral Arthur'ın yaşadığını kanıtlayabilmiş değildir. Kral Arthur'ın yaşadığını kanıtlamaya çalışan araştırmalar yüzyıllardan beri sürüp gider. Bildiğimiz kadarıyla bir Kral Arthur yok gibi görünüyor ama yaşamışsa 500 yılı civarında ölmüş olmalı.

Demek ki Ortaçağdan hemen önce mizaha ilişkin neler bulunduğunu incelememizde yarar var. İngiliz edebiyatının ilk yani Ortaçağdan hemen önceki döneminin Roma dönemi olduğunu genellikle görmezden geliriz. Romalılar İngiltere'yi İ.Ö. 55 yılında işgal ettiler ve bu işgal İ.S. 476 yılına dek sürdü. Beş yüz yıl kalmış olmalarına karşın aramızdan çok az kişi on-

* **Danish** (Danimarkalı) İngilizcede özellikle kahvaltıda yenilen tatlı çöreklerle verilen addır. (Ç.N.)

ları hesaba katar. Erken çağ insanları olmaları ve barbarlıkları nedeniyle mi? Sanmam. İngiltere'deki Roma işgali döneminde köylüler dışında kalan birçok kadının ve erkeğin evlerinde banyoları olduğu gibi üstelik bu banyolardaki musluklardan sıcak su akıyordu. 476 yılında Roma'nın düşüşünden sonra İngiliz evlerinin yeniden banyoya kavuşması ancak 1885 yılında mümkün oldu!

Romalılar son derece kültürlü insanlardı; edebi yaklaşımları da Orta-çağ mizahını etkilemişti. Roma komedi yazarlarından yalnızca ikisinin yapıtları günümüze ulaşabildi: Plautus ve Terentus. Ben de size yetenekleri tüm İngiliz ve Amerikan edebiyatını etkilemiş olan bu iki yazar arasındaki farktan ve mizahın gelişimine katkılarından söz etmek istiyorum.

Her ikisi de İ.Ö. 200 yıllarında yaşamıştı ama Plautus Terentus'tan bir kuşak erken doğmuştu. Plautus neşeli bir adamdı, uçarı bir karakteri vardı ve her cinsten insana karşı son derece hoşgörülüydü. Yazdığı her şey neşeliydi, kaleme aldığı her şeyi hayattan kaçmak için yazıyordu. Piyeslerin kurguları berbattı hatta hiç olmadığı bile söylenebilir. Prolog bölümünde izleyicilere oyunda neler olup biteceğini ta baştan söyleyiverirdi. Her oyununda mutlaka ikizler bulunur, önceden haber verilmiş olan izleyiciler dışında oyundaki hiç kimse onların ikiz olduğunu fark etmezdi. İkizlerden hangisiyle konuştuklarını bilmiyor gibi yapan oyuncular kendi kendilerine gülerlerken zeki seyirciler bu ayrımı yapabilirlerdi. Plautus'un mizahi yaklaşımını tatmak isterseniz onun komedi anlayışına uyan bir yapıt var: *A Funny Thing Happened on the Way to the Forum*.*

Öte yandan genelde evrensel mizah anlayışını özelde de İngiliz mizahını etkileyen kişi Terentus oldu. Plautus'un tam tersi bir yapıdaydı. Plautus şen-şakrak Noel Baba gibi bir adamdı. Terentus ise soylu bir Roma evinde yetişmiş Afrikalı bir köleydi. Son derece yetenekliydi; bu yeteneği sahibinin onu azat etmesine ve eğitmesine neden oldu. Romalı bir beyaz olan Plautus'un soylu kanına iyi eğitim almasına karşın Afrikalı köle Terentus daha iyi komediler yazdı.

* *A Funny Thing Happened on the Way to the Forum*: Larry Gelbart ve Burt Shevelove tarafından Plautus'a gönderme yapılarak yazılan oyun dünyada birçok kez özellikle müzikal olarak sahnelendi. 1966 yılında Richard Lester tarafından sinemaya uyarlandı. Türkiye'de film *Aptallar Şehri* adıyla gösterime girdi; piyes ise *Dün Gece Yolda Giderken Çok Komik Bir Şey Oldu* adıyla sahnelendi. (Ç.N.)

Terentus halk için değil, “bayağılaşmak yok!” ilkesi çevresinde toplanan küçük bir arkadaş grubu için yazıyordu. Oyunları kentli, seçkin, genç adamları, kentsel soyluluğu anlatırdı; yetiştirme biçimi sayesinde soyluları, onların zevklerini tanıyordu. Tüm oyunları zekice ve eğlendiricidir, insana asla dizini dövdürmez. Her şeyden önce tempoyu hiç düşürmeyen, her bölümde insanı şaşırtan zekice kurguları vardı. Kahramanlarını bir maceradan ötekine sürüklerdi; ilk bakışta bu serüvenler tutarsız, anlamsız görünse de sonunda her şey yerine oturur, anlam kazanırdı. Terentus daha sonraları *pikaresk** diye adlandırılacak olan roman türünü icat etti. Henry Fielding Terentus’un piyeslerini okumamış olsaydı *Tom Jones* adlı roman muhtemelen yazılmayacaktı. Bir eleştirmen eldeki bir formülün hem Terentus’un hem de Fielding’in yapıtlarını açıklayabildiğini ortaya koydu, bu formüle de BBÖ adını verdi yani “Bir Beladan Ötekine.” (Kendi hayatlarımızı düşünürsek bu formülün onları ne kadar iyi açıkladığını fark edebiliriz). Terentus insanı eğlendirir çünkü gerçek hayatta genellikle Bir Beladan Ötekine sürükleniriz ama Terentus’un yapıtlarında en azından olaylar temiz bir biçimde bağlanır ve mutlu sona ulaşılır.

Terentus’un yapıtlarının bugünle ilişkilendirilmesinin kolay olmasına karşın Plautus’ta bunu yapmak zordur çünkü (1) Terentus’un oyunları pikaresk romanın doğuşuna yol açmıştır, (2) Terentus’un oyunlarından ahlak dersleri çıkarılabilir. Ortaçağda keşişler Latince Roma edebiyatı çevirileri yaparken Plautus “putperest” ahlaksızlığı nedeniyle yasaklanmıştı oysa Terentus’tan çeviriler yapmaları, onu bir Hristiyanmış gibi sunmaları serbestti çünkü onun yapıtları değerli ahlak dersleri içeriyordu.

Hristiyanlığın son derece düşük ahlak kurallarının geçerli olduğu bir dönemde gelişmiş olması ilginçtir; Hristiyanlık hareketi Roma’nın Batı uygarlığı üstünde yaptığı etkinin yerini almıştı. Hristiyanlığın kendinden önceki yozlaşmış döneme tepki olarak katı bir ahlakçı temel üstüne kurulması rastlantısal değildir. Kilisenin ahlaksızlığı onaylamayan bakışı dönemin drama sanatları üstünde yoğunlaşmıştı. Kilise 500’lü yılların başında tiyatroları kapattı; tiyatrolar ortadan kalkınca da oyuncular yaşamalarını gezgin ozan ya da soytarı olarak kazanmak zorunda kaldılar.

* *Picaresque roman*: Serseri romanı, İspanya’da doğduğu kabul edilen kahramanları maceracı, serseri tiplerden seçilen roman. Kelimenin kökeni ise İspanyolca “serseri, haydut” anlamına gelen “pícaro”dan türemiş “picaresca” sözcüğüdür. (Ç.N.)

Tam da bu sıralarda İngiltere'yi Anglo-Saksonlar işgal ettiğinde bu Cermen kabileleri o kadar katı kurallar uyguluyorlardı ki dinle ilgisi olmayan en masum eğlenceler bile din karşıtı görülüp yasaklanıyordu. Edebiyat tarihçileri “İngiltere'nin kasvete bürünmesi Anglo-Saksonlarla birlikte başlar” derler. Elbette diyecekler. Sizce bu ne anlama gelebilir? Normal düşünenler için oldukça karmaşık bir deyiş olsa da basitçe sıkıntılı hale gelmesi anlamını taşıyor. Kötümser insanlar karşısında içimizi kasvet bastığı olmaz mı? Yani canımız sıkılır.

Bir zamanlar tiyatro oyuncusu olan o gezgin ozanlar boğaz tokluğuna zenginleri öven türküler söylemekten bıkmışlardı, tepki olarak şimdilerde hiciv ya da taşlama dediğimiz yola başvurdular. Soylulara ve Hristiyan ruhban sınıfına taşlamalar yağıdırıyor, özellikle ikiyüzlülüğü, kilisenin ayamazlığını ve yasaklarını hicvediyorlardı. Bu gezgin ozanlar rahiplerin, keşişlerin her zaman kitaplarla ilgilenmediklerini, kimse farkında olmasa bile onların da bir hayat sürdürdüklerini betimlemek için *merry monks* (şen keşişler) deyimini icat ettiler. Fransa'nın kuzeyindeki *trouvère*'ler* (güneyin *troubadour*'larına karşılık) iyi eğitilmiş ozanlardı ve ülkeyi dolaşarak şövalyelik öyküleri anlatan türküler söylerlerdi. Toplumsal davranışlarla ilgili kuralları anımsatır sonra da şarkılarıyla o kuralları alaya alırlardı. (Benimsedikleri yöntemle Jane Austen'ın yolunu açtılar; zira Austen'ın döneminde de şövalyelik modaydı ve kadınlarla erkeklerin davranışları katı kurallarla belirlenmişti. Austen romanlarında toplumsal davranışları ele alarak onların insani ihtiyaçlar karşısında nasıl yetersiz kaldıklarını vurgular.) Fransa'daki *trouvère* 'ler ile *troubadour* 'lar Chaucer'ın Fransa gezileri sırasında öğrendiği yapıtlar ortaya koydular.

Böylece İngiliz edebiyatının ilk gülmece sanatçısı Geoffrey Chaucer'a sıra geldi. Soylu bir aileden gelmesi nedeniyle hakkında olağanüstü ölçüde bilgi sahibiyiz. Shakespeare gibi sıradan bir aileye mensup olup o kadar erken bir dönemde yaşasaydı muhtemelen hakkında hiçbir şey bilmeyecektik.

Hepsinden önce adı Chaucer Fransızca kökenli *chaussure* sözcüğünden gelir; bu da “ayakkabı” demektir. Belli ki ailesi ayakkabı imalatı ile uğraşıyormuş ya da ayakkabı satıyormuş ve büyük olasılıkla baba tara-

* *Trouvère*: Kuzey Fransa'da 12 yy. ortalarıyla 14. yy. sonları arasında yaşamış gezgin ozanlar. (Ç.N.)

findan dedesi Fransız'mış. Öte yandan Chaucer'ın babası mal-mülk sahibi bir soyluydu. Adı John Chaucer'dı ve kralın kâhyasının yardımcısı olarak yüksek bir mevkideydi. Chaucer'ın kesin doğum tarihi bilinmese de 1343 olduğu tahmin ediliyor. Genç Chaucer Kral III. Edward'ın oğlu Lionel'ın karısı Olster Kontesinin uşağı olarak çalıştı.

Chaucer'ın hayatıyla ilgili ilk belge 1357'den, yaklaşık on dört yaşında olduğu yıldan kalmaz. Seçkin bir aileden geldiğini göz önüne alan Kontes bu genç için kısa bir pelerin, bir çift ayakkabı ve kırmızılı-siyahlı kısa pantolon aldığını kaydetmiş. Soylu bir malikânede uşak olarak çalışıyordu yani imrenilecek bir durumdaydı. Uşak olarak yalnızca üç görevi vardı: Chaucer (1) yatakları yapıyordu, (2) mum taşıyordu, (3) haber getirip götürüyordu. Görevinin özelliği yüklendiği işler değildi; o görev 14. yy.da yaşayan bu genç adama eğitimini soylu bir ailenin çocuklarıyla birlikte sürdürebilme şansı sağlıyordu. Ayrıca seçkin toplumun davranışlarını öğreniyor, ileride eğitime katkıda bulunabilecek ya da mesleki yaşamına yardımcı olabilecek kişilerle tanışıyordu.

Bütün genç adamlar gibi Chaucer da on altı yaşındayken askere gitti. Yirmi yaşındayken Yüzyıl Savaşlarında Fransa'da tutsak edilince bizzat Kral III. Edward tarafından ödenen fidye sayesinde İngiltere'ye dönebildi. Ardından Chaucer kendi gibi iyi bir aileden gelen Philippa adlı kadınla evlendi ve ikisi birden Gaunt'lu John'un hizmetine girdiler. Gaunt'lu John hem Kral III. Edward'ın oğlu hem de ondan sonraki kral II. Richard'ın amcasıydı.

II. Richard tahta geçtiğinde hem eğitilmiş hem de zeki bir adam olarak görülen Chaucer diplomat olarak tayin edilip istihbarat toplamak üzere Fransa ile İtalya'ya gönderildi. İtalya'da olduğu sıralarda Petrarca ve Boccaccio yeni ölmüşlerdi ve eserleri elden ele geziyordu. Chaucer İtalya'dayken o döneme ait ve daha sonra Canterbury'ye giden hacıların ağzından anlatılacak olan olağanüstü öyküler dinledi. Fransa'da ise Fransız öykülerini öğrendi. Hem İtalyancayı hem de Fransızca'yı akıcı biçimde konuşabiliyordu. Diplomat olması sayesinde bu öyküleri ilk elden öğrenebiliyordu; zaten başka türlü öğrenmesi mümkün olamazdı çünkü matbaa henüz icat edilmemişti.

1386'da Gaunt'lu John iktidarını kaybedince Chaucer da soylu işini kaybetmiş oldu. Artık oturup yazacak zamanı vardı. Böylece *The Canter-*

bury Tales'i (*Canterbury Hikâyeleri*) yazmaya başladı. Gaunt'lu John mevkiini kaybetmeseydi Chaucer ülkesi dışında dinlediği öyküleri aklının bir köşesinde tutarak çalışmayı sürdürecekti ama onları yazmak için zamanı asla olmayacaktı. 1386'dan başlayarak öldüğü tarih olan 1400'e kadar *Canterbury Hikâyeleri* üstünde çalışmaya devam etti.

İktidarını kaybetmesinden üç yıl sonra Gaunt'lu John eski mevkiine yeniden kavuştuğunda Chaucer'a da Greenwich ile Woolwich arasındaki duvarların ve çukurların onarımı gibi son derece iyi kazançlı bir görev verildi. Aslında Greenwich ya da Woolwich'e uğramayacaktı bile; yalnızca işin sorumluluğunu üstlenmesine karşılık iyi bir para aldı, çeşitli müteahhitlerle anlaşarak işi yaptırdı; başka bir deyişle yazmak için çalışma odasında oturmak dışında hiçbir yerde bulunmak zorunluluğu yoktu. Görevindeki başarısından dolayı kral onu yakası kürklerle süslü kırmızı bir kaftan ve koca bir fıçı şarapla ödüllendirdi. *Canterbury Hikâyeleri*'nde onca hovardalık anlatılmasına şaşmamak gerek! Chaucer'ın her zaman iyi para kazandığı işler bulmak, her seferinde en uygun konumda bulunmak, hiçbir zaman çalışmak zorunda kalmamak gibi şanslarla dolu yaşamı *Canterbury Hikâyeleri*'ne, onların keyifli havasına da yansımıştır.

1399'da yani Chaucer'ın yaşamının son yılında IV. Henry fena halde aciz bir kral olan II. Richard'ı tahttan indirdi. Neyse ki Chaucer İngiliz toplumuna öylesine kök salmıştı ki hiçbir kral onu yerinden edemezdi. Westminster Abbey'in* bahçesindeki bir evde oturmaya başladı. Burada ancak sekiz ay kadar yaşayabildi –o devirde elli yedi yaşında biri ihtiyar sayılırdı– oysa boş bir hevese kapılıp küçük evi elli üç yıllığına kiralamıştı.

Chaucer 25 Ekim 1400 tarihinde öldü. Nereye gömülmek istediği sorulduğunda evi Westminster Abbey'de olduğu için, "Abbey'in bir köşesinde bana bir yer bulunur mu acaba?" diye sormuştu. Tek başına son derece sıra dışı bir köşeye gömüldü. Görkemli şöhreti sayesinde gömüldüğü yer Şairler Köşesi (*Poets' Corner*) olarak ün salacak ve Dryden, Dickens gibi birçok edebiyatçı da buraya defnedilecekti.

* *Westminster Abbey*: Londra'nın merkezinde Westminster Sarayının yanında bulunan tarihi manastır ve kilisesi. Kraliyetin taç giyme törenleri ve definlerinin yapıldığı kilise 10. yy.'da inşa edilmiş, 13. yy.'da bugünkü haline getirilmiştir. Kral ve kraliçeler 1065 yılından beri buraya gömülür. (Ç.N.)

Chaucer'ın olağanüstü hayatının zengin renkleri birçok yapıtına yansdı. Biz tabii ki onun başyapıtı olan *Canterbury Hikâyeleri* üstünde duracağız. Öncelikle Chaucer'ın ele aldığımız ünlü yazarlar arasında matbaa öncesi yaşamış tek kişi olduğunu vurgulamak isterim. Chaucer matbaanın kullanılmaya başlamasından yaklaşık elli yıl önce ölmüştü. Aynı dönemde yaşamış William Langland gibi başka yazarlar da vardı; ama çoğumuz onların adlarını bile bilmeyiz. Ve elbette anonim bir eser olan *Beowulf* da matbaa öncesi döneme ait. Erken dönem edebi yapıtları arasında yalnızca *Canterbury Hikâyeleri* geniş bir okur kitlesine hitap etmek için yazılmış değildi. Chaucer *Canterbury Hikâyeleri*'ni yazarken sözlü edebiyat geleneğine bağlı olarak çalışıyor, onları sarayda eğlence olsun diye okuyordu.

Kulağa hitap etmek yani sesli okunmak üzere yazılan şiirle göze hitap etmek için yazılan şiir farklıdır; bunu göz önünde tutarak Chaucer'ın *Canterbury Hikâyeleri*'ni neden o biçimde yazdığını açıklamak isterim. Yalnızca kulağa hitap edecek bir şiir yazmak istediğinizde bütün söyleyeceklerinizi tek hamlede söyleyebilmeniz gerekir çünkü geri dönüş yoktur, yani dinleyicilerden biri çıkıp “Şu yüz bilmem kaçınıcı dizeyi bir kez daha okur musun?” demeyecektir. Bu yüzden *Canterbury Hikâyeleri*'nde sözü edilen mitolojik, dinsel, coğrafi, vb. hiçbir şeyin dipnotu yoktur çünkü Chaucer yapıtını neden söz ettiğini anlayabilecek bir kitleye okumuştur.

Sözlü şiire ilişkin başka bir nokta da yapıtın ses tonu ile ilgilidir. *Canterbury Hikâyeleri* yazarın ağzından anlatılmıştı. Yapıtın tonu yazarın yazdığı malzemeyle ve okurla arasındaki ilişkiyi belirler. Bir insanın sesinin tonu gibi bir şiirin tonu da alaycı, duygusal, hafif, ciddi ya da hiciv dolu olabilir. Chaucer *Canterbury Hikâyeleri*'ni dinleyen birinin onun tonlamasını fark edeceğini biliyordu, yapıtını dinleyicilere okurken belirlediği tonu aktaracağından emindi.

Chaucer'ın yazdığı sözcükleri nasıl okuduğunu, okuma sırasında hangi hareketleri yaptığını, yüzünde hangi mimikler olduğunu, nerelerde durakladığını bilmiyoruz. Bu bilgi eksikliği bir olumsuzluk mudur? Hayır, tam tersine iyidir. Chaucer'a azıcık gizem katar; onun ses tonunu tahmin etmeye çalışırız. Chaucer öykülerini okurken yanımızda olamayacağını göz ardı ederek aslında yapıtlarına müthiş bir belirsizlik kattığının farkında değildi elbette.

Şimdi de onun edebi yapıtının yerini ve zamanını ele alalım. Başlıkta belirtildiğine göre yerin ve zamanın önemli olduğunu biliyoruz, adı üstünde: *Canterbury Hikâyeleri*. (İşin tuhaf tarafı mekân asla Canterbury olamadı çünkü kahramanları oraya asla ulaşamadılar.) Chaucer'ın yazmaya niyetlendiği şey bugüne kadar ulaşan *Canterbury Hikâyeleri* değildir. “Genel Giriş”i okursanız yapıtın her hacının Canterbury’ye giderken iki, dönüşte de iki öykü anlatmasına göre planlandığını öğrenirsiniz. Otuz hacı bulunduğuna göre her biri dört öykü anlatınca toplam yüz yirmi farklı öykü yazılacaktı. Oysa Chaucer ancak otuz öyküyü bitirebildi. Bu yüzden yapıt ciddi biçimde eksiktir, niyet edilenin ancak dörtte biri kadardır. (*Canterbury Hikâyeleri* yüzünden eziyet çeken öğrencilerim de tam zamanında öldüğü için yazara minnettardır.)

Olaylar bir hac yolculuğunda geçer. Chaucer'ın dâhice bir buluşudur bu çünkü böylesine ilginç karakterler ancak hac yolculuğunda bir araya gelebilirdi. Ancak hac sırasında İngiliz toplumunun –ikisi hariç– değişik katmanlarından insanların buluşması mümkündü. Hac yolculuğuna çıkmayacak sınıflardan birincisi soylular ikincisi de en düşük gelir seviyesine sahip olan köylülerdi. Ama bu iki sınıf İngiliz toplumunun küçük bir yüzdesini oluşturuyordu; böylece hac yolculuğunda İngiliz halkının neredeyse tamamı temsil edilebilmişti. Toplumun temelindeki en önemli üç sınıfı temsil edenler şöyleydi: Dua edenler, savaşanlar ve çalışanlar. Chaucer'ın ortaya koyduğu tabii ki gerçek bir hac olamazdı çünkü her tipten birer kişi sunar bizlere. Bir öğretmen vardır ama yalnızca bir tanedir. Bir savaşçı bulunur ama ikincisi yoktur. Yalnızca farklı sınıfları bir araya getirmekle kalmamış aralarındaki ilişkileri de kolayca kurabilmiştir çünkü hepsi de aynı kutsal amaçla yola çıkmışlardır. Yolculuklarının dinsel amaçlı olması hacıların kendilerini özgür hissetmelerini sağlamış, öyküler anlatmalarını kolaylaştırmıştır; aksi takdirde zamanlarını her çalının ardına bakıp yollarını kesecek haydutlar arayarak geçireceklerdi. Ama haydutlar bile kutsal hac yolculuğundaki birini soymaları ya da öldürmeleri halinde ruhlarının doğruca cehenneme gideceğini bilirlerdi. Böylece soygunculardan kurtulduklarını hisseden hacılar birbirlerini eğlendirebiliyorlardı.

Hac sırasında bütün hacıların kapüşonlu bol bir pelerin giydikleri belirtilir. Haydudun biri bir hacıyı yakalamaya çalışsa bile pelerin o kadar boldu ki kurban kolayca kurtulup kaçabilirdi. Chaucer'ın hacılarından gü-

nümüze ulaşan bir İngilizce sözcük vardır: *Escape* (kaçmak). *Escape*, *ex* (dışına) ve *capus* (pelerin) sözcüklerinin oluşturduğu bir sözcüktür yani pelerinin dışına çıkmak anlamına gelir. Böylece bireysel güvenlik toplumsal ilişkileri özgürce kurmayı kolaylaştırıyor, haccın tatile dönüşmesini, eğlenceli geçmesini sağlıyordu. Aslında Canterbury'ye gitmek gerçekten bir *holiday* (tatil) –yani *holy day* (kutsal gün) – haline dönüşüyordu.

Canterbury Hikâyeleri'nin en iyi bilinen bölümü giriş satırlarıdır:

*Whan that Aprille, with hise shoures soote,
The droghte of March hath perced to the roote
And bathed every veyne in swich licour,
Of which vertu engendred is the flour;
Whan Zephirus eek with his swete breeth
Inspired hath in every holt and heeth
The tendre croppes, and the yonge sonne
Hath in the Ram his halfe cours yronne,
And smale foweles maken melodye,
That slepen al the nyght with open eye-
So priketh hem Nature in hir corages-
Thanne longen folk to goon on pilgrimages*

Bu satırlar çağdaş İngilizceye benzemeyen çok güzel bir dilde yazılmıştır. Oynak olarak niteleyebileceğimiz müzikal ritmiyle İskandinav dillerini andırır. Şimdi bu bölümün çevirisine bakalım:

*Nisan tatlı yağmurlarıyla gelip
Kırınca Marttan kalan kurağı ve delip
Toprağı köklere işleyince kudretiyle,
Çiçekler açtıran bereketli şerbetiyle
Yıkayınca en ince damarları,
Zefiros* da dolaşarak kırları, bayırları
Soluyunca can katan ılık,*

* *Zefiros*: Yunan mitolojisinde batı rüzgârı, yani meltem Tanrısı. Tanrıça Afrodite ile birleşmesi sonunda Eros doğmuştur.(Ç.N.)

*Tatlı nefesini körpecik
Filizlere, toy güneş yarı edince
Koç burcundaki devrini, bütün gece
Uyumayıp börtü böcek
Şarkılar söyleyince (tabiat dürtükleyerek
Uyanık tutar onları) işte o dem,
Hacca gitmeye büyük bir özlem duyar insanlar.**

Bu İngiltere'deki bahar mevsiminin çok güzel bir betimlemesidir ama Canterbury'ye yapılan kutsal bir yolculuğu anlatmak isteyen Chaucer Mart'ta kuruyan toprağın Nisan yağmurları sonunda aslında Mayıs'ta açmasını beklediğimiz çiçeklerle bezendiğini dile getiren bu oldukça basmakalıp satırları neden yazmış olabilir? Bence bunlar İngiliz edebiyatının en parlak, en esin dolu başlangıç satırlarıdır. Chaucer bu şiirle hacıların baharda kendilerini yenilemek için Canterbury'ye doğru yola çıktıklarını anlatmaya çalışır. Bahar –sonraları ‘yeniden doğuş’ diye adlandırılan– ruhsal olarak tazelendiğimiz yeni bir hayata başlama zamanıdır.

Peki, hacılar neden hep Nisan aylarında Thomas à Becket'in** Canterbury'deki türbesine gidiyorlardı? Nisan'da Şükran Bayramı kutlanır. Peki, insan neye şükran duyar? O zamanlar insanlar berbat bir İngiliz kışını daha arkalarında bırakmaya yardım ettiği için tanrıya şükranlarını sunuyorlardı. On dördüncü yüzyılda ölümlerin üçte birini kış mevsiminde yakalandıkları herhangi bir hastalıktan kurtulamayanlar oluştururdu.

Yolculuk manevi olarak yeniden doğuşu simgeliyordu; bu yüzden de Chaucer yapıtına İngiliz şiirindeki doğanın fiziksel olarak yeniden doğuşuna ilişkin en güzel eğretileme ile başlamayı tercih etti. Biz yine de bu başlangıç satırlarına bir kez daha göz atalım; zira bu satırlar ‘yeniden doğuş’tan çok ‘yaratılış’ yani tıpkı hacıların ruhsal adanmışlıklarını yeniden yaratmak istemeleri gibi yeni bir şey yaratmak üstünde yoğunlaşmaktadır. Chaucer'ın başlangıçtaki ilk dört dizesini iyice anlayabilmek için Chau-

* Bu bölüm *Canterbury Hikâyeleri*'nin YKY'ndan çıkmış olan Nazım Ağıl çevirisinden alınmıştır. (Ç.N.)

** *Thomas à Becket*: 1162 yılından itibaren Canterbury Katedralinin Başpiskoposu olan Aziz Becket 1170 yılında kilisenin hakları ve öncelikleri konusunda anlaşmazlık yaşadığı Kral II. Henry'nin emriyle katedralde öldürüldü. (Ç.N.)

cer'ın yaşadığı dönemde herkesin astrolojiden az-çok anladığını bilmek gerekir. Nisan'ın yılın en erkeksi ayı olduğunu biliyorlardı çünkü Nisan'da Koç takımyıldızı burçların en erkeksi olanı Koç burcundadır. Öte yandan Mart ise Balık burcunun ayıdır; su burcudur yani çok kadınsıdır. Demek ki simgesel olarak Nisan erkek, Mart ise kadın kabul ediliyordu. Şimdi başlangıç dizelerine yeniden dönün ve onları bir kez daha yüzünüz kızarmadan okumaya çalışın: *“Nisan tatlı yağmurlarıyla gelip /Kırınca Mart-tan kalan kurağı ve delip /Toprağı köklere işleyince kudretiyle, /Çiçekler açtıran bereketli şerbetiyle/ Yıkayınca en ince damarları ...”* Gördünüz mü? Edebiyat eleştirmenliğinin “ağız bozuk, erkek egemen” grubuna mensup olmanız gerekmiyor. İşte orada. Gözünüzün önünde. Öğrencilerime Chaucer'ın ilk dört dizesinin şimdiye kadar yazılmış şiirler içinde en güçlü cinsel içeriğe sahip olduğunu söylediğimde bana gelip “Galiba bendeki kitabın baskısı eksik, sizinkine bakabilir miyim?” derler. İster kabul edin ister etmeyin, orada işte. Chaucer döneminin insanları bu satırların ne demek istediğini ilk bakışta anlıyorlardı elbette. Bizim cinsellikle ilgili bildiğimiz her şeyi onlar da biliyorlar, üstelik “ayıp” olarak kabul etmiyorlardı. Ortaçağ'da cinsellik ayıp olarak değil doğanın bir gereği olarak görülürdü. Chaucer hacıların Canterbury'ye kendilerini yenilemek, fiziksel olarak yeniden yaratılmak üzere doğadaki yenilenmeye paralel olarak gidişlerini cinsel eylem aracılığıyla betimler.

Bence *Canterbury Hikâyeleri*'nin en dikkate değer bölümü “Genel Giriş”tir. Eleştirmenler edebiyat tarihinde bu bölümün benzerinin olmadığını söyler. Chaucer'ın koca bir ulusu kısa ve öz biçimde tanımladığı “Genel Giriş”in benzerine rastlamak olası değildir. O hac yolculuğunda herkes bulunur: Rütbeli-rütbesiz, yaşlı-genç, kadın-erkek, ruhban sınıfı-laikler, bilgililer-cahillere, serseriler-terbiyeliler, ekmeğini topraktan kazananlar, geçimini denizden sağlayanlar, kentliler-köylüler, tümü de temsil edilmiştir. Her hacı da oldukça normal biridir; olağandışı, aşırı uçta insanlar yoktur. Büyüleyici karakterlerdir ama hayattan alınmışlardır. Eleştirmen George Edelen *Canterbury Hikâyeleri*'nin yüzyıllarca devam eden insan türleriyle dolu olduğunu söylemiştir. Evet, hepsi de kendilerine özgü bireylerdir ama aynı zamanda evrenseldirler; aynı insanlara günümüzde de rastlayabiliriz.

John Dreyden Chaucer'ın "Genel Giriş"iyle ilgili olarak, "Burada tanrının bereketi var." der. Gerçekten de öyledir. "Genel Giriş"ten size edebiyattaki en büyük karakter tanımlamalarından biri olduğuna inandığım bir örnek vermek istiyorum. Daha az bilinen bir karakterle, Aşçı ile başlayacağım. "Genel Giriş"teki en kısa tanımlamalardan biridir; yalnızca dokuz satır sürer.

*Aralarında, şans eseri, bir de aşçı vardı,
Tavuğu haşlarken iliğini kemiğini de katardı,
Bin bir türlü baharat eklerdi ki lezzeti tam olsun,
Londra birasını ilk yudumda tanırdı.
Izgarayı, haşlamayı, kızartmayı, fırınlamayı, bilirdi hepsini.
Yoğun kıvamlı çorbalar, harika turtalar yapardı.
Ama pek fena gelmişti bana gözüme ilişen
Baldırındaki kabuklanmış bir çıban.
En iyi becerdiği şey de blankmanger'dı.**

İlk bakışta pek masum bir tanımlama gibi görünüyor ama karşımızda Chaucer varsa bu satırların gerisinde daha fazlası bulunduğunu bilmeliyiz. Tam da beklediğimiz gibi başlıyor Chaucer günümüzde şefin spesiyalitesi diye adlandırılan "iliğiyle, kemiğiyle beraber haşlanmış tavuklu" özel yemeği, biradan anlaması nedeniyle ve "Izgarayı, haşlamayı, kızartmayı, fırınlamayı, bilirdi hepsini" diye aşçıyı övüyor. Ama sanki gizlice fısıldarmış gibi, birden "Ama pek fena gelmişti bana gözüme ilişen / Baldırındaki kabuklanmış bir çıban" diyor. O dönemde insanın vücudunda çıban olmasının tek nedeni ağza alınmayacak yerlerinde çıbanlar çıkmasına yol açan bir hastalığının bulunmasıydı; yani çıban frengi işaretiydi. Bunlara "çıban" deniyordu çünkü akıntılıydılar. İnsanın baldırında çıban varsa muhtemelen kolunda da olur. Yaptığı işi düşünün: Izgara, kızartma, fırınlama... Bir aşçı, ama herhalde şef değildir; olabilir mi? Muhtemelen askerdeyken aşçılık yapmış olan alt tabakadan biri bu. Çıbanlarına, frengisine kulak asmayıp

* **Blankmanger:** Günümüzde *blancmange* denen benzeri yapılsa da Ortaçağ'da malzemesi çok farklı olan bir tür pirinçli ve sütlü aş. O dönemde inek ya da koyun sütünü saklamak zor olduğundan badem sütü ile yapılır, içine tavukgöğsünde yapıldığı gibi küçük parçalar halinde tavuk eti, tuz ve şeker konurdu. (Ç.N.)

kaynayan kazanların başında durarak kim bilir kaç kişiye hastalık bulaştırıyor. Ama Chaucer tanımlamasını bu tıbbi anekdotla bitirmiyor, yalnızca parantez açmış oluyor. Lafına “*en iyi becerdiği şey blankmanger’dı*” diyerek son veriyor. Tavukla yapılan bu yemek pudinge çok benzese de daha suludur ve seçkin sınıflarca pek beğenildiği bilinir. Chaucer aşçının tanımlamasını onun kızgın ateşin başında durmuş pişirdiği blankmanger’ın içine kim bilir neler damlatan haliyle pek tatsız bir imge yaratarak bitiriyor. Kendilerini aşçı ilan eden insanlar hakkında dokuz satırlık acımasız bir hicivle karşılaşmış olsak da bu iş “Ne hoş adam değil mi? Aramızda olduğu için pek de şanslıyız.” der gibi bir tonda yapılıyor.

Yine de bana göre Chaucer’ın bu yapıtta çizdiği en başarılı portre Başrahibedir.

**İçlerinden BAŞRAHİBE’yi burada anmamak olmaz,
Katıksız sadelikti gülüşü, gülüşü bin bir naz.
En büyük yeminini Aziz Loy** üstüne ederdi,
Herkes ona Madam Eglantine derdi.
Kutsal ilahiler notası notasına
Şekillenirdi genzinde, rastlanmazdı hatasına.
Fransızca’yı Bowe-Stratford aksanıyla***
Konuşurdu, zarif ve mükemmelen her yanıyla
— Çünkü Paris Fransızcasına yabancı kalmıştı.
Üstelik iyi bir yemek terbiyesi almıştı,
Tek bir kırıntının düşmesine izin vermezdi,
Parmakları yemeğin suyuna fazla girmezdi.
Her lokmayı özenle alıyordu tabaktan,
Götürüyordu ağzına üstüne damlatmadan.
Üst dudağını öyle temiz*

* Bu bölüm *Canterbury Hikâyeleri*’nin YKY Yayınlarından çıkmış olan Nazım Ağıl çevirisinden alınmıştır. (Ç.N.)

** *Saint Loye* ya da *Saint Eligius* (588 – 660): Dönemin Fransa Kralının baş danışmanlığını yapmış piskopos metal işleyen mücevheratçıların özellikle altın işleyenlerin azizi olarak bilinir. Yakışıklılığıyla nam salmıştır ve rahibelerin ona yemin etmeleri sık rastlanan bir durum değildir. (Ç.N.)

*** *Bowe-Stratford aksanı*: Özellikle Londra’nın doğusunda yaşayan İngilizlerin konuştuğu bozuk aksanlı dil. (Ç.N.)

Siliyordu ki kalmıyordu bardağında yağdan iz.
 Müthiş hoşlanıyordu görgülü davranmaktan,
 Etini almak için zarıfçe uzanmaktan.
 Öyle asık suratlıydı sanmayın sakın,
 Neşeliydi, sıcaktı ve cana yakın.
 Hep bir soylu gibi davranır,
 Soylular gibi oturaklı ve ağır
 Görünmeye gayret ederdi.
 O kadar da dindardı, o kadar yardım severdi.
 Kapana kısılmış ölü ya da yaralı bir fare
 Ağlatırdı onu, boğardı derin kedere.
 En zevk aldığı uğraştı köpecikler beslemek,
 Süt verirdi onlara, ızgara et, beyaz ekmek.
 Ölse birisi ya da değnek yese birinden,
 Yemez içmez, yataklara düşerdi kederinden;
 Yufka yürekliydi, hep dinlerdi vicdanının sesini.
 Özenle toplamıştı plili başörtüsünü,
 Yumuşak, kiraz rengi, minicik ağzı vardı,
 Biçimliydi burnu, elâ gözleri cam gibi parıldardı,
 Güzel alnı pürüzsüzdü, değildi kırış kırış,
 Genişliği kanımca vardı bir karış;
 Ne de olsa öyle ufak tefek
 Bir kadın değildi. Pelerini pek
 Şıktı. Kolunda mercan bir tespih görülüyordu,
 İri, yeşil taşlar tespihi bölümlüyordu.
 Asılmıştı bu tespihin en ucuna
 Pırıl pırıl parlayan bir altın iğne
 Üstünde tepesi taçlı bir büyük "A"
 Ve şu sözler vardı: *Amor vincit omnia*.*

Görünüşte bu tanımlama hac yolculuğuna bundan sevimli bir rahibe katılamazmış gibi bir izlenim verir. Ama şimdi dönelim, Chaucer ne yapmış bir daha bakalım:

* *Amor vincit omnia*: Latince'de "Aşk her şeyi fetheder" anlamına gelir. (Ç.N.)

*İçlerinden BAŞRAHİBE'yi burada anmamak olmaz,
Katıksız sadelikti gülüşü, gülüşü bin bir naz.*

Bir rahibeyi anlatırken sözünü ettiği ilk şeyin onun nazlı gülüşü olması pek tuhaftır. Derken ne diyor?

En büyük yeminini Aziz Loy üstüne ederdi.

Ne acayip şey diye düşünebilirsiniz, bir rahibenin başka büyük yeminler etmemesi şaşırtıcı.

Herkes ona Madam Eglantine derdi.

Eglantine hanımeli demektir. Ne hoş bir ad diye düşüneceksiniz, Bayan Hanımeli, ne sevimli! Sıcak bir odada bir hanımeli ile baş başa olduğunuzu hayal ederseniz bir süre sonra hanımeli kokusunun bunaltacak kadar tatlı, adeta iç bayıltıcı hale geleceğini tahmin edebilirsiniz. Biz onun bir rahibe olarak neler yaptığını öğrenmek isterken Chaucer şunları anlatıyor:

*Kutsal ilahiler notası notasına
Şekillenirdi genzinde, rastlanmazdı hatasına.
Fransızca'yı Bowe-Stratford aksanıyla
Konuşurdu, zarif ve mükemmelen her yanıyla.*

Söylediği ilahilerin dinsel içeriği hakkında fazla bilgi yoksa da yalnızca nasıl söylediği üstünde durulmuş, sesinin etkileyiciliği vurgulanmış. Bu tanımlamanın en uzun bölümünün onun dinsel arzularının, neden rahibe olduğunun ya da yoksullar için ne gibi hayır işlerine karıştığının açıklanması olacağını beklesek de, hayır, öyle değildir. Tanımlamanın üçte biri rahibenin sofra adabı bilgisi hakkındadır.

*Üstelik iyi bir yemek terbiyesi almıştı,
Tek bir kırıntının düşmesine izin vermezdi,
Parmakları yemeğin suyuna fazla girmezdi.
Her lokmayı özenle alıyordu tabaktan,
Götürüyordu ağzına üstüne damlatmadan.*

Ardından bir şey içtiğinde bardağında yağlı izler bırakmadığını okuyoruz (Harika bir betimlemedir çünkü insana o devirdeki yiyip içme alışkanlıkları hakkında bilgi verir). Ama tam da bu noktada tanımlamanın yarısına gelmişken insan merak ediyor: “Chaucer rahibenin Fransızca’yı nasıl konuştuğunu, şarkı söylerken genizden gelen sesini, sofrada ne kadar iyi bildiğini anlatmak için neden bu kadar zaman harcamış acaba?” O zaman rahibe hakkında bu kadar az bilginiz olmasının onun dinsel eğilimleri ile ilgili hiç kimseye zerrece ipucu vermeyişi yüzünden olduğunu fark edersiniz.

Ya onun merhametli içgüdüleri? Chaucer diyor ki:

*Kapana kısılmış ölü ya da yaralı bir fare
Ağlatırdı onu, boğardı derin kedere.*

Chaucer’ın yapıtının yazılmasından yirmi beş yıl kadar önce Londra’nın hıyarcıklı veba tarafından kasıp kavrulduğunu, kent ahalisinin üçte birinin vebadan öldüğünü bilmiyorsanız rahibenin bu şefkati sizi etkileyebilir. Karşımızda kapana kısılmış bir fareye ağlayan ama vebadan ölmüş binlerce insan hakkında tek kelime etmeyen bir rahibe var. Ardından şunlar geliyor:

*En zevk aldığı uğraştı köpecikler beslemek,
Süt verirdi onlara, ızgara et, beyaz ekmek.*

Bu hac yolculuğunun yapıldığı dönemde dehşet verici bir açlık hüküm sürüyor olsa da rahibe köpeklerini lezzetli yemeklerle besliyor.

Başrahibe aleyhindeki en vurucu kanıt tanımlanmasının sonuna doğru gelir:

*Yumuşak, kiraz rengi, minicik ağzı vardı,
Biçimliydi burnu, elâ gözleri cam gibi parıldardı,
Güzel alnı pürüzsüzdü, değildi kırış kırış.*

Tüm öteki hacılarla ilgili olabilecek bir tanımlamadır bu. Romantik şiir yapıtlarında şiirin hedeflediği kadın aynen böyle tanımlanır: Kiraz rengi dudaklar, pürüzsüz alnı. O zaman da “Bir rahibe neden romantik

kadın kahraman gibi tanımlanıyor ki?” diye merak edebilirsiniz. Anlaşılan bu kadının rahibe olmasının nedeni dinsel eğilimleri değil ortalığa çıkıp birilerine yardım edeceğini sanarak romantik düşüncelere kapılmış olmasıdır. Oysa yüreği kendinden başkasını barındırmayan küçücük dünyası dışında her şeye kapalıdır.

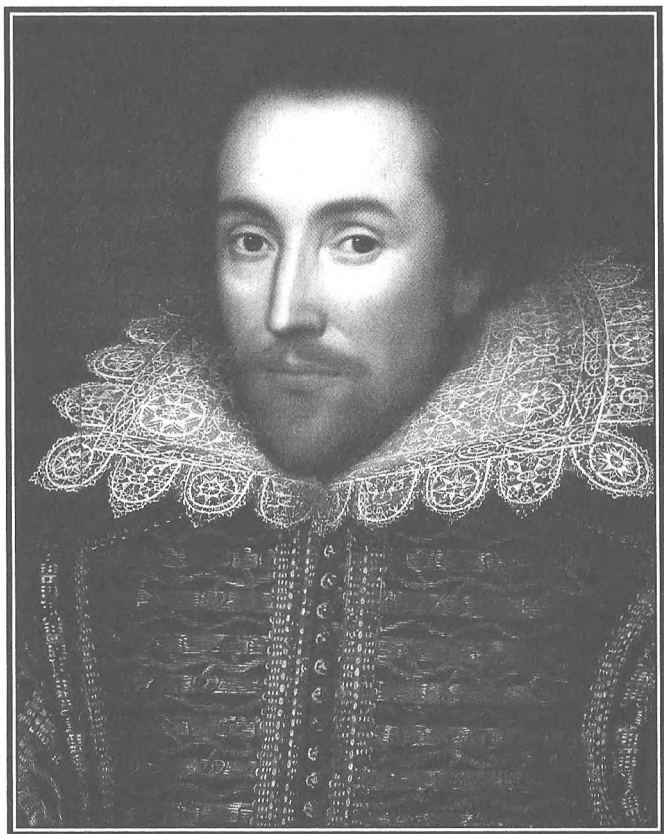
Derken rahibe ile ilgili tanımlamanın sonuna yaklaşıyoruz:

*Kolunda mercan bir tespih görülüyordu,
İri, yeşil taşlar tespihi hölümlüyordu.
Asılmıştı bu tespihin en ucuna
Pırıl pırıl parlayan bir altın iğne*

İğnenin üstünde de “Amor vincit omnia” yani “Aşk her şeyi fetheder” yazısı bulunuyor. Bir rahibeye yakışmayacak laflar değil bunlar; çoğu rahibenin bu sözleri Tanrı aşkı için benimsediğini tahmin edebiliriz. Oysa Chaucer bu kadını öylesine açık bir biçimde romantik bir kahramana dönüştürmüştür ki bu lafların doğru-düzgün bir rahibenin aklından bile geçirmemesi gereken fiziksel aşkı çağrıştırdığını fark etmemek mümkün değildir.

Bu tanımlamayı son derece başarılı kılan Chaucer’in ruhban sınıfını hicvetmesi değildir. Chaucer’in buradaki iddiası bir rahibeyi yermek üzere çizdiği portrenin her satırında onu övüyor gibi görünebilmektir. Açık seçik bir hiciv yazmak bile kolay değilken övmekten över gibi görünmek harikulade bir beceridir.

Bunlar “Genel Giriş”teki otuz tanımlamadan yalnızca ikisi. Bu portreler yalnızca Chaucer dönemindeki insanların zaafı ve kusurlarıyla ilgili şaşırtıcı derecede zekice bir kavrayış ortaya koydukları için değil aynı zamanda Chaucer’in son derece zor bir görev üstlenip bütün bu kavrayışı güya hacıların hoş taraflarından başka bir yanını görmüyormuş gibi yapan anlatıcının ağzından nakletmesi nedeniyle edebiyatta benzersiz bir yer işgal ederler. Ayrıca insan doğasını incelemekte dâhice bir beceri ortaya koyan Chaucer’in karakterleri o dönemin insanlarına olduğu kadar bugün bizlere de son derece sahici görünüyorlar.

WILLIAM SHAKESPEARE
(1564 – 1616)

William Shakespeare'i ele alırken bu adamla ilgili çok etkileyici bir istatistikle işe başlamalısınız: 1616 yılında ölümünden günümüze kadar İngiliz edebiyatı tarihindeki en büyük yazar olarak kabul edilmiştir. Tek başına bu olgu bile etkileyicidir ama William Shakespeare'in yalnızca İngiliz edebiyatında değil bütün dillerde, tüm zamanların en büyük yazarı olarak kabul edildiğini düşünürseniz konu daha da etkileyici bir hal alır.

Shakespeare'in konuşurken ve yazarken kullandığı dilde konuşulan ve yazılan bir kültür içinde doğup yaşıyor olmamız bizim için gerçekten büyük bir şans. Ama lise öğrencilerine bunları söyleyip de okumaları için ellerine bir William Shakespeare metni tutuşturduğunuzda ortada bir yanlışlık var diye ısrar edeceklerdir. Öğrenciler Shakespeare'in dilinin her gün konuştukları dil olmadığını mutlaka fark edecekler. İngilizcenin üç farklı dönemi vardır: Eski İngilizce, Orta Dönem İngilizcesi ve Modern İngilizce. Shakespeare'in Eski İngilizceye, ya da Orta Dönem İngilizcesine ait olmayıp Modern İngilizcenin ilk büyük yazarı olduğu gerçeği birçok kişi için şaşırtıcı olabilir. Dilimiz dört yüz yıl boyunca dikkate değer bir değişiklik geçirmiş olsa da Shakespeare içinde yaşadığımız modern dönemin en büyük yazarı olmakta devam eder.

Shakespeare'in dünya edebiyatına en büyük katkısı drama dalında olmuştur. Olağanüstü şiirlerine karşın ölümsüzlüğe kavuşmasını sağlayan onun yazdığına inanılan otuz yedi piyestir. Bu kitapta ele alacağımız (Oscar Wilde hariç) tüm yazarlardan farkı piyes yazmış olmasıdır. İngiliz dilinin bütün öteki yazarları yapıtlarını ya şiir ya da düz yazı olarak yazdıkları için ün kazandılar. Shakespeare onlar arasında piyesleriyle sivrilir ve piyes yazdığı için de ona farklı davranacağız. Tüm öteki yazarları –örneğin Frost'un şiirlerini ya da Dickens'in romanlarını – incelerken yazarın değerini anlayabilmek için kitabını alır, şiirini ya da romanını okur, hakkında bir karar verebilirsiniz. Ama Shakespeare insanların piyeslerini

okumakla yetinmelerini istemiyordu. Günümüzde Shakespeare'in büyük-lüğünü anlayabilmeleri için öğrencilerden ödev olarak onun oyunlarından birini okumalarını istesek Shakespeare herhalde saçmaladığımızı düşü-nürdü. Öğrencilerin Shakespeare'i anlayabilmek için önlerine bir metnini alıp sayfadaki (genellikle pek zor anlaşılan) kelimeleri uzun uzun incele-diklerine sıklıkla tanık olabilirsiniz.

O birbirinden mükemmel oyunları Shakespcare'in yazıp yazmadığın-dan kuşkulandığını duysaydı herhalde pek eğlenirdi. Ben kimin yazdı-ğından eminim. Birinin çıkıp da "Acaba *Büyük Umutlar*'ı gerçekten Charles Dickens mı yazdı, yoksa William Makepeace Thackeray* mı?" diye sorduğunu ne gördüm ne de duydum. O zaman Shakespeare'in bu pi-yeslerin yazarı olup olmadığının bunca sorgulanmasının gerekçesi nedir?

Çok uzun süre önce yazılmış olması nedeniyle yapıtlarının kendisine ait olup olmadığına ilişkin belgelerin yitip gittiği bir gerçek. Ama bir de Chaucer'ı düşünün. Shakespeare'den iki yüz yıl önce yazmış olmasına karşın hiç kimse *Canterbury Hikâyeleri*'nin yazarı o mudur değil midir diye sorgulamıyor. Hayır, mesele başka: Shakespeare'in ölümsüz piyes-lerin yazarı olamayacağını iddia edenlerin yaklaşımları fena halde züp-pelik.

Bu kuşkucu Thomas'ların** Shakespeare'in yapıtlarının onun gibi halktan biri tarafından değil toplumun üst sınıflarından biri tarafından ya-zıldığını iddia etmeleri dikkat çekicidir. İleri sürdükleri yazar adayları ge-nellikle soylu sınıftan, bol seyahat eden, dönemin üstün zekâlarıyla dostlukları olan, ilgi çekici olaylar ve anekdotlarla dolu, heyecan verici yaşamlar süren insanlardır. Bilinen kadarıyla şu William Shakespeare'in yaşamı pek sıkıcıdır. İlginç bir yere seyahat bile etmemiştir.

Evet, Shakespeare'in yaşamı elbette sıkıcıydı. O yaşamı otuz yedi ola-ğanüstü piyes yazarak, yöneterek, kimilerinde de rol alarak harcadı. Tüm o soylu adamların bu oyunların yazarı olma ihtimalini saf dışı bırakıyorum

* *William Makepeace Thackeray* (1811--1863): Kraliçe Viktorya döneminde Dickens'tan sonra gelen en başarılı yazar. Yapıtlarından *The Luck of Barry Lyndon* Stanley Kubrick tarafından sinemaya uyarlandı. (Ç.N.)

** *Kuşkucu Thomas*: İsa'nın on iki havarisinden biridir. İsa'nın öldükten üç gün sonra dirilişinin gerçek olup olmadığından kuşku duyar. Ancak İsa'nın yaralarını kontrol et-tikten sonra ona inanır. (Ç.N.)

çünkü bırakın öylesine mükemmel yazmak, herhangi birini hayal edecek, planlayacak zamanları olamazdı çünkü kendilerini hayatın heyecanlarına kaptırmışlardı.

Ama Shakespeare kuşkucuları iddialarına devam ederler: Shakespeare'in on dört yaşında okulu terk ettiğini biliyoruz; üstelik okul dediğin de can sıkıcı Stratford kasabasının devlet okullarından biriydi. Bir taşra okulu kaçığı nasıl oldu da bırakın *Hamlet*'i, *Kral Lear*'i herhangi bir piyes kaleme alabildi?

Gerçekten de nasıl oldu acaba? Bu belirsizlik on altıncı yüzyıldaki İngiliz eğitim sistemi üstüne ciddi araştırmalar yapılana dek biz Shakespeare savunucularını epeyce tökezletiyordu. Söz konusu yüzyıl İngiliz tarihinin Rönesans dönemi sayılır. Bu dönemde eğitimin başarısıyla ilgili öylesine bir baskı vardı ki Stratford gibi taşra kasabasında bile parlak bir öğrenci on beş yaşına geldiğinde mükemmel bir klasik eğitim almış oluyor, günümüzde İngiliz tarihi doktorası adaylarının bilgisine ek olarak Yunan ve Roma mitolojileri lisansüstü adaylarının bilgisini de edinebiliyordu.

Kabul etmem gerekir ki bizlerin Shakespeare savunuculuğu da bazen saçmalığın doruğunda örnekler verdi. Bunlar arasında en hoşuma gideni eleştirmenlerden birinin nümeroloji kullanarak Shakespeare'in yalnızca bütün o oyunları yazmakla kalmayıp İncil'in Kral James onaylı çevirisini*de yapmış olduğunu kanıtlamaya çalışmasıydı. Bu çeviri gerçekten de 1611'de yani Shakespeare kırk altı yaşında ve yazarlığının doruğunda olduğu yıllarda yayımlanmıştı. Bu eleştirmen Shakespeare'in piyeslerinde de sürekli yer aldığı gibi sayılarla ve sözcüklerle yapılan her türlü oyundan pek hoşlandığını anımsatır. Bu yüzden de Shakespeare'in yazarın kendisi olduğunu göstermek için bu İncil çevirisinin o sıradaki yaşına yani kırk altıya denk gelen bölümüne bir ipucu yerleştirmiş olduğundan emindir. İncil'de buna denk gelebilecek tek bölüm 46. mezmurdur. Eleştirmenimiz bu mezmuru dikkatle okumuş ama gizli bir ipucuna rastlamamıştır.

Derken ilkinden de budalaca bir iddia daha ileri sürmüştür. 46. mezmurun başından itibaren 46 sözcük sayınca *shake* (sallanmak) sözcüğünü bulmuş, sondan başa doğru 46 sözcük sayınca da *spear* (mızrak) sözcüğüyle karşılaşmıştır. Bu kanıt sayesinde siz de Shakespeare'in Kral James

* *Kral James onaylı İncil*: İngiltere Kralı I. James tarafından 1604'de toplanan Hampton Court Konferansı sonucu yapılan ve 1611'de tamamlanan İncil çevirisi. (Ç.N.)

onaylı İncil'in yazarı olduğuna inandıysanız yeni bir edebiyat kulübüne, Gullible'in Seyahatleri*' ne ücretsiz üyelik hakkı kazandınız demektir.

Bütün bunlardan söz edişimin nedeni Shakespeare'in kişisel yaşamıyla ilgili bilimcycnlerin ve bilinemeyecek olanların bolluğu yüzünden adamın kendisiyle ilgilenmek yerine yapıtlarının dramatik özellikleri üzerinde yoğunlaşırsak daha emin adımlarla ilerleyeceğimize inanmamdır.

Piyeslerinin tadına varabilmek için tiyatroya gitmek ve piyesi izlemek gerekir; perde kalktığında Shakespeare'in sözleri bütün zenginliği ve canlılığıyla yağar üstünüze. Shakespeare sözcüklerin tadına onları okuyarak değil dinleyerek varmanızı hedeflemiştir. Tiyatro *dinleme*'yle *izleme*'yi bir araya getiren bir sanat dalı olduğu için heyecan verici bir özelliğe sahiptir. Şimdi, Shakespeare'in önde gelen bir piyes yazarı olduğu dönemde Globe tiyatrosuna gitme deneyimini tatmanız için sizi yaklaşık dört yüz yıl geriye, Kraliçe I.Elizabeth dönemi İngiltere'sine, özellikle Londra'ya götürmek istiyorum.

Bugün bir sinemaya nasıl gidiyorsanız Globe tiyatrosuna da aynen öyle gidilirdi. Giriş kapıları arkada, sahne ise ön tarafta, yukarıdaydı. 1590'larda bir Shakespeare oyununun biletleri tam dört peni'ye** satılıyordu. O günlerde dört peni bugünle kıyaslandığında epeyce değerli olsa bile üç buçuk saatlik canlı bir gösteri için oldukça ucuz bir fiyattı.

Bu dört peniyi kapıdaki teşrifatçıya vermek yerine adamın elinde tuttuğu küçük, kilitli madeni kutuya atardınız ki teşrifatçı paranızı alıp kaçmasın. Yine de bu yöntemin bir kusuru vardı: Para kutuları küçük peniler ise kocamandı. Birkaç kişi dörder peni attıktan sonra küçük kutu tıka-basa doluyor, yeni gelenlerin para atması zorlaşıyordu. Bu durumda teşrifatçı kimse kaçak girmesin diye kapıya bekçilik edecek birini bulup mümkün olduğu kadar hızla sahne gerisine, kapısında kilit olan küçük odaya koşuyordu. Odanın kilidini açıp para dolu kutuyu içeri fırlatıyor, boşunu alıyor, yine koşarak yerine dönüyordu. Ama birkaç kişi daha geldi mi boş kutu yeniden tepeleme doluyor, adam sahne gerisine bir koşu daha tutturmak zorunda kalıyordu.

* *Gullible's Travels*: Bu birden fazla, genellikle gülmece unsuru taşıyan romanın başlığıdır. İngilizcede "Avanağın Seyahatleri" anlamına gelir ve dönemini hicveden *Gulliver's Travels*'a gönderme yapar. (Ç.N.)

** *Penny*: İngiliz Sterlininin yüzde biri değerindeki bakır para. (Ç.N.)

Tiyatro yönetiminin neden daha büyük madeni kutular temin etmediğini merak etmiş olabilirsiniz. Elbette bunu da düşünmüşler ama hemen vazgeçmişlerdi. Shakespeare'in tiyatrosu Thames nehrinin güney kıyısında, Londra'nın oldukça berbat bir mahallesindeydi. Buranın gündelik ahalisi fahişeler, soyguncular ve katillerden oluşurdu. Bu insanlardan herhangi biri kocaman bir para kutusu görecektse gözünü kırpmadan kapıp kaçardı. Tiyatro yöneticileri azıcık akli olan hiçbir soyguncunun küçük bir kutudaki birkaç peniyi çalmak için kendini tehlikeye atmayacağını tahmin ediyorlardı. Artık bilet paralarının saklandığı sahne gerisindeki o odanın neden *box office** (kutu bürosu) olarak adlandırıldığını herhalde anlamışsınızdır. İşte bu yüzden ki dört yüz yıl sonra günümüzde sinema, konser, tiyatro gibi halka açık herhangi bir eğlence izlemeye gittiğinizde önce mutlaka *box office*'e uğramak zorundasınız.

Oyunu görmek için dört peniyi ödedikten sonra yerinize hemen gitmezsiniz. Sıralardan aşağı inmeye başladığınızda iki yanınızdaki duvarlara dayanmış, üstünde yiyecekler ve içecekler duran büfe-tezgâhlar olurdu. Büfeler tiyatro binasının dışından içine ilk kez Shakespeare döneminde taşınmıştı. Tiyatro yöneticileri tiyatronun içindeki büfeden ancak bilet parasını ödedikten sonra yiyecek, içecek aldığınızda sizi tuzağa düşüreceklerini keşfetmişlerdi. Alacağınız her şey için keyiflerince fiyat belirleyebilirlerdi; siz de istedikleri parayı ödemek zorundaydınız çünkü başka seçeneğiniz yoktu. Dışarı çıkıp bir şeyler almak isterseniz tekrar içeri girmek için yeniden para ödemek zorundaydınız. İşte bu yüzden dört yüz yıl sonra bile sinemaya gittiğinizde işletmeciyeye bir kuruşa mal olan bir kutu patlamış mısır size dört liraya satılır. O bir kuruş üstelik hem çalışanın ücretini hem de mısırın maliyetini kapsar. Üstünde hiç düşünmeyiz bile ama en büyük ticari kârlardan biridir. Shakespeare dönemindeki tiyatro işletmeciliği yüksek kâr elde edebilmek için izleyicilere nasıl yüklenileceğini bize öğretmiştir.

Tiyatronun büfesinde genellikle üç farklı şey satılırdı. Tatlı yemek istiyorsanız portakal alabilirdiniz çünkü portakal ucuzdu ve sahnedeki oyuncuların dikkatini dağıtacak gürültüler çıkarmadan yenebilirdi. Karnınızı iyice doyurmak isterseniz etli böreklerden alabilirdiniz. Bu böreklerin

* *Box Office*: Bilet gişesi (Ç.N.)

içindeki etin ne olduğunu kesin olarak bilmiyoruz ama bazı kayıtlardan öğrendiğimize göre tiyatro binasının çevresindeki on kilometre karelik alanda canlı kediye ya da köpeğe rastlamak olanaksızdı. Tezgahlarda ilk ikisinden fazla satılan üçüncü bir şey daha vardı. Portakal ya da etli börek yemek istemiyorsanız domates satın alabilirdiniz. Shakespeare oyunu seyrederken domates satın almak size garip gelebilir; zaten on altıncı yüzyılda ve on yedinci yüzyıl başlarında İngiltere’de kimse domates yemezdi. O dönemde İngilizler domatesin ölümcül derecede zehirli olduğuna inanırlardı. Yine de Shakespeare’in tiyatrosunda deli gibi domates satılıyordu. Domatesi alıp yerinize oturur, beklerdiniz. Oyunun ilk on beş dakikasıdan sonra boş yere zaman kaybettiğinizi, başınıza gelmiş en eziyetli şeyin o piyes olduğunu düşünmeye başlamışsanız artık elinizde oyunculara hoşunuza gitmeyen şeyler yaptıklarını alışılmış bir yöntemle anlatabilecek araç vardır. Sizi en fazla rahatsız eden oyuncunun sahnenin ucuna gelip tirat atmasını beklemek yeter. O zaman domatesinizi avuçlayıp nişan alır, fırlatırsınız. Bu eylem oyuncuların dikkatini elbette ki dağıtır. Domatesin zehirli bir silah olduğunu zannettiklerini unutmayalım. Çok fazla domates isabet eden oyuncunun dikkati iyice dağılırdı. Sahneye çıktıysanız ve dikkat dağılmasının ne demek olduğunu biliyorsanız ardından ne geleceğini talunin edebilirsiniz: Ezberinizi unutursunuz. Shakespeare döneminde suf-lörler ezberini unutan oyunculara yardımcı oluyorlardı ama çok sayıda domatese hedef olan aktöre yardım etmemeleri talimatı verilirdi. Böylece oyuncu yardım da alamaz, oyun durur ve izleyicilere evlerine dönmeleri söylenirdi.

Ne yazık ki Elizabeth dönemindeki oyun yazarlarının bir şanssızlığı vardı: Oyun domates yağmuru nedeniyle yarıda kesilirse izleyicilere paraları geri veriliyordu. Shakespeare döneminde düzeysiz bir oyun için para ödemek zorunda değildiniz. Bundan anlaşıldığı gibi Shakespeare yetenekli bir oyun yazarı olmasaydı açlıktan ölecekti. Tiyatronun sahibi, yöneticisi, oyun yazarı olan Shakespeare saray tarafından da desteklenerek karmaşık bir sistem sayesinde para kazanıyordu. Ama tüm bu kazançları oyunların niteliğine bağlıydı. Bildiğimiz kadarıyla hiçbir Shakespeare oyununda sahneye domates atılmamıştı çünkü William Shakespeare’in izleyicileri oyunun başından sonuna kadar büyüleyip sahneye bağlayabilme yeteneği vardı.

Kraliçe I. Elizabeth ve saraylılar Shakespeare oyunlarının seçkin konukları olsa da Shakespeare yalnızca kraliçe ile saraylılar için piyes yazma lüksüne sahip değildi. Hayatını kazanabilmek amacıyla halk için de yazması gerekiyordu. Halk ise genellikle cahildi; bu yüzden de mümkün olduğunca düşük düzeyde birilerine hitap edecek biçimde yazmalıydı. Araştırmacılar Shakespeare oyunlarını izleyen ahalinin yüzde 40'ının ancak günümüzdeki ortaokula denk bir eğitim almış olabileceğini söylüyor. Yine de izleyici Shakespeare'i seviyordu ve piyesleri tıklım tıklım doluyordu. Yoksul ve cahil halk eğlence için adam başına ancak bir peni ayırabiliyordu. Oysa Shakespeare piyesini izleyebilmek için dört peni gerekirdi. O zaman cebinde bir peniden fazla parası olmayanlar ne yapacaktı? Shakespeare iyi bir iş adamıydı. Dört penilik yerleri almaya gücü yetmeyenleri, yani Londra ahalsinin neredeyse yarısını neden geri çevirsin? Cebinde yalnızca bir peni olan biri geldiğinde o da herkes gibi parasını metal kutuya atardı. Ama bu kez teşrifatçı yer göstermez, onu ta aşağılara, sahnenin önüne, oyunu ayakta izleyenlere verilmiş ad olan "toprakçılar"ın yanına götürürdü. Shakespeare döneminde sahne oldukça alçaktı; dolayısıyla sahneye yakın durduğunuzda oyunu seyretmeniz mümkündü. Üstelik o kadar yakında olurdunuz ki elinizi uzatıp oyunculara dokunabilirdiniz.

Toprakçıların bu kadar yakında durması oyuncuları rahatsız ediyor hatta tehlikeli olabiliyordu. O günlerde yaşamış bir oyuncu anı defterine oyundan önce sahnenin çok yakınında kalabalık bir toprakçı grubu bulunuyorsa yaralanmaktan korktuğu için çıkıp oynamadığını yazmış. Neden? O kadar yakından domates atarlarsa onu yaralayacaklarını mı düşünüyor-muş? Hayır; toprakçıların domates alacak paraları yoktu. Ama oyun başladıığında dünyadan habersiz, cahil toprakçılar o kadar heyecanlanıyor, kendilerini oyundaki olaylara öylesine kaptırıyorlardı ki ağızlarını kapamayayı unutuyor, çeneleri düşmüş, ağızları bir karış açık, oyuncuları izliyorlardı. Oyuncuları rahatsız eden bu aşırı ilgi değildi; oyun giderek heyecanını artırır, *Romeo ve Juliet*'in ilk yarısındaki kavga sahnelerinde olduğu gibi gerilim iyice tırmanırsa toprakçılar ağızlarından akan salyaları tutamaz oluyordu. Çenelerinden sızan salyalar sahne kenarına damlıyor, oyuncuların ayaklarının altında küçük bir dere oluşturuyordu. Anıları yazan oyuncu defterine "Sahne kıyısına gelip tiradımı söylemem gerek-

tiğinde toprakçıların salyalarına basıp düşme tehlikesi büyük oluyordu” diye not düşmüş.

Bu tip sahne kazaları günümüz oyuncularının da kendilerini sık sık kaptırdıkları bir batıl inanca yol açmıştır. Shakespeare zamanının oyuncularını sahneye çıkmadan önce biri onlara “İyi şanslar” derse kesinlikle uğursuzluk getireceğine inanırlardı. “İyi şanslar” yerine “Öyle iyi oyna ki toprakçıların ağızlarının suyu aksın, sen de düşüp bacağını kır” denmesini tercih ederlerdi. Bugün bile oyunculara “bacağını kır” denir.

Toprakçıların Shakespeare’in oyunlarının biçimlenmesinde de etkili olduğu hissedilir. *Macbeth* başlarken ilk gördüğümüz sahne nedir? Üç iğrenç cadı fokur fokur kaynayan kazanın başında büyü yapmaktadır. Oyun tahta kimin geçeceği tartışmalarıyla açılmaz, toprakçıları baştan çıkaracak bir şeyle, yani lanetli bir kehanetle başlar. *Jül Sezar* oyununda perde açıldığında ilk gördüğümüz şey nedir? Sezar değildir. Bir suikastçının “Sezar’ı bıçaklayalım da kanları oluk oluk aksın diye sabırsızlanıyorum” demeye getirdiği laflarını izleriz. Toprakçılar hele buna pek meraklıydılar çünkü *Jül Sezar* piyesinin her oynanışında sahne gerisinde bir domuz kesildiğini, en parlak kırmızı kanı elde edebilecekleri domuz mesanesinin dikkatle çıkarıldığını gayet iyi biliyorlardı. Mesane henüz ılıkken Sezar’ı oynayacak aktörün ihramı altına bağlanırdı. Brütüs Sezar’ı bıçakladığında bıçağı domuz mesanesine gelecek biçimde saplamaya dikkat ederdi ve o zaman da kıpkırmızı domuz kanı giysinin altından sahneye boşalırdı. Shakespeare döneminde bütün sahneler öne doğru eğimli olduğundan (günümüzde *downstage* – aşağı sahne ve *upstage* – yukarı sahne deyimlerinin kullanılması da bu yüzdendir) akan kan sahnenin alt ucuna gider, orada toprakçılar sayesinde biriken atıklarla karışırdı. O günlerden elimize ulaşan anı defterlerinden öğrendiğimize göre *Jül Sezar* piyeslerinde toprakçılar sağ ellerinin parmaklarını domuz kaniına batırıp oyunculara sallayarak piyesi ne kadar beğendiklerini anlatmaya çalışırlarını.

Shakespeare’in otuz yedi piyesi arasında toprakçıların pek beğenip akın akın gittiği oyun halen de en popüler piyesi sayılan *Romeo ve Jülyet* olmuş. Böylesine cahil bir kalabalık nasıl oluyordu da *Romeo ve Jülyet*’i Shakespeare’in en iyi piyesi olduğunu belirleyebiliyordu? Piyesi düşününce insan kendi kendine soruyor: Bu öyküye kendini kaptırmak için akıllı ya da bilgili olmak ne denli gerekir ki? Birinci perdenin başlarında

daracık pantolon giymiş gencecik, yakışıklı bir oğlan çıkar ortaya, adı Romeo'dur. Birkaç replik sonra sahnenin öteki ucundan güzeller güzeli yine gencecik bir kız gibi görünen Jülyet girer. (Shakespeare döneminde sahnede kadın oyuncuların kullanılmadığını herhalde biliyorsunuz.) O sahneye çıkanlardan ya Romeo ya da Jülyet mutlaka ilginizi çekecek, cinsel çekim sayesinde oyun boyunca dikkatinizi üzerinde toplayacaktır. Araştırmacılar Shakespeare piyeslerinin her birinin başlangıç sahnelerinin izleyicilere şu üç şeyden birini vaat ettiğini söyler: Doğaüstü yaratıklar, şiddet ve gençliğin cinselliği. Shakespeare toprakçıların zevklerini okşayacak bir şeyi hemen ortaya sürmezse onların beğenilerini kazanamayacağını biliyordu.

Shakespeare'in ünlü ve en iddialı oyunlarından biri de *Kral Lear*'dir. Ama *Kral Lear* bile toprakçılar için yazılmıştır. *Kral Lear*'i anlayabilmek için piyesi sekiz yaşında bir çocukla birlikte izlemek yeter. Birinci perde başladığında sekiz yaşındaki arkadaşınıza dönüp "Bak! İşte, karşımızda ihtiyar Kral Lear ve onun birbirinden güzel üç kızı! Bu kızlardan ikisinin inanılmaz derecede kötü niyetli, birinin ise şefkatli, iyi yürekli olduğunu söylediler" deyin. Sonra da ona sorun: "Bu kızlardan iyi olanı sence hangisi?" Sekiz yaşındaki çocuk budalaca bir soru sormuşsunuz gibi size şaşırarak bakacak ve "En iyi yürekli kız en küçüğü" diyecektir. Gerçekten de birinci perdenin sonunda iki büyük kızın inanılmaz kötü, en küçüğünün ise iyi olduğunu öğreniriz.

Sekiz yaşındaki bir çocuk Shakespeare'in en karmaşık olduğunu ileri sürebileceğimiz piyesinin düğüm noktasını nasıl bilebilir? Shakespeare sahnenin dibinde yerleşmiş toprakçılardan çoğunun cahil olduğunu biliyordu. İzleyicilerin sözlü geleneğin parçaları olan halk öyküleri ve peri masallarıyla büyütülmüş olduğunun da farkındaydı. Bu yüzden Shakespeare'in yazmış olduğu büyük oyunların her birinde bir halk masalı motifi kullanılmıştır. Birlikte *Kral Lear*'i izlemeye gittiğiniz sekiz yaşındaki çocuk masalları bilir. Bir masalın kahramanları arasında üç çocuk varsa bunlardan büyük olan ikisinin kötü, en küçüğünün ise iyi niyetli olduğunu da bilir. *Külkedisi Sinderella*'da da başka masallarda da durum aynıdır: Üç çocuktan büyük olan ikisi ya aptal ya kötü niyetli (ya da ikisi birden) olur, en küçüğü ise akıllı ve iyi yüreklidir. Shakespeare okuması yazması

olmayan insanlara izleyecekleri piyesin çok iyi bildikleri masallardaki motifler üzerine kurulmuş olduğunu söylüyordu.

Madem böyleydi, madem Shakespeare kendi döneminde son derece basit, anlaşılır bir şey yapıyordu günümüz öğrencileri onu anlayabilmek için neden bir öğretmenin yardımına ya da *Cliff's Notes** gibi kitaplara ihtiyaç duyuyor? Buna verilecek yanıtlardan ilki İngilizce dilinin yüzlerce yıl süresince geçirdiği değişikliklerdir. Ama tek neden dil değildir. Günümüzde Shakespeare'in herkese pek zor gelmesinin gerçek nedeni ne Shakespeare'in ne de öğrencilerin kabahatidir. Aslında kabahatli benim. Ben bir İngiliz edebiyatı hocasıyım ve kabahatli olan İngiliz edebiyatı hocalarıdır. Shakespeare hayatı boyunca komediler, trajediler, tarihi oyunlar, uzun şiirler, kısa şiirler ve soneler yazdı. Eleştirmenler tüm bu türler içinden hep en zor olanlarından yani trajedilerden örnekler verirler. Ya biz öğrencilerimize ne öğretiyoruz bugün? Genellikle *Romeo ve Jülyet*'le yani bir trajediyle başlarız. Ardından *Jül Sezar* yani başka bir trajedi gelir. Onu yine bir trajedi olan *Macbeth* izler. Üniversite öğrencileri tabii ki bir trajedi olan *Othello*'yu öğrenirler. Birinci yılı başarıyla geçerlerse ikinci yılda onlara *Kral Lear*'i okuturuz. Öyle anlaşılıyor ki Shakespeare trajedileri öğrencilerimizin gırtlğından geçsin diye yapmadığımızı bırakmıyoruz. Shakespeare'in bu en zor yapıtları elbette ki öğrencileri fena halde zorlayacaktır.

Trajediler genellikle herkes için zordur. Şimdi elinize geçen hemen hemen her Shakespeare trajedisinin sırrını çözmenin anahtarını vereceğim size. Her şeyden önce bir düşünelim, bir piyesin trajedi olduğunu nasıl anlarız? Okulda öğrendiklerinizi anımsayın. Piyenin ana karakteri oyun başladığında toplumun seçkin sınıfına mensupken oyunun sonunda toplumun alt sınıflarına düşmüşse bu bir trajedir. *Romeo ve Jülyet*'e bakalım. Oyunun başında Romeo ile Jülyet ne durumdadır? Toplumun seçkin sınıfına mı mensuptur? Evet, İtalya'nın en soylu ailelerinin çocuklarıdır. Peki, oyunun sonunda ne olurlar? Ölürler. Öldüğünüzde tabii ki toplumun en düşük düzeyinde bulursunuz kendinizi. Tüm Shakespeare trajedilerinde kahramanlar seçkin sınıfın üyesi olarak ortaya çıkar, sonunda ise hemen

* *Cliff's Notes*: Cliff Hillegass ile eşi Catherine tarafından 1958'de Shakespeare'in on altı yapıtıyla başlatılan çalışmayla ortaya çıkan ve yüzlerce yapıtı kapsayan edebi yapıtlar rehberi. Bkz: www.cliffsnotes.com (Ç.N.)

hemen hepsi ölür. Yani Shakespeare trajedisi başlangıçta seçkin sınıfa mensup olan kahramanın oyun boyunca düşkünleştiği, sonunda dibe vurduğu bir piyes midir yalnızca?

Bu sorunun yanıtı “kesinlikle hayır” olacaktır. Böyle bir hüküm vermek haksızlık olur. Trajedinin tüm tanımlamasını üst düzeyde birinin düşkünleşmesiyle sınırlarsanız en ünlü trajik kahramanımız Humpty-Dumpty* oluverir. “*Humpty-Dumpty oturuyordu duvarda / Birden yuvarlandı aşağıya*” Humpty-Dumpty aslında bir çocuk şarkısı değildi. Cahil insanlara büyük bir trajedinin en basit ilkesini öğretmek için yazılmıştı. Humpty-Dumpty’nin ilk dizelerini okuduğumuzda Shakespeare trajedileri hakkında başka herhangi bir kaynaktan edineceğimizden çok daha fazla bilgi ediniriz.

Humpty-Dumpty oturuyordu duvarda karmaşık bir laf gibi gelmiyor insana ama aslında öyle. Ne demek isteniyor burada? Diyelim ki bir akşamüstü mahallenizde bir gezintiye çıktınız. Bir duvarın yanına geldiniz. Duvara baktığınızda üstünde oyuncağıyla oynayan bir oğlan gördünüz. Hiç önemi yok. Biraz daha yürüyorsunuz başka bir duvara rastlıyorsunuz; orada da yakışıklı bir adamla güzel bir kadının el ele tutuşmuş günbatımını izlediğini görüyorsunuz. Bu da heyecanlandırmaz sizi. Yürümeyi sürdürüp de üçüncü hem de epeyce yüksek bir duvarın önüne geldiğinizde bir de bakıyorsunuz ki duvarın üstünde Humpty-Dumpty oturuyor! Duvarın üstüne tehlikeli bir biçimde tünemiş olan Humpty-Dumpty ilk bakışta dikkatinizi çekecektir. Neden? Çünkü Humpty-Dumpty bir yumurtadır.

İşte bu gözlem bizi Shakespeare trajedilerine yöneltir. Çünkü yüksek bir duvarın yanından geçerken yumurta Humpty-Dumpty’yi ta tepede görünce aklınızdan neler geçeceğini tahmin edebilirsiniz: “Yumurta olsaydım ya bakkal raflarında ya da bir omlette bulurdum kendimi; yüksek bir duvarın tepesinde oturmak aklıma gelecek en son şey olurdu.” Bu da yeni bir soruya yol açar: “Pekâlâ, Humpty-Dumpty, mademki sen yumurtasın şiir başlarken duvar tepesinde ne işin var?” Bu sorunun yanıtı her Shakespeare trajedisinin iç yüzünü anlamamıza yardım edecektir. Humpty-Dumpty aslında şunu söylemektedir: “Trajedi, gel de beni çırp! Çırpılmak istemeseydim yumurta halimle duvar tepesinde işim olur muydu?”

* *Humpty-Dumpty*: Geleneksel bir İngiliz çocuk şarkısının yumurta biçimindeki kahramanı. (Ç.N)

Peki, bunu Shakespeare trajedilerine nasıl bağlayabiliriz? Shakespeare trajedilerinin hepsinde ana kahraman tıpkı Humpty-Dumpty'nin yaptığı gibi başını fena halde belaya soktuğunda önünde tek seçenek olarak iyice dibe batmak kalır. *Romeo ve Jülyet*'e bir kez daha göz atalım. Oyunun başlarında Romeo Jülyet'ten başka istediği her kızla evlenebileceğini öğrenir; az sonra Jülyet'e de Romeo'dan başka herkesle evlenebileceği haber verilir. Peki, bu iki gencin kararları ne olur? Evlenmek. Evlilikleri lanetlidir, böyle olduğunu pekâlâ da bilirler ama yine de evlenirler ve bedelini hayatlarıyla öderler. Bir de *Macbeth*'e bakalım. Bu piyesin birinci perdesinde kahramanımız Macbeth cadının siyasetle ilgili öğütlerini dinler. Akı başında biri siyasi öğüt almak için cadiya danışır mı? Macbeth danışır ve acı kaderi belirlenir. Bütün Shakespeare trajedilerinin ortak noktası sağduyuyu bir yana bırakıp aptalca işler yaparak başlarını belâya sokan sonra da düşmeye mahkûm olan kahramanlarıdır.

Shakespeare ilgili olarak size anlatacağımın en hoşunu galiba sona saklamışım. Her oyun yazarı kahramanlarına özgü diyaloglar bulmak zorundadır. Oysa Shakespeare kahramanlarına söyletmek üzere öylesine mükemmel, öylesine akıllıca laflar bulmuştu ki sahnedeki kahraman bu lafları öteki kahramanlara söylediğinde izleyiciler bunların deha eseri olduğunu hemen fark ettiler. Evlerine döndüklerinde bu lafları çocuklarının önünde dile getirdiler. Çocuklar bu lafları kullanmaya başladı ve böylece devam ederek bu laflar günümüze kadar geldi. Bu yüzden William Shakespeare'in yapıtlarından aldığımız birçok (İngilizce) laf dilimizden düşmez oldu.

Büyük olasılıkla çoğunuz İngilizcede sürekli kullandığımız birçok sözcüğü, deymi ve anlatımı Shakespeare'den aldığımızı bilmiyor çünkü çoğu kimse o sözlerin ilk kez onun piyeslerinde dile getirilmiş olduklarından haberdar değil. Ama artık bileceksiniz çünkü Shakespeare'e kısaca göz atan bu yazıyı ondan alıntılar yaparak bitirmenin çok uygun olduğunu düşünüyorum. Bundan sonra okuyacağınız William Shakespeare'in dehası tarafından icat edilmiş (İngilizce) deyimlerden birkaçı:*

* Oxford İngilizce Sözlüğünde Shakespeare'in İngilizceye yaklaşık 3 bin yeni sözcük armağan ettiği belirtilir; kimi eleştirmenlerse bu sayının 10 bini hatta 20 bini aştığını ileri sürer. Buradaki İngilizce sözler sık kullanılan deyimlerdir. Türkçedeki karşılıkları mümkün olduğunca yine deyimlerle verilmeye çalışıldı. (Ç.N.)

Footloose and fancy free (ipsiz sapsız, başına buyruk),
From the bottom of your heart (yüreğinizin en derinlerinden, bütün
 yüreğinizle),
To be left high and dry (kılına halel gelmemek),
A piece of cake (kolay lokma),
To refuse to budge an inch (kılını kıpırdatmamak),
Tongue-tied (dili tutulmak),
A tower of strength (kaya gibi sağlam),
Hoodwinked (oyuna gelmek, kandırılmak),
In a pickle (çıkamazda),
To knit one's brow (alnını kırıştırmak),
To make a virtue of necessity (zor durumdan alnının akıyla çıkmak),
Fair play (tarafsızlık, adil davranış, hakça mücadele),
Not to sleep one wink (gözüne uyku girmemek),
To stand on ceremony (kaskatı durmak, resmiyette ısrarcı olmak),
To laugh yourself into stitches (gülmekten kırılmak),
To have short shrift (umurunda olmamak, boş vermek),
Cold comfort (baştan savma teselli, tesellinin acıyı hafifletememesi),
Too much of a good thing (azı yarar, fazlası zarar),
To clear out bag and baggage (tası tarağı toplamak),
High time (tam zamanı),
The long and short of it (hepi topu, altı üstü bu kadar),
The game is up (oyun bitti, buraya kadar),
One's own flesh and blood (insanın canından kanından, eti canı),
To lie low (gözden uzak durmak),
Till the crack of dawn (sabaha –şafak sökene~ kadar),
Through thick and thin (iyi günde, kötü günde),
Foul play (arkadan vurmak),
To set teeth on edge (sinirine dokunmak, dişlerini gıcırdattırmak),
With one fell swoop (bir çırpıda, tek hamlede),
Without rhyme or reason (saçma sapan, ipe sapa gelmez),
To bid good riddance ('gidişin olsun da dönüşün olmasın' anlamına
 veda),
To send packing (bohçasını eline vermek),
As dead as a doornail (ölüp gitmiş),

An eyesore (göze batıcı, görünüşü rahatsız edici),
A laughing stock (alay konusu),
A stonyhearted villain (taş yürekli bir hain),
Bloody-minded (zalim, hunhar),
A blithering idiot (budalanın dik âlâsı),
By Jove (yok canım, öyle mi?),
O Lord! (aman Yarabbi!),
Tut tut (cık cık, tüh),
For goodness 'sake (Allah aşkına),
What the dickens? (neler oluyor?),
All one to me (hepsi bir, fark etmez),
It's Greek to me (Fransız kaldım, hiçbir şey anlamadım).

JANE AUSTEN
(1775–1817)

Edebiyat çevrelerinde Jane Austen hakkında birçok kapsamlı çalışma yapılmış olmasına karşın kariyerinin asıl vurgulanması gereken özelliğinden söz edildiğine rastlamadığım için hep hayret etmişimdir. Jane Austen İngilizce dilinin ilk büyük kadın yazardır. Ondan önce iyi kadın yazar hiç olmadı demek istemiyorum ama Austen gerçekten en iyi yazan ilk kadındı. Austen'dan önceki birkaç kadın yazar günümüzde Jane Austen'ın bulunduğu konuma biraz olsun yaklaşamadı; o ise klasikleşmiştir. Chaucer'dan çok önce yaşamış olsalar bile dönemlerinde harikalar yaratmış erkek yazarlar varken iyi kadın yazarların ortaya çıkmasını neden 1800'lere kadar beklemek zorunda kaldığımız doğrusu merak uyandırıcıdır. Bu soruya kestirmeden “onlar yalnızca erkek oldukları için büyük yazar olma önceliğine sahiptiler” diye bir yanıt verilebilir mi? Bunun pek de olası sayılamayacağını biliyoruz; notları hep ‘A’ olanlara, zekâ testlerine ya da doğal yetenek ölçen herhangi bir sınava bakarsanız erkeklerin bilim ve matematikte, kadınlarınsa sözlü ve yazılı sınavlarda daha başarılı olduğunu fark edeceksiniz. Erkeklerin İngilizcede matematikten daha başarılı, kadınların mühendislikte İngilizceden daha iyi olduğunu gösteren binlerce istisna elbette bulunur. Yine de kadınlar genelde doğuştan var olan yetenekleri sayesinde yazmaya, yazar olmaya erkeklerden daha yatkındır; oysa Jane Austen'dan önce büyük ün kazanan kadın yazar gerçekten çıkmamıştır.

Kadınların yazar olamayışlarının asıl nedeni erkeklerin hemen hemen her şey üzerinde mutlak güç elde etmiş olmalarıydı ve yazılı edebiyatın her türünü sıkı sıkı denetleyenler de yine onlardı. Erkekler kendilerince edebiyatın ilgi alanı olarak belirledikleri konuların birçok kadının hiç bilmediği şeyler olmasına dikkat ederlerdi. Örneğin birçok toplumda edebiyatın ilk önemli çağı destanlar dönemidir. Peki, destanlar ne anlatır? Destan insan hayatıyla ilgili pek çok şeyi ele alabilir ama hiç değişmeyen

en önemli konusu savaştır. Elbette ki savaş yakın zamana kadar kadınların ilk elden deneyim edinemedikleri bir alandı. Destanlar savaşı anlattığı kadınlar ise savaş hakkında hiçbir şey bilmediği için kadınlar tarafından yazılmış bir destan olduğunu hiç duymadık. İngiltere’de destanlar döneminin ardından Rönesans gelir. Bu dönemde aşk şiirleri özellikle de soneler yazmak pek moda olmuştu. Şimdi, işin içine aşk girince birçok kadının bu edebiyat türünde kendini sınamış olduğu akla gelebilir. Oysa Rönesans döneminde şiir yazmış kaç kadın biliyoruz? Bir tane bile yok. Neden? Her ne kadar soneler aşk üzerine yoğunlaşıyor olsa da edebiyatı denetim altında tutan erkekler aşk sonelerinin bir kadına övgüler yağdırması gerektiğine karar vermişlerdi. Kabul edelim ki Rönesans çağında gözü pek davranmıyorsa bir kadının metresi olamazdı, metresi olmayınca da herhangi bir kadına övgüler düzemeyeceği ortadaydı.

Sonra Restorasyon Dönemi ve on sekizinci yüzyıl başları gelir. Bu dönemde (erkekler açısından) vazgeçilmez kabul edilen üç konu neydi? Kadınların yakından uzaktan ilgileri olmayan siyaset, din ve toplum. Aslına bakarsanız çok yakın bir döneme dek kadınlar yazar olarak kabul edilmedi. Bir zamanlar kullanılan özgün terim yazar değil “yazan”dı.* Nicedir “yazar” sözcüğünü kullanıyoruz ama bu aslında başka sözcüğün kısaltılmış hali. Sözcüğün kökeni yazar (*author*) değil yetki sahibidir (*authority*). Kadınlar ailevi konular dışında hiçbir konuda yetki sahibi olmadıkları için yazar da olamazlardı. Edebiyat tarihinde bu konuları ele alan roman türü ortaya çıkana kadar aile öyküleri dikkate değer bulunmuyordu.

Aslında yazma işi tamamen eril bir iş olarak görülüyordu. Eski günlere ait yüzlerce kaynakta erkeklerin yazdıkları şeyler hakkında tartışırken kendilerinden bir edebi yapıtın “babası” olarak söz ettiklerine rastlayabilirsiniz. Edebi yapıt “doğurmak” diye bir laf ise duyulmamıştı. Erkekler daha büyük bir iddiayla yazmak için kullanılan aracımız kalemin öncelikle eril bir nesne olduğunu ve kadınlar tarafından kullanılmaması gerektiğini söyleyecek kadar ileri gitmişlerdi. Hepimizin Freud’cu sembollere iyice aşına olduğumuzu düşünerek fazla ayrıntıya girmek istemiyorum ama kaleme baktığımızda uzun, ince ve sivri uçlu olduğunu görürsünüz; yani erkeklerin kalemin esasen fallic bir sembol olduğunu, kadınlarla hiçbir ilgisi olmayacağını söylemeleri hiç de anlaşılabilir bir şey değildir. Gerçekten de ka-

* *Writer* (yazan) ile *author* (yazar) arasındaki nüans vurgulanıyor. (Ç.N.)

lemin adı (İngilizcede) neden *pen*(kalem)dir? *Pen* Latince *penis* sözcüğünden gelir ve aslında (köpeğin kuyruğu gibi) “kuyruk” demektir. Yazmak için kullandığımız aletin adı su götürmez biçimde erildir.

Jane Austen’in böyle köklü bir gelenekten kurtulmak için çaba gösterdiği açıktır. Charles Dickens roman yazmaya başladığında hayatını kazanma kaygısına düşseydi Chaucer dönemi ve öncesine dayanan yüzyılların erkek geleneğine, biraderliğe sığınabilirdi. Ya Jane Austen kime güvenecekti? Kendisinden önce hiçbir hemcinsi, hiçbir kadın hayatını yalnızca yazarak kazanmamıştı.

Jane Austen’in yaşam öyküsüne geçmeden önce bir yazarın sanat yaptığı inşa etmek için elinde yalnızca ama yalnızca sözcükler bulunduğu olgusu üstüne biraz düşünelim. Ressamsanız boyalarınız, heykeltıraşsanız kiliniz ya da başka bir malzemeniz ama yazarsanız yalnızca sözcükler vardır. İngilizcedeki tüm sözcükler kadınlara hadlerini bildirne eğiliminde olduğu gibi doğaları gereği kimileri fena halde kadın karşıtıdır; işte Austen’in aleyhinde olan baş etmek zorunda kaldığı durum buydu.

Örneğin kız çocuğu gibi değil de oğlan gibi davranan bir kızınız varsa ona “erkek Fatma” deriz. Hiçbir kız kendisine “erkek Fatma” deniyor diye rahatsız olmaz çünkü bu olumsuz bir ima değildir. Buna karşılık oğlan çocuğu kız gibi davranıyorsa onun için de bir laf bulunmuştur: “Hanım evlâdı.” Şimdi, “hanım evlâdı” ile “erkek Fatma” arasındaki çağrışım farkını düşünün: “Erkek Fatma” kötü bir şey çağrıştırmazken “hanım evlâdı” iyi bir şey çağrıştırmıyor. Hiçbir erkek çocuğu kendisine “hanım evlâdı” denilmesini istemez çünkü erkekler her zaman kendilerinin üstün cinse, kadınlarınsa aşağılarda bir cinse ait olduğunu düşünür. Bu yüzden erkekler aşağı buldukları küçük bir kızın oğlan gibi davrandığını görünce, “İşte, çok cesur bir kız çocuğu” gözlemiyle, “Önemli bir insan gibi davranmaya çalışıyor; hadi onu yüreklendirelim de erkek Fatma diyelim” diye düşünmüşler. Ama üstün gördükleri bir erkek çocuğu aşağı gördükleri küçük kız çocuğu gibi davranırsa hevesini kırmak zorundaydılar. Yanlış yapan oğlana olumsuz bir niteleme ararken *hanım evlâdı*’nı keşfettiler. “Hanım evlâdı” insana “anasının kızı”nı çağrıştırıyor. Bu da erkeklerin kız kardeşlik (*sisterhood*) hakkında ne düşündüklerini açıkça gösteriyor. Tam tersi olan biraderlik (*brotherhood*) ise Amerika’nın benimsediği başlıca toplumsal ilkelerden biridir.

Erkek ve kadın tanımları ile aralarındaki ima farkına dikkat edin. Şimdi o küçük kızın büyüyüp hâlâ erkek gibi davranan bir kadın olduğunu varsayalım. Sözlüğe bakarsak erkek gibi davranan kadını tanımlayan en kötü sözcük nedir? Yani öyle bir kadını tanımlarken söyleyebileceğiniz, küfür olmamakla şartıyla en kötü sözcük “erkek gibi” (*masculine*)’dir. Hiçbir kadın kendine “erkek gibi” denmesini istemese de bu tanımlama aslında az çok övücü bir anlam taşır. Bir kadına “erkek gibi” dediğiniz zaman en azından ne istediğini bilen, kişiliği güçlü, kafasının dikine giden, hiçbir şeyin durduramadığı bir kadından söz ediyorsunuz; yani pek de olumsuz bir tanımlama değil. Ama diyelim ki küçük oğlan çocuğu büyüdü ve erkeğe benzeyeceği yerde kadın gibi davranıyor. Sözlükte kadın gibi davranan erkeği tanımlayan bir sözcük var mı? Elbette var; o erkeğe “efemine” (*effeminate*) denir. Ondan söz ederken kullanacağımız sözcük aynen bu. “Efemine” ne anlama geliyor? Kadın gibi davranan demek. Sözlükte erkek gibi davranan anlamını taşıyan bir sözcük olmaması tuhaf değil mi? “Efemine”nin karşısına koyabileceğimiz herhangi bir sözcük yok. Erkek gibi davranan kadını “erkek gibi” diye tanımlarken kadın gibi davranan erkek için sözcük bulunmuş. Erkek gibi davranan kadını tanımlamak için duruma birebir uyan sözcük neden bulunmamış ki? Çünkü erkekler hem toplumsal iktidarı hem de sözcüklerin iktidarını ellerinde tutarlardı. Erkek gibi davranmanın yerine geçecek sözcük bulmaya niyetleri yoktu çünkü onlar erkekti ve erkek gibi davranıyorsa cinsiyetin ne olursa olsun o kadar da kötü olamazdın.

Jane Austen’a yönelmeden önce onun ve başka kadın yazarların sözcüklerin özellikleriyle ilgili aşmak zorunda oldukları şeylere bir örnek daha verelim. Hepimizin okulun ilk günlerinde öğrendiği gibi İngilizcede sözcüklerden önce gelen ön ekler ve sonra gelen son ekler vardır. En çok rastlanan son ek *-er*’dir. İngilizcede bir fiili *-er* ile sonlandırıp isimleştirirseniz genellikle zorlu ve şiddetli bir işi ya da emek verilen bir eylemi anlatır. Bu yüzden emek (*labour*) verene emekçi (*labourer*), cinayet (*murder*) işleyene cani (*murderer*) diyoruz. Bunların hepsi de güç eylemi belirten fiiller. Şimdi de sözcükleri bilgece tamamlayan son ek *-ist*’i düşünün. Bir fiil *-ist* ile bitiyorsa özel bir yeteneği ya da hüneri gösterir. Diş (dent) üstüne uzmanlaşmış kişiye dişçi (*dentist*), mükemmeli (*perfect*) arayan kişiye mükemmeliyetçi (*perfectionist*), antropolojiyle (*anthropo-*

logy) ilgilenen kişilere antropolog (*anthropologist*) diyoruz. Elimizdeki verilere dayanarak *-er*'in güçle alakalı bir eylem, *-ist*'in ise yetenek ya da hünere ilişkin bir anlam yansıttığını anladık. Böylece tecavüz (*rape*) eden kişiye* ne denmesi gerektiği de ortaya çıkıyor...

Jane Austen'in kadın yazar olarak karşılaştığı zorlukları gördükten sonra şimdi yadsınamaz ve eşsiz zekâsıyla herkese esin kaynağı olmasından söz edelim. Jane Austen'in yaşamı "İngiliz Yazarları Arasında Erkek Olmayan En Büyük Yazar!" olacağının göstergesi hiç değildi. Hatta yaşam öyküsü birkaç cümle ile özetlenebilecek kadar kısa. Günümüzde Londra'ya arabayla yaklaşık bir buçuk saat uzaklıktaki Hampshire'a bağlı, büyük bir çiftlikten farksız olan Steventon köyünde 1775'de doğdu. O zamanlar burası göz kamaştırıcı güzellikte kırsal bir yöreydi. Herkesin had-dini, konumunu bildiği güvenli bir çevrede büyüdü. Anglikan kilisesinde papaz olan babası zengin değildi ama kendisi de ailesi de toplumun seçkinleri arasında sayılırdı. O günlerde bir papazın orta sınıfın üst kademe-lerine mensup olduğu söylenebilir. Austen kırsal bir yörede yaşadığı için taşra eşrafından sayılıyordu. *Aşk ve Gurur*, *Emma*, *Sağduyu ve Duyarlık* romanlarında yalnızca çok iyi bildiği taşra eşrafını anlattı ve başka da hiçbir sınıfa uzun boylu yer vermedi. Ailesindeki sekiz çocuk arasında yalnızca bir kız daha vardı: Austen'in çok iyi anlaştığı kız kardeşi Cassandra.

Jane küçük bir kızken yaşitlarına kıyasla utangaç, sessiz, ev halkına pek saygılı bir çocuktur. Annesi ve babası zeki insanlardı, kardeşleri ise olağanüstü zekiydi. Erkek kardeşlerinden ikisi İngiliz donanmasındaki en yüksek iki mevkiye yerleşecekti. Sohbet ederek, birbirlerine yüksek sesle kitap okuyarak zihin egzersizleri yapmaktan zevk alan, sıra dışı bir ailede büyüdü. Jane aile eğlencesine katkıda bulunmak için küçük yaşlarda yazıya yöneldi. Önceleri şair olmayı ve bir kadın hakkındaki ilk destanı yazmayı düşündü. İlk çalışmalarından herhangi iki dize onda filizlenen şairi anlamana yardımcı olabilir:

*She then left to go to dinner;
after which she wasn't thinner.*

* İngilizcede tecavüz eden kişiye *rapist* denir. Yazar burada tecavüz gibi kötü bir eylemin *-ist* ekiyle biterek dile yetenek ve hüner gerektiren bir iş gibi geçmesinden söz ediyor. (Ç.N)

*Derken akşam yemeği için gitti,
Artık en çelimsiz o değildi.*

Belli ki Austen şair olarak doğmamıştı ama doğrudan roman yazmaya da girişmedi. On beş yaşında destana benzeyen bir deneme yaptı, on altı-sındayken kurgu olmayan aslında tarihle ilgili bir metin yazmaya karar vererek tarihin başlangıcından beri İngiltere’de olan bitenlerle ilgilenmeye karar verdi. Sonuç İngiltere tarihinin harikulade bir özeti idi ama asıl övgüyü kitabın başlığı aldı: *Taraflı, Önyargılı ve Cahil Bir Tarihçi Tarafından Yazılmış İngiltere Tarihi*. (Kim bilir kaçımız cahil tarihçiler tarafından yazılmış tarih anlatımları okuduk... Austen cahilliğini herkese açıklayabilecek kadar açık yürekli davranan tek kişiydi.) Yazdıklarından tipik bir alıntı yaparak 8. Henry’nin hükümrانlığıyla ilgili bölümü size aktarmadan edemeyeceğim: “Okurlarımın Kral 8. Henry’nin hükümrانlığının ayrıntılarına en az benim kadar hâkim olmadıklarını düşünmek onlara hakaret olacaktır. Bu yüzden okurları konuyu tekrar okumaktan kendimi ise eksiksiz biçimde hatırladığım bir konuyu tekrar yazmaktan kurtararak bu kralın iktidarını aşağıdaki iki cümleyle kısaca tanımlayacağım” diyor, öyle yapıyor ve böylece devam ediyor. On dokuz yaşına geldiğinde roman yazmaya karar vermiş olduğu için kendisine minnettarız.

Eleanor ve Maryanne adını verdiği ilk romanını yirmi yaşında yazdı. Daha sonra romanın adını *Sağduyu ve Duyarlık* olarak değiştirdi. Bütün dikkatini tabii ki bu romana vermiyordu. Boş zamanlarında adını *İlk İzlenimler* koymaya karar verdiği başka bir roman yazıyordu. Başlığı beğenmeyince *Aşk ve Gurur* olarak değiştirdi. *Aşk ve Gurur* ile *Sağduyu ve Duyarlık* romanlarını bitirdiğinde yirmi iki yaşındaydı. Chaucer, Shakespeare, Dickens, Byron gibi yazarlardan herhangi biri yirmi ikisinde ölseydi bize hangi yapıtları kalacaktı? Hiçbiri. Yirmi üç yaşındayken adını önce *Susan* koyduğu, sonra *Northanger Abbey* olarak değiştirdiği romanını yazdı. Yani bu yaşta yazdığı altı romanın üçünü bitirmişti. Tabii ki hiçbiri yayımlanmadı; o dönemde yalnızca onun kadar genç olanların değil, hangi yaşta olurlarsa olsunlar kadınların yazdığı şeyler yayımlanamazdı. Pek zeki ailesini eğlendirmek için yazılmış olan romanlarının aile bireylerine epey keyif verdiğinden kuşumuz yok.

1800'de yani yirmi dört yaşındayken duygusal hayatını ciddi biçimde etkileyecek bir olay oldu. Bir kahvaltı sofrasında babası vergilerin çok yüksek olmasına karşılık papazların çok az maaş aldığını (bazı şeyler iki yüzyıl sonra bile değişmiyor), Steventon'da artık istedikleri gibi yaşayamayacaklarını, bu yüzden pek gözde olan ve gittikçe büyüyen Bath kentine taşınmayı planladığını açıkladı. Jane Austen babasının planını duyduğu anda ölecekmiş gibi olup kendinden geçiverdi. Bath'a yerleşme fikri neden ona korkunç gelmişti? Çünkü Steventon kasabasındaki küçük taşra eşrafi olgusunu ve toplumdaki yerini biliyordu. Babasının onu bildiği, sevdiği her şeyden söküp alarak meçhul bir şehre götürdüğünü hissediyordu. Bu Austen'a sarsıcı bir değişiklik gibi gelmişti.

Bath'a taşındıklarında Jane için hayat birdenbire daha umut verici bir hal alacaktı. Çünkü Harris Wither'dan evlenme teklifi almıştı. Harris Wither hakkında pek fazla bir şey bilmiyoruz ama Wither'ın kuzeni bir arkadaşına onu tanımlarken şunları söylemiş: "Kekeme, iri yarı, tuhaf, iradesiz, her şeyin ötesinde inanılmaz derecede kaba biri. Bunlar en iyi özellikleri." Açıkçası adamın Jane Austen için kaçırılmayacak bir kısmet olduğu söylenemezdi. Acınası karakteri bir yana üstelik henüz yirmi bir yaşındaydı. Austen ise yirmi yedi olmuştu. Austen'ın onun hakkında ne düşündüğüne ilişkin fikir yürütmeye kalksak ne diyebilirdik? Harris Wither'ın Jane Austen'da uyandırdığı tek duygu merhamet olsa gerek. Başta berbat bir eşleşme gibi görülebilir ama değildi, hatta çok uygun bir beraberlik olabilirdi. On dokuzuncu yüzyılın başında Jane Austen'ın ait olduğu sınıfta kişiliğin hiçbir önemi yoktu. Asıl önemli olan iki şey ise Wither'da vardı: Geniş topraklar ve bol para. Bu evlilik cazip görünse de Jane Austen evet demek zorunda kesinlikle değildi, pekâlâ reddedebilirdi. Yine de birbirlerini yalnızca bir kaç gündür tanıyor olmalarına karşın bir akşam adam evlenme teklif etti, Jane de kabul etti.

Jane Austen o akşam yatağa girdikten sonra herhalde hayatının en kötü gecesini geçirmişti. Çünkü ertesi sabah uyandığında akıl almaz bir şey yaparak sözünden dönüp adama hayır dedi. İngiliz toplumu birinin ya evet ya hayır demesi gerektiğini söyler ama hiç kimse önce evet deyip ertesi sabah sözünden dönerek hayır dememiştir. Kabul ettikten hemen sonra reddetme gereği duymak ona fena halde zor gelmiştir. Neden fikir değiş-

tirmiş olabilir? Bize Wither`ın kötü bir koca olacağını düşünerek reddetmiştir gibi geliyor ama aslında neden bu değildi. Ailesini o kadar çok seviyor, onlarla geçirdiği zamanı öylesine mutluluk verici, teşvik edici buluyordu ki Harris Wither uğruna ona göre ideal olan bu çevreyi terk etmek istemiyordu.

Aradan iki yıl bile geçmeden Jane Austen`ın başına daha sarsıcı bir şey geldi: 1805`de babası öldü. Babasına çok düşkündü. Romanlarını okursanız Jane`in, kız kardeşinin ve annesinin nasıl bir dönüşüm geçireceğini tahmin edebilirsiniz. Baba öldüğünde genellikle anneye hiçbir şeyi kalmaz, ya erkek evlatlarına bağımlı olur ya da kadınların kaderi uzaktan bir kuzenin denetimi altına girer. Babasının ölümünü izleyen dört yıl boyunca Jane, annesi ve Cassandra evsiz kaldılar. Tabii ki başlarını sokacak bir yerleri vardı, perişan bir hayat yaşamıyorlardı; ama kendilerine ait evleri yoktu. Akrabalarının ve dostlarının onlara barınacak yer sağlama konusundaki merhametlerine bağlı olarak bir erkek kardeştan ötekine ya da anne Austen`ın açısından bir oğuldan başka oğla gidiyorlardı. Herkes açısından son derece rahatsız edici bir durumdu.

Jane Austen`ın gelecek on yılını böylece anlatıp da henüz ne yazmakta olduğundan söz etmeyişimin bir nedeni var çünkü hiçbir şey yazmıyordu. Yirmi üç yaşında üç harika roman yazmış olan bu kadın on yıl boyunca hemen hemen hiçbir şey yazmadı. Bu on yılın yükü onu fazlasıyla sarmıştı. Bath deneyimi, evlenme teklifi ve hemen ardından verdiği sözü tutmayışı, babasının ölümü ve bu ölümün evsizlikle sonuçlanması gibi olayların sonunda duygusal dengesi bozulmuştu; doğru-düzgün tek bir sözcük bile yazamıyordu. 1809`da ise hayatı daha hoş bir hal alacaktı. Jane`in erkek kardeşlerinden Edward uzak akrabaları olan çocuksuz bir çiftle olağanüstü yakın bir ilişki kurmuştu. Geniş toprakları olan bu zengin ailenin tüm bireyleri ölünce malları, mülkleri Edward`a kaldı. Mülkler arasında Edward ile ailesinin yaşayabileceği hoş bir malikânenin yanı sıra oldukça güzel, Chawton adında bir ev de vardı. Edward Chawton`u annesiyle iki kız kardeşine armağan etti. Jane yeni evlerine taşınır taşınmaz hemen yazmaya başladı. Taşındıkları yıl dördüncü romanı olan *Mansfield Parki*`ni bitirdi. Aynı yıl ilk romanı yayımlandı: *Sağduyu ve Duyarlık*.

Basılan kitabın ilk sayfasında “*Sağduyu ve Duyarlık*, Jane Austen” yazacağı yerde “*Sağduyu ve Duyarlık*, Bir Hanım” yazıyordu. *Sağduyu ve*

Duyarlık romanı edebiyat çevrelerinde saygıyla karşılanınca bir yıl sonra *Aşk ve Gurur* yayımlandı. Jane Austen'ın hayatındaki en gurur verici dakikalar herhalde kitabın son okumayı yapması için gönderilen taslağının ilk sayfalarına göz gezdirdiği anlardır. Açılış sayfasında “*Aşk ve Gurur: Sağduyu ve Duyarlık*’ın yazarından” diye yazılmıştı.

Romanları yayımlandığı sırada Austen birçok kişinin başyapıtı olarak nitelediği *Emma* romanını bitirmek üzereydi. 1814’de *Mansfield Park*ı yayımlandığı sırada *Emma* da bitmişti. Bir sonraki yıl *Emma* yayımlandığında *İkna*’yı yazmaya başlamıştı. *Northanger Abbey* romanı ise ancak ölümünden sonra yayımlanacaktı. Austen özenle, ustalıkla tasarlanmış, dikkate değer romanlarını ancak kalıcı bir evi olduktan sonra yazmaya başlamıştı. Chawton’ın güvenli ortamında bile yazmak güç bir işti. Jane yazarken odaya annesi ya da kız kardeşi girerse kâğıtları hemen bir yere saklardı. Ailesi onun ne kadar yetenekli olduğunu biliyor, onunla gurur duyuyor olsa da aile bireylerinin önünde yazmak ayıp kaçıyordu. İnsan kendi evinde bile eski gelenekleri, nezaket kurallarını ve tavırlarını sürdürmek zorundaydı. Austen’lar Chawton’a taşındıklarında salona açılan kapının gıcırdadığını fark etmişler ama Jane onarılmasını özellikle istememişti. O gıcırtı sayesinde bir roman üstünde çalışırken kapının açıldığını duyacak, birinin geldiğini anlayıp suçüstü yakalanmaktan kurtulacaktı. Yazdığını hemen çekmeceye koyup eline örgü şişlerini alırdı. Yazılarını saklamak zorunda olduğundan ortaya romana benzemeyen, çekmeceye kolayca sığacak kâğıt parçalarına karalanmış şeyler çıkardı. Bazen bu kâğıt parçalarını yazdıkları tarihe göre sıraladıktan sonra başparmağıyla kalınlığını ölçerek ne kadar ilerlediğini ve daha ne kadar ilerlemesi gerektiğini kestirmeye çalışırdı.

Bu engellere karşın birbiri ardına görkemli romanlar yazmayı sürdürüyordu. Ancak verimli olacağı süre azalıyordu. 39 yaşındayken *İkna* adlı romanı bitirdiğinde bugün Addison hastalığı dediğimiz adrenal bezlerindeki işlevsizliği tanımlayan hastalığa yakalandı. Nedense bitiremeyeceğini bile bile, bir sağlık merkezinde geçen *Sanditon* adlı son romanına başladı. Ölümünden iki ay önce tedavi için Winchester’a taşındı. Bunun hiçbir yararı olmadı ve 18 Haziran 1817’de henüz 41 yaşındayken öldü.

Winchester Katedralinde Jane Austen adına görkemli bir anıt dikilmiştir. Üstündeki yazıtta onunla ilgili çok hoş şeyler söylenir ama yazar-

lığına ilişkin tek laf bile yoktur. İyi bir Hristiyan kadını ve evladı olduğu yazılıdır ama İngilizce dilindeki etkisi en uzun süre devam eden romanları ustalıklı yazdığından söz edilmez.

Jane Austen'dan söz ederken İngilizce yazmış en büyük kadın yazar olması dışında ne diyebiliriz? Başkalarından, hatta Shakespeare'den farklı olarak uzmanlaştığı herhangi bir edebi teknik var mı? Evet. Özel bir hiciv ustasıydı: Gülünç hiciv. Eleştirmenler onu İngiliz dilinin önde gelen gülünç hiciv yazarı olarak gösterir. Bazı durumlarda, "işte bu bir hiciv" dediğinizde neden söz ettiğinizi aşağı yukarı bilirsiniz ama yine de hiciv tanımlanması zor bir kavramdır. Hiciv okurun beklentisinden farklı bir şeyin ya da bu beklentinin tam tersinin yazar tarafından ileri sürülmesidir. Size "Karakol güvenli bir yer değil" dersem hicvetmiş olurum. Neden? Çünkü siz polis karakolunun güvenli bir yer olduğu beklentisi içindesiniz.

Tabii ki yukarıdaki hicvin mükemmel bir örneği değil; bu örneği harika bir hiciv örneğine dönüştürmek istersem çok da zor olmaz. Basit hiciv "Karakol güvenli bir yer değil" ise iyi bir hiciv "Karakol soyuldu" olurdu. Neden? Çünkü hiciv beklentinizin dışında iken iyi bir hiciv beklentinizin tam tersidir. Austen gülünç hicvi romanlarında daha önce hiç eşi görülmemiş bir biçimde kullanır. Yazmış olduğu en tanınmış cümle İngiliz romanında en akıllıca yazılmış hiciv olarak kabul edilir. Bu *Aşk ve Gurur*'un açılış cümlesidir:

It is a truth universally acknowledged that a single man in possession of a good fortune must be in want of a wife.

Büyük bir servete sahip bekâr bir adamın ille de bir zevce arzuluyor olması evrensel olarak kabul görmüş bir gerçektir.

Jane Austen her şeyden önce roman türünde en büyük gülünç hiciv yazarıdır. Daha da etkileyici olan hiçbir yazarın yazamadığı biçimde "kusursuz roman" yazabilmesiydi. "Kusursuz roman" derken neyi kastediyorum? Jane Austen romanlarında beceri ustalığının giderek artmadığı nadir yazarlardan biridir. Başlangıçta da kusursuzdur, sonunda da. Yaptığı en zekice şey çok iyi bildiği bir çevreye yani toplumun küçük bir kesimine odaklanmaktır: Küçük, kırsal bir bölge, taşra eşrafı ve en önemlisi eş arayan, evlenmek için yeterli niteliklere sahip hanımlar. Konular ise yanlış

ya da doğru adamla tanışıp nihayet evlenerek sonsuza kadar mutlu yaşayan kadınlar etrafında döner. Konu çok sınırlı gibi görünür, öyledir de ama bu sınırlılığı yüzünden derine inmeye olanak tanır. Başka bir deyişle, Austen romanları hayatın sınırlı bir manzarasını sunsa da bu manzara mükemmeldir; hiçbir kusur bulamazsınız. O büyük dehasıyla altından kalkamayacağı hiçbir konuya el atmamıştır.

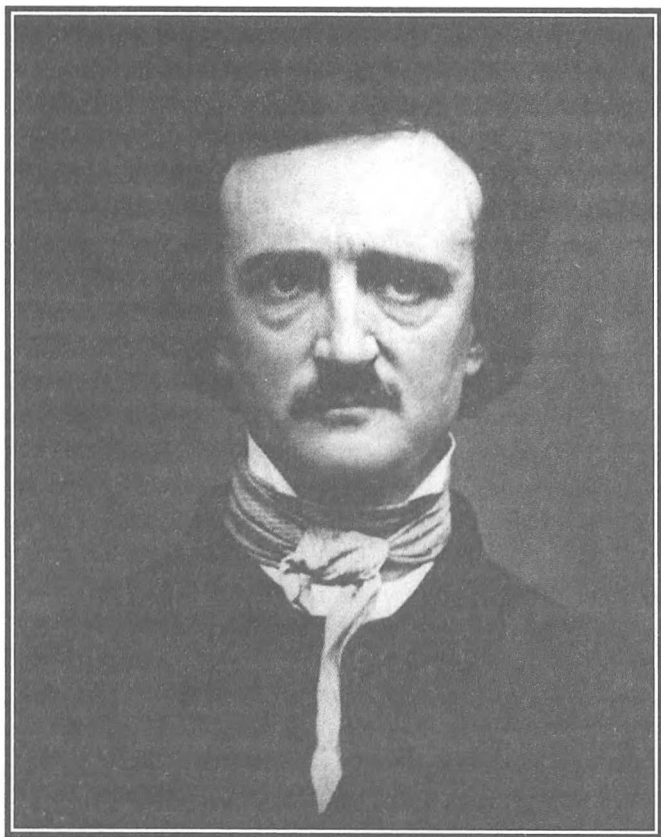
Şimdi de vurgulamak istediğim ve Austen düşünlerinin tümüyle reddecekleri üçüncü noktaya geldik. Her ne kadar sevilse, sayılsa, beğenilse de her yazarın zayıf bir noktası vardır. Austen hicivde eşsizdi, kusursuz romanlar yazdı ama karakterlerine öylesine alaycı bakıyordu ki onlara karşı kayıtsız görünüyor, soğuk bir tavırla yaklaşıyordu. Tüm karakterlerini ağır biçimde eleştirmiştir. Günümüzde onu alkışlayabilmemizin nedeni eleştirilerinin içinde bulunduğumuz döneme yönelik olmayışı. Tarihin en terbiye yoksunu çağında yaşadığımız için Jane Austen'ı sevebiliyoruz. Onun çağı ise oldukça yargılayıcıydı ve insanlar nasıl davranmaları gerektiğini çok iyi bilirdi. Dönemindeki toplumun ahlaki değerlerine yaklaşımı, başkalarını acımasızca eleştirmesi, onun oldukça entelektüel, soğuk, yüreğinden çok aklını dinleyen biri olduğunu düşünmemize neden olur; bunu da kabul etmeliyiz.

Bu olguya yaşanmış bir örnek vereyim. Austen ile kardeşi Cassandra evden pek seyrek çıkardı. Cassandra seyahate gittiğinde kardeşler birbirine mektup yazardı. Cassandra evden ayrılmadan komşuları Bayan Hall'un karnı burnundaydı. Evden uzaktaki Cassandra Jane'e yazdığı mektupta doğal olarak, "Bayan Hall hâlâ doğum yapmadı mı?" diye sormuş, Jane ise "Bayan Hall dün yatırıldı ama doktorun dediğine göre aşırı korktuğu için bebeğini normal zamanından haftalar önce ölü doğurdu. Galiba farkına varmadan gözü kocasına ilişmiş" diye yanıtlamış. Eğlendirmek için olsa bile Jane Austen evinin yakınındaki bu trajedi üzerine espri yapmaktan kendini alamamıştı.

Son gözlemim şu: İngiltere ve Amerika'da iki türlü edebi topluluğa rastlanır; ikisi de çok popülerdir ama farklıdır. Bu topluluklar iki büyük yazara gönülden bağlıdır: Charles Dickens ve Jane Austen. Kendilerine Dickenssever dernekleri demeyi uygun gören Dickens çevrelerinde epeyce bulundum. Dickenssever derneklerine üye olan kişilere yani Dickensseverlere ne denir, bilir misiniz? Bize *Dickensian* (Dickensci) denir.

Bir Dickens hayranı için *Dickensian* kusursuz bir sözcük çünkü Dickens'ın yumuşak duyarlılığı gibi zarif ve nazık.

Austenseverlerin oluşturduğu Jane Austen çevreleri de vardır. Dickens sevenler *Dickensian* diye adlandırılıyorsa Austen sevenlerin *Austenian* diye adlandırıldığını düşünebilirsiniz. Ama Jane Austen derneklerinden birine mensupsanız size *Janeite* (Janeci) diyecekler. Jane Austen hayranı biri için kusursuz bir sözcük. *Dickensian*'la kıyaslandığında *Janeite* adeta ısıyor, entelektüel bir parçayı havada kapıyor. *Dickensian* ve *Janeite* arasındaki ses farkı bu iki büyük yazarın birbirinden farklı yeteneklerini çok iyi özetliyor.

EDGAR ALLAN POE
(1809–1849)

Herkes aynı soruyu sorar: “Poe’nun hayatı gerçekten duyduğum kadar berbat mıydı?” Aslına bakarsanız duyduklarınızdan bile kötüydü. Edgar Allan Poe’nun hayatı derslerde incelediğimiz bütün edebiyatçılardan daha acayip, daha karanlık, çok daha tüyler ürpertici, çok daha acıklı olarak tanımlanabilir. Şiir ya da öykü yazmak üzere eline kalem aldığında yazdığı her şeyle korkunç hayatını damıtmıştır. Yazdıkları tam anlamıyla özyaşam öyküsü sayılmaz ancak kişisel tarihiyle ilgili oldukları da kuşku götürmez.

Poe’nun hayatıyla ilgili ilk önemli bilgi hayal gücünün biçimlenmesindeki etkisi hayatı boyunca tanıdığı herkesten büyük olacak birinin varlığıdır. Bu annesiydi. Poe’nun annesi sizinkine ya da benimkine benzemiyordu. Onunla tanışan herkes aynı şeyi söylerdi: “Edgar Allan Poe’nun annesi bugüne kadar yaşamış en güzel kadındır.” Güzelliğinin nedenli etkileyici olduğunu gören ailesi bundan faydalanmak için planlar yapmıştı. Poe’nun annesi İngiltere’de doğdu. Fakat ailesi o sekiz yaşındayken İngiltere’den Amerika’ya göç etti. Elizabeth çok hoş, akıllı ve “yabancı” olduğundan Amerikan seyircisi için yazılmış oyunlarda başrol oynayabileceğini düşündüler. Gerçekten de Elizabeth on yaşına geldiğinde dikkat çekici bir çocuk oyuncu olmuştu. Henüz on üç yaşındayken onu aileye ait tiyatronun başoyuncusu olan aktörle evlendirdiler. Kocası evlendiklerinden bir yıl sonra öldü. Elizabeth on dört yaşındayken sahnede karalara bürünen bir dul olmuştu. Tiyatro topluluğu oyuncu yetersizliğinden perde açamıyordu; bu yüzden erkekler için sınav açtıklarını duyuran küçük ilanlar verdiler. Birçok başvuru oldu ama aralarından yalnızca David Poe işe alındı. Bu adam oyuncu değil dansçıydı. Tiyatro oyuncu arıyor olsa bile bu adamın gösterisini izleyince derhal işe aldılar. David Poe ince, beyaz tenli, yakışıklı bir delikanlıydı; Elizabeth ise muhteşemdi. İkisi göz göze gelir gelmez aşka düşüp evlendiler. Bu evliliğin kaderi talihsiz olsa da bir ürün verecekti: Edgar Poe.

Bebek doğduktan üç hafta sonra, babası hem yeni doğmuş oğluna hem karısına karşı tüm ilgisini kaybetti. Bu sırada üstlendiği ortadan yok olma rolünü kusursuz biçimde oynadı ve çekip gitti. Nice sonra Chicago'daki ucuz bir otel odasında aşırı alkolden ölmüş olarak bulunacaktı.

Küçük Poe'yu dünyaya getirdikten üç hafta sonra kocasız kalan Elizabeth para kazanmak zorunda olduğu için sahnelere geri döndü. On altı yaşında, kusursuz bir İngiliz aksanıyla konuşan, son derece güzel bu kadına hangi rolün verildiğini tahmin edersiniz: Shakespeare'in ünlü trajedisi *Romeo ve Jülyet*'de Jülyet'i oynayacaktı. Haftada sekiz kez oynuyordu. Pazar hariç her gece ve Çarşamba ile Cumartesi öğleden sonraları. Zamanının çoğunu sahnede geçirirken küçük Edgar hep yanındaydı. Sahneye çıkmak zorunda olan bir anne oğlunu ne yapabiliirdi? Elinden gelen tek şey oynadığı her tiyatrodaki ön sırada bir koltuk ayırarak oyun boyunca onu orada bırakmaktı; bebeği *Romeo ve Jülyet*'i haftada sekiz kere izliyordu. O yaşta çocuğa bu eziyeti yapmak doğru muydu? *Romeo ve Jülyet*'in son perdesinin mahzen gibi bir yeraltı kabristanında geçtiğini anımsayacaksınız. Yeni evli Jülyet gizlice randevulaştığı kocası Romeo'yla buluşmak için erkenden buraya gelir. İçtiği özel hazırlanmış zehrin etkisiyle atalarının kemiklerinin korunduğu mezarda uyuyakalır. Romeo mezara geldiğinde güzeller güzeli karısının uyuduğunu görünce öldüğünü zanneder. Üzüntüden deliye döner ve zehir içerek karısının ayaklarının dibinde ölüverir. Derken Jülyet uyanıp Romeo'yu ölü bulur. Çılgına dönerek hançeri kocasının belinden kaptığı gibi kalbine saplarken perde iner.

Ön sırada oturan küçük Edgar haftada sekiz kez annesinin bıçağı kalbinin ortasına saplayarak ölüşünü izlerdi. Sonra perde gerisinden sahne amiri çıkar gelir, küçük Edgar'ı elinden tutup kulise götürürdü. Annesi bıçağı kalbinden çıkarıp kalkar, birlikte yemeğe giderlerdi.

Genç Poe sağlıklı bir ortamda mı yetişiyordu? Pek sayılmaz. Bu ortam Edgar Allan Poe'nun gelecekte yazacaklarında belirleyici oldu mu? Oduğu kesin. Edebiyat araştırmacıları Edgar Allan Poe'nun şiir ve öykülerinin kahramanı birçok güzel ve ölü kadının ölmüş olmayı reddettiğine dikkat çeker. Başta ölü görünürler, sonra dirilirler, derken son paragrafta birileri kadınları göğsünden bıçaklar. Poe kadın karakterlerinde ölümle yaşamı birbirine karıştırır çünkü üç yaşına kadar annesinin ölüp dirilmesini defalarca izlemiştir.

Edgar ölüm gerçeğini ne yazık ki henüz üç buçuk yaşındayken keşfetti. Annesinin *Romeo ve Jülyet*'de başrol oynayacağı Richmond, Virginia'ya taşındılar. Elizabeth bir daha asla oynayamadı. Richmond'a taşındıklarında zamanın en öldürücü hastalığı olan tüberküloza yakalanmıştı. Bu hastalığa "tükeniş" (*consumption*)*denmesinin nedeni akciğer duvarlarını yiyerek insanı eritip tüketmesidir.

Enfeksiyondan ötürü ciğerleri zayıf düşmüş, yüreğin vücuda pompalaması gereken kan ciğerlerde birikmişti. Tüberküloz testi oldukça basitti: Hasta eline bir mendil alıp öksürüyordu. Mendilde atardamardan gelen parlak kırmızı kanın tek damlası bile görülse bu tüberküloz olduğunun, onu yavaş, acılı bir ölümün beklediğinin habercisi sayılırdı. Ölümün asıl nedeni boğulmaydı çünkü ciğerleri dolduran kan sonunda hastayı boğuyordu.

1800'lerde birçok kadın tüberküloz olmuştur. Bugün bir antikacıya gidip döneme ait kadın mendili ararsanız size gösterilenin hakiki olup olmadığını hemen anlarsınız. Poe'nun yaşadığı döneme ait bir mendilse düz beyaz olmaz. Mendil üreticisi mendilin köşesine üç simgeden birini işlemiş olacaktır: Bir sıra kiraz, bir sıra çilek ya da en çok kullanılan ince bir sıra halinde gül. Üç motif de elbette parlak kırmızıydı. Tüberkülozlu kadın başkalarının yanında öksürürse kirazlar, vişneler ya da güller kan lekesini gizlerdi.

Jülyet'i oynadığı tiyatronun kulisine Elizabeth'in ölüm döşeği olacak küçük bir kulübe yaptılar. Richmond'ın zengin hanımları ölmek üzere olan bu dünya güzeli kadını hayata döndürmek için gündüzleri besleyici yiyecekler getiriyordu. Ancak çabalar sonuç vermedi. Elizabeth öldü. Zavalı Edgar'ın acınası kaderi son nefesini veren annesinin perişan çehresini izlemek olacaktı.

Poe çok sonra, annesinin ölümünün hemen ardından kendisini son derece hipnotize eden hiçbir zaman unutmayacağı bir olaydan söz etti ve hayatının geri kalanını bu sahneyi yazmaya harcadı. Tüberkülozun tahribatı annesinin olağanüstü güzelliğini yok etmişti. Ama öldüğünde ve nihayet huzura kavuştuğunda yüzü eski güzelliğini yeniden kazandı; hatta Edgar annesinin hayatta olduğundan çok daha iyi görüldüğünü iddia ediyordu.

* **Consumption:** İngilizceki ilk anlamı tüketim, tüketmek, ikinci anlamı tüberkülozdur. (Ç.N.)

Annesinin böylesine harap edici bir yıkımdan semavi güzelliğe geçişini izledikten sonra dört imge asla unutamayacağı biçimde aklına kazındı. Yakasını bırakmayan bu dört imge gençlik, güzellik, kadınlar ve ölümdü. Poe annesinin öldüğü günkü çehresine tutulmuş, bu sahne ona hayatının sonuna kadar dayanılması imkânsız acılar çektirecek bir saplantıya dönüşmüştü.

Üç yaşında öksüz kalmıştı. Ölümünden önce annesini ziyarete gelen varlıklı Richmond kadınlarından Frances Allan olmasaydı büyük ihtimalle açlıktan ölürdü. Elizabeth'in öldüğünü duyunca eve gidip zengin kocası John Allan'a çocukları olmadığı için Edgar'ı evlatlık edinmelerinin hayırlı olacağını söyledi. Edgar bir aktrisin oğlu olduğu için Allan bu fikre karşı çıktı. O dönemde aktrislik para kazanmak isteyen kadınların yapacağı aşağılık bir işti. O günlerin kadınları için toplumsal olarak en aşağılık iş fahişelikse aktrislik bunun yalnızca bir basamak üstü sayılırdı. John Allan bu çocuğu aileye katarak seçkin Virginia kanını lekelemek istemiyordu. Frances Allan evlat edinme fikrinden caydıysa da çocuğu evde bakıp beslemek için kocasından izin koparabildi. Şefkatli bir üvey baba onu yasal yolla evlat edinmiş olsaydı adı Edgar Allan olacaktı. Ancak yasal olarak evlat edinilmemiş olduğu için Allan'ı göbek adı yaparak hayatının sonuna kadar Edgar Allan Poe adını kullandı.

John Allan Edgar'ı Richmond'daki okullara değil ayrıcalıklı olduğunu düşündüğünden İngiltere'deki özel bir din okuluna gönderdi. Poe'nun daha sonra anlattıklarından bildiğimiz kadarıyla bu okul paralı bir Hristiyan okuluydu fakat kaliteli olmaktan uzaktı. Poe'nun dediğine göre okul müdürü o kadar cimriydi ki öğrencilere kitap, defter almıyordu. Okul kilisede olduğundan ve dışarıda cemaatin ölülerinin yattığı bir bahçe bulunduğundan öğretmenleri derslerde bu mezarlığı kullanmaları için zorluyordu. Öğrenciler toplama, çıkartma öğrenecekleri zaman ellerine bir parça tebeşirle küçük bir karatahta veriliyor, mezarlığa gönderiliyordu. Bir mezar taşı seçen öğrenciler ölen kişinin doğduğu yılı öldüğü yıldan çıkarmak zorundaydı çünkü bütün matematik soruları Bay Bilmemne'nin öldüğünde kaç yaşında olduğu üstüneydi ve yanıtı bulmanın tek yolu mezarlığı kullanmaktı. Beden eğitiminde daha tuhaf bir sistem kullanılıyordu. Güz yarıyılının başında her çocuğun eline tahta bir kürek tutuşturuluyordu. Yakın zamanda cemaatten biri ölmüşse mezar kazıcıya okula uğ-

rayıp büyük çocukları çalıştırması için talimat verilmişti. Bu çocuklardan bedensel etkinlik olarak mezar kazmaya yardım etmeleri bekleniyordu. Poe'ya göre okulun tek yararı ileride yazacağı öykülerin birçoğuna esin kaynağı olmasıydı. Richmond'a geri dönebilmek için üvey babasına yalvarıp duruyordu.

Poe on iki yaşının başlarındaiken Richmond'da bir okula yazıldı. Okulda tanınmıyor, sevilmiyordu çünkü İngiltere'de büyümüştü. İyi bir arkadaş edinmek Poe'nun üç yılını aldı. Lisenin ikinci yılında en iyi arkadaşları Richard adındaki delikanlıydı. Bir gün Richard, "Haydi, okuldan sonra bize gidelim; seni sincaplarımla, tavşanımla ve annemle tanıştırmak istiyorum" dedi.

Poe'nun sincaplar ya da tavşan hakkında ne düşündüğünü bilmiyoruz ama anne hakkında bir fikri olduğu kesindi. Bu esmer kadın yalnızca genç, güzel olmakla kalmıyor, işin tuhafı zarafeti, gizemli güzelliğiyle yitirdiği biricik annesine benziyordu. Poe açısından talihsiz bir rastlantıydı. Annesinin yüzünü saplantı haline getirmiş olan Poe bu kadının ölü annesine kız kardeşi olabilecek kadar benzediğini düşünerek umutsuz bir aşka düşüverdi.

İki hafta sonra Richard'ın annesi korkunç baş ağrılarından yakılarak doktora gitti. Doktor beyin tümörünün çok ilerlemiş olduğunu ve beş hafta içinde onu öldüreceğini söyledi. Poe âşık olduğu kadının öleceğini öğrendiğinde gizlice elini tutabilmek için bir gece yanına gitti ve aynı gece korkunç acılar içinde can verişini seyretti. Poe'yu Richard'ın annesinin ölümünü izleyen yıl boyunca kadının gömüldüğü mezarlıkta, mezar taşının çevresinde kendinden geçmiş halde dönüp dururken bulabilirdiniz. Bu konuda yapılmış olan tuhaf bir eleştiride Poe'nun bu halinin nedeninin aslında Richard'ın annesine olan bağlılığının kanıtı olmadığı, mezar başında kafasının karıştığı ve İngiltere'deki okulda olduğunu sanarak fazladan not alabilmek için mezarlıkta vakit geçirdiği söylenir.

Âşık olduğu ikinci kadın da gözlerinin önünde ölmüş ve hayatında iyiliğin kaynağı olarak tek bir kadın kalmıştı: Üvey annesi Frances Allan. Kimse fedakâr, sevgi dolu annesi Frances Allan'dan daha iyi olamazdı. Ancak ne yazık ki Bayan Allan ne kadar harika biriyse John Allan da o kadar can sıkıcıydı. Allan Edgar Allan Poe'yu hep küçümseyip gözünün önünden yok olmasını istediye de Edgar'a karşı bir harekete asla girişe-

medi çünkü Bayan Allan çocuğu korumakta direniyordu. Karısı Frances'in Edgar'ın arkadaşlığını kendisinininkine tercih etmesi Allan'ın kıskançlıktan doğan nefretini tetikliyordu. Edgar'ın aşağı tabakadan gelmesi züppeliğini kışkırtan başka bir nedendi. 1826'da Thomas Jefferson Virginia Üniversitesini açtıktan kısa süre sonra Edgar eğitim için bu üniversiteye gönderildi. O zamana kadar Allan'larda barındı. Bir bahar tatilinde eve geldiğinde Bayan Allan salonda oturuyordu. Poe'ya bakıp "Tüberküloza yakalandım, öleceğim" dedi.

Onun ölümünden sonra Edgar Allan Poe ile onu küçümseyen üvey babası baş başa kalmışlardı. John Allan Frances gömülür gömülmez Poe'nun nesi var nesi yoksa bahçeye atıp (meziyetleri arasında incelik yoktu) "Hemen bugün evimden de hayatımdan da çıkıp gitmeni istiyorum. Mülküme girmeye çalışırsan seni hemen orada tutuklatırım" dedi.

Poe yirmi yaşındaydı, ne annesi ne babası ne de ölü mü diri mi diye onu merak edecek bir tanıdığı kalmıştı. O denli yoksuldu ki ancak şöminesi olmayan bir oda tutabilmişti. Buz gibi odada yazabilmesi için önce soğuktan donan parmaklarını mumun üzerinde ısıtması gerektiğini anlatır. Hayatının dibe vurduğu bu günlerde ünlü olmasını sağlayacak tek bir konuya odaklanmıştı. Oracıkta tek başına öyle güzel, öyle duygu dolu öyküler yazacaktı ki dünya-âlem ona hayran olacak, herkes onu ödüllendirecekti.

Ne yazık ki doğası hayallerine karşıydı. Korkunç çocukluk anılarıyla, tanık olduğu ölümlerle aklı öylesine karışmıştı ki yazdığı öykülerin ya da şiirlerin konusu yalnızca mezarından çıkan insanlarla ilgili oluyordu. Yirmili yaşlarında ilk öykülerini yazmaya başladığı sırada "korku masalı"nı icat etti.

Poe'nun korku öyküsü yazan ilk kişi olduğunu mu söylüyorum? Tabii ki hayır; aslına bakarsanız korku öykülerinin tarihi mağara adamına kadar uzanır. Buna karşılık Poe korku öyküsünü katil ya da delinin psikolojik bakış açısıyla yazan ilk kişidir. Dehşet ögesini hem sanatsal hem de saygı duyulan bir biçime dönüştürmüştür. Beğenin ya da beğenmeyin, Edgar Allan Poe olmasaydı Stephen King de olamazdı.

Saygı duyulan korku öykülerinden başka bir tür daha yarattı: Modern öykü. Poe'nun ilkesi öykünün her cümlesinin tek bir etkiye, korkuya kat-

kıda bulunmasıydı. Bugün okuduğunuz herhangi bir öykü Poe'nun koyduğu ölçütlere uygundur.

Peki, Poe korku masallarını ve kısa öyküyü icat ederek ne kadar para kazandı? Hiç. Çünkü bu sapkın öyküleri kimse okumak istemiyordu. Başka bir kadın yani sefih babası, dansçı David Poe'nun kardeşi Mariah Klemm hayatına girmeseydi muhtemelen açlıktan ölecekti. Halası ağabeyinin günahlarını ödeyebilmek için iki yıl boyunca Poe'yu aramış durmuştu. Bir akrabasından yeğeninin zor durumda bir yazar olduğunu duyunca onun sefil durumuna fena halde acımıştı. Edgar'ı evlat edinip ona rahatça yazabileceği bir barınak sağlamak istiyordu.

Poe'nun tek istediği de onunla ilgilenecek, onu sevecek bir aileydi. Ama hayatındaki her şey gibi bu da bir karabasana dönüştü. Yanına taşındığında halasının beş çocuğu olduğunu öğrendi. Bütün aileye kocasını kaybetmiş olan halası bakıyordu. Poe kuzenleri olan yeni kardeşlerine şöyle bir bakınca en gençleri ve güzelleri Virginia adındaki yaratığa hemen gönlünü kaptırdı. Tıpkı annesi Elizabeth gibi gencecikti, çok hoştu; bu da ölümcül bir benzerlikti.

Bir kaç ay sonra Poe halasına gidip Virginia'yla evlenme arzusundan söz etti. Kuzen olduklarından değil ama Virginia henüz on yaşında olduğu için Mariah reddetti. Mariah Edgar'a Virginia'nın on üç yaşına gelmesini beklemesi gerektiğini, o yaşa gelince evlenmelerine izin vereceğini söyledi. Mariah da en az Edgar kadar deliydi; anlaşılan bu ailede delilik yaygındı.

Üç yıl geçti. Poe yirmi altı, kuzini on üç yaşındayken evlendiler. Evlenmeden önce Poe ölümle ilgili şeyler yazıyordu ama yazdıklarına kimse para vermiyor, bu yüzden açlıktan nefesi kokuyordu. Evlendikten sonra aynı konuda yazmaya devam ettiyse de yine satamadı. Aradaki fark artık karısının da açlıktan ölüyor olmasıydı. Edgar Allan Poe'nun hayatını tümüyle değiştiren ve bugün tanıdığımız kadar ünlü olmasını sağlayan adam o sırada sahneye çıkmasaydı Poe'nun hayatı ne olurdu, bilemiyoruz. Adı mı? Charles Dickens, yani büyük İngiliz romancısı.

Dickens'in Poe'yla ne ilgisi olabilirdi? Poe 1842'de Richmond'da yoksulluk içindeyken Charles Dickens dönemin en ünlü genç romancısıydı. O kadar ünlüydü ki Amerikalı okurlar Amerika'da yapılacak ilk

uluslararası büyük gezisi için ona cömert bir meblağ ödemişti. Bir yıldız olduğu için hayranları kıyafetlerini çekiştiriyor, kadınlar yollarda bayılıyor, kalabalıklar imza almak için yalvarıyordu. Ziyaret ettiği kentlerden biri de Poe'nun yaşam savaşı verdiği Richmond'du. Poe büyük Charles Dickens'ın Richmond'a geleceğini duyunca onu şehir merkezindeki Richmond Oteline öğle yemeğine davet eden öyle zekice yazılmış bir mektup gönderdi ki Dickens daveti kabul etmekle kalmadı, üstelik yalnız geldi

Öğle yemeği için oturdular. Poe Dickens'a bakınca onun ağladığını fark etti ve tabii ki nedenini sordu. Dickens öyküyü anlatmaya başladı: "Fark etmeyeceğinizi düşünüyordum Bay Poe ama madem sordunuz, sizi dürüstlikle yanıtlayacağım. Amerika'ya gelmeden önce bir aile trajedisi yaşadım da onu düşünüyordum. Eşim, üç çocuğum ve *Grip* adında bir evcil hayvanımız var. Grip'i en az birbirimizi sevdiğimiz kadar çok severdik. Buraya gelmeden önce ailemi hafta sonu tatiline çıkardım; Grip'i de her zaman yaptığımız gibi ahıra kilitledik. Yokluğumuzda ona yetecek miktarda su ve yiyecek bırakmıştık. Fakat ahırda duran büyük bir kutudaki boyayı fark etmemiştik. Kutunun kapağı açılıp da içindekiler dökülünce boyanın rengi su gibi olduğundan zavallı Grip bütün kutuyu içmiş (boya büyük oranda kurşundan ve doğal olarak ölümcül zehirlerden oluşuyordu). İçine düştüğümüz dehşeti tahmin edebilirsiniz Bay Poe. Ahırın kapısını açtığımızda zavallı Grip tahta gibi kaskatı olmuş, bacakları havaya dikilmiş buz kesmiş bir ceset olarak sırtüstü yatıyordu."

Edgar Allan Poe, "buz kesmiş ceset" lafını duyduğu an canlandı; bu tam ona göre bir sohbetti! "Zavallı küçük Grip neydi? Kedi mi, köpek mi?" diye sordu. Dickens yanıtladı: "Yok, hayır Bay Poe. Bizim evde alı-sılmış evcil hayvanlardan bulamazsınız. Grip kocaman, sevimli, kapkara bir kuzgundu." Poe düşüncelere daldı. Demek bir kuzgun...

Günlüklerinden öğrendiğimiz kadarıyla o güne kadar bir kuzgun hakkında düşünmek aklına bile gelmemişti. O akşam eve gittiğinde çekme-cesini açtı. İçinde daha önce yazdığı *Lenore* adında güzeller güzeli ama ölü bir kadınla ilgili bir şiir vardı. Poe şiiri yayıncılara defalarca gönder-miş; kimse istememişti. Fakat o akşam Dickens'ın anlattığı karanlık öy-küden esinlenerek şiiri değiştirmeye karar verdi. Ölmüş genç kadını şiirin kahramanı olarak bıraktı ama *Lenore İçin* olan başlığını *Kuzgun* diye de-ğiştirdi. Uğursuz kara kuşu her dörtlûge gizemli bir lafla birlikte eklemişti:

“Hiçbir zaman.” Şiiri tekrar gönderdi. Bu sefer *Kuzgun* kabul edildi ve hemen halkın beğenisini kazandı. Herkes *Kuzgun*’un bir kopyasını ele geçirmek istiyordu. Poe’nun zamanında bile bu şiirin neden bunca beğenildiği anlaşılamamıştır. Gerçekten de *Kuzgun* yayımlanmış en popüler şiiri oldu.

Poe’ya *Kuzgun*’un halkın hayal gücünü nasıl ele geçirdiğini soruyorlardı. Öncelikli nedenin ilk erişkin masalını yazmış olmasından kaynaklandığını söylüyordu. Erişkinlere masal yazdıysa neden her masalda olduğu gibi “Bir zamanlar” diye başlamadığını soruyorlardı. Poe, “Ama bir anlamda öyle başlıyor. Zihnimde *tüm zamanlar* kasvetli bir gece yarısıdır” demişti.

Poe’ya göre *Kuzgun*’un popüler olmasındaki ikinci neden ritimdi. Her dizenin uyaklarında ya da temposunda haşmetli bir kuzgunun yürüyüşünü yakalamaya çalıştığını söylüyordu. Gerçekten böyle mi düşünüyordu, bilmiyoruz. Ama *Kuzgun*’un akıllardan silinmeyen, sıra dışı ahengini gayet iyi biliyoruz:

*Once upon a midnight dreary,
while I pondered, weak and weary,
Over many a quaint and curious volume
of forgotten lore—
While I nodded, nearly napping,
suddenly there came a tapping,
As of someone gently rapping,
rapping at my chamber door.*

*Nice zaman önce kasvetli bir gece yarısında,
yorgun ve bitkin düşünürken
kadim bilimlerin
garip, acayip kitaplarındaki yitik hikmeti,
Başım önüme düştü, uyumak üzereydim ki
ansızın kapı çalındı,
Sanki biri nazik vuruşlarla
tıklatıyordu odamın kapısını.*

Poe *Kuzgun*'dan ne kadar kazandı? Hiç! Çünkü telif hakları koşullarından habersizdi. Bir an önce yayımlansın diye *Kuzgun* ' u bir gazeteye vermiş ama gazetede çıkan şiirlerin telif hakları koruması dışında olduğunu fark etmemişti. İkinci sınıf bir şair *Kuzgun* ' u alıp *Bütün Şiirlerim* ya da *Resimlerle Kuzgun* adı altında yayımlatabilirdi. Poe'nun kendi baskısını çıkarması uzun zaman aldı çünkü sponsor bulamamıştı. Baskı çıktığında ise kimse satın almak istemiyordu; başka bir baskısı çoktan ellerine geçmişti zaten.

Pahalı bir hata olmuştu bu. *Kuzgun* yayımlandıktan kısa süre sonra Poe eve, eşinin yanına gittiğinde eşi ona tüberküloz olduğunu, öleceğini söyledi. Poe'nun parası o kadar azdı ki hasta Virginia soğuktan donmak üzereyken ona battaniye bile alamıyordu. Neyse ki Katarina adında uzun tüylü bir kedileri vardı. Poe ufacık dairelerindeki tek sıcaklık kaynağı olan kediyi kucaklasın, ona sarılsın diye Virginia'nın göğsüne Katarina'yı koyuyordu.

Virginia ölünce Poe ıstıraptan tükenmeye başladı. Yine de bu sefaletten küçük bir umut ışığı doğdu. Hayatının belki de en parlak şiirini ölmüş karısı Virginia için yazacaktı. Şiiri bir yayınevine götürdü; fakat adı *Virginia İçin* olduğundan reddedildi. Yayıncıya göre okurlar Virginia adının Poe'nun yaşadığı eyalete mi yoksa karısına mı ait olduğunu bilemeyecek, bu yüzden kafaları karışacaktı. Bunun üzerine Poe şiirin adını *Annabel Lee* olarak değiştirdi.

Annabel Lee süratle başarıya ulaştı. Poe'nun kariyeri sonunda kabul görüyordu. Kısa öyküleri özellikle *Altın Böcek* beğeniliyordu. Ardından her zaman başarmak istediği şeyin gerçekleşebileceği ortaya çıktı. New Yorklu zengin bir adam olan Davis McCarthy Poe'ya bir öneride bulundu: "Yaşayan en büyük yazar sensin. Ben de Amerika'nın en iyi şiir dergisinin sahibiyim. New York'a taşınıp dergimin editörü olmayı kabul edersen seni işe alır, sıradan bir editörün kazandığının iki katı maaş veririm." Sonunda Poe edebiyat dünyasında saygınlık kazanmıştı. Tek yapması gereken New York'a taşınıp yeni hayatına başlamaktı. Bunu denedi ama New York'a asla ulaşamayacaktı.

Richmond'dan New York'a gitmek için yolcular Baltimore, Maryland'de tren değiştirirdi. Poe Baltimore'da ilk trenden indi, görkemli yeni hayatına başlayacağı New York'a gitmek için bir sonraki trene doğru yü-

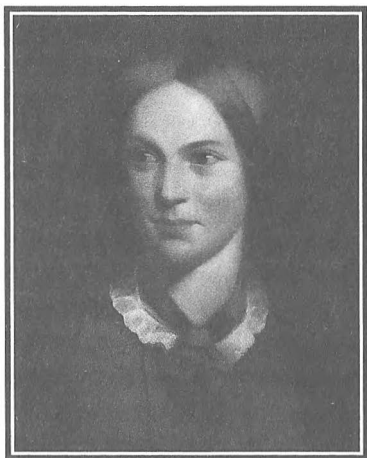
rüdü. Baltimore'a vardığında belediye başkanlığı seçimleri vardı. O günlerde seçimi kazanmak isteyen adaylar sahte adla birden fazla oy verebilecek kişileri bulup farklı oy sandıklarında oy kullandırırđı. Baltimore'da hiç kimse bir aday için bu riske girmezdi çünkü birden fazla oy veren kişi yakalanırsa bu suç ona federal hapishanede on yıla mal olurdu. Bu yüzden adaylar adamlarını tren istasyonlarına yollar, bu adamlar da kolayca aldatabilecekleri bir ahmağın trenden inmesini beklerdi.

Trenden inen Poe oldu. Bir adam yanına yaklaşp "Baltimore konuk-sever bir kenttir. Size bir içki ısmarlamak istiyoruz" dedi. Poe yanıtladı: "Bana içki ısmarlayamazsınız çünkü ben alkoliğim." Bu noktada Poe'yu takdir etmelisiniz: Alkole ağzını sürmeyeceğine yemin etmiş, altı aydır da içki içmemişti. Aslında fazla konuşmasa iyi olacaktı ama dost canlısı görünmek için, "Biliyor musunuz, içki içtiğim zaman tek kadehle bile öyle sarhoş oluyordum ki neler yapıyor ama ne yaptığımı asla hatırlamıyordum" dedi. "Ya, öyle mi?" dedi adayın adamı, "Zaten size alkollü içki ısmarlamayacaktık ki... Hava çok sıcak olduğu için limonata hoşunuza gider diye düşündük. Vaktiniz var mı acaba?"

Siyaset şakşakçıları Poe'yu caddenin karşısındaki istasyon barına götürüp Baltimore limonatası dedikleri bir içki ısmarladılar. Yüzde beşi limon suyu, yüzde doksan beşi alkoldü. Poe bu hileli içkiden yedi kadeh içince zehir bütün vücuduna yayılmıştı. Adamlar hemen hemen hissizleşen Poe'yu oy sandığına yönlendirdi. Oyunu kullandıktan sonra tren istasyonuna gideceğini düşünüyorlardı. Bir görgü tanığı alkol komasına girip Baltimore caddesindeki çukura düşmeden önce yalnızca üç adım atabildiğini söyler. Tesadüfen oradan geçen atlı ambulanstakiler Poe'yu görünce hemen alıp bir hastanenin yoksullar koğuşuna bıraktılar. Poe üç gün yaşadı. Üçüncü gün gözlerini açtığında başını yastıktan kaldırarak öyle yüksek sesle bağırdı ki bütün koğuş inledi: "Tanrım! Ruhuma merhamet et!" Sonra başı geriye düştü; ölmüştü.

Kırk yaşındaydı. Hayatında hiçbir zaman tam bir başarı elde edemedi. Sevddiği dört kadın da gözlerinin önünde acılar içinde kıvrınarak öldü. Dokunduğu her şey tam anlamıyla felakete dönüştü. Ama bugün tüm dünyadaki insanlar herhangi bir Amerikan yazarından çok Edgar Allan Poe'nun şiirlerini, öykülerini okuyor. Poe Amerika'nın dış dünyada tanınan bir numaralı, hatta Mark Twain'i bile gölgede bırakan edebiyatçısıdır.

Macaristan’da büyümüş olan babam çocukluğunda Shakespeare’i, Dickens’ı hiç duymadığını ama altıncı sınıftayken Macarcaya çevrilmiş Edgar Allan Poe öyküleri okuduklarını anlatırdı. Fransa’da herhangi birine “İngiliz dilindeki en büyük yazar kimdir?” diye sorarsanız, “Edgar Allan Poe” diye yanıtlayacaktır. Fransızların dünyanın en büyük komedyeninin Jerry Lewis olduğunu düşündüklerini unutursak bu yanıt kulağa daha etkileyici geliyor. Kendisinin bile takdir edeceği kaderin cilvesi sayesinde Poe’nun yapıtları tıpkı yarattığı narin ve şanssız hanımlar gibi tekrar tekrar hayat buldular.

CHARLOTTE BRONTË
(1816–1855)
VE
EMILY BRONTË
(1818–1848)

Gizemli Brontë kardeşlerin yani *Jane Eyre*'in yazarı Charlotte Brontë ile *Uğultulu Tepeler*'in yazarı Emily Brontë'nin yaşam öykülerine başlamadan önce soyadlarını inceleyeceğiz. Brontë özellikle Viktorya dönemi yazarları için sıra dışı bir soyadıdır. Viktorya döneminin öteki usta yazarlarının Dickens, Tennyson, Browning, Thackeray, Meredith, Hardy gibi soyadları İngiliz olduklarını apaçık belli eder. Brontë ise yabancı kökenli ilginç bir ada benzer. Kökenini tahmin etmeniz istenseydi muhtemelen Fransız der ve haklı çıkardınız. Ancak Charlotte ile Emily Brontë'nin damarlarından akan kanın ne kadarı Fransız'dı? Bir gramı bile değil. Böyle bir şey nasıl mümkün olur? Bilmeceyi çözmek için kız kardeşlerin babasından işe başlamamız lazım. Adı Patrick asıl soyadı ise Brunty'dir. Size bir ipucu vereyim: Brunty O'Brunty'nin değişime uğramış haliydi. Elbette ki İrlanda kökenli bir soyadıdır.

Brontë kız kardeşlerden üçüncüsü olan Anne'ı neden söz konusu etmediğimi merak edebilirsiniz. O da iki roman yazmıştı: *Agnes Grey* ile *The Tenant of Wildfell Hall* (Wildfell Konağının Kiracısı). Ancak yazdıkları Charlotte ile Emily'nin yazdıklarına kıyaslandığında roman sınıfına bile sokulamaz. Anne'ın romanlarının tek ilginç yanı yazarın iki kız kardeşinin de birer edebiyat dehası olmasıdır.

Bu iki edebiyat dehasının babası İrlanda'da yoksul bir çiftçi ailesinin oğlu olarak Aziz Patrick Gününde doğmuştu. Geleceğinin pek de parlak olmayacağı apaçık ortadaydı. Patrick Brunty yoksul olsa da çok zeki bir çocuktur. Toplumda yükselmesini sağlayacak tek kurumun İngiliz Kilisesi olduğunu biliyordu. Papaz olmaya karar verdi. Yalnız önünde aşılması güç iki engel vardı. Bunlardan birincisi soyadının Brunty olmasıydı. Yoksul bir İrlandalı olduğunu hemen belli eden bu soyadının değiştirilmesi gerekiyordu. Patrick delikanlıyken bir gün eline geçen gazetede Napolyon döneminin büyük İngiliz kahramanı Lord Nelson'a Brontë Dükü fahri un-

vanının verildiğini okumuştı. Bu adın insanlara ilginç geleceğini, dikkat çekeceğini düşündü. Oralarda kaç kişinin soyadının son harfinin üzerinde iki nokta vardı ki? Böylece tüm aile Brontë olarak tanındı. *Jane Eyre* ve *Uğultulu Tepeler*'deki atmosferin önemini, ürkütücülüğünü, tüm öykü boyunca romana nasıl işlediğini anımsarsanız okurda tipik İrlanda atmosferi izlenimi uyandırdığını fark edebilirsiniz.

Patrick'in önündeki öteki engel isc bekâr olmasıydı. Ciddiye alınmak istiyorsa papazlık yapacak birine uygun bir eş seçmeliydi. Maria Branwell açısından talihsizlik olsa da Patrick eş olarak onu seçti. Maria'nın geçmişi Patrick'in geçmişinden çok farklıydı. İngiltere'nin en ılıman iklimine sahip Cornwall'daki Penzance kasabasından geliyordu. Tanıştılar, âşık oldular ve evlendiler. Evliliklerinin kronolojisini bilmenin önemli olduğunu düşünüyorum. 1812'de evlendiler, 1813'de ilk çocukları Maria, 1814'de ikinci kızları Elizabeth, 1816'de üçüncü kızları Charlotte doğdu. 1818'de bir kız çocuğu daha dünyaya getirdiler, Emily. Yine 1818'de beşinci ve tek erkek çocukları Branwell doğdu. 1820'de tekrar bir kızları oldu: Anne. 1821'de Bayan Brontë öldü. Kim onu öldüğü için suçlayabilir? Yedi yıl süren evliliğinde altı çocuk bir düşük yapmıştı. Bayan Brontë'nin öldüğü yıl Patrick Brontë tüm hayatını geçireceği bölgeye atanmıştı.

Nerede çalışmak istediği sorulduğunda Londra bölgesini istediğini ama gerekirse Manchester bölgesine de gidebileceğini söylemişti. Ancak kilise onu ne Londra'ya ne de Manchester'a gönderdi. Kilise Bay Brontë'yi İngiltere'nin en ücra köşelerinden birine, kuzey bozkırlarının en ıssız yöresi olan Yorkshire'daki Haworth'a atamıştı. Papaz evinin dört bir yanı Haworthluların mezarlarıyla doluydu. Genç bir aile için oldukça ürkütücü bir "çevre"ydi. Brontë Haworth'da iş başı yaptıktan hemen sonra eşi ölmüş, papazı yedi, altı, dört, iki ve bir yaşlarında beş çocuk, bir de bebekle dul bırakıp gitmişti. İlk işi çocuklara bakacak birini bulmaktı. Eşinin Penzance'daki kız kardeşi Elizabeth'i çağırdı. Kadın kendi evindeki rahat yaşantısını bırakıp ev işleriyle ilgilenmek, çocuklara analık yapmak için eniştesinin yanına geldi.

Patrick Brontë acayip huyları olan müşkülpesent bir tipti. Ama vazgeçemediği bir tutkusu çocukları için çok yararlı oldu: Zengin bir kitaplık. Henüz küçük yaşlardayken çocukların dördü de genellikle ellerinde birer kitapla görülürdü. Fark ettiyseniz ortada altı çocuk olmasına karşın dört

çocuktan söz ettim. Bunun nedeni en büyük iki çocuğun, Maria ile Elizabeth'in yatılı okula gönderilmesi idi. Bay Brontë'nin çocuklarının eğitime ayıracak parası elbette yoktu. Fakat o sıralarda yoksul papaz çocuklarının gidebileceği özel okullar vardı. Bu okullar oldukça ucuz olmalarına karşın ne yazık ki çocuklar açısından kâbus gibiydi. Büyük Brontë kardeşler Maria ile Elizabeth dehşet verici koşullarda okudukları ve genellikle sağlam gidip hasta döndükleri Cowan Bridge lisesine gönderilmişti. Cowan Bridge'teki soğuk, açlık ve hastalıktan kurtulamadılar; beş hafta arayla ikisi de öldü. Charlotte ile Emily biri on, öteki on bir yaşında olan ablalarını kaybetmişlerdi. Cowan Bridge lisesinin ayrıntılı anlatımı için Charlotte Brontë'nin *Jane Eyre* romanının ilk bölümlerini okuyabilirsiniz. Jane Bay Brocklehurst adındaki hain adam tarafından yönetilen Lowood adlı okula gönderilir. Charlotte Brontë'nin tanımına göre Lowood ablalarının ölümüne yol açan okulun birebir kopyasıdır.

Bay Brontë bir seyahat dönüşünde dört kızına çok güzel boyanmış tahta askerler getirmişti. Askerleri Branwell'e verdi, o da kız kardeşleriyle paylaştı. Normal çocuklar askerleri savaş oyunu oynamak için kullanırlar. Savaş oyunu oynamak yerine salonda yere koydukları askerlerin iki hayali krallıktan gelme yaratıklar olduğunu varsaydıkları bir oyun oynuyorlardı. Brontë çocukları iki yazı grubuna ayrılmıştı. Charlotte ile Branwell bir grubu Emily ile Anne ise ötekini oluşturuyordu.

Emily ve Anne *Gondal* adında bir dünya yaratmışlardı. Nehirlerinden sütle bal akan tüm ağaçların üçgene benzediği bir bilim-kurgu dünyasıydı. İnsancıkları oyuncak askerlerden oluşan sıra dışı, harikulade bir dünyaydı. Charlotte ile Branwell ise *Angria** adında başka bir dünya yarattılar. Bu fantezi dünyası adından da anlaşılabilceği gibi nehirlerin kan kırmızı aktığı, yeraltından gümbür gümbür seslerin duyulduğu, vahşi bir dünyaydı. *Angria*'yı oluşturan askerlerin maceralarını en ince ayrıntısına kadar yazdılar. Çocuklar on yılı aşkın süre boyunca yarattıkları bu iki dünyayı yeni öykülerle geliştirdiler. Yalnızca öykü yazmakla kalmadılar kitaplar yazdılar. Bir macera bittiğinde kâğıda geçiriyor sanki gerçek bir roman basar gibi sayfa kenarlarındaki boşlukların eşit olup olmadığını kontrol ediyorlardı. Bu yüzden öyküler bittiğinde kısa bir romanı andırıyordu. Tabii ki

* *Angria* İngilizcede *öfke* anlamına gelen *anger* sözcüğünü çağırıştırır. (Ç.N.)

kitapları için kapak da gerekiyordu. Kapak yaparken mutfakta ellerine ne geçerse onu kullanıyorlardı. Şeker kutuları mavi kartondur. Şekerleri top-
rak bir kaba aktarıp sert mavi kartonu kitaplarına kapak yapmak için kesip
biçiyorlardı. Adlarını da kapağa yazmayı ihmal etmiyorlardı elbette. Ka-
pağı azıcık hamurla yapıştırdıktan sonra avuçlarından bile küçük kitapları
hazır oluyordu. Yıllar boyunca bunlardan on, on beş değil yüzlercesini
yaptılar. Çocuklukları boyunca bu kitaplar onlar için bir tür eğitim ol-
muştu. Biri dışında hepsi gelecekte roman yazarı olacaktı.

Bay Brontë çocuklarının yaratıcı kitaplarından pek etkilenmiyordu.
Tek derdi okulu bitirdiklerinde hangisinin yeteri kadar gelir elde edebile-
ceğiydi. Charlotte en büyükleri olduğu için sorumluluk onun omuzların-
daydı. Okulu bitirdiğinde iş aramaya başladı. Charlotte inanılmaz derece-
de zeki bir çocuktur, ancak yoksul bir aileden gelmesi hiç de işine yaramı-
yordu. O dönemde bir kadın zeki ama yoksulsa yalnızca tek bir iş yapa-
bilirdi. *Jane Eyre*'i okuduysanız Charlotte'un hangi işi yaptığını bilirsiniz.
Mürebbiye olmuştu. Bugünkü mürebbiyelik anlayışıyla Viktorya döne-
mindeki mürebbiyelik arasında dağlar kadar fark vardır. Genç ve güzel
bir kadının varlıklı ailelerin yanında birbirinden harika çocukları eğittiğini
zannedip mürebbiyeliği romantik bir şey sanabilirsiniz. Charlotte ise bize
gerçeği anlatır: Mürebbiye olmak cehennemde yaşamaktan farksızdır. Sefil
bir işti. Terbiyeli, uslu çocuklara pek az rastlanıyordu. Aslında her zengin
aile çocuklarına mürebbiye tutmazdı çünkü çoğu çocuklarını pahalı yatılı
okullara gönderiyordu. Yatılı okul bir sosyal statü işaretiydi. Aynı zamanda
çocukların sosyal ilişkilerini pekiştiriyor, düzgün bir eğitim almalarını
sağlıyordu. Ama zengin aile çocukları çok zekiyse ya da duygusal açıdan
çekilmez dengesizlikler sergiliyorsa hiçbir okul onları kabul etmez, aileler
son çare olarak mürebbiye tutmak zorunda kalırdı. Çocuk gayri meşru
doğduğu için yatılı okula gönderilemiyorsa mürebbiyenin eline terbiyeli
bir çocuk da düşebilirdi (*Jane Eyre*'deki Adele gibi).

Mürebbiyelerin karşılaştığı akıllı uslu öğrenciler bulamamalarından
daha büyük bir sorun da aşağı sınıftan kabul edildikleri için aileler tara-
findan hor görülmeleiydi. Mürebbiye zevk için çalışmazdı; işveren aileler
de mürebbiyenin para için çalışmasının saygınlık olmadığını düşünürdü.
Çalıştığı evlerde alt kattakiler ve üst kattakiler ayrımı vardı. Alt katta uşak,
aşçı, temizlikçi, oda hizmetçileri gibi hizmetkârlar olurdu. Onlar müreb-

biyeyi arkadaşlık kurmak için statü olarak aşağıda değil fazla yukarıda görüyordu. “Yalnızca” bir kaç yumurcağa günde bir iki saat eğitim vererek mutfak hizmetçisinin tencereleri parlatarak kazandığının üç kat fazlasını kazanmasına içerliyorlardı. Ailenin mürebbiyeyle hiçbir iletişimi yoktu çünkü onu aşağı görüyorlardı; hizmetçiler de onunla konuşmuyordu çünkü üstün görüyorlardı. Mürebbiye güzel de değilse bu meslek insanı can acıtıcı derecede yalnız bırakırdı. Viktorya çağının varlıklı ailelerinin resmedildiği portreleri incelerseniz oldukça çirkin bir baba, sıradan görünüşlü bir anne ve sevimlilikten uzak üç çocuk görürsünüz. Altıncı kişi güzel, zarif bir genç kadındır. “En azından çocuklardan biri güzelmış” diye düşünebilirsiniz. Oysa öyle değildir; gördüğünüz kişi muhtemelen mürebbiyedir. Evin üst katındaki aileler gözlerini okşasın diye güzel mürebbiye seçerdi. Hizmetkârlar yani alt kattaki aileler ise mütevazı sofralarında böylesine güzel bir kadının bulunması kendilerini iyi hissettirdiği için ona değer verirdi.

Ama Charlotte Brontë güzel bir kadın olmadığı gibi sıradan denecek kadar bile hoş değildi. Charlotte’la bir davette karşılaşan genç bir adam nişanlısına onun hakkında şöyle yazmıştı: “Bu akşam Bayan Brontë ile tanıştım. Sade bir güzelliği var diyebilmek için bile olduğundan en az iki kat daha güzel olması gerektiği kanısındayım.” Onu çekici gösteren resimlere aldanmayın çünkü Viktorya çağında portreler gurur okşamak için yapıldı. Charlotte Brontë çok çirkindi. Boyu 1.50 cm. kadardı, ufak tefek bir vücudu, kırmızımsı cildi vardı. Çirkinliğini hakaret etmek için anlatmıyorum zira ona çirkin denmesi Charlotte Brontë’ye iltifat gibi gelebilirdi. Kendi fiziği çekici olmadığı için kendine benzeyen ölümsüz kahramanı Jane Eyre’i yaratırken daha önce hiçbir yazarın yarattığı kahraman için yapmadığı bir şey yaptı. Jane’in hiç de cazip bir kadın olmadığını daha kitabın kapağını açmadan anlarız. Neden mi? Romanın adı *Jane Eyre*’dir de ondan. O dönem için bu oldukça yenilikçi bir roman adıydı. Kimse kadın kahramana Jane adını vermezdi. Jane adı her zaman *plain Jane** deyimini akla getirir. Daha önce yazılmış romanlardaki adlara bir göz atalım: Clarissa, Evelina, Pamela... Okuyucu Jane adını görünce

* *Plain Jane*: Düz, sade Jane. İngilizcede pasaklı, kendine bakmayan kadınları tanımlayan bir deyim olarak kullanılır. (Ç.N.)

romanda sözü edilen kadının hiç güzel olmadığını hemen anlayacaktı. Romanı okuduğumuzda Jane'in görünüşü hakkında küçük bir kuşkuya bile düşmeyiz. Jane'in sevgilisi Bay Rochester romanın bir yerinde, "Dünya seni çirkin ilan etse de ben bu maskenin ardındaki güzelliği görüyorum" der. Bu herhalde bir kadının sevgilisinden duymak isteyeceği son iltifattır. Charlotte Brontë bizi İngiliz edebiyatındaki ilk gerçekçi kadın kahramanla tanıştırdı. Bir eleştiride Jane Eyre için şöyle deniyordu: "Jane Eyre hep çirkin ördek olarak kalacak; bu roman çirkin ördek yavrusunun öyküsüdür." *Jane Eyre*'de narin bir kuğu anlatılmıyordu, zaten romanda böyle bir kahraman bulunması da istenmemiştir. Charlotte itici, asık suratlı bir kadındı. Doğası gereği mürebbiye olmaya uygun değildi. Zaten başarısız olduğunu anlayınca da evine döndü.

Öteki kız kardeşe yani Emily'ye bakalım şimdi de. Emily de çirkin bir kız mıydı? Hayır, üstelik oldukça çekici bir tipti. 1.70 cm.yi bulan, o döneme göre epeyce uzun boylu bir kadındı. Düzgün fiziği etkileyici çehresiyle kendini kraliçe ilan eden bir havası vardı. Peki, Charlotte'la kıyaslandığında mürebbiye işinde başarılı olabilmiş miydi? Bunun yanıtını asla öğrenemeyeceğiz çünkü o tuhaf kız mürebbiye olmayı aklının ucundan bile geçirmemiştir. Emily'nin sorunu fiziksel değil ruhsaldı. İnanılmaz derecede utangaç, içine kapanıktı. Charlotte'un anlattığına göre Emily genç kızken beş altı saat boyunca pencerenin önünde dikilip dışarı bakarmış. Bu yeterince garip bir davranış ama bu kadarla da kalmıyormuş. Emily evin beyaz perdeleri kapalıyken bile pencereye bakakalırmış. Yani baktığı bozkırlar değil beyaz perdelermiş. Charlotte, "Bu durağan anlarında Emily'ye ağzını görecektiydiniz, kadaryaklaşırsanız konuştuğunu fark ederdiniz" diyor. Tıpkı bizim bugün perdeye yansıttığımız filmler gibi *Gondal* için yarattığı karakterleri hayalinde gözünü dikip baktığı beyaz perdeye yansıtıyordu. Yarattığı karakterleri izleyip onları konuşturuyordu.

Şimdi de Branwell'den söz edelim. Branwell çok yakışıklı, okulda başarılı bir çocuktur. Resimler, desenler yapabiliyor, eskrimle ilgileniyor, şarkı söylüyor, değişik müzik aletleri çalabiliyordu. El attığı her işi mükemmel yapıyordu. Büyükler onun yanında olmaktan hoşlanıyor, akranları ona kahraman gözüyle bakıyordu. Brontë'ler eğer gelecekte adları anılacaksa bunun o kusursuz Branwell sayesinde olacağı kanısındaydılar. Ancak Patrick Brontë Branwell'in doğru mesleği seçemeyeceğinden kuş-

kullanılıyordu, bu yüzden meslek seçimini ertelemesi için ona yalvardı. Oysa bu erteleme Branwell'in geleceğini mahvedecekti.

Anne her ne kadar Charlotte kadar zeki, Emily kadar çekici olmasa da hem hoş hem akıllı olduğu için harika bir mürebbiyeydi. Onu işe alan ailenin dört yaşındaki kızları öyle yaramazdı ki on üç ayda altı mürebbiye değiştirmek zorunda kalmışlardı. Ama Anne Brontë doğuştan öğretmen yetenekleriyle donatılmıştı ve altı ayda o küçük şeytanı öğrenme hevesiyle dolu bir meleğe dönüştürdü. Anne'dan çok memnun olan aile maaşını iki katına çıkarırken sorunlu oğullarına öğretmenlik yapamayacağı için duydukları üzüntüyü dile getirdi. "Kızımız için yaptıklarını oğlumuz üstünde de uygulayacak genç bir adam tanıyorsan onu hemen işe alacağız" dediler. Ailesinin ihtiyaçlarının farkında olan Anne böyle biri tanıdığını söyledi. Tabii ki Branwell'den söz ediyordu. Anne'ın yanında onun da aileye katılması için Branwell'i çağırdılar.

Fakat Branwell görev tanımını yanlış anlamış olacak ki gelir gelmez ilk işi çocuğa eğitim vermek yerine annesiyle tutkulu bir aşk ilişkisine girmek oldu. Branwell yirmi, kadın ise kırk sekiz yaşındaydı. Adı Bayan Robinson'du. *Mezun** kitabının yazarının üstü kapalı da olsa imayı anlayabilelim diye roman kahramanına bu adı verdiğinden neredeyse eminim. Ailenin babası olan din adamı Bay Robinson Branwell'in eğitimciliğinin aslında nasıl bir şey olduğunu öğrendiğinde Branwell'in ve tabii ki Anne'nin işine son verdi. Anne'ı kovma nedeni olarak ona "Koynumuza bu yılanı sen soktun" diyecekti.

1846 Haworth'da yaşayan Brontë ailesi için sıkıntılı bir yıl oldu. Ailenin üç kızı da işsizdi. Bu durumda en çok bunalması gereken kişi Charlotte ise pek neşeliydi. Coşkusu ve girişkenliği yeni bir fikri harekete geçirdi. O ve kardeşleri yazma becerilerini kullanarak roman yazmalıydılar. Hayatını düzene sokmak için çabalayan Branwell bu girişime katılmayacaktı. Charlotte 1847'de üçünün de ayrı ayrı romanlar yazmasını önerdi. Birbirlerinin fikirlerini almak için yazdıkları bölümleri her gece

* *Mezun*: Yazarı Charles Webb olan *The Graduate* adlı kitap 1963'de yazılmıştır. Türkçeye *Mezun* diye çevrilmiştir. Kitabın kahramanı yeni mezun Benjamin Braddock babasının iş ortağının karısı Bayan Robinson ile gizli aşk yaşamaktadır. 1967'de beyaz perdeye aktarılmıştır. (Ç.N.)

yüksek sesle okuyorlardı. Charlotte üçünün de kısa süre sonra yayıncıya gönderilmeye hazır birer romanları olacağını düşünüyordu.

Emily ile Anne kendi romanlarına henüz düzgün bir başlangıç bile bulamadan Charlotte ilk romanını bitirmişti. Bugün pek okunmayan bu romanın adı *Profesör*'dü. Kardeşleri romanlarını bitirmemiş olsalar da Charlotte yayımlanmaya değer olup olmadığını öğrenmek için romanını yayıncıya göndermeye karar verdi. Gönderdi ama reddedildi. Başka bir yayıncıya gönderdi, yine reddedildi. Tekrar, tekrar ve tekrar gönderdi. Kısa sürede beş tane ret mektubu biriktirivermişti. Altıncı deneme için tekrar gönderdi. Aslında *Profesör* zayıf bir roman değildir. Reddedilmesinin ilk nedeni taşralı Charlotte'un yayıncılık dünyasıyla ilgili hiçbir kuralı bilmemesiydi. İster inanın ister inanmayın ama romanın kopyasını altıncı yayıncıya gönderirken metnin önündeki beş ret mektubunu bile çıkarmamıştı. Gönderdiği kişi önce beş ret mektubunu okumak zorunda kalmıştı. Tabii ki altıncı yayıncı da reddetti. Ama bu Charlotte Brontë için dönüm noktası oldu. Smith adındaki altıncı yayıncı romanı reddetmesine karşın Charlotte'a bir not göndermişti: "Başka roman yazarsanız lütfen önce bize gönderin." Bu iftihar edilecek bir övgü sayılmazdı ama İngiliz kırsalında yaşayan ve daha önce hiç kimse tarafından yüreklendirilmemiş olan "çirkin ördek yavrusu" Charlotte Brontë'nin yaratıcılık ateşini köruklemeye yetmişti.

Peder Bay Brontë'nin katarakt ameliyatı olmak için mecburen gideceği Manchester'a refakatçi olarak çocuklarından birini götürmesi söz konusuydu. En büyük evladı Charlotte'u seçmesi kaçınılmazdı. Henüz anestezinin bile olmadığı 1847'de bu ameliyatın ne korkunç geçeceğini tahmin edebilirsiniz. Ameliyattan sonra Charlotte babasının bakımıyla ilgileniyor, başka bir şeye zaman ayıramıyordu. Bay Brontë'nin ağrıların çok arttığı gecelerde acısını dindirmek için ona morfin veriyorlardı. Charlotte bu sayede yazma fırsatı bulunca defterini hastane odasındaki pence-
renin girintisine yerleştirip ölümsüz *Jane Eyre*'in ilk bölümünü yazmaya başladı.

Hastane dönüşü Charlotte o kadar ateşli, o kadar esin doluydu ki kardeşleri Emily ile Anne daha birinci romanlarını bitirirken o ikincisini yazmıştı bile. *Jane Eyre*'i Bay Smith'e göndermeye karar verdi. Daha sonra neler olduğunu biliyoruz. Romanın kopyası Bay Smith'in ofisine bir Pa-

zartesi sabahı saat 08.30'da ulaştı. Saat dokuza kadar randevusu olmadığı için *Jane Eyre*'i okumaya başladı. Dokuza on kala ofisinin önündeki küçük odaya giderek sekreterine o günkü bütün randevuları iptal etmesini söyledi ve ekledi: "Öylesine harika bir roman geldi ki şirketimizin adını yüceltecek." Haklıydı da. *Jane Eyre* Bay Smith'in eline geçtiği günden beri hep başarılı bir roman oldu. Charlotte Brontë'nin yaşadığı dönemde en çok satılan kitap olmuştu. Bugün bile hem öğrencilere okutulan hem de herkesin satın aldığı klasiklerin başında gelir.

Smith Charlotte'a romanı yayımlayacaklarını haber verdiği mektubunda hangi adı kullanacağını da soruyordu. Evet, hangi erkek adını kullanacaktı? Charlotte öyle saftı ki soruyu anlamamıştı. Adı Charlotte Brontë'ydi işte; tabii ki bu ad kullanılmalıydı. Smith Charlotte Brontë adını kullanamayacaklarını söyledi. O güne dek kadınlar tarafından yazılan romanlar saygınlık kazanamamıştı. On dokuzuncu yüzyılda yüzlerce kadın romanlarının yayımlanması için takma erkek adları kullanmak zorunda kalmışlardı. Charlotte ise Bay Smith'e kitabının yayımlanması için erkeğe dönüşmeyeceğini söyledi. Ama soruna zekice bir çözüm getirerek kişiliğini korumanın yolunu buldu. "Adımı erkek adıyla değiştirmem. Soyadımı Bell, adımı Currer olarak değiştirelim. Currer Bell olmasını istiyorum." Bell adına Haworth'da sık rastlanırdı. Yayıncı neden Currer adını seçtiğini merak etti. Charlotte nedenin apaçık olduğunu söyledi: "Currer hem kadın hem de erkek adı. İkisi de olabilir." Emily'nin romanı yayımlandığında o da adını Ellis Bell olarak değiştirecekti. Anne'inkiler ise Acton Bell adı altında yayımlanacaktı. Böylelikle Charlotte'un bulduğu yol hepsi tarafından benimsenmiş oldu.

Jane Eyre yayıncının beklediği gibi büyük ilgiyle karşılandı. Haworth'da mutlu günlerin başladığını düşünebilirsiniz ama öyle olmadı. O sıralarda Branwell öyküye tekerrar dâhil olacaktı. Herhangi bir işi gayet iyi başarabilecek bir adam olsa da Branwell hayatını iki şeye adamaya karar vermişti: Alkol ve uyuşturucu. Kelimenin gerçek anlamıyla ölümüne içiyordu. Ailesi de onu umutsuzca izliyordu. *Jane Eyre* yayımlanmadan haftalar önce Branwell kendini harcamış, tüketmişti. Emily onun hatırasını şerefleştirmek adına -yalnızca kendisinin bildiği bir nedenden ötürü- Branwell'in cenazesine çıplak ayak geldi. Korkunç bir fırtınanın sürdüğü cenaze günü sıcaklık otuz derece birden düşmüştü. Branwell'in cenaze-

sinden kısa bir süre sonra Emily şiddetli bir soğuk algınlığına yakalandı. Soğuk algınlığı vereme dönüşüncü dört ay sonra Emily öldü.

Uğultulu Tepeler Emily'nin ölümünden önce yayımlandı. Charlotte'un *Jane Eyre*'ine yapılan övgüler ne kadar olumluysa Emily'nin romanına yöneltlen eleştiriler de o denli yıkıcıydı. Eleştirmenler romandan nefret etmişti. Ahlaksız hatta ahlak kavramından haberi olmayan biri tarafından yazıldığını söylüyorlardı. Heathcliff'le Cathy'nin aşkını nefretle yadırgamış, talihsiz aşklarındaki derinliği görememişlerdi. Tek görebildikleri ölüm, açaklık, Heathcliff'in Cathy'yi elde etmek için uyguladığı sadistçe işkencelerdi. Emily ölüm döşeğindeyken tüm eleştirileri okumak istiyordu. Charlotte'un anlattığına göre tüm eleştirileri bir gün romanının takdir edileceğini biliyormuşçasına yüzünde tatlı bir gülümsemeyle okuyordu. Oysa romanın talihi yirminci yüzyıla kadar dönmeyecek, *Uğultulu Tepeler* uzunca süre büyük bir roman olarak kabul edilmeyecekti.

Branwell'in ölümünü izleyen altı ay içinde Emily de öldü. Sonra bir darbe daha geldi. Emily'nin ölümünden hemen sonra Anne da veremin tutsağı olmuştu. Doktor Charlotte'a Anne'ı ancak deniz havasının kurtarabileceğini söyledi. Anne ile Charlotte bir sahil beldesi olan Scarborough'ya gittiler. Anne tükenişini tatil için gelmiş insanlarla dolu bir pansiyon odasında yaşadı; Charlotte da son kardeşinin son demlerini izledi. Anne'ı Scarborough'da toprağa veren Charlotte Haworth'a yalnız başına, terk edilmişlik hisleri içinde döndü. On üç ay içinde *Jane Eyre*, *Uğultulu Tepeler* ve Anne'nin romanı *Agnes Grey* yayımlanmış ama aynı zamanda üç kardeşini kaybetmişti.

Haworth Charlotte'a inanılmaz derecede karanlık, kasvetli geliyordu. Her ne kadar Bay Brontë ile son evladı derin acılar içinde olsalar da bu trajedi onları yakınlaştırmadı. Bir akşam salonda sessizce oturduktan sonra uyumak için üst kattaki odalarına giderken merdivenlerde karşılaştılar. Bay Brontë Charlotte'a baktı, kafasını sallayarak "Hâlbuki sen yuvadaki en zayıf yavruydun ve yaşaman beklenmiyordu." Charlotte'u yaşıtan neydi? Üzüntüleriyle iki roman daha yazarak savaştı. *Shirley* çok ilginç bir roman olmasa da özyaşam öyküsü niteliğindeki *Villette* kusursuzdur.

Sonra hiç beklenmedik bir olay oldu. Otuz sekiz yaşındaki Charlotte evlenme teklifi aldı. Talibi Bay Brontë'nin yardımcısı vaiz Arthur Bell

Nichols'dı. Bay Brontë hayatının o döneminde insanlardan kaçan biriydi. Yine de asla tahammül edemediği biri varsa o da yardımcısıydı. Peki, Charlotte'un Arthur Bell Nichols'la ilgili duyguları neydi? Günlüğünde yazdıklarından bunu biliyoruz: Âşık olmadığı gibi ondan hiç hoşlanmıyordu. Kendini beğenmiş, sıkıcı, aptal olduğunu düşünüyordu. Babası elbette ki böyle bir evliliğe asla izin vermezdi. Ama Arthur Bell Nichols onunla evlenmesi için yalvardığında Charlotte bir vicdan muhakemesinden sonra kabul etti. Bu adamı sevmese de evlenerek hayatı boyunca özlemine çektiği sıcaklığa kavuşabilecek, onun için yenilenme olacaktı. Ancak öncelikle babasının iznini alması gerekiyordu. Charlotte tam bir yıl boyunca babasını evlenmesine izin versin diye ikna etmeye çalıştı. Sonunda Bay Brontë pes etti. Nikâha katılmayacağını belirterek, "İlle de Arthur Bell Nichols'la evlenip hayatı kendine zindan etmek istiyorsan sana daha fazla engel olmayacağım" demişti.

Böylelikle Charlotte Bay Nichols'la evlendi. Balayı için İrlanda'ya gittiklerinde Charlotte'un Bay Nichols'la ilgili fikirleri tamamen değişti. Charlotte Bay Nichols'ın inanılmaz derecede zeki olması bir yana kendisiyle aynı espri anlayışına sahip olduğunu, doğanın güzelliklerinden kendisi kadar zevk aldığını fark etmişti. Her şey bir yana Nichols ona bir kraliçe gibi davranıyordu. Sonunda onu olduğu gibi kabul edip seven birini bulmuştu. Charlotte romanlarındaki kadın kahramanlara eş seçmek istediğinde "Sevgili Arthur"dan daha mükemmeliyi yaratamayacağını söylemişti.

Balayından kısa süre sonra Charlotte hamile kaldı. Hayatında en çok istediği iki şey birbirinin peşi sıra bağışlanmıştı; seveceği bir eş ve çocuk. Eylül ayında hamile kaldığını, Aralık ayında vereme yakalandığını öğrendi, Mart ayında da öldü. Taşıdığı yedi aylık bebek de onunla birlikte ölmüştü. Hayatının son gününde fena halde zayıf düşmüş, ölüm döşeginde yatarken kocasının kederli bir ifadeyle başında durduğunu görünce gülümseyerek fısıldadı: "Sakın merak etme Arthur. Tanrı bizi ayıramaz çünkü çok mutluyuz." Son sözleriydi. Brontë kardeşlerden hiçbiri otuz dokuz yıldan fazla yaşamayacaktı.

Bugün Emily Brontë'nin *Uğultulu Tepeler*'i İngiliz edebiyatındaki en büyük romanlardan biri olarak kabul edilir. Birçok İngiliz ve Amerikalı eleştirmen *Jane Eyre*'den daha iyi olduğunu söyler. Ancak bence bu iki

kardeşten Emily'yi değil Charlotte'u takdir etmeliyiz. Bir kadın tarafından yazılmış en çok satan ilk kitabı bize veren soğuk ve kasvetli bozkırlardan gelen o gösterişsiz kadın Charlotte'dur. Romanlarında anlattığı öyküler kadar kendi yaşam öyküsü de romantik ve esin vericiydi.

ELIZABETH BARRETT BROWNING
(1806–1861)
VE
ROBERT BROWNING
(1812–1848)

Robert Browning’i anlatırken yalnızca ondan söz edip o günlerde kocasından daha ünlü olduğu bilinen karısı Elizabeth Barrett’e (tabii ki daha sonra Elizabeth Barrett Browning olacaktır) değinmemek haksızlık olur. İşte bu nedenle birbirinden ilginç bu edebi şahsiyetlerin ikisinden de söz edeceğim.

Oldukça tanınmalarına karşın ünlerini Dickens, Shakespeare ya da Poe gibi yalnızca yazdıklarıyla kazanmış değiller. Elizabeth Barrett Browning sayısız şiir yazmış olmasına karşın öncelikle tek bir aşk sonesiyle anımsanır. O sone de elbette şöyle başlar: “*How do I love thee? Let me count the ways.*” (Nasıl severim seni? İzin ver sayayım yöntemlerini). Robert Browning ise günümüzde pek okunmaz. Birkaç ünlü dizesiyle ve günümüze kadar pek okunmadan gelmiş şiirlerin içine saklanmış fikir parıltılarıyla tanınır. “*Grow old along with me! The best is yet to be*” (Benimle yaşlan! En güzel günler henüz gelmedi) ya da “*Ah, but a man’s reach should exceed his grasp, or what’s a heaven for?*” (Ah, ama insan uzanabildiğinin ötesine geçmeli, yoksa cennet neye yarar?). Başka bir deyişle bu iki şair, John Keats, Wordsworth, Lord Byron ya da Coleridge gibi, birçok büyük yapıt ortaya koyduklarından ötürü ün kazanmış değil. Keats, Wordsworth, Byron ve Coleridge yapıtlarıyla çok daha iyi bilinirler çünkü Romantik şiirler yazmışlardır. Romantik çağda zeki ve entelektüel insanların duygularını, heyecanlarını ifade etmek için başvurdukları araç şiirdi. Yani onlar şiirin kral olduğu dönemin şairleriydi.

Ancak Browning’ler Romantiklerden sonra yani Viktorya çağında yazdılar, bu yüzden Viktorya dönemi şairleri olarak değerlendirilirler. Buradaki mesele 1800’lerin İngiltere’sinde şiirin Romantik dönemdeki konumuna sahip olmayışydı. Browning’lerin döneminde düşünceleri ifade etmek için kullanılan en önemli araç romandı. O dönemin önemli yazarları arasında Charles Dickens, Emily ve Charlotte Brontë, George Eliot, Tho-

mas Hardy sayılabilir. Aslında Viktorya dönemi şairi olan bugün iyi bildiğimiz bir kişi daha vardır: Lord Alfred Tennyson.

Browning ve Tennyson Viktorya dönemi şiirinde birbirinden oldukça farklı iki büyük isim oldular. Tennyson Browning'e göre çok daha iyi tanınıyordu çünkü ödüllü bir şairdi. Kraliçe Viktorya ondan siyasi konularda şiir yazmasını isterdi. En ünlü şiiri Kırım Savaşı sırasında yazılmış olan *Hafif Süvari Alayının Hücumu*'dur. Aynı zamanda dillere destan Arthur efsanesini göz kamaştırıcı bir şiirsellikle süslediği *Kralların İdilleri*'ni, son şiiri *Kum Setini Aşmak*'ı ve muhtemelen en çok bilinen şiiri haline gelen *Anısına*'yı yazmıştır.

Browning Tennyson'a kıyasla daha entelektüel ve anlaşılması çok daha güç biriydi. Öğrenerek edinilmiş bir zevki vardı. Tarih özellikle sanat tarihi bilgisi gerektiren olaylar ve kişilerle ilgili yazdı. Bugün şiirlerine baktığımızda tümü çapraz bulmacayı andırır; bu şiirlerde yirminci yüzyıla gelene kadar yok olup gitmiş birçok isim vardır. Yazdığı dönemde bile korkunç karmaşık olmakla suçlanmıştır. Bir gün karısı yazdığı bir şiiri okuduktan sonra, "Sevgili Robert, bu dizede neden söz ettiğini anlayamadım. Açıklar mısın?" diye sormuş. Robert Browning kendi şiirini okumuş, bir yazdığı dizeye bir de karısına bakarak "Sevgilim, o satırı yazdığımın anlamını tanrıyla Robert Browning biliyordu. Şimdi yalnızca tanrı biliyor!" demişti.

Size önce bu iki insanın büyüleyici yaşamlarından söz etmek, daha sonra nişanlanmalarının ve evlenmelerinin inanılması güç öykülerini anlatmak istiyorum. Elizabeth Barrett ile başlayalım.

1806'da doğdu. Müstakbel eşi Robert Browning'den altı yaş büyüktü. 1800'lerde bir kadının kocasından büyük olması garip karşılanırdı. Browning'le tanışmadan önce hayatındaki en önemli kişi babası Edward Barrett Moulton'dı. Göbek adı Barrett annesinin kızlık soyadıydı. Edward'a annesinden para kalmıştı ve bu parayı alabilmek için annesinin kızlık soyadını taşıması gerekiyordu. Zaten adında bir Barrett vardı. Sonunda Edward Barrett Moulton-Barrett gibi oldukça zor bir ada sahip oldu.

Edward Barrett Moulton-Barrett insafsız denebilecek kadar baskın bir karakterdi. Kızı Elizabeth Robert Browning'e âşık olduğunda onunla çekişip durması doğaldı. Edward'ın eşi Mary zayıf, itaatkâr bir kadındı. Tesadüfe bakın ki bu kadın da Edward'dan altı yaş büyüktü. Ona dördü kız,

sekizi erkek olmak üzere on iki çocuk vermişti. En büyükleri olan Elizabeth babasının gözdesiydi. Evlilikleri 1832’de Mary ölene kadar yani yirmi yedi yıl sürdü.

Ailenin öteki önemli çocuğu erkeklerin en büyüğü olan Edward’dı. Edward ve Elizabeth yakındı. Edward ona “bebek”in (baby) kısaltması *Ba* derken Elizabeth de kardeşine “birader”in (brother) kısaltması olan *Bro* derdi. Elizabeth’in dahi olduğu açıktı. Dört yaşından itibaren Antik Yunan tarihine ilgi duymaya başlamış, altı yaşına geldiğinde konuyla ilgili şiirler yazmıştı. Elizabeth on iki yaşındayken babası bu şiirlerin yayımlanmasını sağlamak için para ödedi.

Barrett’ler geleneklere aykırı, tuhaf bir aileydi. Edward Barrett agnostikti;* Viktorya döneminde böyle insanlara pek rastlanmazdı. Bu ebeveynlerin çocuklarına aşılamayacağı bir olguydu ama o yaptı. Hatta öğrettiği bilinemezci bir dua bile var: “Yüce Tanrım, Tanrı varsa ruhumu koru, eğer ruhum varsa.” Hayalinizdeki tipik dindar Viktorya dönemi ailesine pek uymadığına eminim. Elizabeth küçük yaştan beri aceleci bir kişiliğe sahipti. Aklına koyduğu öğrenmek, okumak, konuşmak, yazmak gibi her şeyi çabucak gerçekleştirmek istiyordu. On beş yaşında, yapmaması söylenmişse de midillisinin eyerini kendi takmaya karar verdi. Takarken yuvarlandı ve ağır eyer omurgasını zedeledi. Omurgasındaki hasar onu sakat bırakarak hayatı boyunca işkence çekmesine yol açtı. Olaydan sonra uzunca süre düz zeminde yatmak zorunda kaldı ve sonunda onu öldürecek olan akciğer hastalığına yakalandı.

Şimdi de müstakbel eşine bir göz atalım. 1812 doğumlu Robert Browning de oldukça alışılmamış bir aileden geliyordu. Baba tarafından dedesi cimriliğiyle meşhurdur. Robert Browning’in babası İngiltere Merkez Bankasında kâtip olarak işe başladığında onun babası yani Robert Browning’in dedesi babasının doğumundan beri yapılan masrafları gösteren faturaları verdi ve Robert’ın babasının ödemesini istedi. Faturalara Robert’ın babasının doğumunu yapan ebenin ücreti bile dâhildi. Babası bu cimrilikten çok çektiği için ailedeki tek çocuk olan kendi oğlu doğduğunda ona karşılık beklemeden ihtiyacı olan her şeyi verdi. Robert Browning’in

* *Agnostisizm* ya da *bilinmezcilik* tanrının varlığının ya da yokluğunun bilinemeyeceğini öngören düşün akımı. Bu akımın takipçilerine *agnostik* denir. Eski Yunanca’daki *agnostos* yani “bilinemez olan” sözcüğünden gelir. (Ç.N.)

hem babası hem de İskoç asıllı annesi harika insanlardı. Browning sıcak, güven dolu bir çocukluğun keyfini sürdürdü. Tek çocuk olmasından ötürü üstüne fazla düşüldüğü de söylenebilir.

Sıra dışı bir çocuktuk. Yedi yaşından itibaren günlük tutmaya başlamıştı. İlk cümlelerinden birini biliyoruz: “Bu sabah iki kadınla evlendim.” Renkli hayal gücüyle harika bir genç! Küçük yaşlarından itibaren babasının zengin kütüphanesindeki kitapları okumaya bayılıyordu ve işte o sıralarda şair olmaya karar vermişti.

Yirmili yaşlarında ilk şiiri *Pauline* yayımlandı. Bu şiiri yazarken şair Shelley’den epeyce etkilenmişti. Shelley’i okuduysanız romantik şairlerin en duygusalı olduğunu bilirsiniz. *Pauline* kariyerine şiir eleştirmeni olarak başlayan John Stuart Mill tarafından eleştirildi. Robert Browning Mill’in eleştirisini okuduğunda dehşete düştüyse de bu eleştiri hayatının sonuna kadar kullandığı şiir üslubunu oluşturmaya yarayacaktı. John Stuart Mill eleştirisinde şöyle diyordu: “Bu yazar bana aklı başında hiçbir insanda görmediğim yoğun ve hastalıklı bir kendini beğenmişlik içinde gibi geliyor.” Kendini küçük düşmüş hisseden Browning gerçek duygularını asla ifşa etmemek üzere yemin etti.

John Stuart Mill’in eleştirisiyle bozguna uğrayan Robert Browning şair olmaktan vazgeçti; oyun yazarı olmalıydı. Oyun yazarı olursa karakterlerinin ardına saklanabilir, hiç kimse onun gerçek duygularını anlayamazdı. Oyun yazarı olmak için yeteneği yoktu ama başarısızlığını keşfedene kadar birbirini ardına oyunlar yazacaktı. İlk oyunu hakkında yapılan acımasız tiyatro eleştirisi Mill’in eleştirisinden beter bir aşağılamaydı: “Bay Browning’in oyununu en kötü koşullarda, yani perde açıldığında gördüm.” Büyük bir hayal kırıklığıydı. Şair olması gerektiğini biliyor fakat şiir yoluyla kendini en iyi nasıl ifade edeceğini bilmiyordu.

Derken 1836 yılına geliyoruz. 30 yaşındaki Elizabeth Barrett henüz evlenmemişti. Halkın şiirlerine duyduğu ilgi giderek artıyor, yayımlanan şiirleri olumlu eleştiriler alıyordu. Wimpole Caddesindeki 50 numaralı eve taşınmıştı. Browning’le birlikte kaçmalarından sonra burası İngiliz edebiyatının ünlü adreslerinden biri olacaktı.

1840’da Elizabeth ve sevgili kardeşi Edward Torquay’de, Bay Barrett ise Londra’daydı. Elizabeth deniz havasının keyfini çıkarırken kardeşinin hafta sonu onunla kalmasına izin versin diye babasına yalvarıyordu. Bar-

rett izin verdi. Ertesi gün tekneyle gezintiye çıkan Edward boğularak öldü. Elizabeth hayatı boyunca Edward'ın oradan ayrılmasını engellediği için kendini suçlayacaktı. Bazı eleştirmenler bu trajedinin yapıtlarını olumlu etkilediğini, şiirine daha önce olmayan felsefi bir temel kazandırdığını söyler.

Kardeşinin ölümünün üzüntüsünü elinden geldiğince unutmaya çalışırken halkın ilgisini topluyordu. Sakat olduğu biliniyordu. Tekerlekli koltuğunda şiir yazarken hayal edildiği için ona *Kafesteki Bülbül* adını vermişlerdi. Hakkında çıkan efsaneler şiirini halk açısından daha da okumaya değer kılıyordu. Onu merak eden sayısız dergi görüşmeye geliyordu. En büyük aşkı *Flush* adındaki İspanyol cocker cinsi köpeğiydi. Bir gün bir gazeteci efsaneleşmiş sakat şair hakkında bilgi edinmek için Elizabeth Barrett'i görmeye geldi ve tabii ki köpekle de tanıştı. Gazeteci makalesinde Elizabeth Barrett ve sevgili köpeği *Flush*'ın benzerliklerine ilişkin gözlemlerini aktardı. Gazeteci köpekle aralarındaki benzerlikten üstün-körü söz etmekle kalmamış, ayrıntılarıyla betimlemişti: "Her ikisinin de dikkat çekici yuvarlak gözleri, geniş çıkık alınları, uzun, sarkık, ipeksi kulakları var." Bu sözlerin Elizabeth Barrett'in tuhaf bir resmini çizdiği kuşku götürmez.

Elizabeth Barrett bir gün Robert Browning'in kaleminden çıkmış, içinde ünlü bir satırın bulunduğu *Pippa Geçiyor* adlı şiiri okudu: "Tanrı cennette ve dünyada, her şey yolunda." Şiiri çok beğenmişti. Ancak insanlar Browning'e karşı hâlâ ilgisizdi ve şiirlerini yayımlatamıyordu. İki yıl sonra Elizabeth Barrett bir şiirinde Robert Browning'i William Wordsworth ve Lord Alfred Tennyson'la karşılaştırarak ne kadar harika bir şair olduğundan söz edip ona övgüler yağdırdı. Browning şiiri okudu ve fikrini söylemek, şiirlerini ne kadar beğendiğini Elizabeth Barrett'e yazmak için bundan iyi fırsat bulamayacağını düşündü. 1844'de otuz iki yaşında ve hâlâ bekâr olan Robert otuz sekiz yaşında, bekâr ve sakat Elizabeth'e bir mektup yazdı.

Robert'ın 10 Ocak 1845'de Elizabeth Barrett'e gönderdiği kısa mektup şöyle bitiyordu: "Şiirlerinize tüm kalbimle hayranım sevgili Bayan Barrett." Ardından da buluşup buluşamayacaklarını soracak kadar cesur davranmıştı. Elizabeth, "Hele bir bahar gelsin" diye yanıtlayarak teklifi hem ertelemiş, hem de kesin olarak hayır dememişti. Ertelemesinin bir nedeni

iyice despotlaşmış olan babası Edward Barrett'di. Sevgili kızından hiç ayrılmak istemiyor, hatta ileri gidip kardeşinin ölümünden duyduğu vicdan azabını kullanarak onu sürekli yanında tutuyordu. Psikoloji bilimi açısından ilişkilerinin aldığı biçimi tahmin etmek oldukça zor olsa da Edward'ın kızını evlendirmemeye yemin etmiş olduğunu iyi biliyoruz. O sırada Elizabeth'in aşka düşmesine olanak tanıyacak bir fırsat doğdu: 20 Mayıs 1845'de bir Salı günü öğleden sonra saat üç ile dört buçuk arasında Robert Browning'i davet etmişti; o da geldi.

Adam kapıdan adım atar atmaz buluşmaları ters gitmeye başladı çünkü İspanyol cocker Flush Robert Browning'e saldırıp onu ısırды. Browning sabırlı davranarak bu karşılamayı yok saymaya karar verdi çünkü orada bulunmasının asıl nedeni daha ilk görüşte evlenmek istediği kadına kendini sevdirmekti. Elizabeth Barrett'in babasının Flush'dan daha nazik bir karşılama yapmayacağını yakın zamanda öğrenecekti.

Elizabeth Browning'in ilgisine karşılık verdi ama ne fiziksel ne de psikolojik açıdan babasından ayrılacak güçteydi. Browning bunun farkındaydı ancak evlenmek istediği tek kadının Elizabeth olduğundan da kesinlikle emindi. Elizabeth'i yüreklendirmek, onun babasını terk edip birlikte kaçmalarını mümkün kılacak gücü bulmasını sağlamak amacıyla bir yıl kadar titizlikle uğraştı. Babası izin vermeyeceği için sıradan bir evlilik mümkün değildi; tek yol gizlice kaçmaktı. Bu sırada Browning Elizabeth'in omurga ağrılarını geçirmesi için büyük dozlarda verilen afyona bağımlı olduğunu fark etmişti. Onu afyondan uzaklaştırmayı kendine ilk görev olarak benimsedi. Elizabeth yavaş yavaş da olsa evin alt ve üst katına taşınabilecek kadar iyileşti. Sonunda babası yokken merdivenleri kendi kendine çıkarak, dışarıya çıkmayı gözc alabilecek kadar güçlendi.

Robert Browning hizmetçisi Lilly Wilson'dan Elizabeth Barrett'i desteklemesi için yardım alıyordu. Bu sırada Elizabeth tabii ki yakışıklı şaire sırlıslıkla âşık oluyor, ona aşk soneleri yazıyorsa da okumasına izin vermiyordu. Sonunda bir fırsat doğdu. 1846 Eylül'ünde Bay Barrett evi boyatmaya karar verdi. Ev hazır olana kadar çocukları da onunla birlikte kent dışına çıkacaktı. Bay Barrett'in onlardan önce yola çıkmasını fırsat bilen Robert ile Elizabeth kaçtılar.

Evlendikten sonra yanlarında hizmetçileriyle bir gemiye atlayıp İtalya'ya gittiler. Bay Barrett'in onayını almadan evlenmiş olduklarından

artık onunla yaşayamayacaklarını iyi biliyorlardı. Adam kızının yaptığını öğrendiğinde ona ait her şeyin yok edilmesini istedi. Yazdığı şiirleri imha etti, bütün resimlerini göz önünden kaldırdı. “Galiba ölmüş olmasını tercih ederdin” dediklerinde, “Aslında ölmesini istemem ama ölü olmasıyla şimdiki koşullarda mutlu olması arasında seçim yapacak olsaydım ölmüş olmasını yeğlerdim” diye yanıtlamıştı.

Robert ve Elizabeth İtalya’ya güvenli bir şekilde vardılar. Hem ucuz hem de çok güzel olduğu için Floransa’yı yeni yurtları olarak benimsemeye karar verdiler. Az paraları vardı çünkü Robert Browning her ne kadar şiir yazıp dursa da halkın onu okumaya hevesi hâlâ yoktu. Karısı ondan daha ünlü diye birçok kişi arkasından “Bay Elizabeth Barrett Browning” diye dalga geçiyordu.

Artık evli olduklarından Elizabeth tanıştıklarından beri düzenli biçimde yazdığı aşk sonelerini eşine göstermeye karar verdi. Elizabeth’in itirazına karşın Robert Browning yayımlanmaları için ısrar etti; ancak her ikisi de kimin yazdığının bilinmesini istemiyordu. Robert sevgili karısına hitap ederken “benim küçük Portekizlim” diyordu; bu yüzden de aşk sonelerini *Portekizliden Soneler* adıyla yayımlamaya karar verdiler. Böylelikle sanki Portekiz’den tuhaf bir şairin çeviri şiirleri gibi görünecekti. Ancak bu soneler yayımlandığında birçok okur Elizabeth Browning’in yazdığını anlamıştı. Bugün “Nasil severim seni? İzin ver sayayım yöntemlerini” dizeleriyle başlayan sonesi en iyi bilinen şiiridir.

Çift Floransa’daki evleri olan Casa Guidi’ye mutlu bir şekilde yerleşti. Birlikteliklerinden büyük heyecan duyuyor, doğal olarak çocukları olmasını her şeyden çok istiyorlarsa da Elizabeth’in sağlık durumundan ötürü doğum yapmasının olanaksızlığını biliyorlardı. 1849’da evlendikten iki buçuk yıl sonra bir erkek çocukları oldu. Her ikisinin de şair olduğunu düşünürsek oğulları için *Pen*’den* daha iyi bir ad bulunamazdı.

Ona İtalyancada “Küçük kalem” anlamına gelen *Penini* diyorlardı. Pen doğunca artık torun sahibi olduğu için yumuşayacağını umdukları Edward Barrett’i ziyaret etmeyi deneyecek, onunla aralarını düzeltmek için İngiltere’ye döneceklerdi. Bu büyük bir hataydı. Edward Barrett onları reddetmekle kalmadı, İngiltere’de olduklarını öğrenince kendisine yazılan tüm mektupları bir aracıyla geri gönderdi. Elizabeth babasından

* *Pen*: İngilizcede “kalem” anlamına gelir. (Ç.N.)

herhangi bir yanıt alamamasına karşın evden kaçtığından beri düzenli olarak mektup göndermişti. Mektupları geri gönderdiği yetmezmiş gibi bir tanesini bile açmadığı anlaşıyordu. Bu anlaşmazlığın hiçbir zaman düzelmeyeceğini anladılar; âşık olduğu adamla evlendiği için babasını ebediyen kaybetmişti.

Bütün manevi güçlerini ve ilgilerini çocuklarına yönelttiler. Yaşından olgun davranan Penini çok hoş bir çocuktur. Elizabeth Barrett Browning ona dantel yakalı kadife giysiler, tüylü şapkalar giydirmekten kendini alıkoymıyordu. Bu ilgi Pen için giderek sorun olmaya başladı; büyüdükçe nedense dünyanın ona bir yaşam, bir hayranlık borcu olduğunu hissederek olmuştur. Ressam ve heykeltıraş oldu, ancak hep ikinci sınıf bir sanatçı olarak kaldı. Oldukça iyi taklitler yapabiliyordu ama sıra dışı bir yaratıcılığı yoktu. Küçük bir çocukken fazlasıyla şımartıldığı için ne büyüyebildi ne de dünyayı kendi gözleriyle görmesi gerektiğini kavrayabildi.

Robert Browning yazmayı sürdürdü. Aslında okurlar onun ne demek istediğini hâlâ pek kavrayamıyordu ama kendisi gücünü bulmaya başladığına inanıyordu. *Erkek ve Kadın* adında tek bir şiirden oluşan olağanüstü bir kitap yayımlandı. Kitapta yazdıklarının çok etkileyici görünmesini sağlayan bir şiir sanatı kullandı. Uzmanlaştığı ve dâhiyane bir şekle dönüştürdüğü bu sanat dramatik monologdu. Herkesten iyi dramatik monolog yazmış olan Robert Browning'ın şiir sanatıyla ilgili birkaç şey söylememe izin verin. Hatırlarsanız John Stuart Mill onun şiirinde duyguların fazla güçlü olduğunu, bastırılması gerektiğini söylemişti; Browning de kendini saklamaya karar vermişti. Kendini saklamanın en iyi şeklinin karakterlerin ardına gizlenmek olduğu sonucuna vardı.

Bu türe *dramatik monolog* denir çünkü monolog bir kişinin konuştuğunu belirtir. Dramatik denmesinin nedeni de şairin can alıcı bir karakter seçerek duygularını bu karakter üzerinden dışa vurmasıdır. Browning'ın konuşan karakteri için kullandığı ad genellikle tarihten, özellikle Rönesans sanatından bir kişi olur, şiirine de aynı adı verirdi. Ünlü dramatik monologlarından biri *Andrea del Sarto*, bir başkası da *Fra Lippo Lippi*'dir. Şiirin anlaşılması için söz ettiği tarihsel karakter hakkında bilgi sahibi olmak gerekir. Browning öyle hoş bir numara yapar ki karakterin konuşmasını dinledikçe konuşmanın bir kısmına kulak misafiri oluyormuşsunuz hissini uyandırır. Karakter konuştukça Browning'ın aslında paylaşmak is-

temediği duyguları açığa çıkmaya başlar. Karakterlerden herhangi birini dinlerken onu ölümsüz bir ruh ya da sıradan bir insan olarak değerlendirilir, genellikle karakterin aleyhine olan yargılarda bulunabilirsiniz. Odukça entelektüel biçimde yazar. Ondan önce hiç kimse psikolojik gerçekçiliği ve gücü bir araya getirerek şiire böylesine yedirmemiştir. Bence aralarında en iyisi *Sonuncu Düşesim*'dir. Öyküyü anlatan kişi ikinci bir eş arayan, kurnaz, ahlaksız bir adamdır. Anlattıkça ilk karısına yaptığı kötülükler yavaş yavaş ortaya çıkarsa da adam yaptıklarının kötülük olduğunun farkında değildir.

1857'de Elizabeth Barrett Browning *Aurora Leigh* adında uzun bir şiir yayımladı. Roman gibi bir şiirdi. Büyük başarı elde etti. Elizabeth Barrett'in bu kitabını ve şiirlerinin büyük çoğunluğunu bugün alıp okursak yaşadığı dönemdeki etkiyi yaratmayacaktır. Günümüzde eskimiş izlenimi verir, güçlü bir etki bırakmazlar. İşin ilginç bir yanı da insanların eşinin şiirlerine gösterdiği ilgisizlikten nefret etmesi ve kendi şiirlerine gösterdiği ilgiye içerlemesiydi. Zeki bir eleştirmen olduğu için yazdığı şiirlerin başarısının farkındaydı ama kocasının şiirlerini kendi şiirlerinden çok daha iyi buluyordu. Gelecekte kocasının adının en büyük İngiliz şairleriyle birlikte anılacağını, kendisinin ise yalnızca iyi bir şair olarak tarihe geçeceğini öngörüyordu. Nitekim bugün varılan yargı aynen böyledir.

Başyapıtı sayılan *Aurora Leigh*'i yazdıktan kısa süre sonra yılların yıpranmasına dayanamadı ve ciğerleriyle omurgalarındaki sorunlar su yüzüne çıktı. 1850'lerin sonlarına gelindiğinde hızla çökmeye başlamıştı. 29 Haziran 1861'de elli beş yaşındayken öldü. Son akşamında Robert yanındaydı. Gözlerini açtığında ona "Beni tanıyor musun?" diye sordu. "Robert'im, cennetim, aşkım, Tanrı seni korusun" diye yanıtladı. Gözlerini kapatıp son kez tekrar açtı. Robert "Nasılsın?" dediğinde ıslıl ıslıl bir gülümsemeyle "Muhteşem" diye yanıtladı. Son nefesini verdiğinde Browning karısına armağan ettiği, Elizabeth'in de parmağından hiç çıkarmadığı Etrüsk tarzı yüzüğü çıkardı. Saatinin zincirine taktı ve hayatının sonuna kadar orada taşıdı. Karı koca İtalya'da on beş yıl süren bir mutluluk dönemi yaşadılar. Naaşı günümüzde de ziyarete açık olan Floransa İngiliz mezarlığına gömüldü.

Pen on bir yaşındayken öksüz kalmıştı. Robert Browning artık onu tek başına yetiştirecekti. Oğlunun bağımlı yapısından endişe duyuyor,

kendi hayatını kazanamayacağından korktuğu sanatçı ruhlu çocuğu için daha fazla para kazanması gerektiğini düşünüyordu. Neyse ki sonunda özellikle Amerika'daki okurlar şiirini takdir etmeye başlamıştı. Birdenbire Amerika'nın her yerinde birbiri ardına kimi hâlâ da varlığını sürdüren Browning dernekleri açılmaya başlamıştı. Browning'in şiiri anlaşılmas ve tuhaf olduğu için Browning derneklerindeki üyeler oturup şairin mısralarını okur, "Burada ne demek istemiş sizce?" diye birbirlerine sorarlar, sanat tarihindeki karakterlere bakarak "Bu karakter hakkında şunu demek istemiş" diye açıklamalar yaparlardı.

Elizabeth ölmeden önce iki âşık Floransa sokaklarında yürüyüşe çıkmaya bayılırdı; bu sayede tıpkı bugünkü gibi olağanüstü kitapları ucuza satan sokak kitapçılarının müdavimi olmuşlardı. Robert ile Elizabeth açık hava kitapçılarından birinin önündeysen Robert'ın gözü eski bir kitaba takıldı. Sarı parşömenle kaplı bu kitap bugünün parasıyla 25 peni ediyordu. Kitabı alıp okuyunca 1698'de Roma'da geçen üçlü bir cinayeti anlattığını gördü. Kitap onu yetiştiren ana-babasıyla bir papaza âşık olmakla suçladığı zavallı karısını öldüren kötü yürekli bir kontu anlatıyordu. Browning onu çok etkileyen bu cinayet öyküsünü ileride başyapıtı olacak şiire dönüştürdü. Trajediye dâhil olan dokuz farklı kişinin bakış açısından dokuz farklı dramatik monolog yazmaya karar verdi. Öldürülen kadın, onu öldüren kişi, adaletsizce suçlanan rahip, v.b. gibi dokuz karakter öyküyü kendi açısından anlatıyordu. 1865'den 1869'a kadar dört yıl boyunca yazdığı kitabına *Yüzük ve Kitap* adını verdi. Yayımlandıktan kısa süre sonra bir dâhinin yapıtı olduğu onaylanacaktı.

Lord Alfred Tennyson'a duyduğu tutkulu hayranlığa ve Robert Browning'i hemen hemen yok saymış olmasına karşın Kraliçe Viktorya bile hükümdarlığı sınırları içinde yaşayan bir şiir dehası daha bulunduğunu artık kabul edecekti. Kraliçenin Browning'i kabullenmesi şairin sonunda kendini İngiltere'de de kanıtlamasını sağladı. Kraliçe *Yüzük ve Kitap*'ın çok beğendiği başka kitaplarla birlikte kocası Albert'ın kendi elleriyle yaptığı başucu sehпасının üstünde durduğunu iddia ediyordu. Bu konuda doğruluğu kuşku götüren ilginç bir öykü anlatılır: 1901'de Kraliçe Viktorya'nın ölümünden sonra başucundaki sehpa Buckingham Sarayındaki odasından kaldırılırken Albert'ın beceriksiz bir marangoz olduğu ortaya çıkar. Sehpanın ayaklarından birinin ötekilerden kısa olduğu ilk bakışta

görülür; Kraliçe de ayakları dengelemek için kısa ayağın altına *Yüzük ve Kitap*'ı sıkıştırmıştır.

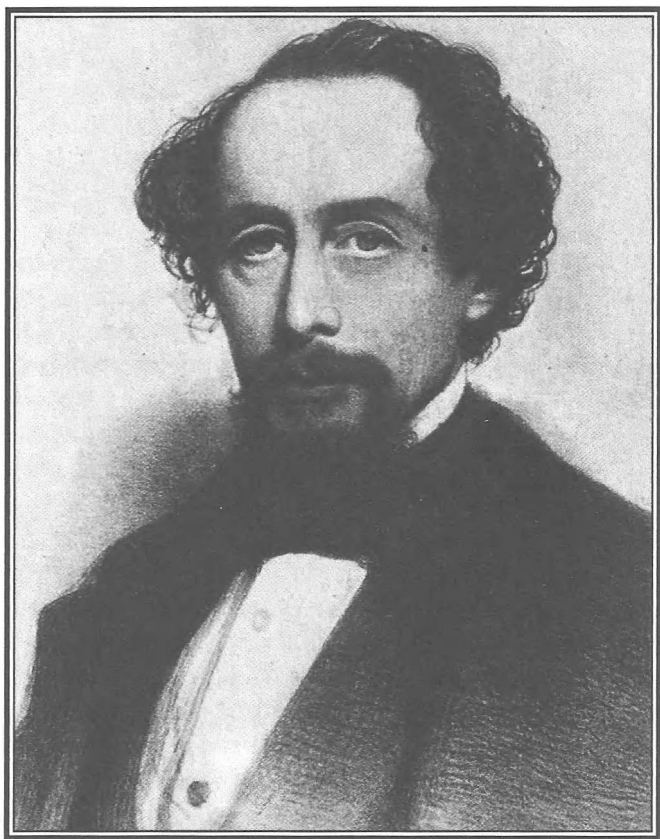
Browning'in oğlu Pen huzursuz ve bağımlı biriydi. Elizabeth'e hâlâ bütün yüreğiyle sadık olan babası her şeye karşın yeniden evlenmeyi düşünür olmuştı. Zengin bir kadınla evlenerek oğlunun güvence altında olmasını sağlamalıydı. Lady Ashburton adında zengin, dul, hoş bir kadına evlenme teklif etti. Fakat teklif reddedildi. Kalp kırmayı göze alacak kadar dürüst olan Robert Browning evlilik teklifini dile getirirken, "Kalbim Floransa'da gömülü olsa da oğlumu düşünmeli, bütün ihtiyaçlarının karşılanmasını sağlamalıyım" demişti. Çabasının hiç de romantik olmadığı ortadaydı.

Teklifi geri çevrildiği için minnet duyuyordu. Evlenmiş olsaydı büyük olasılıkla kendini son derecede suçlu hissedecekti. Ebedi aşkı Elizabeth aklından hiç çıkmayacaktı. Günlüğünün bir sayfasında tıpkı onun gibi hayatının aşkına rastlamış olan İtalyan şair Dante'den –oysa Dante'ye göre Beatrice asla evlenmeyeceği biriydi– şöyle bir alıntı yapmıştı:

"İnanırım, beyan ederim ki bu hayattan başka bir hayata üstelik daha iyisine geçtiğimde ruhumun sonsuza dek tutkun olduğu o kadının yaşadığı yere gideceğime eminim." Browning'in ruhunun Elizabeth Barrett Browning'e ebediyen tutkun olacağı belliydi ve anısına hayatının sonuna kadar sadık kaldı.

O güne kadar şairliğinin en iyi yıllarını geride bırakmıştı. Popüler olmuş, varlıklı kişilerin evlerine davet edilmeye, yemeklerini paylaşmaya ve şiirinden söz ederek onları eğlendirmeye alışmıştı. Bir eleştiride Browning'in son yılları tanımlanırken "Browning kendini ziyafetlere adadı" deniyordu. Şiir sanatı üstüne yoğunlaşmaktansa yalnızca şöhret olmanın tadını fazlasıyla çıkarıyordu. Oğlu Pen otuz sekiz yaşındayken New Yorklu zengin bir kadınla evlendi. Browning vasat bir ressam olan oğlunun ihtiyaçlarının her zaman karşılanacağından artık emindi. Babalık yükünün sırtından kalkması Browning'i bir anlamda özgürleştirmişti, bu yüzden de ölmesi pek uzun sürmedi. Sevgili karısı Elizabeth'in yanına Floransa'ya gömüleceğini tahmin edebilirsiniz ama öyle olmadı. Öldüğünde İngiltere'nin çok ünlü bir şairi olduğu için İngilizler cenazesinin gemiyle İtalya'dan İngiltere'ye getirilmesini ve büyük sanatçıların gömüldüğü Westminster Abbey mezarlığına gömülmesini istediler.

Bugün Elizabeth Barrett Browning Robert Browning'ın karısı ve onu okuyan herkesin kafiyelerinde kendi ruh ikizini bulabileceği ölümsüz eser *Portekizliden Soneler*'i kaleme alan kişi olarak tanınır. Öte yandan Robert Browning'ın ünü büyümeye devam ediyor. Onu şair olarak beğenen herkes aynı zamanda filozof ve manevi öğretmeni sayıyor. Çünkü Viktorya döneminde Tennyson ve Dickens gibi yazarların başını ağrıtan sorunlar Browning'ın şiirlerinde onun sonsuz iyimserliği sayesinde çözülmüştür. Edebiyatla coşmak isteyen herkes toplumun başına gelecek olaylar hakkında bir sürü kasvetli öngöründe bulunan Charles Dickens'a yönelmek yerine Robert Browning okuyordu. Browning kurtuluşu, karanlıktan esin kaynağı olan bir yere kaçışı simgeliyordu. Elizabeth Barrett Browning yaşıyorsa tahminlerinin doğru çıkmasından ötürü gurur duyardı diye düşünüyorum. Bir zamanlar hiç ilgi görmeyen kocası sonunda başarıyı yakalamıştı.

CHARLES DICKENS
(1812 – 1870)

Derslerimde Charles Dickens'ı anlatırken kimi zaman kendimi suçlu hissettiğimi itiraf etmeliyim çünkü okulda ele aldığımız yazarlar arasında tanıtılmaya en az ihtiyacı olan Dickens'tır. İngilizce edebiyat tarihinin William Shakespeare'den sonra gelen en tanınmış yazarı odur. Oysa Dickens bu şöhret nedeniyle başka hiçbir yazarın başına gelmemiş olan bir talihsizliğe uğramıştır.

Sorun Dickens hakkında hiçbir şey bilmememiz değil, onunla ilgili yanlış şeyler öğrenmiş olmamızdır. Şunu demek istiyorum: Yılın on bir ayı boyunca onu unutup işimize bakabiliriz ama derken Aralık ayı gelir ve sanki hayatımız buna bağılıymışçasına, Dickens'ı unutmamız olanak dışı olur. Aralık ayında hepimiz *ad infinitum* (sonsuz kadar) hatta kimilerine göre *ad nauseam* (kusturacak derecede) *Bir Noel Şarkısı*'na* bularız. Aralık ayı geldiğinde kasabanızdaki küçük tiyatro –peş peşe otuz yedinci kez olsa da– *Bir Noel Şarkısı*'nı mutlaka yeniden sahneleyecektir. Aralık ayı boyunca elinize geçen her gazetede kulaklıklar takmış ya da ayak tınaklarını boyamış olarak Ebenezer Scrooge'u gösteren reklamlar görürsünüz. Televizyonda ise en az yedi farklı *Bir Noel Şarkısı* uyarlamasından birini seçmek zorunda kalacağınızı fark edersiniz. Aralık ayı sürerken edebiyat dünyasından tek hatırladığımız şey *Bir Noel Şarkısı* olacaktır. Ardından Ocak ayı gelir ve Dickens on bir ay süreyle ortaya çıkmamak üzere çekip gider.

Bir Noel Şarkısı'nın bugünkü görkemli şöhretini hak etmediğini söyleyecek son kişi herhalde benim. Laik edebiyatta Noel ruhunu en güzel ifade eden yapıt olduğunu ileri sürenlere katılmamak elde değil. Yine de

* *Christmas Carol*: Charles Dickens'ın ilk kez 1843'de yayımlanan, sinemaya, operaya, baleye, müzikale birçok kez uyarlanmış, Türkçeye *Bir Noel Şarkısı* olarak çevrilmiş yapıtı. İnsanlara kötü davranan Scrooge adındaki cimri kahramanı bir Noel arifesinde dört hortlak tarafından ziyaret edilerek eli açık bir insan olması sağlanır. (Ç.N.)

Charles Dickens ölümünden yaklaşık yüz yıl sonraki şöhretinin en önemli nedeninin otuz yıllık yazarlık yaşamı boyunca yalnızca altı haftalık bir çalışma sonunda yani bir çırpıda yazıverdiği bu öykü olduğunu öğrenseydi kuşkusuz fena halde canı sıkılırdı.

Charles Dickens hakkında biraz daha kapsamlı bilginiz varsa aklınızdan şunlar geçecektir: “Durun bakalım! *Oliver Twist*, *Büyük Umutlar*, *İki Şehrin Hikâyesi* de onun yapıtları değil mi?” Elbette öyle. Dickens’ın bu dünyadan ayrılmasından yüz yıl sonra onun böylesine ölümsüz yapıtlarla anımsanıyor olması etkileyici, değil mi? Ama yine de on beş büyük yapıt vermiş olan Dickens günümüzde yalnızca dört yapıtıyla anıldığını öğrenseydi hiç de mutlu olmazdı. İster inanın ister inanmayın ama Amerika’da ve İngiltere’de onun on beş yapıtı da gayet iyi bilinirdi. Yazdığı her roman, her öykü okyanusun iki yanındaki insanlar tarafından merakla okunmuştu. Oysa şimdilerde yalnızca az önce sözünü ettiğim dört yapıtıyla tanınır. Peki, ne oldu da bu tür bir şöhret kazandı?

Ne yazık ki yalnızca dördü dışında Dickens’ın bütün büyük yapıtları sekiz yüz sayfa ya da daha uzundur. Sekiz yüz sayfadan az tutan yapıtları *Bir Noel Şarkısı*, *Oliver Twist*, *Büyük Umutlar* ve *İki Şehrin Hikâyesi*’dir. Günümüzde Dickens’ın kötü ya da en iyi yapıtlarını değil, kısa yapıtlarını okuyoruz. Bir kitabını elimize aldığımızda sekiz yüz sayfa olduğunu görünce hemen kenara bırakıyoruz. Zamanımız yok!

Dickens’ın yazdığı tüm kitapları okumuş olsanız bile onun büyüklüğü hakkında herhangi bir ipucu elde edemezsiniz çünkü Dickens’ın hayatı yazdığı kitaplarda anlatılanlardan çok daha büyüleyicidir. Oysa insanlar bu hayat hakkında hiçbir şey bilmez. Ama bu yaygın cehaletin bir istisnası var: Ders verdiğim üniversitede okuyan oldukça büyük bir öğrenci topluluğu Charles Dickens’ın hayatına ilişkin her şeyi bilir. Daha ilk derste öğrencilerime Charles Dickens uzmanı olduğumu ve ders boyunca Dickens okuyacağımızı açıklarım. Öğrencilerim bunu göz kırpmadan kabullenirler. *Bir Noel Şarkısı*’nın erişkinler için yapılmış uyarlamasını izlemiş olduklarından kendi kendilerine “O yazar hakkında öğreneceğimiz ne kaldı ki?” diye düşünürler. Yaklaşık üç hafta bekledikten sonra öğrencilerimden tipik bir Dickens romanı okumalarını isterim. Tipik Dickens romanı en az yedi yüz sayfa sürdüğünden elbette ki *Bir Noel Şarkısı*’nı ya da *İki Şehrin Hikâyesi*’ni ele almayız. Genellikle birinci sınıftaki öğrencilerimden oku-

malarını istediğim Dickens romanı 942 sayfa tutan *Martin Chuzzlewit** olur. Aynı üniversitede ders veren meslektaşlarım bile henüz birinci sınıftaki bir öğrenciye ödev olarak dokuz yüz sayfalık Dickens romanı vermenin hem zalimce hem de sıra dışı olduğunu düşünür. Ama ben aptal değilim. Bu ödevi seçmelik derslerin belirlenmesinden bir gün sonra veririm ki öğrenciler ağır bir bedel ödemeyi göze almadan kaçmasınlar.

Birinci sınıftaki öğrencilerime ödev olarak neden *Martin Chuzzlewit* gibi bir romanı veriyorum? Önce kendimi savunup hiç de zalim olmadığımı belirtmeliyim. İngiliz edebiyatı hocası olsaydınız *Martin Chuzzlewit*'i neden seçtiğimi anlayabilirdiniz. O romanı seçmemin nedeni bütün üniversite hocaları gibi benim de öğrencilerin hemen *Cliff's Notes*'a başvuracaklarından korkmam oluyor. Oysa *Cliff's Notes*'ta *Martin Chuzzlewit*'le ilgili hiçbir şey yok çünkü benim dışımda kimse bu romanı baştan sona okumuş değil! Öğrencilerim için hiçbir çıkar yol kalmıyor. Ben de kitaptan söz etmem. O romanın her sayfasını okumak zorundalar.

Ben eski moda bir hocayım. Her Pazartesi kısa bir sınav yaparım. *Cliff's Notes*'tan umudu kalmadığı için sınavı geçmek isteyen her öğrenci romanı okumak zorundadır. Dickens ve romanı hakkında konuşmaya başlamadan önce öğrencilerin tamamının okuyup bitirmelerini beklerim çünkü okuduklarının dersimi anlamalarına yardımcı olacağını düşünürüm. Herkes *Martin Chuzzlewit*'i okuyup bitirince Dickens'ı ele alacağımız ders başlar. Lafa "Dickens'in hayatı yazdığı bütün kitaplarda anlatılanlardan çok daha büyüleyicidir" diyerek başlarım; dokuz yüz sayfa sonunda perişan hale gelen öğrenciler de suratlarında "İnşallah öyledir" ifadesiyle bana bakarlar.

Dickens'ı seviyor olsanız bile kitaplarının hayatından daha etkileyici olduğunu kabullenmekte zorlanabilirsiniz. Charles Dickens hakkındaki en ilginç şey nedir? Yazarlıktan 40 milyon İngiliz Pound'u kazanmış olması nedeniyle Charles Dickens'ın okullarda incelenen yazarlar arasında

* *The Life and Adventures of Martin Chuzzlewit*: Dickens'ın Amerika seyahatinden sonra kaleme aldığı roman. İlk kez 1843-44 yıllarında Londra'daki Chapman & Hall yayınevi tarafından 20 fasikül halinde yayımlanan kitap Amerika'daki yaşamı alaya alıp eleştirir. Dickens Amerika'ya demokrasi bulacağını umarak gitmiş, insanları ezen, kölecî, kaba, açgözlü, tutucu bir toplumla karşılaşmıştı. Türkçeye Murat Belge tarafından çevrilen yapıt Adam Yayıncılık tarafından yayımlandı. (Ç.N.)

tüm zamanların en çok kazanmış yazarı unvanını taşıması olabilir mi? Hiç kimse, ne Faulkner ne Hemingway hatta ne de Shakespeare, hem 40 milyon pound kazanıp hem de klasik edebiyatçılar arasında sayılarak derslere konu edilebilmiştir. Peki, Dickens bu 40 milyonu nasıl kazandı?

Birkaç sayfa sonra bunu açıklayacağım. Ama önce kendi kendimize şunu sormalıyız: Dickens böyle bir servet kazanmayı neden aklına koymuştu? Bu sorunun yanıtını babası John Dickens'ta bulacağız. John Dickens ailesine mali güvenceler sağlayabilmiş olsaydı Charles Dickens tüm yetişkinlik dönemi boyunca daha çok para kazanabilmek için uğraşmayacaktı. Oysa John Dickens başarısızlık timsali, işe yaramaz bir babaydı.

Size işe yaramaz sıfatının ne anlama geldiğini sorsam herhalde "Hiçbir işte yararlı olamamak" diye yanıtlarsınız. Doğrudur ama daha da açık anlamı sorumsuzluktur. Charles henüz on iki yaşındayken hayatının tümüyle değişmesinin nedeni babasının sorumsuzluğuyla.

Dickens kentin zengin ailelerinden birine mensup olduğunu sanarak büyüdü. Anne-babası her türden yiyeceğin bolca ikram edildiği içkinin (özellikle limonlu punç) su gibi aktığı savurgan partiler veriyor, ona buna dağıtılan armağanlar için dünyanın parasını harcıyordu. Dickens toplumun kaymak tabakasından, yüksek sınıftan bir ailenin minik oğlu olduğuna inanıyordu. Ama 1824 yılının o korkunç gününde evlerinin kapısı sert bir biçimde vuruldu. Charles Dickens'ın babası kapıyı açtığında karşısında küçük Charles'ın o güne dek gördüğü en iri-yarı, en acımasız, en çirkin polis memuru duruyordu. Polis memuru, "John Dickens siz misiniz?" diye sorduğunda babası "Evet, John Dickens benim" diye yanıtladı. O zaman da polis memuru, "Öyleyse sizi hemen şuracıkta borçlarınız yüzünden tutukluyorum" dedi, "Benimle geleceksiniz; sizi borçlular tutukevine götürüyorum."

Ya Dickens'ın babası ne yaptı? Karşısında seyircileri olmasından pek hoşlanan, bu özelliğini oğluna da devrettiği anlaşılan Bay Dickens böylesine hazin durumda bile gösteriş merakından vazgeçmedi. Çevresine bakındı, yerde oturan on iki yaşındaki oğlunu gördü, ağlamaya başladı ve "Evimizin üstünde güneş sonsuza dek battı. Mahvolduk!" dedi. Sonra da polis onu alıp götürdü. Bay Dickens tiyatrodanmış gibi davranmaktan başka şey bilmezdi, borçlulara ayrılmış tutukevine giderken de aynen öyle yaptı.

Aslında yalnızca John Dickens değil çok geçmeden tüm ailesi borçlular tutukevine atılmıştı. Borçlulara ayrılan tutukevine atıldıklarını söylerken yanlış yapıyorum. Bu tutukevine atılmaz, olsa olsa nakledilirdiniz. Zira Dickens döneminde borçlulara ayrılan yerlere tutukevi denemezdi. Görünüşte günümüzün sosyal konutlarına benzerlerdi. Borçlular tutukevini sosyal konuttan ayıran özellik çevresinin demir parmaklıklarla örülü olması ve içerdekilere dışarı çıkmaları için anahtar verilmemesiydi.

Şimdi aklımıza şu soru takılacak: Borçlular tutukevinden nasıl çıkı-lırdı? Buradan çıkmak için elbette bir çare vardı; o da tüm borçların öden-mesiydi. Ama burada işler karışıyor. Borçlarınızı son kuruşuna kadar ödemedikçe herhangi bir şey yapmak için tutukevinden çıkmanıza izin vermiyorlardı. İngiltere Kraliyet yönetimi son derece akıllı davranıp size iki seçenek sunuyordu. Bunlardan ilki borçlular tutukevinde ölüp gitmekti; o takdirde tüm borçlarınız bağışlanıyor, özgür kalıyordunuz. Ama ne yazık ki ölmüş olacağınız için pek tutulan bir seçenek değildi. İkinci seçenek daha çok kabul görüyordu. Birkaç çocuk sahibiyseviz çoluk çocuk herkes tutukevinde kalırken siz aralarından hayatını kazanabileceğine güvendi-ğiniz bir tanesini seçebiliyordunuz. Zira çocuklarınız borçlular tutuk-evinde sizinle kalsalar da dışarı çıkabiliyorlardı. Okullarına ya da işe gitmekte özgürdüler.

İşte bu yüzden Dickens henüz on iki yaşındayken tek başına hayata atılmış, okulu bırakmış, ailesini desteklemek ve onları tutukevinden çı-karabilmek için işe girmiş, sabah erkenden işe gidebilmek için de bir oda kiralamıştı. Dickens çok küçük yaştayken hiç de layık olmadığı bir hayat dersi almıştı. Dickens daha on iki yaşındayken insanların sizi sevmesini istiyorsanız toplumda seçkin bir yer edinmeniz gerektiğine, bu yeri edi-nebilmek için de tek çarenin para olduğuna emindi.

Babasının sağlayamadığı parayı kazanabilmek için bir ayakkabı boyası atölyesinde çalıştığı o ilk altı ayın izleri hayatı boyunca onu rahat bırak-madı. Aslında bu onu öylesine utandırıyor ki ömrü boyunca kimseye an-latamadı. Ancak Dickens'ın ölümünden sonra en yakın dostu John Forster'in eline geçen belgelere dayanarak hazırladığı Dickens biyografisi yayımlandığında olay ortaya çıktı. On iki yaşındayken yoksul işçiler ara-sında hissettiği aşağılanma duygusu onu öylesine harekete geçirmişti ki yirmi üç yaşına geldiğinde emeğiyle büyük para kazanan biri olmuştu bile.

40 milyon pound kazanmasını sağlayan düşünce tarzı yirmi üç yaşındayken oluşmaya başlamıştı. O sırada önemli biri değildi. O kadar sıkıcı bir işi vardı ki (meclis muhabiriydi) aklını kaçırmamak için geceleri sokaklarda dolaşıp karalamalar yaptığını anlatmıştı. Yine de bunları kurşun kalemle değil dolmakalemle yapıyordu. Gözüne ilişen insanları ve yerleri anlatıyor, denemeler yazıyordu.

Örneğin diyelim ki Piccadilly meydanından geçerken yıllardır rüzgâra göğüs gererek eğilmiş, tıpkı yaşlı, kambur kadınlara benzeyen bir ağaç gördü. Dickens hemen yaşlı bir kadına benzeyen bu ağaç hakkında edebî bir betimleme yazardı. Bu tür şeyler yazan birine kim para öder? Tabii ki kimse ödemiyordu. Ama Dickens gibi tanınmamış, yirmi üç yaşında, her şeye yeni başlayan biriyseniz karalamalarınızı en sevdiğiniz dergiye gönderebilirsiniz. Yayıncı beğenirse yayımlayabilirdi. Dergi size para ödemezdi ama hiç olmazsa yazdıklarınızın basıldığını görürdünüz.

Basılırdı ama orada adınıza rastlamanız söz konusu değildi çünkü Dickens gibi tanınmamış biriyseniz bu öykücüklerde imzanızı kullanamazdınız, kendinize bir takma ad bulmanız gerekirdi. Dickens da kendine akılda kolay kalabilecek bir ad bulmuştu: İmzasını *Boz* diye atıyordu. Bu Dickens'tan on yedi yaş küçük olan erkek kardeşinin adıydı.

Kardeşi o kadar sevimli bir çocuktaki ki ana-babası doğduğu zaman ona koydukları ad yüzünden pişman olmuşlardı. Bebeklerine Augustus adını uygun görmüşlerdi ama böyle şirin bir çocuğa Augustus ya da Gus diye seslenmek kulağa hiç hoş gelmiyordu. Ona *Moses* adını taktılar. Moses adını günümüzde pek az kişi beğenir. Oysa Dickens döneminde Oliver Goldsmith'in yazdığı *The Vicar of Wakefield* (Wakefield Papazı) adlı roman pek meşhurdur. Bu romanın kahramanları arasında Moses adında sevimli, küçük bir oğlan vardı. İşte bu yüzden okumaya meraklı birçok anne-baba oğullarına Moses adı koyardı.

Dickens'in küçük kardeşine çocuğun kendisi hariç herkes *Moses* diyordu. Çocuk konuşmaya yeni başlamıştı ve en fazla tek hecelik sözler söylüyordu. O yüzden kendine *Moses* diyemiyor, *Moz* diyordu. Ama doğuştan bir sinüs hastalığı olduğu için burnu hep tıkalıydı. Bu nedenle M harfini söyleyemiyor, *Moz* yerine *Boz* diyordu. *Boz* adını küçük kardeşinden alan Dickens dergilere gönderdiği her yazının altına bu imzayı atmıştı.

Dickens yirmi üç yaşına geldiğinde birkaç yayıncı toplam otuz altı yazısını yayımlamıştı. Gönderdiği her şey basılmıştı. Bu durum Dickens'ı mutlu etmiş miydi? Hayır, halinden tiksiniyordu çünkü hiç para alamıyordu. Derken tatlı dilli bir yayıncı olan John Macrone'un karşısına geçip otuz altı öyküyü bir kitapta toplamayı önerdi. Yani Charles Dickens'ın yayımlanan ilk yapıtı ne *Bir Noel Şarkısı* ne de *İki Şehrin Hikâyesi* oldu; ilk kitabı *Boz'un Karalamaları*'ydı çünkü henüz "Dickens" olmamıştı. Peki, Dickens'ın 40 milyon Poundluk meslek hayatını başlatan bu kitap mıydı? Öyle olduğu söylenemez. Size bu kitabın başarısı ile ilgili sözleri Dickens'ın anı defterine yazdığı gibi yani kendi ağzından aktaracağım: "İlk kitabım *Boz'un Karalamaları* matbaadan ölü doğmuş olarak çıktı." *Boz'un Karalamaları* pek az satılmış ama Dickens'ın onları yayımlaması hayatı boyunca yaptığı en akıllıca şey olmuştu.

O günlerde (1836) bir yayıncı pek satmayan bir kitap yayımladığında bile o kitaptan kâr edebiliyordu. Yayıncının yapacağı tek şey öteki kitapçılara basılan kitaptan birer tane bedava örnek gönderip yanına da bir not eklemektir: "Bu kitap çok satan yapıtlarımızdan biri ama şirketinize duyduğumuz büyük saygı nedeniyle size bir tane armağan ediyoruz." İngiltere'deki her kitapçı bunun ne demek olduğunu bilirdi: "Bu malı satamıyoruz. Alın ki elimizde kalsın." Her kitapçı da gönüllü olarak ilgilenirdi. Bir yayıncı satamadığı kitap yüzünden sıkıntıya düşmüş, hiç olmazsa raflarda görünsün diye kitabı başka kitapçılara bedava dağıtmaya razı hale gelmişse İngiliz Hükümeti kitap başına vergi kredisi sağlıyordu. Dolayısıyla *Boz'un Karalamaları* satılmıyor olsa bile her kitapçının rafında yer alabilmişti. Her şey karşılıklıdır. Bu malı alıp sergiledikleri zaman kendi satmayan mallarını da başka kitapçılara yollayarak vergi kredisi alabileceklerini biliyorlardı. Böylece *Boz'un Karalamaları* bütün kitapçılara ulaşacak, kitapçı onu eline alınca şöyle bir gözden geçirecek ve kendi kendine "Hadi ya, yine mi genç bir adamın yetenek denemeleri" diyecekti. Kitabı dükkândaki en üst rafa, hiç dikkat çekmeyecek bir yere koyup unutacak, kitap o köşede tozlanarak sessizce ölümü bekleyecekti.

Oysa *Boz'un Karalamaları*'nın başına bunlar gelmedi. Dickens'ın haberi yoktu ama kitabın yayımlanmasından altı ay sonra dönemin en iyi illüstrasyon ustalarından Robert Seymour deneyimsiz, piyasada tanınmayan

genç yayıncılar olan Bay Chapman ile Bay Hall' u işyerlerinde ziyaret etti. Chapman ile Hall iflasın eşiğindeydi. İyi yazarların kitaplarını yayımlamıyorlardı; üstelik bastıkları kitaplardan bir teki bile doğru dürüst satış yapmamıştı.

Seymour kıt kanaat geçinmeye çalışan yayıncılara tanrının lütfu gibi görünen bir öneri getirmişti. Bir kitabı resimlemeyi yeni bitirdiğini söylüyor, Chapman ve Hall'dan kitabı yayımlamalarını istiyordu. Chapman ile Hall tabii ki kendilerinden geçmişlerdi; kapağında Robert Seymour'un adı olan bir kitap adamın şöhreti nedeniyle hemen çok satanlar listesine girecekti. Böylece firmaları kurtulacaktı. Ama bir türlü akılları ermiyordu: İstese kitaplarını Kraliçe Viktorya'nın yayınevine bile yayımlatabilecek olan koskoca Robert Seymour neden adını-sanını kimsenin bilmediği Chapman ile Hall'a başvurmuştu?

Chapman ile Hall'un bilmedikleri bir şey vardı: Seymour alkolik, uyuşturucu bağımlısı ve iflah olmayan bir kumarbazdı. Bu kötü alışkanlıklar onu öylesine derin bir borç batağına sürüklemişti ki ancak bundan sonra basılacak kitabının kârından yüzde 85 alırsa kendini kurtarabilecekti. Saygıdeğer hiçbir yayıncının ona kârdan yüzde 85 vermeyeceğini gayet iyi biliyordu. Chapman ile Hall'un durumlarının pek fena olduğu da biliniyordu. Bu yüzden Seymour iki genç adama şu öneriyi yaptı: "Kitabımı yayımlamanıza izin veririm ama kârdan yüzde 85 pay isterim. Anlaştık mı?" Chapman ile Hall o zamana kadar hiçbir şeyin yüzde 15'ini almamıştı ki... Bunun son derece cömert bir öneri olduğuna karar verip anlaşmayı imzalamaya hazırlanıyorlardı ki Bay Chapman'ın aklına bir şey takıldı: "Bu arada unutmadan sorayım Bay Seymour: Kitabınızın konusu ne acaba?"

Seymour çalışmasını şöyle tarif ediyordu: "Bir spor kulübü uydurdum ama bu kulüp yalnızca şişman, ihtiyar adamlar için. Sporla ilgileri yok. Buz pateni yapmaya kalkışıyorlar ama çok şişman oldukları için hep düşüyorlar. Kuş vurmak istediklerinde ise tek vurdukları şey adamın birinin kaba etleri oluyor. Bu şişman, gülünç sporcularla ilgili yüz elli tane çizim yaptım. İşte kitabım bu. Ne dersiniz?" Eh, Chapman ve Hall o güne kadar duydukları en budalaca fikir olduğunu düşünmüşlerdi elbette ama Seymour'a gayet nazik bir ifadeyle yaptığının harika olduğunu söylediler. Kapaktaki Robert Seymour adının kitabı çok satanlar arasına sokacağına

yine de emindiler. Ama Seymour'un ondan sonra söyledikleri İngiliz edebiyat tarihini değiştirecekti.

"Belki de çizimlerimin altına gülünç bir şeyler yazılsa o zaman yalnızca resim kitabı olmaktan kurtulur, gülmece kitabı olur; biz de fiyatını iki katına çıkarırız" dedi ve sordu: "Birkaç kuruşa gülünç şeyler yazacak parlak bir delikanlı tanıyor musunuz?" Chapman ile Hall kimseyi tanııyordu ki zaten tanısalar da iflasa sürüklenmezlerdi. Bay Hall'ın sonradan anlattıklarına göre Seymour'a kimseyi tanımadıklarını söylemeye niyetleri yokmuş çünkü işi kaybedeceklerinden korkuyorlarmış.

Bay Hall çaresizlik içinde kıvranmaya, Seymour'a bir ad söyleyebilmek için dualar etmeye başlamıştı. Başını kaldırmış içinden yakarır dururken gözü dükkânın üst raflarına ilişti. Ta gerideki rafların ön sırasında *Boz'un Karalamaları* kırmızı kabıyla ona bakıyordu. Bay Hall Robert Seymour'a dönüp "Ya, evet, yakından tanıdığımız hoş bir delikanlı var; iyi dostumuzdur, bu işi de iyi yapar ama ona ulaşabilmemiz için bir hafta süre verin" dedi. Tabii ki şu "Boz" denen kişinin kim olduğunu bulmak için en az bir haftaya ihtiyaçları olacaktı. Seymour bir hafta beklemeyi kabul ederek dükkândan çıktı.

Seymour gider gitmez Chapman ile Hall kitap rafına saldırdılar, *Boz'un Karalamaları*'nı aşağı indirdiler ve kitabın içinde başvuracakları bir isme rastlayabilmek için deli gibi arandılar. Ama boşunaydı. Dickens kitaba adını koyamamış, yazar adı yerine yalnızca "Boz" yazılmıştı. İngiltere'yi baştanbaşa dolaşıp "Boz da kim oluyor?" diye bağırmadılar elbette. Chapman ve Hall sonunda belki de *Boz'un Karalamaları*'nın yayıncısına gidip biraz para teklif ederlerse yazarın adını öğrenebileceklerini düşündüler. Neyse ki Macrone hem de azıcık para karşılığında, kırmızı kapaklı, talihli kitabın Charles Dickens adındaki yazara ait olduğunu açıklamayı seve seve kabul etti.

Böylece 8 Şubat 1836'da Seymour'un çizeceği Dickens'ın da yaza cağı gülmece kitabı anlaşması için Robert Seymour, Bay Chapman, Bay Hall ve Charles Dickens bir araya geldiklerinde edebiyat tarihinde yeni bir sayfa açılıyordu. Dickens bu buluşmanın kendi evinde yapılmasında ısrar etmişti. Güvensizliğinden onlarla kendini en rahat hissedeceği yerde karşılaşmak istiyordu. Konukları gelir gelmez Dickens, "Şimdi, söyleyin bakalım Bay Seymour: Resimli kitabınız nasıl bir şey olacak?" diye sordu.

Scymour da spor kulübüyle ilgili tuhaf fikirlerini anlattı. Herkes Dickens'in "Ne harika bir şey! Nereyi imzalayacağım?" demesini bekliyordu. Yirmi üç yaşındaki Charles Dickens'in yaptığı her şeyi denetleme saplantısından vazgeçemeyeceğini, o anda da aynı arzu içinde olduğunu bilmiyorlardı elbette. Dickens ondan beklenen yanıtı vermeyip "Çalışma odama çekilerek bu öneriyi düşünmek istiyorum; bana beş dakika izin verir misiniz?" dedi. Sonra tuvaletin kapısını açıp içine girdi çünkü oturduğu dairede çalışma odası bulunmadığını kimsenin bilmesini istemiyordu. Dickens'in anlattıklarına inanılırsa tuvalette mum yakarak beş dakika boyunca bir şeyler yazdıktan sonra dışarı çıktı ve Bay Chapman'a beş isteğini sıraladığı notu verirken "Şu beş koşul yerine getirilmezse projenizde yer almak istemiyorum" dedi.

Herhalde Chapman, Hall ve Seymour'un hep birlikte "Sen kim oluyorsun da bize kafa tutuyorsun Dickens? Yüce Robert Seymour'la çalışmak isteyecek nice genç adam olduğunun farkında değil misin?" dediklerini zannetmişsinizdir. Ne var ki Bay Chapman verilen notu dikkatle okuyunca ileri sürülen koşulların öyle akıllıca olduğunu düşündü ki Dickens'tan yana tavır koymaya karar verdi. Hem herkesin yazgısını hem de İngiliz edebiyat tarihini değiştiren bu koşullar neydi?

Dickens'in son derece basit olsa da büyük bir yenilik getiren fikri dâhiceydi. Seymour'un şişman, ihtiyar adamlar üstüne çalışmasını bir gülmece kitabı olarak yayımlamak yerine bunu Dickens'in yazacağı, Seymour'un resimleyeceği bir roman olarak yayımlamayı, yüklüce bir fiyata da satmayı öneriyordu. Amma –işin sırrı da buradaydı– okurların ceplerine fazla yüklenmemek için romanı ayda bir kez her seferinde üç fasikül halinde yayımlayacaklardı. Dickens fikrini açıklarken, "Okurlara Ocak ayında kitapçıya gelip bir şilin* ödemelerini söyleyin. Verecekleri şilin karşılığında romanın birinci, ikinci ve üçüncü fasiküllerini alacaklar. Sonra Şubat ayında yine gelecekler, bir şilin daha verecekler, karşılığında romanın dördüncü, beşinci ve altıncı fasiküllerini alacaklar. Ardından Mart ayında gelecekler, yine bir şilin verecekler, yedinci, sekizinci ve doku-zuncu fasikülleri alacaklar. Romanı öyle uzatacağım ki okurlar iki yıl bo-

* **Şilin:** İngiltere'de 1971'de ondalık sisteme geçilene kadar kullanılan para birimi. Pound'un yinmiye biridir. (Ç.N.)

yunca onu almayı sürdürecektir. Onlardan istediğimiz kadar parayı aldığımızda okuyucular da romanın tamamını almış olacak” diye anlatıyordu.

Bu kadar köktenci bir değişikliğin işe yarayacağı konusunda kuşkulu olan Bay Hall Dickens’a yayıncılığın mali güçlüklerini anlatmaya çalıştı. “Bir kitap bize en az üç şiline mal oluyor” diyordu, “Söylediğiniz gibi her seferinde üç fasiküllük aylık parçalar halinde satılan bir kitap da olsa durum değişmez. Siz ise tanesinin bir şiline satılacağını söylüyorsunuz. Demek ki kitabınızı satarsam nüsha başına iki şilin zarar ederim.”

Dickens ise itiraz etti: “Hayır, ben dersimi çalıştım ve bir şilinle nasıl kâr edebileceğimizi biliyorum.” Öğrencilerime bu dersi verirken lafın burasında durup Dickens’ın dersini hep *çok iyi çalıştığını* anımsatırım. Çünkü 40 milyon pound kazanmıştır! Bu bilgi öğrencilerin bir kulağından girip ötekinden çıkıyor diye niye üzülürüm, bilmem. Dickens kitaplığına gidip rastgele bir kitap alarak, “Bir kitap aldığımızda ister sekiz sayfa olsun isterse de sekiz yüz sayfa, fark etmez. Aslında parayı kitabın sayfaları için ödemiyoruz, değil mi?” diye sordu.

Bay Chapman bunu doğruladı. “Tabii. Kitabın sayfaları en ucuz hamurdan kâğıda basılır. Bu kâğıdın maliyeti yok denecek kadar düşüktür, bu yüzden kitabın fiyatı sayfa sayısına göre belirlenmez” dedi.

Bunun üzerine Dickens, “Yani, bir kitap aldığımızda aslında parayı ön kapağa, arka kapağa ve cildine veriyoruz. Çünkü bunlar tahtadan yapılıyor ve kullanılan en pahalı malzeme o olduğu için kitabın fiyatını tahta tayin ediyor. Öyle değil mi?” diye sordu. Chapman ile Hall bunu doğruladılar.

O zaman Dickens “Neden yeni bir tür, yani ayda bir üçer fasikül halinde yayımlanan bir kitap icat etmiyoruz?” sorusunu ortaya attı ve fikrini açıkladı: “Kitabımızın kapağı da içi gibi hamuru ucuz kâğıttan olacak. Buna *paperback** adını verebiliriz.” Böylece yirmi üç yaşındaki Dickens günümüzde büyük çapta satışı olan kâğıt ciltli kitabı icat etmiş oluyordu; ama onu zengin eden bu icadı değildi. Daha oraya gelmedik.

Yayıncılar bunun üzerine “Diyelim ki kâğıt ciltli bir kitap icat ettik. O zaman belki bir şilinle para kazanabiliriz ama yine de iflastan kaçamayız” diye itiraz ettiler, “İlk ay herkes gelip ilk üç fasikülü alacak. İkinci ay bun-

* *Paperback*: Kağıt ciltli kitap (Ç.N.)

lardan bir kısmı gelecek, ondan sonraki üç fasikülü alacak. Bunların arasından da ancak bir kısmı üçüncü ay, üçüncü takımı almaya gelir. Ama hiç kimse iki yıl boyunca her ay gelmeyecektir.” Chapman ile Hall bu uzun, gevşek aralıklı süreçte okurların sıkılacağı ve romanı okumaktan vazgeçeceği kanısındaydı. Öte yandan yayıncılar kimse okumasa bile romanın fasiküllerini basmayı sürdürmek zorunda kalacaktı.

Ama Dickens onlardan bir adım önde gidiyordu. “Okurların bizi paraya boğacağını garanti ederim; hatta fasikülleri almak için her ay giderek daha istekli olacaklar çünkü her ay aldıkları fasiküllerin son sayfasının son paragrafında inanılmaz bir şey olacak” dedi ve ne demek istediğini şöyle açıkladı: “Üçüncü fasikülün sonunda kahramanımız çok sarp bir yamaçtan yukarı tırmanıyor, diyelim. Oysa hemen önünde kalın bir kök topraktan fırlamış, yolunu kesmiştir. Dalgın ilerleyen, bastığı yere doğru dürüst bakmayan kahramanımız köke takılıp tökezleyince aşağı yuvarlanmaya başlar. Ama bu adam beş yıldır tırnaklarını kesmeyi unutmuştur. Aşağı düşerken gücünün son damlasıyla uzun tırnaklarını toprağa saplayarak tutunur. Yani üçüncü fasikülün son sayfasının ikinci cümlesinden son cümlesine kadar kahramanımız tırnaklarıyla toprağa tutunarak asılı kalacaktır. Ama son fasikülün son cümlesinde yamacın tepesine birinin gelmekte olduğunu yazacağım. Ama okuyucular gelenin kahramanımızı çekip kurtaracak bir dost mu yoksa parmaklarını kesip onu aşağıdaki okyanusa atacak bir haydut mu olduğunu bilmeyecek.” Sonra Dickens olayı şöyle bağladı: “Okuyucular bunu nasıl öğrenecek? Ertesi ay gelip parayı ödeyecek ve dördüncü, beşinci, altıncı fasikülleri alacak!”

Bir esin rüzgârı sayesinde Dickens yazacağı tüm romanların kurgusunu buluvermişti. Romanlarından hiçbirini önceden bütünüyle yayımlamadı. İlk baskıları her ay yayımlanan üç fasikül halinde yapılıyordu. Böylece şimdi televizyonlarda izlediğimiz dizilerin temel formatını icat etmiş oldu. Yaratıcı bir çalışmayı birbirine bağlarken gerilim unsurunu kullanma fikrini ilk ortaya atan yine Dickens’tı. Tabii bunun adını “pembe dizi” koymamıştı. Daha güzel bir ad bulmuştu: “Ertelenmiş gerilim.” Gerçekten de öyleydi, yıllar boyu da öyle devam etti.

Chapman, Hall ve hatta Seymour bile Dickens’ın fikrinin dâhice olduğunu düşündü. Sonraki adım bu uygulamadaki romanın adını bulmaktı. Dickens, “Bu spor kulübüne *Pickwick Kulübü* diyelim mi?” diye önerdi,

"Ayrıca adının insanlara bu romanın yepyeni bir formatta, kâğıt ciltli, ucuz kitap olarak çıkacağını da anlatmasını istiyoruz. Romanın adının *Pickwick Kâğıtları* olmasını istiyorum" diye ekledi. Aynen dediği gibi oldu.

Pickwick Kâğıtları başarılı olmuş mu? Pekâlâ da olmuş. 1836'nın en çok satan romanıymış. Dickens'ın buluşu sayesinde 1837'nin de en çok satan romanı olmuş çünkü fasiküllerin yayımlanması hâlâ devam ediyormuş. 1900 yılında yapılan araştırmada *Pickwick Kâğıtları*'nın tüm 19. yüzyılın en çok satan romanı olduğu ortaya çıkmış. Şimdiye dek anlatılanlara bakarak romanın çok satılmasının nedeni Dickens'ın kâğıt ciltli kitabı ve pembe dizi formatını icat etmiş olmasıdır diye düşünüyor olabilirsiniz. Ama yanılıyorsunuz.

Dickens'in esin perileri ne kadar cömert olursa olsun *Pickwick Kâğıtları* bu iki buluş sayesinde yayımlanmasıyla değil yayımlandıktan sonra olup bitenler nedeniyle çok satanlar arasına girdi. Farkındaysanız tarihte ilk kez insanlar aralıksız olarak her ay kitapçıya gidip üç fasikül alıyordu. Öte yandan iki yıl boyunca aldıkları *Pickwick Kâğıtları*'ndan ellerinde ne kalıyordu? Hiçbir şey! Dickens ile yayıncılar romanı öylesine kötü bir kâğıda basmayı becermişlerdi ki dikkatsizce okunduğunda çoğu parçalanıyordu. Kâğıt kalitesi okurların umurunda değildi çünkü yalnızca bir şilin ödemişlerdi. Onların canını sıkan *Pickwick Kâğıtları*'nı okuyup bitirdikten sonra ellerinde parçalanmış, ucuz kâğıtlardan başka şey kalmamıştı.

O sıralarda halk kitaplıkları yoktu; ilk halk kitaplıkları 1890'larda açılmaya başladı. Herkesin tek kitaplığı evlerde kitaplar için ayrılan köşe ya da odaydı. *Pickwick Kâğıtları* gibi çok sevdiğiniz (gerçekten de o güne kadar okuduğu en gülünç şey olduğunu düşünen ahali bu romanı çok sevmişti) bir romanı okuyup bitirdikten sonra evinizdeki kitaplığın raflarından birine gururla yerleştirmek isterdiniz. Ama bu vakada okurların başı beladaydı. Elleri ucuz, yırtık-pırtık kâğıtlardan başka şey kalmıyordu. *Pickwick Kâğıtları*'nı o perişan halleriyle *Gurur ve Önyargı** ya da *Ivanhoe*** gibi kitapların deri ciltleri arasına sıkıştırmaya çalıştılar ama berbat görünüyordu. Şimdi ne yapacaklardı?

Aslan yürekli Dickens imdatlarına yetişti. 1837 yılının Eylül ayında *Pickwick Kâğıtları*'nın son üç fasikülü yayımlandığında herkes Dic-

* *Pride and Prejudice*: Jane Austen'in ilk kez 1813'de yayımlanan romanı. (Ç.N.)

** *Ivanhoe*: Sir Walter Scott'un ilk kez 1819'da yayımlanan romanı (Ç.N.)

kcns'ın romanın sonunu nasıl bağladığını öğrenmek için heyecanla kitapçılara koştu. Ama *Pickwick Kâğıtları*'nın son üç fasikülünü satın aldıktan sonra kitapçının başka bir köşesinde deri ciltli, sayfa kenarları altın yaldızlı, kadife kurdeleden ayıraçlı *Pickwick Kâğıtları* ciltlerinin tavana kadar yükselen bir yığın halinde durduğunu gördüler. İşte, kitaplıklarında keyifle saklayabilecekleri, güzel bir baskı ellerinin altındaydı artık. *Pickwick Kâğıtları*'nın son üç fasikülünü almaya giden hemen hemen herkes fasiküllerle birlikte kitabın çok pahalı satılan ciltli baskısını da satın alıverdi. Yani Charles Dickens aynı kitabı aynı okura iki defa satmayı beceren ilk yazar olmuştu. Romanda olup bitenleri öğrenebilmek için fasikülleri almışlar, romanı saklamak için de ciltli baskısına para vermişlerdi. Ama daha bitirmedi; Dickens'ın Ebenezer Scrooge gibi açgözlü birini nasıl yarattığını öğrenmek istiyorsanız okumaya devam edin.

Ciltli baskı yayımlandıktan sonra Dickens'ın aklına bir şey takıldı: “Okurlar *Pickwick*'in ciltli baskısını aldıklarına göre iki yıldan beri alıp durdukları ucuz kâğıda basılmış fasikülleri ne yapacaklar acaba?” Ne yapacaklarını biliyordu; fırlatıp atacaklardı. Ama atamadılar çünkü *Pickwick*'in ciltli baskısı yayımlandıktan birkaç gün sonra kapılarına dayanan bir satıcı “Charles Dickens'ın *Pickwick*'inin o deri ciltli muhteşem baskısını aldınız mı?” diye sordu. “Aldım elbette, bir de sizden almaya hiç niyetim yok!” yanıtı alınca, “Yok canım, niyetim size bir kitap daha satmak değil. Yalnızca *Pickwick*'in ilk kez yayımlandığı halini yani o ucuz kâğıtları ne yapmayı düşünüyorsunuz diye soracaktım” dedi. “A, ne yapacağım, tabii ki atacacağım. Onlara ihtiyacım yok, artık kitaplığıma koyacağım güzel baskısı var” diyenlere satıcı hemen müdahale ediyor, “Lütfen atmayın!” diyordu, “Elinizdeki fasikülleri satın alabilirim izin verirseniz.” Satıcı çok az para ödüyordu ama ne ödenirse ödensin herkes kendini kâr etmiş hissediyordu çünkü atacakları şeyi satmışlardı!

Peki, Dickens'ın şirketi *Pickwick Kâğıtları*'nın ucuz baskılarını geri almak için neden para harcıyordu? Kâr amacıyla. Fasikülleri okurlardan satın aldılar, ön ve arka kapaklarını yırtıp attılar, tarihe göre sıraladılar, sonra deriden muhteşem bir kitap sırtıyla birbirlerine bağlayıp altın yaldızla süslediler. Charles Dickens'ın *Pickwick Kâğıtları* yeni haliyle “Koleksiyoncu Baskısı” adı altında satışa sürülürken reklâmı şöyle yapıyordu: “Ünlü romanın özgün kâğıtlarına basılmış ilk hali.” Aklınız-

dan geçenleri tahmin ediyorum: “Hadi canım, herhalde hiç kimse koleksiyoncu baskısına para verecek kadar avanak değildir. Romanı önce parça parça aldılar, sonra ciltli haline para verdiler, artık buna ihtiyaçları mı kaldı?” Fazla acele etmeyin. Koleksiyoncu baskısı haince bir fiyata satılıyordu ama o parayı vermeye gücü yeten herkes onu da aldı.

Siz okur olarak koleksiyoncu baskısına para veriyor ama eve götürmüyordunuz; kitaplığınızda zaten bir tane vardı. Doğruca bankaya gidip kasanıza koyuyordunuz. Dickens artık dünyaca tanınan bir yazardı ve elinizde *Pickwick Kâğıtları*’nın ilk kez basılmış hali vardı. Yani özgün bir sanat yapıtına sahiptiniz. Koleksiyoncu baskısını banka kasasında birkaç yıl tuttuğunuzda gerçek sanat yapıtları gibi sürekli değer kazanıyordu. Parası yeten herkes koleksiyoncu baskılarını alır.

Bunun ne demek olduğunu herhalde anladınız. Charles Dickens aynı kitabı aynı okurlara üç kez satabilen tek yazardı: İlkinde parça parça, ikincisinde ciltli, üçüncüsünde koleksiyoncu baskısı olarak. Hiçbir şeyle kıyaslanamayacak bir para kazanma biçimiydi bu. Dickens henüz yirmi dört yaşındaydı ve tüm zamanların en çok satan romanını yazmıştı. İnsanlar *Pickwick*’i öyle gülünç buluyorlardı ki sokakta Dickens’a yanaşıp yalvarıyorlardı: “Lütfen yeni bir roman yazmaya başlayın, olur mu?” O zaman Dickens’tan şu yanıtı alıyorlardı: “Önümüzdeki ayın ilk gününü biliyorsunuz, değil mi? İşte o gün kitapçıya gidin. Yeni romanım çıkmış olacak.” Dickens onlara yeni romanının adının *Oliver Twist* olacağını da söylüyordu. *Oliver Twist* adını duyanlar, “*Oliver Twist*, ha? Bu kadar budalaca bir ad duymadım. Herhalde bu roman *Pickwick*’ten de gülünç olacak” diye düşünüyordu.

Okurlar *Oliver Twist*’in ilk üç fasikülünü almak için kitapçılara koşturduktan sonra birinci fasikülde gülünç olabilecek neyle karşılaştılar dersiniz? Çok güzel, çok bakımlı, parmağında nikâh yüzüğü olmasa da hamile olduğu besbelli bir kadın sağanak yağmur altında sürünerek düşkünler evine gidiyor. Ya ilk fasikülün sonundaki en neşeli şey? Kadın dünyaya gelir gelmez öksüz kalan *Oliver Twist*’i doğururken ölüyor. İkinci fasikülde zavallı Oliver bir tabut imalatçısının yanına çırak olarak giriyor, üçüncü fasikülde ise küçük Oliver düşkünler evinde öylesine kötü besleniyor ki İngiliz edebiyatından gündelik dile aktarılmış en ünlü üçüncü

cümleyi mırıldanıp duruyor: “*Please, sir. I want some more*” (Lütfen efendim, biraz daha istiyorum).

(İngiliz romanındaki en ünlü ikinci cümleyi merak ettiyseniz söyleyeyim: Charles Dickens’ın “Hem en iyi günlerdi hem de en kötüleriydi.”* İngiliz romanındaki en ünlü birinci cümleyi öğrenmekte ısrarlıysanız onu da söyleyeyim: “Tanrı hepimizi, herkesi kutsasın.”** Noel gelince mutlaka kulağınıza çalınacaktır. Yine de İngiliz edebiyatından alınmış en ünlü ilk üç cümlelerin yalnızca Dickens’a ait olup olmadığı başka bir tartışma konusudur.)

Fasikülleri alıp okuyan herkes zavallı Oliver’a nasıl bu kadar kötü davranıldığına inanmadığı gibi sonraki üç fasikülü almak ve küçük Oliver’ın başına daha neler geleceğini okumak için sabırsızlanıyordu. Romanı bitirdikten sonra gözlemlerini Dickens’a şöyle ifade ettiler: “*Oliver Twist*’i okurken ağladığım kadar hiçbir romanda ağlamamıştım.” Hiç de alçakgönüllü olmayan Dickens ise şunları söylüyordu: “Ya, tuhaf doğrusu. İlk romanımla sizi hiç gülmediğiniz kadar güldürmüştüm. İkinci romanımla ise hiç ağlamadığınız kadar ağlatmışım. Demek ki her ikisi de dünya çapında satan romanlarımla en güçlü insan duygularını harekete geçirebilmişim. Üstelik daha yirmi altı yaşımdayım.”

Oysa Dickens günümüzdeki şöhretini romanlarını pazarlama becerisine borçlu değildir; zaten şimdiye dek size anlattıklarımı pek az kimse bilir. Hayır, öğrenciler Dickens’ı okudukları birkaç kısa romanıyla ve okulda hakkında öğrendikleri kısa yaşam öyküsüyle tanırırlar. Sekiz yaşımızdayken onun yoksul geçen çocukluğuyla ilgili bilgi ediniriz, on altı yaşına geldiğimizde endüstri devrimi nedeniyle Dickens’ın toplumsal bilincinde kabaran öfkeyi öğrenmiş olabiliriz, yirmi yaşımızdayken ise tüm bunları mümkün olduğunca çabuk unutmaya çalışırız.

Charles Dickens’a ölümsüz şöhretini kazandıran ne yaşadığı hayat ne de yapıtlarının olağanüstü sayılarda satılmasını sağlayan ticari dehasıdır.

* “*It was the best of times, it was the worst of times*”: *İki Şehrin Hikâyesi*’nin ünlü giriş cümlesi, edebiyattan günlük dile geçen cümleler arasında Shakespeare’in “To be or not to be” (Olmak ya da olmamak) sözcükleriyle kıyaslanabilecek kadar büyük bir üne sahiptir. (Ç.N.)

** “*God bless us, everyone*”: *Bir Noel Şarkısı*’ndaki küçük Tim’in Noel duası. (Ç.N.)

Onu ölümsüz kılan üne romanlarında yarattığı karakterlerin benzersizliği sayesinde kavuşmuştur. Bu karakterleri yaratma yöntemi de eşsizdir. Dickens'ın gerçekçi bir ortamda yaşıyor olsalar bile hiç de inanılası gelmeyen karakterler yaratıp bunlardan sanki gerçek hayatta rastlanacak kişilermiş gibi söz ettiğinin farkında mısınız? Bir bakıma Dickens'ın karakterleri saçmalığın dik âlâsıdır. En az benim kadar iyi tanıdığınız şu pek ünlü karakterine bakalım: *Bir Noel Şarkısı*'ndaki Ebenezer Scrooge. Acaba Scrooge gerçekçi bir karakter midir? Hiç sayılmaz. Gerçek hayatta hiç kimse Scrooge'un *Bir Noel Şarkısı*'nın başlarındaki hâli kadar pinti olamaz. Dahası yine gerçek hayatta hiç kimse Scrooge'un *Bir Noel Şarkısı*'nın sonlarında yaptığı gibi Noel baba ruhuyla hareket edemez. Ayrıca gerçek hayatta hiç kimse bu kadar eli sıkı biriyken Noel öncesinde onu ziyaret eden dört hortlak yüzünden büyük bir hızla inanılmayacak derecede cömert birine dönüşemez. Bu dünyada işler böyle yürür.

Scrooge gerçek dışıysa bir de en ünlü ikinci karakterine göz atalım. Onu da tanıyor olmalısınız: *Bir Noel Şarkısı*'nın başka bir karakteri olan Tiny Tim. Tiny Tim gerçek hayattaki beş yaşında çocuklara benzer mi? Siz karar verin. *Bir Noel Şarkısı*'nda anlatılan Tiny Tim ile babası Bob Cratchit'in o Noel sabahı kiliseden eve döndükleri ünlü sahneyi anımsayın. Bayan Cratchit onları kapıda karşılayarak "Ee, babacık, oğlumuz Tiny Tim Noel günü kilisede nasıldı bakalım?" diye sorar. Bob Cratchit "Ah, annesi! Altın gibiydi, daha bile iyiydi" diye yanıtlar. Bayan Cratchit "Öyle mi? Kilisede neler oldu?" diye sorar. Bob Cratchit "Noel ayinine gitmek için yola ne kadar geç çıkabildiğimizi hatırlıyorsun, değil mi annesi?" der. Bayan Cratchit, "Ya, evet, geç kalmıştınız" diye onaylar. Bob Cratchit anlatmaya başlar: "İşte, sonunda kiliseye çok ama çok gecikmiş olarak vardık; insanlar çoktan yerlerine oturmuştu. Sıraların arasında yürümeye başladığımızda herkes dönüp Tiny Tim'e baktı çünkü tahta koltuk değneği çok gürültü çıkarıyordu. Herkesin dönüp bakmasının rahatsız edici olup olmadığını sordum ona. Oğlumuz ise, 'Yo, hayır, babacığım. Bundan hoşlanıyorum. Herkes bana bakıp sakat olduğumu görüyor ve kendisinin sakat olmadığını düşünerek rahatlıyor, Noel'i mutlu geçireceğine şükrediyor. Tanrı hepimizi, herkesi kutsasın' diye yanıtladı."

Çoğumuzun beş yaşındaki gerçek çocuklarla tanışıklığı olmuştur, neye benzediklerini biliriz. Bir odaya girdiğinizde size hemen "Bana ne getir-

din?" diye sorarlar. "Hiçbir şey" diye yanıtlarsanız odayı terk edip sonsuza kadar ortadan kaybolsanız asla umursamazlar. Noel günü sakat olmayı, bu sayede insanların ona bakıp rahatlayacağını düşünen beş yaşında bir çocuk tanıdınız mı hiç? Yine de ama yine de Tiny Tim, Ebenezer Scrooge, Oliver Twist, David Copperfield, Uriah Heep*, Miss Havisham**, Lucy Minette***, Artful Dodger****, Fagin***** ya da öteki inanılmaz Dickens karakterlerinde tanıdık bir şey vardır. Bir Dickens romanı okurken nedense onun yarattığı karakterler bize gerçek hayatta rastladığımız insanlardan bile sahici görünür. Peki, Dickens bu kadar inanılmayacak karakterler yaratıyor da biz onları nasıl gerçekmiş gibi kabul ediyoruz?

Dickens bize gerçekçi karakterler sunmaz. Tiny Tim asla gerçekçi değildir. Ama Dickens karakterlerinin gerçek insanlar olmasını değil duygularımızın evreninde yürüyen, konuşan, yaşayan, soluk alan kişilikler olmasını sağlıyor. Scrooge yaptığı her şeyle cimri insanları temsil eder. Kendimizi cimri hissettiğimizde Scrooge ile özdeşleşiriz. Tiny Tim de sıradan bir beş yaşındaki çocuk değildir; sakatlığın üstesinden gelen iyiliğin temsilcisidir.

"Dickens sakatlığı aşabilme niteliğini neden tek bir karakterde topladı? Sakat olmadığım için kendimi Tiny Tim ile özdeşleştiremem ki" diyebilirsiniz. Ama Dickens bunun doğru olmadığını iyi biliyordu çünkü hepimiz bir biçimde sakatız. Belki çoğumuz fiziksel olarak sakat değildir ama Dickens tavırlarımız, korkularımız, takılıp kaldığımız yararsız alışkanlıklarımız nedeniyle hepimizin bir biçimde ruhsal olarak sakatlanmış olduğumuzun farkındaydı. Dickens insan olmamız nedeniyle bizlerin kötü duyguların insafına kalmış olduğumuzu, zaman zaman kendimizi engelli gibi hissettiğimizi gayet iyi biliyordu. Öte yandan Dickens'ın yarattığı ka-

* *Uriah Heep*: *David Copperfield* romanındaki kötü adam karakteri. (Ç.N.)

** *Miss Havisham*: *Great Expectations* (Büyük Umutlar) romanındaki sıra dışı kadın. (Ç.N.)

*** *Lucie Manette*: (Yazarın metninde bu kahramanın adı Lucy Minette diye geçse de romanda Lucie Manette'dir) *A Tale of Two Cities* (İki Şehrin Hikâyesi) romanının tutkulu kahramanı. (Ç.N.)

**** *Artful Dodger* (Maharetli Madrabaz): *Oliver Twist* romanındaki yankesici. (Ç.N.)

***** *Fagin*: *Oliver Twist* romanındaki çocuklara nasıl hırsızlık yapılacağını öğreten, Dickens'ın Yahudi olarak tanımlaması nedeniyle ayrımcılıkla suçlandığı karakter. (Ç.N.)

rakterler arasında onun duygusal simge yaratabilme tekniğini en iyi anlayacak olanı *Bir Noel Şarkısı*'ndakilerden biri değildir. Bu karakteri *Büyük Umutlar*'da buluruz. Hastalıklı, çıldırtıcı, unutulmaz kadın kahraman Miss Havisham'dan söz ediyorum.

Büyük Umutlar'ı okumamış olanlar için biraz Miss Havisham'ın kim olduğunu anlatsam iyi olacak. Miss Havisham geçmişte genç bir adamla nişanlı olan varlıklı bir hanımdır. Ama evleneceği günün sabahında tam da gelinliğini giydiği sırada saat dokuza yirmi kala nişanlısından onu terk ettiğini bildiren bir not almıştır. Miss Havisham'ın ne yaptığını anımsıyorsunuz? Terk edildiği haberini alır almaz bir daha asla çalıştırmamak niyetiyle evdeki tüm saatleri tam dokuza yirmi kalayı gösterirken durdurur. Ömrü boyunca gün ışığının asla içeri girmemesi için bütün kepenkleri sıkıca kapatır. Üstüne çoktan giymiş olduğu gelinliği de ömrünün sonuna kadar hiç çıkarmaz. Haber geldiğinde henüz düğün ayakkabılarından yalnızca tekini giymiştir, ötekini de giymek üzeredir. Hayatının sonuna kadar evin içinde bir ayağı ayakkabılı, öteki çıplak olarak dolaşacaktır. Ziyafet masasına çoktan yerleşmiş olan düğün pastasına ölene kadar kimsenin asla dokunmayacağına yemin eder. Ettiği yeminler arasında bir tek bunu tutamayacaktır çünkü öykünün elli yıl sonrasına geldiğimizde düğün pastası eve yerleşmiş olan böcekler ve fareler tarafından yavaş yavaş yok edilmiştir. Bir başka deyişle Miss Havisham terk edildiği haberini aldığı anda hem kelime anlamıyla hem de mecazi olarak zamanı durdurmuştur.

Aramızdan kimsenin ömrü boyunca Miss Havisham gibi biriyle karşılaşmak isteyeceğini sanmıyorum. Davranışları hiç normal değildir, hiçbir insanın yapacağı şeyler de değildir ama karakterin gerçek dışı olmasının nedeni bunlar değildir. Gerçek dışı olan kimsenin böyle davranmayacağı olgusudur; öte yandan herhangi bir nedenle yıkılmış haldeyse burada tanımlanan duygusal, zihinsel, içsel olarak hepimizin hissedebileceği şeylerin hepsi gerçekçidir. Scrooge cimriliği, Oliver Twist ihmalciliği, Tiny Tim sakatlığı aşma gücünü temsil ederken Miss Havisham hepimizin başına hayatımız boyunca birkaç kez gelebilecek çok daha karmaşık bir duygusal durumu temsil eder. Bu kadın yaşayan, soluk alan bir inkâr anıtidir. Hepimiz reddedildik. O zaman Miss Havisham gibi mi davrandık? Tüm saatleri durdurup kepenkleri kapatıp aynı kılıkta mı dolaştık? Hayır. Ama reddedildikten hemen sonra onun tutumuna benzeyen bir şey yaparak geri

çekiliriz. Gerçekten değil ama mecazi olarak zamanı durdururuz. İçimizdeki incinme duygusu öylesine büyük acı verir ki hayata devam edemeyecek gibi oluruz, örtülerin altına girip dışarı hiç çıkmamayı düşünebiliriz. Sevdiğimiz insanın sevgimize karşılık vermeyişi yüzünden kendimizi o kadar incinmiş, öylesine aşağılanmış hissederiz ki Miss Havisham kadar abartılı davranmasak bile Dickens karakterlerinin büyüterek yaptığı şeyleri küçük ölçekte de olsa aynen yaparız. Ayrıca o karakterlerin hissettikleri her şeyi aynı şiddette hissederiz.

Ama Miss Havisham'ın hayran olunacak özelliği reddedilmesinin hemen ardından bizim vereceğimiz tepkiyi vermesi değildir; onun davranışları reddedildiğimiz süreden sonra bize neler olduğunu da kapsar. Reddedildikten sonra ne yaparız? Önce bunalıma girer, içimize kapanırız, kimseyi görmek istemeyiz. Ama zamanla yakınlarımıza reddeden kişinin bize ne fena davrandığını, kendimizi ne kötü hissettiğimizi anlatırız; dostlarımız da (yeterince sabırlıysa) bize merhamet gösterir. Derken zamanla biz de dostlarımız da bu süreçten sıkılmaya başlarız. Reddedilmek bir süre sonra sıkıcı olur çünkü yapılacak bir şey yoktur. O insanı artık geri getiremeyeceğimiz bir yana, bu konuda daha ne kadar konuşabiliriz ki?

Derken bir süre sonra bir zamanlar çok sevmiş olduğumuz o insanı düşünmeye başlarız. Bu kişinin bize göstermiş olduğu rezilce davranış gelir aklımıza ve birden bunalımdan çıkıveririz. Ansızın yepyeni, çok daha keyif verici bir duygu sarar içimizi. Birden mutluluk içinde ölebilmek için bir tek şey istediğimizi fark ederiz: İntikam! O insanı bizi incittiği kadar incitmek değildir istediğimiz çünkü bunun tadı yoktur. Biz onu daha çok incitmek isteriz. Bizim gibi sevilesi, harikulade birini kırmaya bir kez daha yeltenirse davranışının cezasız kalmayacağını iyice aklına sokmalıdır.

Oysa kaderin cilvesine bakın ki Dickens'ın *Büyük Umutlar*'da açıkça ortaya koyduğu gibi bizi hiç umursamayan birinden öcümüzü aldığımız duygusunu asla hissedemeyiz. Size aldırmayan birini incitemezsiniz ki. Dolayısıyla intikamınızı başka yoldan, daha dolaylı almak zorundasınız; günümüzde buna toplumsal ve psikolojik bir ad bulundu, edilgin-saldırgan (*passive-aggressive*) davranış deniyor. İşte Dickens'ın dehası burada, Miss Havisham'ı yaratırken ortaya çıkar. Tıpkı bizim gibi Miss Havisham da başlarda bunalıma girer ama zamanla eski nişanlısından nefret etmeye başlar. Onu hiç umursamayan genç adamdan bizzat intikam alamayacağını

anlayabilecek kadar zekidir. Ne yapar? Gidip bir çocuğu, Estella'yı satın alır ve onu kızı gibi büyütür. Oysa Estella'yı ahlaksızca bir düşünceyle, yalnızca tek bir nedenle yetiştirmektedir. Kızın kalpsiz biri olması, kimseye karşı sevgi hissetmemesi için uğraşır. Miss Havisham Estella'nın büyüyünce çok güzelleşeceğini, o kadar güzel bir kadın olduğunda yakışıklı genç adamların ona deli gibi sevdalanacağını, onun ise topunun kalbini kıracağını kestirebilmektedir. Bir genç adam yüzünden kendi kalbi nasıl kırıldıysa Estella'yı da genç adamların kalbini aynen öyle kırması için intikam aracı olarak kullanmaktadır. Gerçekçi açıdan anlamsız olsa da Miss Havisham ile ilgili tüm ayrıntılar bize inandırıcı gelir çünkü onun hissettiklerini biz de hissetmişizdir.

Birçok eleştirmen bunun gibi uçlarda gezinen kişilikler yarattığı için Dickens'ı fena halde eleştirir. Dickens'ın yarattığı karakterin ne düşündüğünü, neden böyle düşündüğünü asla açıklamadığını söylerler. Dickens böylesine açık-seçik işler yapmayacak kadar kurnazdır. Bir karakterin içinden geçenleri, onun psikolojisini alıp dışa vurmuş, gayet iyi anımsayacağımız bir ortamla ve simgelerle anlatmıştır. Çürüyen düğün pastası, fareler, böcekler, kasvet, durmuş saatler gibi simgeler bizleri yüzlerce sayfalık psikolojik çözümlemelerden çok daha fazla etkiler. Dickens Miss Havisham'ın duygusal durumunu çevresindeki bir sürü tuhaf şeyle simgesel olarak ifade etmiştir.

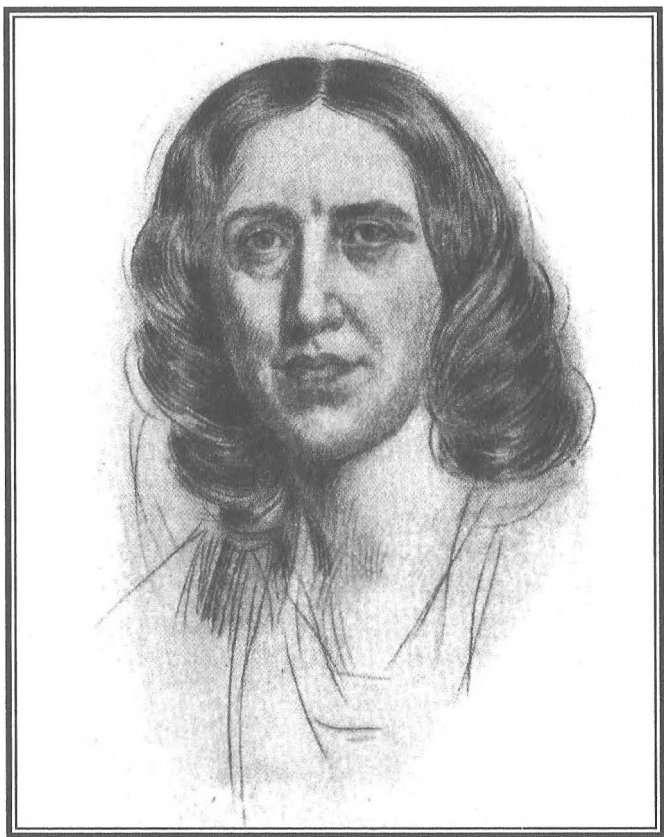
Dickens'ın karakterine neden Havisham gibi yüksek sınıflara özgü sıklık bir ad verdiğini merak edebilirsiniz. Neden simgesel bir ad seçmiştir? Ama öyle yapmıştır! Miss Havisham tüm yaşamını bir intikam uğruna harcamış, başkalarını da bu intikam için zorlamıştır. Yapılabilecek en benmerkezci şey budur. Dickens bize onun hazin sonunu göstererek bunları yapmamamız gerektiğini öğretir. O kadın hayatını bir yalan, bir *sham** olarak yaşamıştır. Dickens da kadın neyse adını da öyle koymuştur: Havisham yani *have a sham*.**

Sonuç olarak Charles Dickens'ın sırtını şöyle açıklayabiliriz: Yarattığı karakterler sonsuza kadar yaşayacaktır çünkü aslında hiç yaşamamışlardır. Onları yarattığında gerçek değillerdi, bugün de gerçek değiller. Yirmi dör-

* *Sham*: (İng.) Yalan, dümen, dolap, yapmacık. (Ç.N.)

** *Have a sham*: (İng.) Yalanı olmak, bir dümen çevirmek. (Ç.N.)

düncü yüzyılda da gerçek olmayacaklar ama eminim Dickens yirmi dördüncü yüzyılda da okunacak çünkü onun karakterleri insanlığın hiç değişmeyen duygularını ve duyarlılıklarını temsil eder. Bu açıdan bakıldığında Shakespeare karakterlerine benzerler çünkü belirli bir zamana ait değillerdir. Shakespeare gibi Dickens da yaşadığı çağın ötesine geçmiştir. Dickens'ın "grotesk" olarak niteleyebileceğimiz hayal gücü, bunca abartılı özelliği nedeniyle içimizde hissettiğimiz ve hiçbir "gerçekçi" romancının ifade etmeyi başaramayacağı bir gerçeği ortaya çıkarır. Shakespeare en büyük tiyatro yazarı unvanını nasıl koruyorsa günümüzde Charles Dickens'ın büyük romancı olmayı sürdürebilmesi de işte bu yüz-dendir.

GEORGE ELIOT
(1819–1880)

İnsanların George Eliot'ı hatırlamasının nedeni adıdır; yoksa günümüzde hemen hemen hiç kimse onun eserlerini okumaz. George Eliot Viktorya döneminde kadınların kitap yayımlatmak için adlarını değiştirip erkek kılığına girmesi gerektiğini bilen bir kadındı. O da Mary Ann Evans olan adını –gerçek hayatta değil elbette– değiştirip George Eliot yapmıştı.

Bugün birçoğumuzun onu okumamasının nedeni büyük ihtimalle okuldayken zaten *Silas Marner*'ı okumuş olmamızdır. Dickens'ı tanıtmak adına *Büyük Umutlar* ve *İki Şehrin Hikâyesi* gibi öyküler küçük çocukların okuması için uygun değildir. Çocukların Viktorya dönemi edebiyatına ilgi duymasını sağlayacak roman *Silas Marner* da değildir. *Silas Marner* önemli bir kısa öyküdür. Viktorya dönemi romanlarının uzun listesinden bunalınca *Silas Marner*'a tekrar göz atmanızı tavsiye ederim. Çocukluğunuzda fark etmeniz mümkün olmayan şaşırtıcı ayrıntılarla karşılaşacaksınız.

George Eliot'ın öyküsüne doğum yılından söz ederek başlamak istiyorum. Önemli olayların olduğu bir yılda doğmasa da bize Viktorya dönemi romanlarıyla ilgili genel bir fikir verir. George Eliot 1819'da doğdu. Bu yılı özellikle vurguluyorum çünkü Viktorya döneminin büyük yazarlarına baktığınızda Dickens, Thackeray, Trollope, Charlotte Brontë, Emily Brontë ve George Eliot gibi altı dehanın tümünün de birbirini izleyen sekiz yıl içinde doğduğunu görürsünüz. Thackeray 1811'de, Dickens 1812'de, Trollope 1815'de, Charlotte Brontë 1816'da, Emily Brontë 1818'de ve George Eliot 1819'de doğmuştur. Tarihte belli bir dönemin seçkin yazarlarını incelerken ne şiirde ne de romanda doğum yıllarını bu biçimde kümeleyemezsiniz. Ayrıca bazı dönemlerin yirmi-otuz yılı boyunca doğan kişileri kendilerinden sonrakilere miras kalacak önemli bir yapıt bırakmamışken sonraki on yıl boyunca bütün edebiyat devleri bir arada ortaya çıkar. Yirminci yüzyılın başlarında böyle bir dönem oldu. Ernest Hemingway, Wil-

liam Faulkner, Eugene O'Neill, F. Scott Fitzgerald bir yıl arayla doğmuşlardı. Sonrasında yine kimseler çıkmadı. Yirminci yüzyılın başlarında Amerikan edebiyatında uzun yıllar süren bir yazar yokluğu yaşandı.

Döneminde iyi eleştiriler almış olan, kısa öyküde de oldukça başarılı sayılan John Updike'dan söz edebiliriz ama bir George Eliot ya da Dickens sayılmazdı. Her türlü ödülü toplayan Saul Bellow vardı ama ne eleştiri dünyasında ne de okurlarca yeterince tanınabilmişti. Yani dehaların doğması açısından tıpkı toprak gibi verimli ve verimsiz yıllar vardır.

George Eliot'la ilgili özellikle üzerinde durmak istediğim nokta hiçbir Viktorya dönemi romancısının karşılaşmadığı kadar toplumsal ve bireysel engelle karşılaşmış olmasıdır. Onun ailesi gibi bir ailede ucu bilinmezcilik doktrinlerine varan bağımsız kafaya sahip bir kadının yetişmesi kesinlikle mümkün değildi. Shakespeare'in doğduğu Warwickshire'da doğmuştu. Babası orta sınıftan bir taşralıydı. Pek de seçkin sayılamayacak bir beyefendinin malikânesinde çalışıyordu. 1819'da İngiltere taşrasında doğduysanız kaderiniz belirlenmiştir. Orta sınıfın alt sıralarındaysanız hayatınızın sonuna kadar öyle kalırdınız. Eğer bu sınıfta doğmuş bir kadınsanız yeriniz evdi. Ya birilerinin bakımını üstlenerek ya da iyi bir eş ve anne olarak takdir edilir fakat asla tanınmış biri olamazdınız.

Eliot küçük ama birbirine gönülden bağlı bireylerden oluşan bir aileden geliyordu. Kendinden üç yaş büyük olan ağabeyinin üstüne titrerdi. Son derece muhafazakâr bir aile çevresinde büyümüş, geleneksel olsa da bir eğitim almıştı. George Eliot'ın yetiştiği 1820'lerde İngiltere'nin kırsal kesimlerindeki muhafazakâr evanjelikalizmde* canlanma vardı.

George Eliot'ın karakterini biçimlendirdiği için muhafazakâr Evanjelikalizmden söz etmem gerekiyor. Eliot bir bakıma bu inanca savaş açmış olmasına karşın başından tümüyle atabildiği söylenemez. Evanjelikalistlerin on dokuzuncu yüzyılda bu denli önem kazanmasının nedeni dine bağlılığın tutku derecesine vardığı on sekizinci yüzyılda Anglikan Kilisesinin tanrıci** olmasıydı. Tanrının varlığını herkes kabul ediyor ama

* *Evanjelikal (evangelical) ve Evanjelik (evangelic) ile evanjelikalizm (evangelicalism)* birbirinden farklı kavramlardır. Evanjelizm Hristiyanlık dinine bağlılık ve İsa'nın öğretilerini yayma üzerine yoğunlaşan bir uygulamadır. Burada sözü edilen evanjeliklik ise 1730'larda İngiltere'de Protestanlar tarafından kabul gören dini bir akımdır. (Ç.N.)

** **Deist:** İngilizce dinlere değil tanrıya inanan kimse, kurum. (Ç.N.)

günlük hayatta O'na bağıllık göstermenin gerekli olduğunu düşünmüyorlardı. O dünya adındaki beyefendiler kulübünün en üst düzeydeki beyefendisiydi. Dünyayı yaratmış ve tek başına bırakmıştı. Tanrı genellikle saatçiye benzetilirdi. Dünya bir saatti, O da saati yaratmış, kurup işlemini sağlamış ve öteki işleriyle ilgilenmek için çekip gitmişti. John Wesley gibi yeniden doğuşçular vaazlar vermeye başlayınca Evanjelikalizm doğmuştu. George Elliot'ın doğup büyüdüğü yıllarda taşra İngiltere'sinde bu inanç yükselişteydi. Elliot bu mezhebin tüm başka özellikleri bir yana, eğlenceli olan her şeye kuşkuyla yaklaştığını düşünüyordu: İçmek yasak, iskambil oynamak yasak, gülüşmek yasak, dans etmek yasak, şaka yapmak yasak! Ülkenin özellikle kırsal kesimleri aşırı püritendi.* George Eliot olumlu bir gözle bakıldığında evanjelikallerin iyi olarak nitelendirilebilecek eylemleri bulunduğunu, öte yandan yaptıkları her şeyi belirgin bir hırsla gerçekleştirdiklerini söyler. Bir evanjelikal yaşlı bir kadının karşından karşıya geçmesinde mutlaka yardımcı olacaktır; ama işin ilginç yanı evanjelikal bunu yaşlı kadın istese de istemese de yapacaktır!

Ayrıca evanjelikaller çocuklardan koşulsuz itaat beklerdi. İtaatin tanımını ebeveynlere saygı göstermek ve boyun eğmektir. Burada anahtar sözcük *ebeveynler*'dir. İtaatkâr bir ebeveyn olunmaz, ancak itaatkâr bir çocuk olunabilir çünkü yalnızca kendinden büyük ve daha önemli birine saygı gösterilir. George Eliot son derece itaatkâr bir çocuktur. Annesi erken yaşta öldüğü için babasının evdeki hizmetini o görüyordu. Dikiş dikiyor, yemek yapıyor, inekleri sağlıyordu. Ona bir eş kadar iyi bakıyordu. İtaatkâr olmaktan öte çok zeki bir çocuktur. Eşsiz bir zekâsı olması kimsenin umurunda değildi. Kocaman bir akılsa da onu ev işlerinde kullanması hiç gerekmiyordu. Akılsız daha iyi dikiş dikmeye, daha iyi yemek yapmaya, daha çok süt sağmaya ya da babasına daha iyi bir "eş" olmaya yararıydı. Peki, o zaman bu akılla doğmuş olmasının ona yararı neydi?

Aklını geliştirmesini sağlayan tek şey okumaktı. Kendi kendine öğrendiği İtalyancadan çeviriler yapıyordu. Yine kendi kendine öğrendiği Almancadan da çeviri yapabiliyordu. Kendi kendine piyano çalmayı bile öğrenmişti. Öyle itaatkâr bir evanjelikaldi ki romanları bir kenara bıraktı.

* **Püritenlik:** 16. ve 17.yy'larda İngiltere Kilisesinde Protestanlar arasında ortaya çıkmış, evanjelikalizme temel olan fakat daha sonra Tanrı tanımlamasında evanjelikalizmle çatışmaya girmiş son derece tutucu mezhep.(Ç.N.)

On iki yaşındayken altı ay okuyup durdu; derken ahlaksız, üstelik müstehtecen bir eylem olduğunu düşünerek okumaktan vazgeçti. İngiliz edebiyatının en büyük yazarlarından biri olacak kadın çocukken kendini okuma zevkinden mahrum bırakmıştı.

Talihi varmış ki babası Eliot'ın doğduğu küçük kasabadan Coventry'ye taşındı. Her ne kadar Coventry Londra ya da Manchester gibi olmasa da o zamanlarda kırsal Cotswolds bölgesinin en büyük şehirlerinden biriydi. Burada ilk kez entelektüel kişilerle karşılaştı. Önce entelektüel sözcüğüyle ne kastettiğimi açıklayayım. Bildiğiniz gibi George Eliot on dokuzuncu yüzyıl yazarları arasında entelektüel olarak tanınır. Entelektüel kişi somut şeylerle olduğu kadar fikirlerle de barışıktır. Bu yüzden çok az insan entelektüel sayılır. Onlar fikirleri tartışır, biz ise insanlardan söz ederiz. Yani biz dedikodu yaparken onlar güzellik, adalet, gerçek gibi göremediğimiz ya da dokunamadığımız olgulardan, düşüncelerden söz eder. Bize göre nesnelerle insanlar, entelektüele göre ise tartıştığı olgular somuttur. Dolayısıyla entelektüeller bize göre soyut bir dünyada yaşar.

Eliot bir öğle saatinde arkadaşlarından birini ziyarete gitti. Ralph Waldo Emerson adında Amerikalı bir yabancı da arkadaşına misafir gelmişti. Coventry'li kız en büyük transendentalistlerden* biri olan bu Amerikalının dizinin dibinde oturdu ve onu dinledi. Bu ilginç entelektüellerle vakit geçirmek hayal gücünü ateşlediği gibi düşünme kapasitesini de genişletti.

Entelektüel çevrenin etkisi altında kalmak dini inançlarını sorgulamasına, Ortodoks evanjelikalizmden vazgeçmesine yol açtı. Özgür bir düşünür olmuştu. Artık evanjelikal inancına geri dönemezdi. Bu yüzden kiliseye gitmeyi bırakarak geleneksel Hristiyanlığa olan tüm inancını yitirdi. Yeni ve Eski Ahit'te anlatılan Tanrı'nın gerçekten var olup olmadığını derinden sorgulamaya başladı. Artık Ortodoksluğa güveni kalmamıştı ama Yeni ve Eski Ahit'in ona düşünmeyen, geri kafalı bir Hristiyan olmaktan daha güçlü olarak benimsettiği görev bilincine ve ahlak kurallarına yine de sadık kaldı.

Eliot'ın hayatında roman sanatı görev bilincini ve ahlak kurallarını başkalarına öğretmek için güçlü bir araç olmuştur. Bu iki ilke romanlarında yazdığı temel konulardır. Tanrı ölmüş olabilirdi ancak giderken ge-

* *Transendentalizm (Aşkınıclık)*: 19. yy'da edebiyat, din, kültür ve felsefe alanında yenilikçi fikirler ortaya atmış bir akım (Ç.N.)

ride bıraktıkları Eliot'ın hayatının sonuna kadar yazdıklarının temel taşı olacaktır.

Babası fena halde hastalanmıştı. Eliot babasının hastalığına özgür düşüncüyü seçmesinin neden olduğunu düşünerek kendini suçluyordu. Babasının çok uzun sürecektir, yavaş ilerleyen ağırlı hastalığı süresince ona bakmak için arkadaşlarıyla görüşmeyi de kitap okumayı da bıraktı. Babası öldüğünde Eliot otuz iki yaşındaydı. Dış görünüşü öyle iticiydi ki asla evlenemeyeceğini tahmin etmek zor olmazdı. Ne arkadaşlarından ne aileden desteği ne de bir uğraşı vardı. Peki, o ne yaptı? Hiç akla gelmeyecek bir şeye kalkıştı: Tek başına Londra'ya taşınıp yazar olmaya karar verdi. O sıralarda taşradan gelen bir kadının yazar olmak için tek başına Londra'ya taşınmasının ne büyük cesaret gerektirdiğini sanırım tahmin edersiniz. Almancadan ve İtalyancadan çeviriler yapıyor, büyük övgüler topluyordu. Tek başına bile başarılı olabileceğini düşünüyordu. Ama çok uzun süre yalnız kalmayacaktı. Çok güçlü bir zekâsı olmasına karşın tipik Viktorya dönemi kadınları gibi onu kollayacak, yüreklendirecek, güçlü bir erkeğe ihtiyaç duyuyordu. Hayatını yalnız başına sürdürecektir kadar zeki, becerikli olsa bile zeki kadınların da güven içinde olmak ve toplumda yer edinmek için erkeğe ihtiyacı olduğu bir çağda yaşıyordu.

Bir erkek sürüsünü peşinde koşturacak biri olmasa da otuz iki yaşına kadar sevgi açlığı çeken bu kadın yakışıklı olmayan kendi gibi aydın birine âşık olabilirdi.

İlk olarak on dokuzuncu yüzyılın yetenekli, felsefe ve sosyoloji düşüncüsü Herbert Spencer'a âşık oldu. Eliot yeteneği sayesinde bir derginin opera eleştirilerini yazma işini bulmuştu. Spencer da opera üstüne entelektüel makaleler yazıyordu. Yaptıkları iş onları operada, tiyatrodan, konserlerde buluşturdu. Eliot'ı fiziksel olarak hiç çekici bulmayan Spencer "Koşullar ne olursa olsun sakın bana âşık olma!" diyerek onu açıkça uyarmıştı.

Birbirlerine yazdıkları mektupları okumak insana acı verse de George Eliot'ın aynı anda hem zaaflarını hem de gücünü anlayabilmek için en azından birini mutlaka okumalısınız. Spencer zalim bir tavırla "Sakın bana âşık olmaya kalkışma" dedikten sonra bu kabalığından ötürü özür dilemek için bir mektup yazdı. Eliot ise yazdığı yanıtta bir erkeğin ona âşık olacağını zaten asla hayal etmediğini, bu yüzden özür dilemesinin gerekli olmadığını, ancak ona âşık olmaktan da kendini alıkoyamadığını söyledi.

Mektupta onun için beslediği yoğun duygulardan söz ederek aşkının geri çevrilmemesini diliyordu. Tüm beklediğinin “yoldaşlık” olduğunu dile getirirken rahatsız edecek biçimde üstüne düşmeyeceğini ama yine de bir tür bağ peşinde olduğunu vurguluyor, kendisini bir çırpıda reddetmemesini istiyordu. “Fazlaca özveri beklemiyorum. İyi huylu, neşeli davranacağım ve sizi asla rahatsız etmeyeceğim. Hayatımı başka şekilde sürdürmenin çok zor olacağını düşünüyorum. Beni iyi tanıyan insanlar birini tüm varlığımla seversem hayatımın bu duyguyla şekilleneceğini söylerlerdi ve maalesef haklı çıktılar. Bu duygunun size yönelmiş olmasından ötürü kaderi lanetliyor olabilirsiniz fakat biraz sabrederseniz sizi kaybetmek korkusuyla çok, ama çok azla yetinebileceğimi göreceksiniz.” Bunlar herhalde size âşık olmasını istediğiniz adama yazabileceğiniz en hazin cümlelerdir. İlişkilerinin uzun sürmediğini söylemeye hiç gerek yok. Spencer kısa süre sonra onu terk etti.

Derken hayatının sonuna kadar onunla birlikte olacak adamla, yani George Henry Lewes ile tanıştı. Lewes de soyut âlemde yaşayan bir düşünürdü. İri-yarı, sağlam yapılı, hiç de çekici olmayan bir adamdı. Karısı çocuk sahibi olmak istediğini söyleyerek başka bir erkek için onu terk etmişti. Lewes çok iyi niyetli bir adam olduğundan onu boşamadı ve öteki adamla yaşayıp çocuk sahibi olmasına izin verdi. Viktorya döneminde bir erkek çok sevdiği karısını kaybetmek istemiyorsa böyle yapardı. Bunun için *annexing*, yani *ilave etmek* diye bir terim bile vardı. Karınızı bir başkasına “ilave eder”, çocukları olmasına izin verir ama onu boşamazdınız.

Lewes ile George Eliot daha ilk karşılaşmalarında hem fiziksel hem de entelektüel açıdan birbirlerinden etkilenmişlerdi. Adamın boşanması söz konusu olmadığı için birlikte Almanya’ya gittiler. Birlikteliklerinin İngiltere’de mümkün olamayacağını ama Almanya’da büyük olasılıkla rahat edeceklerini düşünüyorlardı. George Eliot’ın dünyadaki herkesten çok saygı gösterdiği, sevgi ve ilgisine büyük ihtiyaç duyduğu ağabeyi Lewes yaşadığı sürece kardeşiyle görüşmeyeceğine yemin etmişti çünkü kız kardeşinin kurduğu ilişki İngiltere’de ahlak dışı kabul ediliyordu. Bu olayların Viktorya çağı ahlakının* doruktaki yıllarında geçtiğini unutma-

* **Viktorya dönemi ahlakı:** 18 yaşında tahta çıkmış ve 63 yıl yedi ay süreyle İngiltere tarihinde en uzun saltanat sürmüş hükümdar olan Kraliçe Viktorya dönemine tutuculuk, katı ahlak ve din kuralları, cinsellik üzerinde sert baskılar egemen olmuştu. (Ç.N.)

mak gerek. Bir süre sonra İngiltere'ye dönmeye karar verdiler. Zaten olanlar olmuş, saygıdeğer hiç kimsenin onlara selam vermeyeceği ortaya çıkmıştı. Bu durumda her lafı kocasına tercüme etmek zorunda kaldığı Almanya'da kalmanın ne âlemi vardı? İngiltere'de günahkâr bir şekilde yaşamaya devam etmemek için herhangi bir neden göremeyerek ülkelere döndüler.

Eliot roman yazmayı ilk kez otuz yedi yaşındayken denedi. Daha önce yalnızca eleştiriler ve denemeler yazmıştı. 1859'da yazdığı kısa öyküleri *Dinsel Yaşamdan Sahneler* adlı bir kitapta topladı. Kitap "Mary Ann Evans" imzasıyla yayımlansaydı kesinlikle satılmazdı. Bu yüzden George Eliot adını kullandı. George adını eşi George Henry Lewes'ı onurlandırmak için, Eliot'ı ise "hoş, ağzı dolduran, kolayca telaffuz edilebilen" bir ad olduğu için seçmişti; ben de kendi adımlı tıpatıp aynı nedenle pek severim.

Dinsel Yaşamdan Sahneler büyük başarı elde etti. Üslubu ve karakter yaratma becerisi yazarlık yeteneğini ortaya koyuyordu ve herkes çok etkilenmişti. İnsanlar ufukta Dickens ve Thackeray'le yarışabilecek güçte bir yazarın belirdiğini söylüyordu. Söylenenleri duyan Dickens bu adamın kitaplarını okuyup eleştirmeye karar vermişti. Yirmi beşten fazla eleştirmen *Dinsel Yaşamdan Sahneler*'i okuyup eleştirdiyse de kitabın yazarını kadın olmakla suçlayan yalnızca kitabı okuyarak yazarın cinsiyetini ortaya çıkaran tek zeki insan Dickens olmuştu!

Okurlar sonunda onun kadın olduğu öğrenmişti ama eserlerini zaten okumuş oldukları için bunu pek de umursamıyorlardı. İnsanların, "Eh, ne yapalım, demek ki kadınmış..." demelerinin en hoş yanı Viktorya döneminin o günlerinde kadınlar tarafından yazılan birçok öykünün yazarının gerçek hayattan habersiz kadınlar olmasıydı. O dönemin genellikle varlıklı ailelerden gelen kadın yazarlar duygu yüklü, iç bayıltıcı öyküler yazardı. Okurlar bu yazarların parasız olduklarını, geçimlerini yazarak sağladıklarını sandığından bu zavallı kadınların yazmasına izin verilmesi gerektiğini düşünüyordu. George Eliot ise işin aslını biliyordu. Bu kadınların aslında şımarık zenginler olduğunun, hayatın gerçekleriyle ilgili hiçbir şey bilmediğinin farkındaydı. Eliot (yazılarında hâlâ erkek adı kullanması gerektiğini hissetse de) bu kadınların roman sanatına verdikleri zarar konusunda duyduğu rahatsızlığı ifade etmek için *Kadınların Yazdığı Budala Romanlar* başlıklı bir makale yazdı. Bu kadınların ailelerini doyurmak

için çabalayan yoksul kadınlar olmadığını tüm dünyaya ilan eden müthiş bir cümle vardır: “Bu kadınların şık çalışma odalarında, yakut süslü dolmakalemleriyle ve menekşe rengi mürekkeple yazdıkları besbellidir. Editöre hesap vermek zorunda olmadıkları da bir o kadar ortadadır.” (Başka bir deyişle para umurlarında değildir.) “Ve akıl yoksunu olmak dışında yoksulluğun herhangi bir türü konusunda hiçbir deneyimleri yoktur.”

Kırk yaşındaydı ve *Adam Bede** adlı bir roman yazmayı deniyordu. Bu romanı yalnızca edebi bir başarı elde etmekle kalmadı, çok satan kitapların başına geçti. *Adam Bede*’in satışları Charles Dickens ve William Thackeray’ın romanlarının ardından üçüncü sıraya yerleşmişti. Bu kadar iyi olmasının ve çok satmasının nedeni on dokuzuncu yüzyılda hiçbir yazarın yapmadığını yapıp roman yazmak için kırk yaşına kadar olgunlaşmayı beklemesiydi. Olgunluğu, üstün ahlak değerleri ve dehası romanlarında kendini gösteriyor, yapıtın yaşam deneyimi olan birinin kaleminden çıktığı belli oluyordu. Unutmayın: İlk yirmi yılını İngiltere’nin kırsal kesiminde geçirmişti. Tüm yazarlık yaşamı boyunca bu hayatı anlattı. İçinde yetiştiği ve geride bıraktığı taşra hayatına soğukkanlı gözle bakacak kadar bilgilenip rahatlamış, ahlaksal görüş açısı geniş biriydi artık. Dickens ve Thackeray’dan de iyi yaptığı bir şey vardı: Sakin, fırtınasız görünen yaşamlardaki iç çatışmayı mükemmel anlatıyordu. Analitik ve felsefi bakış açısı sayesinde Viktorya dönemi romancılığında benzersiz bir yer edindi.

1860’da yazdığı *Adam Bede*’in peşinden, hem de aynı yıl *Kıyadaki Değirmen*’i kaleme aldı. İlk yarısında akıllı ama sevimsiz başkarakteri aracılığıyla kadınlar için en önemli şeyin dış görünüş olduğu, zekânın ise hiçbir işe yaramadığı taşra ortamını anlatan *Kıyadaki Değirmen* kadar konuyu iyi incelemiş bir roman daha yoktur. Aslında kendi hayatını anlattığı bu romanı Eliot’ın *David Copperfield*’i sayılabilir. Daha sonra herkesin iyi bildiği *Silas Marner*’ı yazdı. Ardından 1866’da tarihi romanı *Romola*’yı, sonra da *Radikal Felix Holt*’u kaleme aldı. Başyapıtı *Middlemarch*’ı 1872’de ve *Daniel Deronda*’yı 1876’da tamamladı. Tüm romanları çok satanlar listesine girmese bile yazarın roman sanatına entelektüel yaklaşımından ötürü hepsi de saygıyla karşılandı.

* *Adam Bede* dilimize “Aşkın Bedeli” başlığıyla çevrildi. (Ç.N.)

1878'e kadar tam da istediği gibi bir yaşam sürdü. Son romanın yayımlanmasından iki yıl sonra George Lewes öldü. İlişkileri nihayet bir tür saygınlık kazandığı için Lewes'in ölümünden önce Pazar günleri bazı aydınlar yemeğe gelirlerdi. Öylesine zeki, sevilen ve saygı gören bir kadındı ki çevre baskısına pek önem veren kişiler bile Lewes ile ilişkisine hoşgörüyle bakmaya başlamıştı.

Bir süre sonra hiç akla gelmeyecek bir şey yaptı. Johnny Cross adında kendinden yirmi bir yaş küçük olan bir arkadaşı vardı. George Henry Lewes'in ölümünün üstünden henüz bir yıl geçmişti ki onunla evlendi. Lewes'le yaşadığı utanç dolu yıllar boyunca sürdürdüğü evliliğe karşı tutumu kadar ölen kocasını da Viktorya döneminde benzerine az rastlanır hızla unutuvermiş, genç bir adama âşık olup onunla evlenmişti. Aklından geçenleri tahmin etmemiz zor değil: Artık evliliği yasal olduğu için ağabeyi sonunda onunla konuşmayı kabul edecekti. Altı ay sonra hakkında yazmak üzere gittiği bir konser sırasında şiddetli bir soğuk algınlığına yakalandı, ertesi gün de öldü. Altmış bir yaşındaydı.

George Eliot'ın kısa yaşam öyküsü burada bitmiş olsa da bu öykü onu döneminin öteki yazarlarından çok farklı kılan şey konusunda fikir vermez. George Eliot'ın yazarlığını tanımlamak istediğimizde şöyle diyebiliriz: Kendisi ilk çağdaş yazar olarak adlandırılabilir. İşini ciddiye alan ilk yazardı ve entelektüeldi. Başka bir deyişle deneyimlerini analiz edip genelleştirdi. Neden hoşlandığı, neler hissettiğini ön planda tutmak yerine düşüncelerinden esinleniyordu. İçgüdüsel olarak soyut bir düşünürdü. Viktorya döneminin öteki büyük yazarları romanlarını kişisel tecrübeleri onları zorladığı için yazmışlardı: Ev hali (Dickens ve Thackeray), Londra'nın gariplikleri (Dickens), iç dünyaların şiddet yükü (Charlotte ve Emily Brontë) gibi. Bu yazarları harekete geçiren şey hissettikleriydi. Güçlü hisleri hayal güçlerini tetikledi ve içgüdüleri karakterlerle, diyaloglarla, farklı sahnelerle benliklerini ortaya koymalarını sağladı. *Pickwick Kâğıtları* çok satan kitaplar arasına girdiğinde eleştirmenin biri Dickens'a, "Pickwick'in başından geçenleri nasıl yazabildiniz?" diye sormuştu. Dickens yanıtı çok basitti: "Bay Pickwick'i kafamda canlandırdım." Başka bir deyişle Dickens gerçek yaşamında bir odaya elini kolunu sallayarak nasıl giriyorsa Bay Pickwick de aklına o rahatlıkla girmişti. Dickens onu

hayal etmiş, ilginç bulmuş ve başka insanlarla tanıştırmayı arzu etmişti. Yani Pickwick'ten öyle hoşlanmıştı ki onu paylaşmak istemişti.

George Eliot ise öyle çalışmıyordu. O olayların neden ve nasıl öyle olduklarıyla ilgileniyordu. Dickens gibi başından geçenlerin öyküsünü anlattıracağı bir karakter asla yaratmadı. O gerçek yaşamdaki olayları düşünerek yanlış yola girerseniz başınıza neler geleceğini gösteren karakterler yarattı. Farkın büyüklüğünü görebiliyor musunuz? İlk yaklaşım tamamen esin kaynağıyla ilgili. George Eliot'ın yaklaşımıysa hayatın trajik ve komik yanları üzerine düşünmek, herkesin bildiği durumlara nasıl düşüldüğünü göstermekti sonra da bunu yaşatacak bir karakter yaratıyordu.

Romanın olay örgüsünden çok öyküsünün temeline yerleşmiş olan ahlak değerleri ve ahlakî yaklaşım önemliydi. Dickens, Thackeray, Charlotte ve Emily Brontë, Thomas Hardy ve Elizabeth Gaskell gibi yazarların aksine George Eliot'ın romanlarında talihin aniden dönmesi, rastlantılar, birdenbire ortaya çıkan bir miras, kayıp vasiyetler, Oliver Twist gibi yoksul doğan ama sonradan Lord Bilmemkim'in oğlu olduğu anlaşılan kişiler yoktur. Gelenekleri basmakalıp biçimde kullanmaktan kaçınan ilk yazar olmuştur. Dickens ile diğerleri bu tip gelenekleri Viktorya melodramından ödünç alırlar. Kendilerini Sinderella zanneden ancak sonra prenses oldukları anlaşılan kayıp öksüz çocuklar hep ön planda tutulmuştur. Bu yazarlar romanlarının okunması için ilgi çekici bir öykünün gerekli olduğu kanısındaydı. George Eliot ise kendi yazdıklarını okutmak için ilgi çekici bir öyküye ihtiyacı olmadığını biliyordu. Tek yapması gereken onlara zaten bildikleri bir öyküyü yani hayatı güzelim bir düz yazıyla anlatmaktı.

En sevdiğim romanı *Kıydaki Değirmen*'de çok çirkin olduğu ve herkes saçıyla dalga geçtiği için Maggi Tulliver saçlarını keser. Akrobaları ziyarete geldiği sırada o haliyle yanlarına inip onları görmek zorundadır. Erkek kardeşi —George Eliot gibi Maggi'nin de bir erkek kardeşi vardır— yukarı geldiğinde onu görünce dalga geçmeden edemez ve yaptığını öğrendiğinde ailesinin nasıl sinirleneceğini söyleyerek onu uyarır. Tabii ki Maggi bunu hiç düşünmemiştir. Mademki kimse saçlarını sevmiyor o zaman uzun olmalarının ne gereği var, diye düşünmektedir. Sonra başına neler geleceği, nasıl bir ceza alacağı endişesi bütün ağırlığıyla üstüne çöker. Ve tabii ki alt kata inince cezalandırılmaktan kurtulamaz. George Eliot biz yetişkin insanların bu öyküyü okuduğunda “Ay, ne şirin...” diye

düşüneceklerini biliyordu. Ancak entelektüel Eliot'ın asıl anlatmak istediği çocukken yasak olan ya da tehlikeli şeyler yaptığımız için aldığımız cezaların sonuçlarının bizi derinden, hem de çok derinden yaraladığıdır:

Noel faturaları, karşılıksız aşklar ve bozulmuş dostluklar üstüne düşünmek zorunda olan yürekleri nasır bağlamış yetişkinler için bu öykü pek önemsiz görünebilir ancak Maggie için acı vericiydi. Hatta "olgun insanların gerçek sorunları" diye adlandırdığımız sorunlardan bile daha çok acı veriyordu. Hepimiz çocukluğumuzda büyüklerin bizi teselli etmek için söylediği "Ah evladım, zaman ilerledikçe bak başına daha ne sorunlar çıkacak" cümlesini büyüdükten sonra da çocuklara tekrarlarız. Tümümüz yabancı bir yerde, annemiz ya da bakıcımız göz önünden kaybolunca küçücük çoraplarımızın üstünde yükselen sıska, çıplak bacaklarımızla acınası halde hıçkırarak ağlamadık mı? Ama o dokunaklı an gözümüzün önünde canlanmaz, o acıyı düşünüp ağlamayız, tıpkı beş on yıl öncesinin hatırda kalacağını sandığımız acılarını unuttuğumuz gibi. Çocukluğun her keskin anısı içimizde iz bırakmıştır, bizimle birlikte yaşar. Bu izler gençliğimiz ve insanlığa geçişimizin kabuklaşan dokusuna değiştirilemez biçimde karışmıştır. Sonra öyle bir dönem gelir ki çocuğumuzun sorununa inançsız bir gülümsemeyle gerçek acısını anlamadan bakarız. Çocukluktaki deneyimlerini ne yaptığı, başından neler geçtiği ya da neyi sevip neyi sevmediği olarak değil de bir yaz tatilinden ötekine zamanın pek yavaş ilerlemesi, top oynarken yanlış atış yaptığı için okuldaki arkadaşlarının onu oyundan atması, yağmurlu bir günde kendini nasıl eğlendireceğini bilemeyip önce aylaklık edip sonra yaramazlık yapıp sonra meydan okuyup sonunda somurtup oturmak, ya da okuldaki herkes terzi işi palto giydiği için paltosunun özel olarak diktirilmesini istediğinde annesinin bunu kesinlikle reddetmesi gibi olayların derinlerdeki mahrem sızısını bütün canlılığıyla anımsayarak bunları aşabilmiş olan var

mi aramızda? Erken yaştaki o acılarımızı, bir çocuk olarak hayata bakışımızdaki o tuhaf yansızlığın bu acıları daha da yoğunlaştırdığını, hayata ilişkin kafamızdaki müphem tahminleri anımsayabilseydik çocuklarımızın üzüntülerini asla ve asla hafife almazdık.

Eliot *Kıyıdaki Değirmen* 'in yedinci bölümünde hepimizin unutma eğiliminde olduğu bir konuyu derinlemesine ele alarak nefis ifade ediyor. Çocukluktaki acıların büyüklerinkinden hafif olduğunu sanmayın. Neyse ki Tanrı bize kendimizi ne fena hissettiğimizi unutma yeteneği bahşetmiş. Çocukken ne perişan deneyimler yaşadığımızı tanımlamaya çalışan Eliot gözümüzün önünde neleri canlandırması gerektiğini iyi bildiğini kanıtlıyor:

Tümümüz de yabancı bir yerde annemiz ya da bakıcımız göz önünden kaybolunca küçücük çoraplarımızın üstünde yükselen sıska, çıplak bacaklarımızla acınası halde hıçkırarak ağlamadık mı?

Bu görüntüde yalnızca sıska bacaklar değil minik çoraplar da bir o kadar çarpıcı ve yürek burkucudur. Hepimiz bunu yaşadık.

George Eliot anıları nasıl canlandıracağını iyi bilse de insanların mizah ve hiciv ustası olduğunu iddia ettiği Thackeray ya da Dickens kadar becerikli olmadığını sanmayın. Örneğin *Dini Hayattan Manzaralar* 'da Bayan Rebecca Linnett diye bir karakter vardır. Evanjelikal olmadığı gibi pek dindar bile sayılmaz. Kasabaya yakışıklı bir rahip tayin edilince Rebecca onu elde edebilme şansı olduğunu düşünerek adamla yakınlaşır. Peder kadının yaklaşımını kutsal inancının göstergesi sanarak ona sürekli azizlerin ve rahiplerin hayatını anlatan dini kitaplar verir. O kitaplar kadını hiç ilgilendirmez ama kendi kurduğu tuzağa düşmüştür. Rahiple konuşacak konu bulmak için verdiği kitapları okumak zorundadır. Papazın verdiği kitapları kabul etmek zorunda kaldığında Bayan Rebecca Linnett'in ne kadar anlayışlı bir tavır sergilediğini George Eliot şöyle anlatıyor:

Böylece Bayan Linnett Bay Tryon 'un beğenisine hitap eden dini kitapların okuru olmuşsa da okuma uğraşını kitapların pek azını oluşturan dünyevi kısımları gözden geçirmekle

sınırlandırarak bir çırpıda birkaç cilt kitap okumayı becerir hale gelmişti. Ünlü bir vaizin kitabını okumak zorundaydı vaizin hangi hastalıktan öldüğünü, bacaklarının onunkiler gibi şişip şişmediğini anlamak için hemen kitabın sonuna bakıyor, böylece bu ödemli azizin geçmişinde olan bitenlerle yakından ilgilenmiş oluyordu. Özellikle azizin bir posta arabasından düşüp düşmediğini, birden fazla evlilik yapıp yapmadığını merak ediyor ve genel olarak da dine dönmeden önceki hayatında yaşadığı maceralara ya da hazırcıya ilişkin anekdotlar arıyordu. Daha sonra mektuplara ve günlüklere göz gezdiriyor, Kudüs, Ürdün Nehri ve Eyüb'ün Kitabı laflarını görünce hemen başka sayfaya geçiyor, çiçek hastalığı, midilliler, kitaplar, ayak-kabılar ya da Yorkshire pudinginden söz eden sayfalarıysa büyük bir ilgiyle tekrar tekrar okuyordu.

Duygularını gizlemeye çalışan, dinine düşkün olduğunu zannetse de kitabın sonuna doğru anlaşıldığı gibi aslında pederin bacaklarına tutkun olan iyi kalpli bir kadının nefis öyküsü.

Bu bölümü George Eliot'ın romanlarından başka bir pasajla bitirmeme izin verin. Bu öykü atlı arabaya atlayıp İngiltere'nin sanayiden yoksun ama zengin pazarları olan kasabalarından geçen bir karakteri anlatıyor. Herhangi bir yazar bu yolculuğu capcanlı bir gezi olarak anlatırdı ama düşünür olan George Eliot kendini tutamamış, bu sahneyi insanları gerçek yaşamda nasıl göreceksa öyle anlatmıştır:

Tam orta yerlerinde düzgün ve etkileyici papaz eviyle birlikte gri bir kilisenin bulunduğu, düzenli, keyif verici kasabalardan geçtim. Demircinin örsü hoş bir şekilde çınlıyor, at arabaları sabırla kapılarda bekliyor, sepetçi güneşin altında söğüt dallarını soyuyor, tekerlekçi mavi bir at arabasının kırmızı tekerleklerine son boya sürüyor, orada burada kır evlerinin parlak, saydam pencereleri saksılar dolusu filizlenmiş pelesenkleri ve sardunyalı sergiliyor, önlerindeki küçük bahçelerde koyu renkli arnikalar ve şeb-

boylar duruyordu. Tertemiz, pek sevimli kadınlar büyük kovalarla kuyudan su taşıyor; Britanyalı küçük ilkokul öğrencileri pirinç düğmelerle süslü yamasız kadife pantolonlarının ceplerinden misketlerini çıkarıp yuvarlıyordu.

Bu kısım tam bir Dickens romanından alıntı gibi duruyor. Böyle bir şeyi pekâlâ Dickens da yazmış olabilirdi. Ama şu son paragrafı asla yazamazdı:

Toprak arpa bakımından zengindi. Avlularda büyük mısır kümeleri duruyordu. Belli ki zengin alıcılar henüz buralara uğramamıştı. Zengin çiftçiler kira ödemedikleri için ya da az rastlanan bir fırsat olan toprağı ekme karşılığında aldıkları çiflik evlerinde mısırı 'fiyatlar yükselene kadar' tutabiliyorlardı. Bu zengin çiftçiler güzelce tımar edilmiş atlarında haşmetle oturarak ücra köşelerdeki tarlalarına ya da mallarını zeytin yeşili iki tekerlekli faytonlarına yükleyip pazarların kurulduğu kasabalara giderken bazen yanlarından at arabaları geçiyordu. Muhtemeldir ki bu çiftçiler at arabalarının içindekileri Londra'yı ya da daha uzak yerleri gezmek isteseler de faytonları olmayan zavallı insanlar diye görüp onları ticaretin bir parçası olan dolayısıyla milletin daha önemsiz kesimini oluşturan kişiler olarak kabul ederek küçümsüyordu. Faytonlardaki çiftçiler bu bölgeden iyimserlik fışkırdığını düşünüyorlardı. Tabii ki kadim İngiltere tüm ülkelerden daha güzeldi. Zaten onların gözlemlerine ters düşen herhangi bir gerçek düşünölmeye bile değmezdi. Bölge küçük, temiz kasaba pazarlarının bulunduğu bir yerdi ve çiftçiler kasabalarıyla gurur duyuyorlardı.

İşte bu katıksız George Eliot'tır. Çünkü aslında ana karakterlerle ilişkisi olmayan rastlantı sonucu ortaya çıkmış çiftçilerin zihinlerine girmeden edemiyor. Bir başka taraftaki öykünün küçük ama müthiş bir resmini veriyor, bu kendi halinden memnun, üst orta sınıftan çiftçinin dış dünyaya bakışını sunuyor. Her şeyi analiz ediyor. Böylece insanın içine işleyen, zevk veren bir edebiyat ortaya çıkıyor.

EMILY DICKINSON
(1830–1886)

Emily Dickinson'ın edebiyata yaptığı eşsiz katkıları araştırmaya başlamanın en iyi yolu onun ne olmadığını anlamaya çalışmaktır. Ne demek istediğimi daha iyi ifade edebilmek için on dokuzuncu yüzyılın ortalarında yaşamış yani Dickinson'ın devrindeki ünlü Amerikalı şairlerle onların en ünlü yapıtlarından söz etmem gerek.

Dickinson'ın yaşadığı dönemdeki edebiyatçılarla onların ünlü yapıtları şöyle sıralanabilir: William Cullen Bryant, *Thanatopsis*; Ralph Waldo Emerson, *Concord İlahisi*; Henry Wadsworth Longfellow, *Miles Stan-dish'in İltifatı*; John Greenleaf Whittier, *Kar Tutsağı*; Oliver Wendell Holmes, *Eski Kahramanlar*; Walt Whitman, *Ey Kaptan! Kaptanım Benim!* Şimdi de Emily Dickinson'ın şiirini anımsarsak onun yaşadığı dönemde şairlerden beklenen türden ne denli uzak olduğunu hemen fark edebiliriz. Peki, on dokuzuncu yüzyıl şairinin nitelikli şiir yazıyor olması için ne gibi özellikleri olmalıydı? Her şeyden önce tüm şairler erkekti. Emily Dickinson erkek egemen dönemin kadın şairiydi. İkincisi önemli şiirler güçlerini güçlü başlıklarından alırdı. Dönemin şairleri şiirin kendisi kadar başlığını düşünmek için de zaman harcardı çünkü satışı sağlayan ve okurların şiiri anlamasına yardımcı olan şey başlığıydı. Emily Dickinson şiirlerine başlık koymadı; başlık olarak çoğunlukla ilk dizeyi kullanıyordu. Onun şiirleri ilk şiiri olduğunu tahmin ettiğimiz parçadan sonuncuya dek numaralanmıştır ve şiirleri numaralarıyla anarız. Üçüncüsü Emily Dickinson'ın yaşadığı dönemde okurlar uzun şiirler talep ediyordu. Dickinson döneminde yazılmış bir şiir neredeyse destan uzunluğunda, yani ortalama 110 dize olurdu. Emily Dickinson şiirinin ortalama uzunluğunu mu merak ettiniz? 14 dize! Bu özelliği Amerika'da halen de neden beğenildiğini açıklayabilir; günümüzün hızlı yaşayan toplumu şiirleri ortalama 14 dize tutan bir şairi elbette ki bağrına basacaktır. Dördüncüsü Dickinson döneminde şairler öylesine yüksek bir mevkide görülürdü ki şiirlerinin üst düzeyden adeta İncil gibi ses vermesi beklenirdi. Emily Dickinson'ın şiirleri ise

yalın, ilahi benzeri bir sese sahiptir. Son olarak okurlar o devirde şairlerinin peygamber ya da hoca gibi olmasını ister, bu da didaktik şiir dediğimiz türü ortaya çıkarırdı. Neyse ki Emily Dickinson bize bir şey öğretmeye hiç uğraşmadı. Şiirlerinin çoğu güzel bir duyguyu ya da hoş bir deneyimi dile getirir:

*Sana söyleyeceğim Güneşin yükselişini,
Her sefer ince bir Şerit gibi,
Çan kuleleri Mor yakutta yüzerdi,
Haberler, Kırlangıçlar gibi, gezerdi.*

Doğayı ve onun güzelliklerini çağrıştıran şiirleri muhteşemdir. Amacı öğretmek değildi. Onun şiirinin ne denli farklı olduğunu size gösterebilmek için bir de tam zıttı örnek vereceğim. Dickinson'ın yaşadığı dönemde bir Amerikan şairi tarafından yazılmış en ünlü iki dize şöyledir:

*Gitche Gummie'nün kıyılarında,
Pırıl pırıl Büyük-Deniz-Suyu'nda.*

Bu dizeler Longfellow'un yazdığı *Hiawatha Şarkısı*'ndandır. Emily Dickinson'ın yazabileceği şeyler kesinlikle değildir. Dickinson dönemindeki şiirin nasıl olması gerektiği hakkındaki beklentilere hiç aldırmamıştı. Onun bakış açısı benzersizdi.

Başka bir farklılığı da var. Döneminin iyi tanınan, yapıtları yayımlanan, ünlü şairlerinden farklı olarak Emily Dickinson bilinmiyordu. Yaşamı boyunca yalnızca yedi şiiri yayımlanabildi ve hakkında yalnızca bir kez eleştiri çıktı. Eleştiri yazan yalnızca şunları söylüyordu: "Bu şiirler besbelli fazla duygusal, utangaç, terbiyeli, isterik bir kız kurusu tarafından yazılmış." Emily Dickinson gibi dehaya sahip bir şairin kendi şiiri hakkında bundan başka eleştiri almamasının ne denli bunalım yaratıcı olacağını hayal etmeye çalışın.

Emily Dickinson'ın şiirsel bakış açısının oluşmasına ne tür bir çevre hizmet etmişti? Tanıdığımız öteki edebi kişiliklerle kıyaslandığında Emily Dickinson önemli olayların geçmediği hiç dikkate değmeyen bir yaşam sürdü. Hayatı ilk bakışta pek sıkıcı görünebilir ama bu görünüşün altında uçsuz bucaksız bir derinlik vardır.

Üç çocuğun ortancasıydı; Austin adında bir ağabeyi ile Lavinia adında bir kız kardeşi vardı. Hemen hemen tüm yaşamını geçireceği Massachusetts'deki Amherst adlı küçük ama entelektüel açıdan hareketli bir kasabada 1830 yılında doğdu. Doğduğu yerden yalnızca bir kez, ilerlemiş yaşlarında ciddi bir göz sorunu için Boston'a yaptığı ziyaret nedeniyle ayrıldı. Avukat olan babası Edward Dickinson Massachusetts'in ileri gelenlerinden biriydi, bir süre Washington'da Temsilciler Meclisinde görev yapmıştı. Annesi hakkında pek az bilğimiz var ama Emily Dickinson bir arkadaşına yazdığı mektupta annesinden söz ederken, "Annem düşüncelere fazla önem vermez" diyordu. Şefkatli olsa da gölgede kalmış, çocukları üstünde fazla etkisi bulunmayan bir anne figürü olduğuna ilişkin bir izlenim yaratıyor. Emily Dickinson'ın hem annesiyle hem de babasıyla ilişkilerinin iyi olduğu anlaşılıyor. Babası 1800'lerin ortalarında sık görülen Viktorya dönemindeki pedersahi ailelerin babalarından biri olsa da öldüğünde Emily ona sevilen birinin ölümü üstüne yazılabilecek en güzel yorumlardan birini armağan etmişti. Ölümünden sonra bir arkadaşına şöyle yazıyordu: "Ölümsüzlüğün var olmasına seviniyorum ama babam gibi değerli birine uygulanmasındansa önce onu kendi üstümde denemeyi tercih ederim." Dickinson hakkında epeyce biyografik bilğimiz olsa bile şiiri ölümsüz ruhunun değişik hallerini öylesine dâhice dile getirir ki ailesel etkiler söz konusu edilmeye pek değmez.

Yaşadığı dönemin kadınlarıyla kıyaslandığında Emily Dickinson kulsursuz bir eğitim almıştı. Lise yıllarını Amherst Akademisinde okudu, sonra da yeni başlamış olan Mount Holyoke Kadın Seminerleriyle eğitimine devam etti. Burada bir yıl bile kalamadan kısmen sağlığının bozulması, kısmen de Austin hukuk fakültesine devam etmek üzere uzaklarda olduğu için kızının evde bulunmasını arzu eden babası yüzünden eğitimi bıraktı. Garip ama günümüzde Mount Holyoke'un dağıttığı broşürler ya da bültenler elinize geçerse Emily Dickinson'ın bu kampusta doğup tüm hayatını burada geçirdiğine, muhtemelen de üniversitenin kitaplığının altında gömülü olduğuna yemin edebilirsiniz. Günümüzün Mount Holyoke'u kadar eski bir kız öğrencisinden sonuna kadar yararlanmaya çalışan başka üniversite bilmiyorum.

Emily Dickinson yirmili ve otuzlu yaşlarında New England'ı dinsel bir coşku sarmıştı ve Emily dışında herkes bu salgına yakalanmış görü-

nüyordu. Dinsel inançları olmadığı asla söylenemez; yalnızca Evanjelikal inanca ilişkin kuşkuları olduğunu reddetmiyordu. Öğretmenlerinden, ailesinden, arkadaşlarından ne baskı görürse görsün bir sürü tutkulu insanın heveslerine kapılıp dinsel bütünlüğünden ödün vermez, veremezdi. Otuz yaşına geldiğinde kiliseye gitmekten vazgeçti: “Kimileri çalışmanın günah olduğu günlerde sevap olsun diye kiliseye gidiyor, bense sevabımı evde kalarak işliyorum.”

Emily gibi kız kardeşi Lavinia da hiç evlenmedi; ama ağabeyi Austin dünya evine girdi. Kız kardeşlerinin arkadaşı olan Susan Gilbert ile evlenince yeni evliler Dickinson'lara komşu geldi. Emily gelinleriyle pek sıkı fıkı olmuştu; kendi gibi şiir meraklısı olan Susan'a sık sık danışıyor, fikirlerinden yararlanıyordu. Göreceğiniz gibi Susan Emily'nin yaşamında hem önemli rol oynamış hem de büyük düş kırıklığı yaratmıştır. Susan'ın günü gününe uymayan, baskın bir kişiliği vardı ve aşikâr olan birkaç nedenle Emily ile arkadaşlığı devam edemeyecekti. Dickinson ailesini ilgilendiren ve Amherst'i irkilten skandal elbette ki önemli bir gerekçe oluşturunca.

Susan ile Austin Dickinson evlendikten sonra David ve Mabel Loomis adlarında bir çift Amherst'e yerleşti. Loomis Amherst Akademisinde öğretmen olarak işe alınmıştı; Mabel ise Amherst toplumuna damgasını vurma konusunda kararlıydı. Birçok ortak özellikleri bulunan iki çift yakın arkadaş oldular, sık sık görüşmeye başladılar. Ama bir gün geldi, Austin ile Mabel arkadaşlığın ötesine geçtiler. Austin Dickinson Mabel Loomis ile on üç yıl sürecek bir aşk ilişkisi yaşadı. Zamanla bu ilişki Amherst halkı tarafından da bilinir oldu. Âşıkların ilişkisi de evlilikleri de devam ediyordu. Zaten huysuz bir mizaca sahip olan Susan'ın kocasının Mabel Loomis ile ilişkisi bulunduğunu öğrendiği zaman hıncını almak için Austin'in uysal kardeşlerine karşı nasıl sert davrandığını tahmin edebilirsiniz. Susan ile Emily'nin aşındırıp durduğu Dickinson evleri arasındaki yol zamanla dikenlerle kaplanmaya başladı.

Yoğun bir yaratıcılık ve giderek artan inziva tutkusuyla geçen yıllardan sonra Emily Dickinson yaşamının son yılında Bright hastalığına (bir tür böbrek yetmezliği) tutuldu ve 1886'da elli beş yaşındayken öldü. Emily Dickinson'ın hayatının muhtemelen en dikkat çekici olayı aslında ölümünden hemen sonra oldu. Ölümünün ardından birkaç hafta geçmişti ki

kız kardeşi Lavinia Emily Dickinson'ın odasına girdi ve ablasının içinde ömrü boyunca yazdığı şiirleri sakladığını bildiği kilitli dikiş kutusunu buldu. Kutu açıldığında Lavinia düzgün, minik deftercikler halinde toplanmış ya da kâğıt parçalarına, yemek tariflerinin arkasına, Emily Dickinson'ın zihninin dâhiyane ahengini yakalayabilecek her türlü kâğıda yazılmış sayıları bini aşan şiirle karşılaşarak şaşkına döndü. Tam 1775 şiir vardı!

Lavinia şiirlerin mümkünse tek ciltte toplanarak yayımlanmasını umutsuzca arzuluyordu ama ne yolunu yordamını biliyordu ne de Emily'nin kendine özgü el yazısıyla yazılmış bu şiirleri derleyecek beceriye sahipti. Şiirleri nasıl yayımlatabileceğini bilmeseydi de bilen birini yani Austin'in karısı Susan'ı tanıyordu.

Lavinia'nın korktuğu başına geldi ve Susan Emily'nin şiirlerini gün ışığına çıkarmak için herhangi bir katkıda bulunmak istemedi. Şiirleri yayımlatmak için çaresizlik içinde çırpınan Lavinia bu kez de Mabel Loomis'e başvurdu. Şiiri seven, Emily'ye de değer veren Mabel kabul etti. 1890'da şiirler küçük bir kitap halinde yayımlandı. Okurlar Emily Dickinson'ın benzersiz sesini keşfeder etmez kitap ün kazandı.

Şiirlerin tümü Lavinia ile Mabel Loomis arasındaki husumet yüzünden 1950'lerc dek yayımlanamadı. Yaşlandıkça tuhaflaşan ve hırçınlaşan kadınların her ikisi de Emily'nin tüm yapıtlarının bir diğeri tarafından yayımlatılmasına karşı çıkıyordu; nihayet üçüncü kuşağın Emily Dickinson'ın yapıtlarının altmış yıl kadar süren aile husumeti yüzünden hasıraltı edilemeyeceğinin ayırtına varmasıyla durum değişecekti.

Asıl şaşırtıcı olan şair hayatının temel taşlarını oluşturan birçok şairin sayesinde şiirler yazdığı üç önemli özellikten yoksun görünen Emily Dickinson'ın bin sekiz yüze yakın şiir yazabilmesiydi. Birincisi Dickinson'ın yaşadığı dönemde muhafazakâr dinsel inancı olmak insanın yaşamında denge sağlar, şair bu denge sayesinde kendine güven duyarak şiir yazabilirdi. Oysa Emily Dickinson onu ayakta tutabilecek, alışıldık türden bir inanç sahibi değildi. İkincisi kendine iyi yer edinmiş birçok erkek şair evliydi, onları destekleyen eşleri ve çocukları vardı. Emily Dickinson hiç evlenmediği gibi sürekli ilişkisi de olmadı. Hayranları vardı; ama tanrı vergisi şiir yeteneğinin yanı sıra evlenmenin ve çocuk sahibi olmanın onu yaratıcılıktan uzaklaştıracağına inanıyordu. Üçüncüsü Emerson, Longfel-

low, Whittier, Holmes, Whitman gibi onun çağındaki dikkate değer şairlerin çoğu ne yazarlarsa okumak isteyen geniş bir okur kitlesine sahipti. Oysa Emily'nin hali ortada: Hiç yayımlanmamış, hiç tanınmamış bir şairdi.

Peki, o zaman elinde ne vardı? Kendini şair olarak gördüğüne ilişkin asla ödün vermediği inancı vardı; bu da kendini toplumdan giderek daha fazla soyutlamasına yol açıyordu. Babasının evinden ya da sevgili bahçesinden asla çıkmıyordu. Hep beyazlar giyiyordu. Kapıya gelip "Ruh kendi toplumunu seçer..." diyerek meraklarını gidermeye çalışanlardan kaçınıyordu. Tüm bunların sonucu olarak bunalımlı, epeyce tuhaf, New England'lı bir kız kurusu olduğuna ilişkin günümüze kadar ulaşan üüne kavuştu.

Bir gün yeğenlerinden biri "Farkında mısın, bilmem, hala" dedi, "İnsanlar senin hakkında konuşup duruyor. Tüm vaktini odanda yalnız başına geçirdiğin için sana acıyorlar. Her şeyden yoksun yaşamak feci bir şey olmalı." Emily Dickinson'ın verdiği yanıt çok anlamlıydı. Yeğeni olan genç kıza gülümsedi sonra hiç konuşmadan yatak odasının kapısına yöneldi. Elinde anahtar varmış gibi yaparak odanın içinden kapıyı kilitleti. "Bileğimin bir hareketi yeter Mattie" dedi, "Hemen ardından özgürlük gelir." Başka bir deyişle kendini odaya kapatmasının nedeni insanlarla kaynaşmak istese de utangaç olması, onlara sunabilecek bir şeyi bulunmaması değildi. Tam tersine hayattan uzaklaşma kararı vererek bilinçli bir seçim yapmıştı çünkü dehasının imgelerde ve güzel sözlerde hayat bulacağını biliyordu. Hayat onun için çok değerliydi. Kendisine verilen armağanın farkındaydı ve tadını en hoşlandığı biçimde yani elinde sözlükle odasına kapanıp o güne dek yazılmış en özgün, en dâhiyane şiirleri yazarak çıkarmaya karar vermişti. Gördüğümüz en katıksız, has şiirleri yazdı çünkü yayımlamak niyetiyle yazmıyordu. En değerli okurunu yani kendini hoşnut etmek için yazıyordu.

Emily Dickinson'ın şiirleri çok kısa olduğu için size bir yapıtını baştan sona sunabileceğim edebiyatçılardan biri o. İlk şiir İngiliz edebiyatı antolojilerinde sıklıkla yer alır. Emily Dickinson'ın yaşam süresinde yapılmış en büyük icat yani tren hakkındadır. Dickinson 1830'dan 1886'ya dek yaşadı ve bu süre içinde "demir at" Massachusetts kırsalında kökten değişikliklere yol açtı. Aslında Emily'nin babası trenin Amherst'ten geçmesi

için var gücüyle uğraşmıştı. Emily de sanayinin bu yeni harikasının canavarca gücü karşısında büyülenmişti. En fazla okunan bu şiirinde tren imgesiyle onu ata dönüştürerek oynar:

*Milleri devirdiğini görsem keşke
Ve vadileri yalayıp yuttuğunu,
Ve su içmek için depoda durduğunu,
Ve sonra atılan devasa bir adım*

*Bir dizi dağın çevresinde
Ve mağrur, soylu
Yol kıyısındaki barakalarda
Ve bir taş ocağı yarılr ikiye*

*Kaburgalarını sığdırmak ve arasına sığmak için,
Yakınır durur bir yandan
Sert ısıklarla bir dörtlük;
Ardından bırakır kendini tepeden aşağı*

*Ve kişner fırtınanın oğulları gibi;
Sonra bir yıldız kadar dakik,
Durur – uysal ve her şeye kadir –
Tam da kendi ahırının kapısında.*

Bu şiiri yüzeysel okumak Emily Dickinson trenin ne denli yeni ne denli “hayvan gibi” olduğunu anlatıyormuş izlenimi verebilir. Oysa şairin niyeti asla bu değildir. Her şeyden önce bu şiir trenle ilgili olumlu bir bakışı dile getirmez. Tren konusunda olumlu izlenimi olmadığını nereden biliyoruz? Bu şiirde tren aslında ne yapıyor? Trende kaç yolcu varmış? Hiç. Ne kadar yük taşıyormuş? Yükünden söz bile edilmiyor. Tren nereye gidiyor? Bir yerden başlıyor, geniş bir çember çiziyor ve başladığı yere dönüyor. Hiçbir hedefi olmayan bir tren bu. Herhangi bir şey yapıyor mu? Evet, düdük çalıyor, hepsi bütünüyle önemsiz ve yararsız olan bir sürü gürültü yapıyor.

Emily Dickinson şiiri bir arkadaşına yazdığı mektuba eklemiş. Arkadaşı ise mektuba verdiği yanıtta aslında hiçbir şey yapmayıp bir sürü gü-

rültü çıkararak dikkat çekmeye çalışan o budala tren hakkındaki şiiri pek beğendiğini söylemiş. Emily'nin verdiği iğneleyici yanıt ise şöyle: "Tren üstüne yazdığım şiiri anımsatmana pek sevindim; zira hiçbir şey yapmayıp kendi hakkında bir sürü gürültü çıkarmasına bakarak bu şiiri tren üstüne mi yoksa bir erkek üstüne mi yazdığımı hep unutuyorum."

Demek ki elimizde trene akıllıca yergiler savuran bu şiir var. Şairimiz neden trenlere karşı ki? Tren maddeci bir gelişmeyi temsil ediyor. Trenin icadı büyük bir mahareti sergiliyor; ama Emily şair olarak maddeci gerçeklikle ilgilenmiyor. Maddeci gelişmenin ruhsal ya da estetik gerçeklikle hiçbir ilgisi olmadığından trenin de fazla önemi yok. Öte yandan şiirin en şaşırtıcı yanı şu: Tren icat edildiğinde insanları en fazla hayrete düşüren şey bütün işi tek bir vagonun yani lokomotifin yapmasıydı. Tren ne denli uzun olursa olsun lokomotifle bağlı vagonlar hiçbir şey yapmıyor, lokomotif harekete geçtiğinde ötekileri peşinden sürüklüyordu. Emily Dickinson yapısı treninkine benzeyen bir şiir yazmayı denemişti; bütün işi öndeki lokomotif yapacak, ötekiler de peşinden gelecekti. Ama şiirler vagonlardan değil cümleciklerden, deyimlerden oluşur; bu yüzden zeki bir hamleyle şiirin başına şu cümlecigi yerleştirdi: "Milleri devirdiğini görsem keşke." Bu lokomotifir ve şiirin geri kalanı onun peşinden gelir. Trenin vagonlarının birbirlerine devasa demir halkalarla bağlanması gibi onun şiiri de İngilizcede en çok kullanılan bağlacı yani "ve"yi kullanır. Şiirinin ana cümlecigi "Milleri devirdiğini görsem keşke"dir ve geri kalanı onun peşinden sürüklenir.

Bundan sonraki şiir biraz açıklama gerektiriyor. Şiirin konusu yemek pişirmek olmasa bile belleğinizin bir köşesine Emily Dickinson'ın fırında değişik börekler pişirmekten hoşlandığını kaydetmenizi istiyorum. Hoşlanmadığı şey ise başvurmak zorunda kaldığı yemek kitaplarıydı. 1800'lü yılların ortalarında yemek kitaplarının çoğu erkekler tarafından yazılırdı. Bu kitaplarda Dickinson'ı rahatsız eden şey erkeklerin kadınları aptal yerine koymalarıydı. Tıpkı şimdiki yemek kitapları gibi yemeğin tarifinden önce içindekiler listesi olurdu: 1 kg. un, dörtte bir çay kaşığı tuz, bir çay kaşığı vanilya, iki çay kaşığı şeker, vb. Ama ardından yemeğin tarifine geçildiğinde karşınıza şöyle bir şey çıkardı: "1 kg. una iki çay kaşığı şeker ekleyin. 1 kg. una iki çay kaşığı şeker ekledikten sonra bir çay kaşığı vanilyayı da koyun. 1 kg. una bir çay kaşığı vanilya, dörtte bir çay kaşığı tuz

eklendikten sonra üç yumurta ile çırpın...” Başka deyişle erkekler kadın aklının öyle kıt olduğunu düşünüyorlardı ki onların kullanacağını bilerek yazdıkları yemek kitaplarında kadınların ne kadar malzeme kullanacaklarını anımsamak için içindekiler listesine dönüp bakacaklarına güvenmediklerinden malzeme miktarını iç bulandırıcı biçimde tekrarlayıp duruyorlardı. Emily Dickinson bu tekrarlamayı düş gücü üstüne yazdığı ünlü şiirlerinden birinde anımsatır:

*Çayır yapmak için bir yonca ve bir arı gerek,
Bir yonca, bir arı,
Ve düşlere dalmak,
Yalnızca düşler de yeter;
Arılar pek azsa eğer.*

Başka deyişle bir çayır oluşturmak isterseniz bunun iki yolu vardır. Birinci seçenekte bir yonca ile bir arı bulur, sonra da oturup yoncalarla arıların buluşarak ortaya bir çayır çıkarmasını yüz yıl kadar beklersiniz. Ama bir çayıra giden kestirme yolu arıyorsanız Emily Dickinson’ın yaptığını yaparsınız. Yatak odanıza gidip kapıyı kilitler, var olmayan çayırdı düşleyerek hayalinizde bir çayır yaratırsınız. İşte elimizde düş gücü üstüne az ve öz söylenmiş bir şiir var; bu gerçekten de bir çayır yapma tarifidir.

İnceleyeceğimiz bundan sonraki şiiri onun en tanınmış yapıtlarından biridir:

*Başarı pek tatlı gelir
Hiç başarılı olamamışlara.
İçtiğinin tadı daha hoş gelir
İstirap çeken susamışlara.*

Morlar içindeki ev sahiplerinden hiçbiri
Bayrak ellerindedir hani
Söyleyemezler tarifini
Açıkça zaferin.
O, yenik, ölmekteyken*

* Kraliyet ailelerinin mor giymeleri nedeniyle böyle söylendiği düşünülen bu dize bir yoruma göre de tanrıyı tanımlar. (Ç.N.)

*Kulaklarına yasaklanmış da olsa
Acıyla ve açıkça uzaklardaki
Zafer nağmeleri ulaşır.*

Emily Dickinson her şeyden önce “Başarıyı anlamak istiyorsanız iki yol var. Ya başarılı olduğunuz için anlırsınız ya da hiç başarılı olamadığınız için. Başarıdan yoksunsanız yoksun olduğunuzu içgüdüsel olarak hissedersiniz ve asla ulaşamadığınız için başarıyı anlırsınız” diyor. Sonra da askeri devreye sokuyor. Başarıyı yani zaferi gerçekten anlayan asker yenilmiş, ölmekte olandır; zaferi kazananların borazanlarının sesini duyar ve başarının elinden kaçıp gittiğini anlar.

Oysa ben söylemek istediğinin bu olduğunu sanmıyorum; bence çok daha ilgi çekici bir noktaya değiniyor. Herhangi bir şeyi tanımlayabilmenin *biricik* yolu ona sahip olmak değildir, demek istiyor. Bir şeyi gerçekten anlamanın, takdir edebilmenin tek yolu umarsızca ondan yoksun kalmaktır; yoksunluğunuz ve arayışınız sayesinde onu anlırsınız. Başarıya ulaştığınızda onu kanıksarsınız. Ancak ulaşamadığınız, arayıp durduğunuz takdirde ne olduğunu kavrayabilirsiniz. Elbette ki Emily Dickinson tüm yaşamını bu halde geçirinişti. Odasının kapısını kendi üstüne kilitlemesinin nedeni de aynıydı; böylece “hayat” denen kargaşanın deneyimlerine ilk elden kendini kaptırmayacaktı çünkü o zaman hayatı hayal etmek mümkün olamazdı.

Lisedeki derslerimde Emily Dickinson üstüne konuşurken onun bakış açısını tanımlamak için şu örneği veririm: Diyelim ki mezuniyet balosu vakti gelmiştir ve sınıfta lisenin kahramanı olan bir genç adam vardır. Futbol takımında oynar, yakışıklıdır, parlak bir öğrencidir, her yaptığı mükemmeldir. Her açıdan çekici bir delikanlıdır. Baloya nasıl gideceğine karar vereceği zaman yanında götüreceği kızla ilgili iki seçeneği vardır. Ya havalı, herkesin hayran olduğu, popüler genç kıızı ya da hep sınıfın arka sıralarında oturan çekicilikten son derece uzak, kimsenin çıkmak istemediği zavallı kıızı seçebilir. Baloya kimi götürür? Gerçekçi bir çözüm olsun istiyorsak baloya havalı kıızı götüreceğini tahmin edebiliriz. Bu durumda bir soru sorarım: Lisenin kahramanı olan delikanlıyla baloya gitmenin ne demek olduğunu kim daha iyi bilir? Havalı, popüler kıızı mı yoksa kimsenin çıkmadığı zavallı kızcağız mı? Emily Dickinson’ın yerinde olsaydınız baloya lisenin kahramanıyla gitmenin ne demek olduğunu

hiç de çekici olmayan, üstelik gidemeyeceği için o gece sabaha kadar ağlayan o kızın bileceğini söylerdiniz.

Peki, ama havalı kız lisenin kahramanıyla baloya gitmenin ne demek olduğunu neden bilemiyor? Çünkü delikanlının baloya götürdüğü kişi aslında o; yani bilmesi gerekir elbette, değil mi? Hayır! Hiçbir fikri yoktur; üstelik o gece lisenin kahramanı delikanlıyla çıktığında neyin farkına varacaktır? Oğlanın nefesi pek fena kokmaktadır, hiç terbiyeli değildir ve kendinden başka şeyle ilgilenmez. Ne yazık ki baloya bir kahramanla gitmiş ve delikanlının kahramanca hiçbir yanı olmadığını anlamıştır. Oysa odasında ağlayıp duran zavalılık okulun en popüler kızı olmanın nasıl bir şeye benzediğini düşleyerek delikanlının mükemmelliğine hâlâ inanmakta, onu her şeyiyle kusursuz bir genç adam olarak canlandırmaktadır. O delikanlıyla çıkmanın nasıl bir şey olabileceğini hayal edebildiği, üstelik onunla çıkıp domuzun teki olduğunu anlamak zorunda olmadığı için okulun kahramanıyla baloya gitmenin ne olabileceğini kesinlikle o bilir. Hayalinde delikanlı da balo da her zaman mükemmel anılar olarak kalacaktır. Emily Dickinson bize bir şeyi gerçekten anlamak istiyorsak hayallerimizden daha saf, daha “doğru” hiçbir şey bulamayacağımızı öğretiyor.

Sonuncu şiir bu kuramın belki de en güzel ifadesidir ve şöyledir:

*Hiç bozkır görmedim
Hiç deniz görmedim
Çalı neye benzer bilirim yine de
Ve dev dalgalar nasıldır.*

*Hiç Tanrıyla konuşmadım
Hiç ziyaret etmedim cenneti;
Nerede olduğundan eminim yine de
Elimle koymuş gibi.*

Aranızda bu şiiri bilenler varsa hemen, “Bir dakika, bu şiir kitapta böyle yazmıyor” diyecektir. Haklıdırlar üstelik.* Genellikle bu şiir şöyle yazılır:

*Şiirin örnek verilen ilk orijinalinde Emily Dickinson’ın kaleminden çıktığı gibi “bellow” (dev dalga) sözcüğü kullanılmış. Ders kitaplarında yerine daha çok kullanılan “wave” (dalga) sözcüğü konmuş. Burada “bellow” yerine “dev dalga”, “wave için ise “dalga” sözcüğü kullanıldı. (Ç.N.)

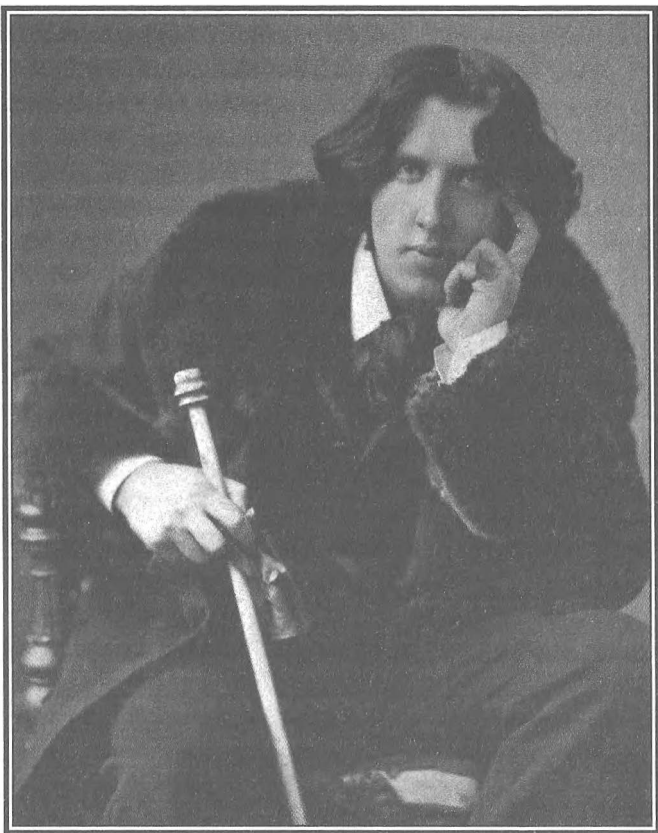
*Hiç bozkır görmedim
Hiç deniz görmedim
Çalı neye benzer bilirim yine de
Ve dalgalar nasıldır.*

Emily Dickinson asla “Ve dalgalar nasıldır” diye yazmadı. “Ve dev dalgalar nasıldır” diye yazdı. Burada kullandığı “billo” sözcüğünün sesi şiddetle yuvarlanan güçlü dalgaları çağırıştırır. O zaman neden bazı kitaplarda “wave” sözcüğü kullanılır? Emily’nin şiirlerinin ilk basımının editörlüğünü yapan Mabel Loomis Emily’nin iyi şair olduğuna emindi ama kendine özgü bazı fikirleri de vardı. “Billo” sözcüğünü gördüğünde kendi kendine “Yok canını, *billo*’u kullanmak istememiştir, *wave* demek istemiştir” deyip sözcüğü değiştirmiş. Neyse ki Emily’nin aslında ne yazdığını bulabilmemiz için el yazmalarına başvurma olanağımız var.

Emily Dickinson ile ilgili altını çizmek istediğim son nokta dehasının yalnızca çok verimli olmakla kalmayıp ayrıca birkaç sözcükle ne denli parlak yapıtlar ortaya koyabildiği olacak. O enfes şiirleri üstelik kısadır. Emily Dickinson’ın yaşamının yarısına geldiği yıllarda yazılmış başka bir edebi yapıt daha kısa ve kolay anımsanabilir olma meziyetine sahiptir. 1863’de Abraham Lincoln Gettysburg Söylevini* yazmıştı. Emily Dickinson’ın şiirinin gücüne ulaşabilen bir düzyazı varsa o da Gettysburg Söylevidir. Emily Dickinson’ın yapıtları gibi o da pek az sözcükle olağanüstü, belleklerden silinmeyecek bir etki yaratır.

*Bir sözcük
Söylenince ölür
Diyor kimileri-
Ben de diyorum ki-
Yeni başlar
Yaşamaya
O gün*

* **Gettysburg Söylevi:** “Tam 87 yıl önce atalarımız bu kıtaya insan özgürlüğü üzerine kurulmuş bir ülke armağan ettiler” diye başlayan Gettysburg Söylevi iç savaşta Abraham Lincoln’ün seferberlik ilanına karşı çıkan ayaklanma üzerine halkı sakinleştirmek ve savaşa karşı birlik olma konusunda halka çağrı için yaptığı konuşmadır ve ABD tarihinde çok önemli bir yere sahiptir. Ç.N.)

OSCAR WILDE
(1854 – 1900)

Derslerimde, Dickens, Shakespeare ya da Mark Twain gibi birçok yazarın yaşamından ve yazarlığından söz ettiğim sırada kimi zaman insanların bu yazarlarla ilgili bilgiler edinmelerine karşın onların yapıtlarını okumadıklarını düşünerek tedirgin olurum. Bu yüzden söz konusu yazarların dehasını anlamamış olurlar. Oscar Wilde ile ilgili ise böyle bir endişem yoktur çünkü Oscar Wilde meseleye şöyle bir açıklık getirmiştir: “Dehamı hayatımla gösterdim, yazdıklarımla ise yalnızca yeteneğimi sergiledim.” Wilde’ın kendisi bile dehasının en parlak göstergesinin yaşadığı hayat olduğuna inanıyordu; bu yüzden de Oscar Wilde’ın yaşamını tartıştığınız zaman onun büyüklüğünün özünü başka herhangi bir yöntemle yapabileceğinizden çok daha çabuk kavrayabilirsiniz. Ve tabii ki Wilde’ın 1900 yılında ölmesinden yıllar sonra onu anımsadığımızda asla yalnızca bir tek yapıtı gelmez aklımıza. Günümüzde de iyi tanınmasını sağlayan pek ünlü bir oyunu, *Ciddi Olmanın Önemi (The Importance of Being Earnest)* akla gelebilir ama onunla ilgili asıl anımsadığımız şey hayatı – özellikle bu hayatın trajik yanı – olur.

Oldukça tuhaf biri olarak tanıdığımız Oscar Wilde’ı incelerken öncelikle ana-babasıyla ilgilenmemiz gerekir çünkü onlara ilişkin bilgilendikçe tuhaflığın ona miras kaldığını hemen anlarsınız. Annesinden söz ederek başlayayım. Yazma yeteneğini yaşadığı dönemin tanınmış İrlandalı şairi olan annesinden almış olduğu tartışılmaz. Boyu 1.80 cm.ye yaklaşan annesi acayip kıyafetler giyer, başını da mücevherlerle ya da tüylerle süsleyerek daha da uzun görünürdü. Doğduğunda adını Frances koymuşlardı ama insanların ona Francesca Speranza demelerini isterdi. Francesca Speranza şiirlerini yalnızca İngiltere’ye karşı ve İrlanda’nın yararına yazmadığını, dizelerindeki duygunun bulaşıcı olmasını, İrlandalıların kendi hissettiği coşkuya kapılıp ülkelerini daha mükemmel hale getirmeyi hedeflediğini herkesin iyi bilmesini isterdi. Şiirinin bulaşıcı olmasını istedi-

ğini o denli sık tekrarları ki, onu sevmeyenler adını Francesca Speranza *Influenza** Wilde koymuşlardı. Her ne olursa olsun unutulması zor olağanüstü bir kadındı.

Wilde'in babası daha da tanınmış biriydi. Sir William Wilde hem göz hem de kulak üzerine uzmanlık yapmış bir doktordu. Göz ve kulak cerrahisinde öyle büyük ün yapmıştı ki günümüzde bile cerrahların kulakta mastoid** ameliyatı uygularken yaptığı kesige *Wilde kesigi* denir. Ne yazık ki meslek hayatının orta yerinde kendini mahkemede buldu çünkü ameliyat ettiği bir genç kadın kloroform etkisi altındayken kendisine tecavüz ettiğini söylüyordu. Davayı kaybedince adı büyük bir skandala karışmış oldu.

Oscar doğduğunda annesi elbette ki ona basitçe Oscar adını vermekten yana değildi. Francesca, "Adı Oscar Fingal O'Flahertie Wills Wilde olacak!" diyordu. Ağabeyinin adı ise Willie'ydi. Tahmin edeceğiniz gibi ona da dört ad birden konmuştu ama herkes yalnızca Willie diyordu. Wilde 16 Ekim 1854'te Kraliçe Viktorya döneminin ortasında doğdu. Ömrü boyunca nefret edeceği bir dönemdi bu ve bütün yapıtları herkesin gururla övündüğü Viktorya ahlakını altüst etmeye yönelik olacaktı.

Oscar'ın çocukluğuna ilişkin fazla bilgimiz olmasa da yazış biçimiyle ilgili ilk örnek ne denli olağandışı bir çocuk olduğunu ortaya koyar. On üç yaşındayken gittiği yaz kampından annesine teşekkür etmek için yazdığı kısa bir mektuptur bu:

Sevgili Anneciğim, gönderdiğiniz paket bugün geldi; şimdiye dek bu kadar hoş bir sürprizle hiç karşılaşmamıştım. Bana bunları göndermeniz nezaketten de öte bir davranış ama flanel gömleklerden hiçbiri benim değil, onlar Willie'nin. Anımsarsanız, benimkilerden biri kıpkırmızıydı; öteki de o muhteşem leylak rengindedir. Bu arada, Warren teyzeye limon yeşili kâğıtlara yazılmış bir mektup gönderip mektupluk kâğıdımızı nihayet seçebildiğimizi bildirdiniz mi? Sevgilerimle, Oscar.

* *Influenza*: İngilizcede salgın grip. (Ç.N.)

** *Mastoid*: Kulak arkasındaki çıkıntılı kemik. (Ç.N.)

On üç yaşındaki mutlu bir kampçıdan alabileceğiniz türde bir mektup değil. Bu not bize Oscar'ın egzotik ve garip zevklerini çok genç yaşlarında edindiğini söylüyor. Tahmin edeceğiniz gibi, kusursuz bir öğrenciydi ve eğitimini Dublin'deki Trinity College'da sürdürdü. O devirde toplum içinde seçkin bir entelektüel olarak yer edinmek isterseniz, Trinity'e girerdim. Aslında, bugünlerde Trinity'e uğrayıp müdüriyetin yanında asılı olan levhaya bakarsanız, Oscar Wilde'ın şöhretinin izini sürebilirsiniz. Wilde *Dorian Gray'in Portresi* oyunuyla üne kavuştuğunda Trinity onun kendi öğrencilerinden biri olmasıyla öyle gururlanmıştı ki adını pirinçten kocaman bir levhaya yaldızlı harflerle yazıp duvara astılar. Ama sonra Wilde Viktorya'cılar için büyük skandal olarak kabul edilen iğrenç davada sanık koltuğunda yargılandığında Trinity yaldızlı harflerin üstünü kara boyayla örttü. Ancak yakın bir zamanda, ölümünden yıllar sonra Wilde'ın itibarı iade edilince harfleri yeniden yaldızladılar.

Trinity'de Wilde bir estetik olarak nam saldı. Günümüzde bu sözcük pek sık kullanılmadığı için izin verirsiniz biraz açıklayacağım. Estetik özellikle sanatsal alanlarda güzelliğe karşı üstün duyarlılık sahibi insanlara denir. Wilde henüz mezun olmamışken yaşamını güzelliğin peşinde koşarak geçirmeye karar vermişti. Bu bilinçli kararı olağanüstü bir hoca olan Reginald Mahaffey sayesinde verdiğini sanıyoruz. Mahaffey antik dönem tarihi profesörüydü ve özellikle antik Yunan uygarlığına meraklıydı. Bir yandan antik Yunan ile ilgili araştırmalarını sürdüren, kalan zamanının büyük bölümünü ise Bordo şarapları, purolar, eski gümüşler ve antik mobilyalarla ilgilenerek geçiren Mahaffey Oscar Wilde'a yalnızca mesleğini değil meraklarını da bahşetmişti. Güzel nesneler arasında yaşamayı pek seviyordu. Aynı zamanda müthiş bir konuşmacıydı ve bu özelliği sonraları Wilde'ın da niteliklerinden biri haline gelecekti. Wilde gibi o da her şeyi abartmak eğilimindeydi. Mahaffey'in meslektaşlarına, "Bir keresinde doğruyu söylediğim için kamçılanmıştım" dediği, bir meslektaşının da "Eh, besbelli sana iyi gelmiş" diye yanıtladığı anlatılır.

Wilde Trinity'de okurken bu sayede bir estetin hayat tarzına alışmış ve durmaksızın güzel nesneler toplayan birine dönüşmüştü. Yine bu sıralarda estetik zevkini tanımlayabilmek için bir simge edinmeye karar verdi: Leylak. İnsanlar ona "Neden leylağı seçtin?" diye sorduğunda ondan beklenecek bir yanıt veriyordu: "Çünkü dünyanın en güzel ve en işe yaramaz şeyi."

Trinity'yi bitirdiğinde Dublin'de doğmuş olmasına karşın İrlanda'nın ona göre bir yer olmadığını anlamıştı. Onun gibi bir estetik için Dublin hem pek küçük hem de taşra kafalı bir yerdi. Yirmi yaşına geldiğinde doğduğu yer olmasına karşın İrlanda'nın kapalı, sınırlı atmosferinde kişiliğinin değişik yönlerini keşfedemeyeceğini hissederek Oxford'a gitmesi gerektiğine karar verdi. İrlandalı aksanından kurtulup Oxford'a kabul edilmeyi becerdi. Çalışsa da çalışmasa da okulda başarılı oluyordu ama en sevdiği uğraş Mahaffey'in öğretileri sayesinde odalarını yeniden dekore etmekte. Belirli bir tarza uygun mobilyalarla onlara uygun aksesuarlar alıp odasını döşerdi. Bunları birkaç ay kullandıktan sonra arkadaşlarını davet edip fikirlerine başvurur sonra da dekorasyonu baştan aşağı değiştirmeye koyulurdu. Wilde bu döneminin üstün zekâsının ilk belirtilerine sahne olduğunu söylerdi. Odalarını beşinci kez yeni baştan döşediğinde şu notu düşmüş: "Mavi Çin porselenlerimle birlikte yaşamak bana giderek zor geliyor." Wilde'ın herkesçe bilinen değer yargılarını bu sözler çok iyi özetler.

Hayat tecrübesini odaların dışında da geliştiriyor olmalı ki bir kadın fahişeden frengi kapmıştı. Bu konudan o sırada Wilde'ın sağlığını tehdit etmiş olduğu için değil (çünkü etmemişti) o çağda hastalığın tedavisi için ağızdan cıva almaktan başka çare bulunmadığı için söz ediyorum.

Aslında hiçbir işe yaramayan cıva tedavisinin dişlerini kapkara etmesi Oscar Wilde açısından korkunçtu. Oscar Wilde'ın portresini gördüyseniz pek zarif olmasına karşın pek de yakışıklı olmadığını sanırım kabul edersiniz; kararmış dişleri ise onu altüst etmişti. Ömrünün sonuna kadar biriyle yan yana durup sohbet ederken konuştuğunda eliyle ağzını kapattığı söylenir. İnsanların gözleri dişlerinin korkunç görüntüsüne ilişsin istemiyordu.

Oxford'da başarılı olmuştu ama hangi mesleği seçeceği hakkında fikri yoktu. Estetik olduğuyla övünerek dolaşmak iyiydi, hoştu ama güzel şeyleri takdir ederek hayatını nasıl sürdürebileceğini bilmiyordu. Şair olmaya ya da edebiyat eleştirileri yazmaya karar verdi. Hayatta bildiği tek şey eline geçen paraları har vurup harman savurmaktı. Bu arada Flo Balcombe adındaki kadına âşık olmuştu. Kadın onunla değil başka bir İrlandalıyla, *Dracula*'nın yazarı Bram Stoker'la evlendi. Wilde ise Londra'da tabii ki dekorasyonunu sürekli yenilemeyi ihmal etmeyeceği bir ev tuttu. Bu sı-

rada şöhret olmaya karar verip kendisi gibi yolu Londra'ya düşmüş olan Lillie Langtry adında baştan çıkarıcı güzellikteki aktrisle tanıştı. Kadınla hemen ilgilenmeye başladı. Kadını güzelliğine layık başka güzelliklerle donatmak amacıyla sokakta her karşılaştıklarında ayaklarının altına leylaklar seriyordu.

Yirmili yaşlarının ortalarındayken birkaç oyun yazmayı deneyen Wilde Londra'da öncelikle laf ebeliğindeki ustalığıyla tanınır olmuştı. En iyi becerdiği sanat dalı davetlerde sergilediği zekâ dolu hazırcevaplıktı. Biri bir laf ettiğinde ona nükteyle dolu bir yanıt bulmak kadar hoşuna giden şey yoktu. Bir davette her zaman rastlanmayan bir şey olmuş, birinin yorumuna çevresindekilerden nükteli bir yanıt gelince Wilde hayatında duymadığı bir kıskançlığa kapılarak arkadaşlarından birine, "Ah, bunu ben söylemiş olmak isterdim" demişti. Arkadaşı ise "Söyleyeceksin Oscar, söyleyeceksin" diye yanıtladı.

Meslek hayatında bocalayıp dururken hiç akla gelmeyecek iki kişi, Gilbert ile Sullivan Oscar Wilde'ı kurtarıverdiler. Gilbert ile Sullivan on dokuzuncu yüzyılın sonlarında yazmış oldukları komik operalarla tanınır. Estetik hareketle alay eden *Patience* (Sabır) diye bir opera yazmışlar, Oscar Wilde hareketin en tanınmış kişilerinden olduğu için operanın kahramanlarından biri olan Reginald Bunthorne adını verdikleri karakteri yaratmışlardı. Elinde leylaklarla dolaşan, nükteli laflar eden Bunthorne'un gerçek hayatta kim olabileceği sahneye çıkar çıkmaz anlaşılıyordu. *Patience* olağanüstü başarı kazanınca operanın Amerika'daki yeni prodüksiyonunu hazırlamakta olan yapımcı Oscar Wilde'a bir konferans turnesi düzenlemek üzere Amerika'ya gelmesini önerdi çünkü Wilde artık şöhret sahibiydi. Amerika'ya hiç gitmemiş, Amerika'da hiçbir yapıtı yayımlanmamış olsa da Amerikalılar Reginald Bunthorne olduğunu düşündükleri Wilde'a ansızın ilgi duymaya başlamışlardı. Yapımcı Wilde'a Amerika'yı dolaşarak "Güzel" konusunda bir dizi konferans verip veremeyeceğini soruyordu.

Amerika'ya gidip konferanslar vermek Wilde'ın aklına hiç gelmemişti ama bu maceranın kendine bir yer edinmesi için en kestirme yol olduğunu düşünerek gitmeye karar verdi. Konferanslarına gayet güzel hazırlandıysa da aslında halkın ne istediğini iyi biliyordu. Söyleyeceklerinin bir kısmı halka ilginç gelebilirdi ama işin aslı Amerikalılar şu meşhur "estet"lerden

birinin neye benzediğini görmek isteyeceklerdi. Nasıl biri olduğunu, neler giydiğini merak ediyorlardı. Wilde konferans metni için yaptığı çalışmanın dört katını konferansçı olarak ne giymesi gerektiği konusunda uğraşarak harcadığını söyler. Muhtemelen de yapılması gereken buydu. Londra’da “kopçalı ve kürklü yeşil palto” bulmak Wilde için hoş bir sürpriz olmuştu. Bu paltonun ilk bakışta büyük ilgi çekeceğini tahmin ediyordu; nitekim öyle oldu.

Amerika’ya 1882 yılında yirmi yedi yaşındayken geldiğinde işler umduğundan iyi gitti. Bir gece gemiyle New York’a vardığında o kadar gecikmişlerdi ki yolcular ertesi sabaha kadar karantinadan çıkamadılar. Ama Oscar Wilde’in yani Reginald Bunthorne’un gemide olduğu bilen New Yorklu gazeteciler bir tekneye atlayıp karantina devam ederken gemiye çıktılar. Oscar Wilde ile röportaj yapıp söyleyeceğine emin oldukları nükteli lafları okurlarına iletmek istiyorlardı. Wilde’a bir sürü soru yönelttiler ama Wilde gezisi boyunca ilk ve son kez nükteli yanıtlar vermeye hazırlanmamıştı. “Atlantik Okyanusunu geçmek konusunda ne düşünüyorsunuz?” diye sorduklarında tüm söyleyebildiği “Atlantik Okyanusunun onu hayal kırıklığına uğrattığı” olmuştu. Ertesi gün Wilde *The New York Times*’in sosyete sayfasında “Atlantik Okyanusu Bay Wilde’ı hayal kırıklığına uğratmış” başlığını görünce büyük şaşkınlığa düştü.

Wilde Amerikalıların onun için mükemmel seyirciler olacaklarını anlamıştı çünkü “Atlantik Okyanusu Bay Wilde’ı hayal kırıklığına uğratmış” başlığının yayımlanmasından kırk sekiz saat sonra *The New York Times*’in “Okur Mektupları” köşesinde çıkan yanıtta “Bay Oscar Wilde da beni hayal kırıklığına uğrattı. İmza: Atlantik Okyanusu” diyordu. Bu Wilde’ın vereceği türden şakacı bir yanıtı ve böylece Wilde onu anlamakla kalmayıp şakalarına karşılık verebilecek bir toplumla karşı karşıya olduğunu fark etmişti. Ondan sonra her şey tıkırında gitti. Ertesi gün gümrükten geçerken görevli memur “Beyan edeceğiniz şey var mı, efendim?” diye sorunca Wilde “Deham dışında beyan edecek şeyim yok” yanıtını verecekti. İnsanlar Oscar Wilde ile alay etseler de gözlerini ondan alamıyorlardı. Wilde reklamın iyisi kötüsü olmadığını anlayarak alayların da bir tür hayranlık belirtisi olduğuna karar verdi.

Genç yaşında o türde bir dizi konferans verebildiği için Oscar Wilde’a hayran olmamak elde değil. Oscar Wilde’dan önce Dickens, Thackeray,

Mark Twain gibi yazarlar da bunu yapmışlardı ama konferans vermek için seçtikleri Amerikan kentleri Boston, Philadelphia, New York, Washington gibi seçkin seyirciler bulacakları merkezlerdi. Amerika'ya öncelikle gösteriş için gitmiş olan Wilde öyle yapmayacaktı. Bu yüzden Boston, Philadelphia, New York gibi kentlere gitti gitmesine ama konferanslarını Illinois, Nebraska, oradan tüm California, Kansas, Iowa, Colorado, New Jersey, Missouri gibi bazıları henüz eyalet bile olmamış yerlerde de sürdürdü. Wilde'ın Amerikalılara hitap ederek güzelliklerle dolu bir hayatın tadını anlatmak istemeyeceği tek bir yer bile olamazdı. Henüz ün kazanmamış olsa da yazar kimliği taşıdığından aşağı yukarı her gün insanlar yazdıklarını getiriyor, okumasını istiyordu. Wilde'ın eline verilen her taslak okunmuş, üstüne Wilde'ın yorumları yazılmış olarak postayla sahibine gönderiliyordu. İşini ciddiye almıştı; halkın ihtiyaçlarını anladığı için ne isterlerse yapmaya hazırdı.

Wilde'ın Amerika gezisini özetlemek için bir anekdot aktarmam istenirse şunu anlatırım: Wilde Colorado'daki Leadville'e gidip madene inerek madencilere hitap edecekti. Gümüş madeninde çalışan işçilere hitap edeceğini öğrendiğinde Rönesans'ın gümüş ustalarından biri ve 1500'lü yıllarda yaşamış olan Cellini'den söz etmeye karar verdi. Cellini'den söz etmenin madencilerin hoşuna gideceğini düşünüyordu. Yeraltındaki gümüş madeninde Cellini üstüne verdiği başarılı konferansı bitirdikten sonra madencilerden biri "İyi de, neden yanında o adamı da getirmedin?" diye sordu. Wilde nazik bir gülümsemeyle, "Çünkü Cellini öleli epey oluyor" diye yanıtladı. Derken başka bir madenci seslendi: "Öyle mi? Kim vurmuş herifi?" Wilde izleyicilerini asla küçümsemez, her zaman ciddiye alırdı.

Amerika'da yaptığı gezi Oscar Wilde için cesaretin ve zarafetin zaferi sayılırdı. Philadelphia'nın üst sınıflarından tutun da en alt tabakadan madenciye kadar estetizmin ve estetik olmanın anlamı hakkında önceleri hiçbir bilgisi olmayan Amerikan halkı konuyu artık epeyce anlamış sayılırdı.

İngiltere'ye döndüğünde yirmi sekiz yaşındaydı ve mesleğinin ne olacağını hâlâ bilmiyordu. Londra'da Oscar Wilde ile ilgili dedikodular doluşmaya başlamıştı; uygunsuz insanlarla birlikte olduğu, genç kadınlar yerine bir sürü genç erkekle görüştüğü söyleniyordu. Dostları adının kötüye çıkmasını istemiyorsa kendine eş bulup evlenmesi gerektiğini anım-

satarak onu uyardılar. Herhangi bir kadınla evlenirse ahlakçıların dilinden, zengin bir kadınla evlenirse de tefecilerin elinden kurtulabilirdi. Yine de evlenme fikrini baştan beri fazla ciddiye aldığını söylemek mümkün değil. Arkadaşlarından birinin kız kardeşinin iyi eş olabileceğine karar verdi. Adı Charlotte'tu ve Oscar'ı kesin bir tavırla reddetti. Ret mektubunu alan Wilde Charlotte'a hemen yanıt verdi: "Karanıza çok üzüldüm. Sizin paranız ve benim aklımla çok şeyler yapabilirdik."

Evlenme teklif ettiği ikinci kadın Constance Lloyd oldu ve - kendisi açısından - ne yazık ki yapılan teklifi reddetmedi. Constance 1.70 cm.ye yaklaşan ve o dönem için çok uzun sayılan boyuyla 1.80 cm.yi aşan Wilde'a uygun biriydi. Güzeldi, Wilde'dan üç yaş küçüktü ve normal bir erkek için iyi eş olabilirdi. Evliliklerinin yürümeyeceğine ilişkin ilk ipucu evlilik teklifinde bulunduğu dakikadan düğün törenine kadar Wilde'ın tüm zihinsel ve duygusal enerjisini Constance'ın gelinliğini tasarlamaya harcamasıydı.

Evlilik ona bir gecede saygınlık kazandırdı. Bir süre sonra Constance hamile kalmıştı sonra da birincisi 1885'te, ikincisi 1886'da olmak üzere iki erkek çocuk doğurdu. Wilde için hayal kırıklığı olmuştu çünkü hem kız çocuk istiyordu hem de Constance'ın hamilelik boyunca şişen gövdesini çirkin buluyordu. Koca rolü oynamak hevesini hemen yitirdiğini söyler. Constance ile evlenmeden çok önce Viktorya ahlakının kol gezdiği İngiltere'de son derece gizli sürdürülmesi gereken bir hayat tarzına ilgi duyduğu belliydi. Günümüzde Oscar Wilde hakkında pek az bilgisi olanlar bile onun eşcinsel olduğunu mutlaka bilir. Oscar Wilde gibi hem eşcinsel hem de gösterişe meraklı olmak herhangi bir dönemde insanın başına dert açabilirdi; hele Viktorya dönemi İngiltere'sinde düpedüz felakete davet çıkarmaktı. 1886'da rivayete göre Robert Foss adındaki genç adam Oscar Wilde'ı baştan çıkardı. Bundan kısa süre sonra Wilde Constance'a yıllar önce frengiye yakalandığını açıkladı. Karısına, "Bundan böyle kendimi bekâr hayatına alıştırımalıyım çünkü senin sağlığını da tehlikeye sokmak istemiyorum" dedi.

Wilde artık zamanının çoğunu çömezi olan parlak, zeki, zengin genç adamlarla geçiriyordu. Çevresi sürekli genç adamlarla çevriliydi. Büyük olasılıkla hepsi de eşcinseldi ama Oscar Wilde'ın onlara çekici gelen yanı cüretli şakaları ve kural dışı davranışlarıydı. Çömezleri öğleden sonraları

dizinin dibinde geçirirken Wilde onlara kısa öykü ya da şiir konusunda birbirinden parlak fikirlerini sıralardı. Öyle cömert ruhluymdu ki ancak ikinci ya da üçüncü sınıf yazar olabilecek nitelikteki bu genç adamlar Wilde'ın fikirlerini çalıp edebi yapıtlara dönüştürüyor üstelik yayımlatıyordu. Wilde ise kızıp güceneceği yerde yüce gönüllü davranıyor, birilerinin onun fikirlerinden hareketle yazdığı şiirleri okumak hoşuna bile gidiyordu. Ama günün birinde çok parlak bir öykü konusu ortaya attı; bu konu Viktorya çağı hakkında söylemek istediklerine öyle uygun düşüyordu ki genç arkadaşlarından ilk kez bu fikri kendisi yazmayı deneyene kadar kullanmalarını rica etti.

Fikir ne miydi? Yakışıklı bir delikanlı kendini korkunç bir sefahate kaptırmış olarak yaşar ama sefahatin izlerini asla taşımaz. Genç ve yakışıklı görünüşünü korumayı sürdürür. Oysa dolabının içinde bir portresi durmaktadır; adam sefiş bir gece geçirdiğinde portredeki çehre yaşlanır ve giderek daha tiksindirici olur. Bu fikir Oscar Wilde'ın yayımlanan ilk büyük yapıtına dönüştü. *Dorian Gray'in Portresi* adlı kısa roman 1890'da yayımlandı. Büyük heyecan yarattı. Birçok eleştirmen *Dorian Gray'in Portresi*'nin yayımlanmasını şimdi on dokuzuncu yüzyılın çöküş dönemi olarak tanımladığımız doksanlı yıllarının ilk işareti olarak görür çünkü onu Viktorya dönemine tepki veren başka yazarlar izlemiştir.

Herkes harıl harıl *Dorian Gray'in Portresi*'ni okurken Lord Alfred Douglas adında genç adam bu kısa romanı dokuz kez okumakla kalmayıp üstelik epeyce uzun olan kimi bölümlerini ezbere söyleyerek Oscar Wilde'ı fena halde şımarttı. Bundan sonraki yaşamı boyunca Wilde'ın kadarı iyi ya da kötü günde daha doğrusu genellikle kötü günlerde bu genç adamınkiyle birbirine karışmış olarak çizilecekti.

Lord Alfred Douglas Queensbury Markisinin küçük oğluydu. Bu ad size yabancı gelmeyebilir çünkü modern boksı icat eden kişi Queensbury Markisidir. Büyük bir sporcuydu. Kurallara inanır, her şeyi de sıklıkla ölçerdi: Ağır sıklık, orta sıklık, hafif sıklık.

Bu adamın Oscar Wilde'ın sırılsıklam âşık olduğu evladı yani Lord Alfred Douglas ilk bakışta oldukça yakışıklı, zengin bir delikanlı gibi görünüyordu. Oysa onu tanıyan herkes işin ta başında Oscar Wilde'a bu genç adamın ne denli şımarık, pervasız, terbiyesiz ve hepsinden önemlisi fena halde kinci biri olduğunu söyleyebilirdi. Ama Lord Alfred Douglas'a sev-

dalanmış, onu esin perisi ilan etmiş olan Oscar Wilde'ın gözü bunların hiçbirini görmüyordu. 1891'den itibaren birkaç yıl boyunca Wilde oyunlar yazdı. 1892'de yazdığı *Lady Windermere'in Yelpazesi* büyük başarı kazandı. Ardından 1893'de yazdığı *Önemsiz Bir Kadın* da başarılıydı.

Bu sıralarda Lord Alfred Douglas ile birlikte son derece pervasız yaşıyorlardı. Birbirlerine düşkün olmaları yetmiyor, ilişkilerini saklamaya da çalışmıyorlardı. Otellerde birlikte oda tutuyorlar ve daha az dikkat çekebilecekleri kapıyı asla kullanmıyorlardı. 1890'ların başında bu ilişkinin Oscar Wilde için felaketle sonuçlanacağını kestirmek kolaydı.

Trajik olayları başlatan kişi oğlunun Oxford'dan mezun olmasını isteyen Queensbury Markisi oldu. Oğlunu kendi haline bıraksa Oxford'dan asla mezun olamazdı çünkü pek zeki olmadığı gibi zerrece disiplin sahibi değildi. Marki oğlunun eğitiminde başarısız olması yetmiyormuş gibi üstelik korkunç bir şöhreti olan Oscar Wilde adındaki rezil adama eşlik ettiğini öğrendi. Marki oğlunun eğitimindeki sorunlar yüzünden Oscar Wilde'ı suçluyordu. Gerilim giderek artarken 1895'te Wilde en güzel yapıtı olan *Ciddi Olmanın Önemi*'ni yazdı. O sırada Lord Alfred Douglas Oscar Wilde'ı despot babasına karşı nispet yapmak için kullanıyordu ve Wilde'ı onun açısından çekici kılan yalnızca buydu.

Ciddi Olmanın Önemi muazzam bir başarı kazandı. Oyunun açılışına Galler Prensi bile gelmiş, yapıtı çok eğlenceli bulmuştu. Fakat Wilde şöhretin doruklarındayken Queensbury Markisi oğluyla ilişkilerini sona erdirmeye karar verdi. Wilde'ın gittiği kulübe gitti, orta yerdeki herkesin mektuplarının durduğu masaya Wilde'a yazılmış bir mektup bıraktı. Zarfın üstünde "Kulampara kılıklı Oscar Wilde'a" yazıldığını herkes görmüştü. Kulüptekilerin mektubu gördüklerini anlayan Wilde'ın nasıl bozulduğunu söylemeye gerek yok. Yine de herhangi bir şey yapmaya niyeti yoktu ama Lord Alfred Douglas "Babama haddini bildirmelisin" diye ısrar ederek onu kışkırtıyordu. Nasıl bir hayat yaşadığının farkında olan Wilde elbette ki bu konuda herhangi birine haddini bildirmek durumunda olmadığını düşünerek "Ne demek istiyorsun?" diye sorduğunda Douglas, "Babama iftira davası açmanı istiyorum" dedi.

Eh, bunun tam anlamıyla çılgınlık olacağı ortadaydı. Viktorya ahlakına sıkı sıkı sarılmış İngiltere'de hiçbir mahkeme oğlunu yozlaşmış bir adamdan korumaya çalışan babaya karşı Wilde'ın tarafını tutmazdı. Ama Lord

Alfred Douglas ısrarcıydı: “Beni sevseydin bu davayı açardın. Açmazsan hakkımda ne düşündüğünü öğrenmiş olacağım.” Nihayet Wilde sağduyu sahibi birinin asla kalkışmayacağı şeyi yaparak Marki’ye dava açtı. Böylece Oscar Wilde’ın Queensbury Markisine açtığı 1895’in Nisan ayında jüri huzurunda görülecek olan iftira davasının günü geldi çattı. Oscar Wilde’ın davayı kazanamayacağını gayet iyi bildiği kuşku götürmez.

Birinci duruşma uzun sürmedi. Jüri savunmadaki Queensbury Markisini bir çırpıda suçsuz ilan etmişti. Bundan sonra neler olacağını herkes biliyordu. Queensbury Markisi hemen Oscar Wilde aleyhine karşı dava açtı ve uygunsuz davranıştan onu tutuklattı.

Wilde valizlerini toplayıp Fransa’ya ya da İspanya’ya kaçabilseydi konu orada kapanacaktı. Oysa ya aptalca bir cesarete kapıldığından ya da yanlış bir şey yapmış olamayacağını, şakacı ve çekici bir insan olduğu için herkesi ikna edebileceğini düşündüğünden kaçmadı. Savaşmaya karar vermiş, aleyhine açılan ilk davada jüri oybirliğine varamayınca bunu başarmıştı. Mahkeme hemen ikinci davayı açtı ama iş buraya geldiğinde insanlar Oscar Wilde’dan bıkmışlar, bu iğrenç davayı düşünmek bile istemez olmuşlardı. Oscar Wilde aralarındaki ilişkinin yalnızca platonik olduğunu ileri sürse de Queensbury Markisi oda hizmetçilerini tanık gösterip otel odalarındaki yatak çarşaflarının durumunu anlattırmayı ihmal etmedi. Konu derin bir çirkefe batmıştı. Üçüncü davaya gelindiğinde Oscar Wilde mahvolmuş bir adamdı. Jüri bir buçuk saatten kısa süre içinde karar verdi ve onu suçlu ilan etti.

Oscar Wilde’ın tutumunu tiksintiyle karşılamış olan yargıç ona en ağır cezayı vererek iki yıl kürek cezasına çarptırdı. O dönemde kürek cezası bugünkü kavramlarla taş kırmak anlamına geliyordu. Wilde bu acımasız hükmü duyunca yalnızca “Aman Tanrım! Aman Tanrım!” diye bağırdı ve salondan çıkarıldı.

Bu felaket Oscar Wilde’ın hem yazarlık hayatının hem de toplumdaki saygınlığının sonu oldu. Duruşma başladığında *Ciddi Olmanın Önemi* çok iyi iş yapmaktaydı. Duruşmanın başladığı günün hemen ertesinde Oscar Wilde’ın adı piyesin afişlerinden kaldırıldı. Jürinin oybirliğine varamadığı anlaşıldığında Wilde’ın piyesten alacağı telif hakları askıya alındı. Püriten İngiltere son derece adaletsiz bir uygulamayı onaylamaktaydı. Avukat tutabilmek için elinde avucunda ne varsa satmak zorunda kaldı. Son sattığı

şey yıldızları düşlediği meslek hayatının başlarında değinmiş olduğu mavi Çin porselenleriydi.

Hapishane Wilde için tam anlamıyla işkenceydi. Ondaki beklenen ağır işleri yapabilecek fiziksel güce sahip değildi ve bu işler onu çökertti. Aslında ölebilirdi de. Hapiste ölmediyse bile çıktıktan sonra fazla yaşayamayacaktı. Annesi öldüğünde cenazesine gitmesine ya da son günlerinde onu görebilmesine bile izin çıkmamıştı.

Wilde hapishaneden çok değişmiş olarak çıktı. Hapiste olduğu süre içinde Lord Alfred Douglas'a hitaben yazılmış mektup biçiminde felsefi bir metin kaleme almıştı. Yüreğinin derinliklerinden gelen bu çılgıncı *De Profundis** adını verdi; kitap haline ancak ölümünden sonra gelecekti. *Reading Zindanı Baladı* adlı eski tarzda uyaklı şiiri de burada yazdı. Bugün bile okunmasında yarar vardır.

Artık kimse Oscar Wilde ile ilgilenmiyordu; yargılanarak aşağılanması, itibar kaybetmesi onu yaklaşılmaz biri yapmıştı. Edebiyat tarihinin en işe yaramaz kişilerinden biri olan Lord Alfred Douglas'ın bir zamanlar birlikte olduğu insanla alıp vereceği kalmamış olmalıydı. Demek varmış ki hapisteyken Wilde'ı aramadığı halde serbest bırakıldığında Douglas onunla yeniden birlikte olarak kazanç sağlayabileceğini düşündü. Yeniden bir araya geldilerse de ayrıldılar. Wilde için Douglas gibi birine dönmek yapılacak en berbat şeydi. Ama bir zamanlar söylediği, "Her şeye direnebilirim ama baştan çıkarılmaya asla" sözleriyle dünya görüşünü zaten ortaya koymuştu.

1898'de hapisten çıktıktan sonra yalnızca iki yıl yaşadı. İngiltere'de kalamıyordu çünkü toplumun her kesimi ondan kaçıyordu. Bu yüzden Avrupa'da dolaşıp durmaya başladı. 1896'da Amerika Birleşik Devletlerinde özellikle Oscar Wilde'ı kötülemek için dokuz yüz kez vaaz verildiği söylenir. Deli gibi içmeye başlamıştı. O durumda bile şakacılığı yok olmamıştı. İnsanlar neden o kadar çok içtiğini sorduklarında şöyle yanıtlıyordu: "Fark ettim ki yeterli miktarda alındığında alkol insanda sarhoşluğun bütün etkilerini yaratıyor." Kaçmak için tek çaresi sarhoş olmaktı. Karısı Constance onu boşamış ve Wilde'ın hapisten çıktığı yıl, henüz kırk ya-

* *De Profundis* : Eski Ahit'in Ketuvim (Yazılar ya da Zebur denen) bölümünde geçen Latince *de profundis clavi ad te domine* (yüreğimin derinliklerinden sana sesleniyorum, ya rab) dizesinden alınmıştır. (Ç.N.)

şındayken ölmüştü. Oğullarıyla temas kurmak için yaptığı bütün girişimler reddedilmişti.

Fransa sokaklarında evsiz, barksız dolaşıyordu. Bir gün büyük opera şarkıcısı Nellie Melba ile karşılaştı. Wilde 1890'ların başında şaşıaalı dönemini yaşarken ikisi de ünlüydü ve aynı davetlere giderlerdi. Ama işler değişmişti. Wilde onu Paris opera binasına girerken görünce yanına yaklaşp "Madam Melba, beni artık tanımazsınız. Ben Oscar Wilde'im ve şimdi korkunç bir şey yapıp sizden para isteyeceğim" dedi. 1890'larda yıldızı yükselirken onunla eşit düzeyde olan insanlardan para dilenecek kadar düşmüştü.

Queensbury Markisi öldü. Son derece zengin olan adam oğlu Lord Alfred Douglas'a 20 bin Poundluk bir servet bırakmıştı. Wilde'in eski dostları Douglas'a Oscar'a biraz para vermesi için yalvardılar. Douglas'tan bir şey gelmeyince Wilde ona mektup yazıp borç istedi. Douglas sonunda Wilde ile arasındaki haberleşmeye son veren mektubu yazdı: "İhtiyar fahişeler gibi yaltaklanıyorsun Oscar. Para yüzünden rahatsız etme beni artık."

1900 yılının sonlarında Paris'deki bir dostu Oscar Wilde'ı evine aldı çünkü yalnız yaşarken tuttuğu evin kirasını ödeyecek halde değildi. Küçük apartman dairesini neden bıraktığını soranlara, "Çünkü olanaklarımı tükettim, ölüyorum" diyordu. Sonunda perişan bir tavan arasına düşmüştü; öylesine hastaydı ki yataktan çıkamıyordu. Bedenini zayıf düşüren frengiyle hapishanede yapmakla yükümlü tutulduğu ağır işçilik birleşerek onu harabeye çevirmişti.

Oscar Wilde ile ilgili olarak son öğrendiğimiz şeylerden biri hayatının sonuna yaklaşırken içinde bulunduğu ortamı tam da ona yakışır biçimde, çok rahatsız edici bulmasıdır. Yatağı çarpıcı bir sefaletin ortasında duruyordu. Wilde'in güzel bulduğu her şey yok olmuştu. Son sözlerinden birini tavan arasındaki odanın duvarlarına bakarak söyledi: "Duvar kâğıdımla ben ölümüne bir düello yapıyoruz. Birimizden birimiz gidecek."

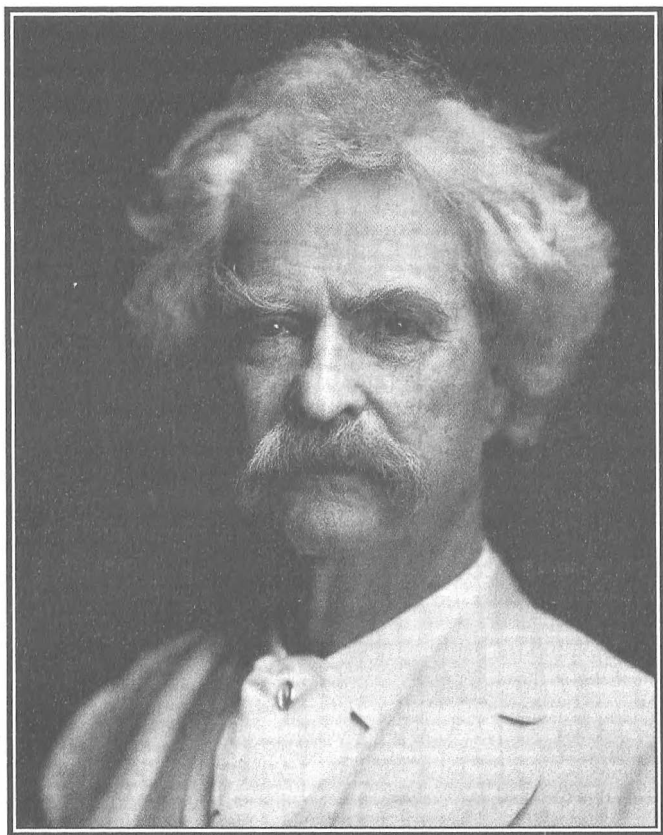
Onunla ilgilenmeyi sürdüren birkaç arkadaşı ölüm döşegindeyken ziyarete gittiler. 30 Kasım 1900'de öldü. O zaman Lord Alfred Douglas pek sevgili arkadaşını hatırlayıverdi. Cenazesine gitmekle kalmamış arkadaşlarının anlattığına göre en derin yas içinde kalan oymuş gibi yaparak tabut mezara indirilirken çeşitli manevralarla kendine bir yer kapıp mezarın ya-

nına yanaşmayı becermişti. Oscar Wilde'ın ardında bıraktığı en hüzünlü insan olduğuna herkesi inandırabilmek için mezara yuvarlanmak üzere olduğunu söylerler.

Alfred Douglas kırk beş yıl daha yaşadı. Mirasa konmuş bir kadınla evlenip boşandı. Wilde öldükten sonra Wilde efsanesini kirletmek için kitap yazmayı kendine görev bildi. Wilde'ın ona hapisshaneden yazdığı aşk mektuplarını yayımlatmayı bile denedi. Wilde'ı iyi tanımış olmasından yararlanarak öldükten ve kendini savunamaz olduktan sonra Wilde'ı teşhir ederek para kazanabileceğini hesaplıyordu.

Böylece Wilde destanının sonuna geldik. Bu bir trajediydi çünkü tüm trajedilerde olduğu gibi olayları yaratan başkahramanın ta kendisiydi. Wilde'ın çöküşünü hazırlayan kitleleri istediği gibi yönlendireceği konusunda kendine aşırı güvenmesi oldu. Queensbury Markisine dava açmamalı, davayı kaybettikten sonra Queensbury karşı dava açtığında mahkemeye çıkmamalıydı. Gerçi dava sonuçlandıktan sonra dört yıl daha hayatta kaldı ama aslında yaşayan ölü gibiydi. Artık Oscar Wilde'ın kalemi onun büyük espri gücünü ve olağanüstü yaşam sevdasını yansıtan yapıtlar üretemeyecekti.

Wilde'ın bir sözünü anımsatabilmek için dava günlerine dönmemiz gerekiyor. Duruşmanın orta yerinde Wilde yargıçla jüri üyelerine Lord Alfred Douglas ile neden ilgilenmiş olduğunu açıklamaya çalışırken Queensbury Markisi birden öfkeye kapılıp yerinden fırlayarak bağırды: “Kendin çirkefe batmışsın zaten, oğlumu da peşinden sürüklüyorsun!” Wilde Marki'ye bakıp anında yanıt verdi: “Hepimiz çirkefteyiz, efendim. Ama bazılarımızın gözü yukarıda, yıldızlardadır.” Seçtiği hayat tarzı ne olursa olsun görkemli bir espri gücü olan açık yürekli Oscar Wilde herkes için hâlâ güç ve esin kaynağıdır.

MARK TWAIN
(1835 – 1910)

İngiliz edebiyatı profesörlerinin edebiyatla ilgili herhangi bir konu üzerinde oybirliğine varabilmeleri insanı şaşırtabilir. Bu profesörlerin Amerika Birleşik Devletleri tarihinde kalemini ustalıkla kullanan en büyük yazarın Mark Twain olduğu konusunda oy birliğinde olmaları daha da şaşırtıcıdır. Amerikalılar sporda bir numaranın kim olduğu konusunda her şeyden daha çok ilgilenmişlerdir. Ancak Amerikan edebiyatında kimin bir numara olduğunu merak ederlerse, yanıt Mark Twain'dir ve daima öyle kalacaktır.

Bu durum oldukça ayrıcalıklı görünebilir. Tüm kariyeri boyunca Twain, dünya edebiyatının birinci sınıf yapıtları arasına kesinlikle giren yalnızca bir kitap yazmıştır; o da epeyce kısa olan *Huckleberry Finn* adlı romandır. *Tom Sawyer* da aynı derecede bilinir ama pek hoş gitmeyen ana karakteri nedeniyle halk ve eleştirmenler tarafından küçümsenen bir romandır. Öyleyse, nasıl oluyor da, görece uzun hayatı boyunca edebi değeri muhteşem bir tek kitap yazmış olan bir yazarı tarihimizin en büyük yazarı olarak ilan edebiliyoruz?

Mark Twain öncü bir yazarımızdır çünkü seçkin ve renkli kariyerinde Amerikan edebiyatına iki tane paha biçilemez armağan bırakmıştır. Bu armağanlar nedir? Bunu hemen açıklarsam Mark Twain'i bir çırpıda anlatmış olurum. Biraz sabırlı olmalısınız. Önce size geçmişiyile ilgili büyüleyici, çok değerli bilgiler sunmak istiyorum.

Mark Twain'le ilgili aktaracağım ilk bilgileri yani doğum tarihini ve doğduğu eyaleti çoğunuzun zaten bildiğini sanıyorum. Romanları oralarda geçtiği için Missouri'de doğduğu birçok kişi tarafından bilir. Sürekli Missouri'den söz ettiği için de doğduğu eyalete nostaljik bir hayranlık duyduğunu sanabilirsiniz. Oysa böyle bir hayranlık söz konusu değildir. Doğduğu yerden iğreniyordu. Missouri'yi anlayabilmek için Twain'in hayatındaki iki ipucuna bakabiliriz. İlki on sekiz yaşında hiçbir zaman dön-

memek üzere –ancak ona çok büyük bir para teklif edilirse dönebilirdi– Missouri’yi terk etmesidir. İkinci ipucu bir zamanlar yazdığı paragrafta verilir: “Doğduğum eyaletin adı üç şekilde söylenir. Benim eyaletimde doğmuşsanız ‘Misour~~a~~h’, orada doğmamışsanız ‘Missouree’ dersiniz ama eğer eyaletimde doğmuş ve tüm hayatınızı burada geçirmişseniz “Misery”* diye okursunuz.” Çok akıllıca, değil mi? Aslında bu hoşnutsuzluğu Missouri’nin kabahati değildir. Twain’in doğduğu eyaleti sevmemesi eyaletle değil doğduğu evle ilgiliydi.

Twain hiç birimizin içinde bulunmaktan hoşlanmayacağı bir aileden geliyordu. Yaşlanıp bunalımlı bir ihtiyar olduğunda bir lise arkadaşına şöyle yazıyordu: “Bunu kabul etmekten nefret ediyorum ama çocukluk günlerimdeki ilk anılarımdan beri aslında babamın annemi hiç sevmediğini biliyorum. Neyse ki annem de babamı sevmezdi. Bu ortak noktaları sayesinde evlilikleri yaşamlarının sonuna dek sürebilmiştir.” Bu sevgisizlik yeterince üzücüydü ama Twain’i ilgilendiren daha büyük dertleri vardı çünkü babası onlara hiçbir zaman doğru dürüst bir hayat yaşatamamıştı.

Twain on iki yaşındayken babası kelimenin tam anlamıyla gözleri önünde ölünce genç yaşta annesinin önüne yiyecek koyabilmek için çalışmak zorunda kaldı. Onun gibi yetim olan dört kardeşi de geniş ailelerine bakabilmek için garip işlerde çalışmak zorunda kalmıştı. Twain Missouri’de yapılabilecek en garip iş olarak nitelediği bir işe girerek Hannibal adlı yerel gazetede editör yardımcılığı yapmaya başladı. Mississippi nehrinin sağ tarafındaki tozlu Hannibal kasabasında büyümüş daha on iki yaşındayken editör yardımcı olmuştu. “Vay canına! On iki yaşında birinin editör yardımcısı olması oldukça etkileyici!” diye düşünebilirsiniz. Hayır, öyle değildi tam bir kâbustu. 1847’de Missouri’deki Hannibal’de günlük bir gazetenin editör yardımcısı ne iş yapardı sanıyorsunuz? Her sabah saat dört buçukta kalkıp beşte ofiste oluyordu. Ofisin önündeki odunları kesip sömineye atıyor, saat beş buçuğa kadar tüm ofisi ısıtıyordu.

Peki, neden baş editör beş buçukta tüm ofisin sıcak olmasını istiyordu? Çünkü gazete binasının bitişiğindeki lüks apartman dairesinde yaşayan editör sabah işe başladığında ofisinin sıcak olmasını istiyordu. Twain yalnızca gazete binasını ısıtmakla kalmıyor editörün yatak odasına gidiyor, onu uyandırıyor, giyinmesine yardım ediyor, kahvaltısını hazırlayıp servis

* *Misery*: İngilizcede ‘zavallılık, sefillik’ anlamına gelir. (Ç.N.)

yapıyor, tüm ofisi süpürüyor, sonra editörün evinde her yeri tüylü bir toz fırçasıyla temizliyordu. Tüm bunlar saat sekize kadar sürüyordu. Üç saat boyunca temizlikçi gibi çalışıyor, asıl yaptığı iş ise henüz başlamamış oluyordu. Asıl işi gazeteyi basmaktı. Gazetenin editörü yazıları yazıyor ama basarken eline mürekkep bulaşmasını istemiyordu. Bu Twain'in işiydi.

Hannibal'in günlük gazetesi kaç sayfaydı? Çok değil yalnızca altı sayfadan ibaretti. Altı sayfalık gazeteyi basmak ne kadar zor olabilir ki? Twain Hannibal'de henüz matbaa makinesi bulunmadığı için bunun neredeyse imkânsız olduğunu söylemişti. Matbaanız yoksa gazeteyi nasıl basarsınız? Twain elli iki ahşap kutunun önünde dikilmek zorunda olduğunu anlatıyordu. Dar ve derin kutuların her birinin içinde binlerce minik, metal harf bulunurdu. A'lar, B'ler, C'ler, D'ler kutusundan X'ler, V'ler, Z'ler kutusuna kadar bir sürü kutu vardı. Yirmi altı değil de elli iki kutu olmasının nedeni büyük harflerle küçük harflerin ayrı kutularda durmasıydı. (Twain'in zamanında büyük harf için üstteki kutuya ulaşip aşağı çekmek gerekiyordu. Bugün bilgisayarlarda büyük harflere *upper case** dememizin nedeni budur.)

Gazeteyi basabilmek için Twain gazetenin her paragrafının her cümlesinin her kelimesini her harfini tek tek çekmek zorundaydı. Yalnızca altı sayfaydı ama her sayfada yaklaşık iki bin kelime vardı. En iyi şartlarda bile bu sonsuza dek sürecek bir işti. Twain'in içinde bulunduğu koşullar yıldıracıydı. Bir harfi çekip baskıya veremiyordu çünkü o harfin yerinde olup olmadığı belli değildi. Harfleri kutulara yerleştirmekten sorumlu gece görevlisi sürekli sarhoştı. Bu göreve dolgun maaş veremeyen gazete sokaklarda yatıp kalkan bir ayyaşı işe almıştı. Gece yarısı gelir, harfleri kutulara yemeğinden arta kalanları da yere fırlatıp giderdi. Twain her sabah iğrenç kokulu pisliği temizlemeden kutularının yanına yaklaşamazdı. Dolayısıyla baskıya gitmeden önce her harfi tek tek kontrol etmek zorundaydı. Baskı öncesi bir kâğıt parçası üzerinde denediği harfleri görme şansınız olsaydı sorunu anlardınız. Bu örneklerde harfler terstir, gerçek harfin ayna görüntüsüdür. Baskıya gidene kadar böyle kalır, hata yapıldığında ise düzeltmek için çok geçtir.

Twain alfabedeki birçok harfin tersini anlamak kolay olduğu için zorluk çekmiyordu. Ancak onu deli eden iki harf birbirinin ayna görüntü-

* *Upper Case*: İngilizcede büyük harf anlamında kullanılır. (Ç.N.)

süydü. Hangileri? Küçük q küçük p'nin ve tabii ki küçük p de küçük q'nun ayna görüntüsüydü. Twain q harfini çektiğinde hatırlamak zorundaydı. Çektiği harf q'ya benziyorsa yanlıştı, aslında o harf p'ydi. Eğer p'ye benziyorsa aslında q'uydu çünkü doğru olan tersiydi. Bir yazısında "Baskı işinden nefret ettim çünkü ne kadar itina göstersem de 'p'lere ve 'q'lara dikkat edemiyordum." demişti. İşte ünlü deyim de buradan gelir.* Bazı eleştirmenler bu deyimın kökenlerinin 1700'lere dayandığını iddia etse de gündelik dile yerleşmesinin sebebinin Twain olduğu konusunda herkes hemfikiridir.

(Sanırım İngilizce edebiyat profesörü olmanın en güzel tarafı bu tip öyküleri öğrencilerle paylaşabilmek. Örneğin okulda çocuklara Twain'in romanlarını öğretirken her zaman bu öyküyü anlatır ve şöyle derim: "İşte bu meşhur ifade buradan gelir." Bana bakıp sorarlar: "Hangi meşhur ifade?" Bırakın p'lere ve q'lara dikkat etmeyi, deymi hiç duymamış oluyolar.)

Twain on sekiz yaşına gelene yani onun için kaçış sayılacak fırsat doğana dek bu korkunç işte çalışmak zorunda kaldı. Yan dairede Michael adındaki çocukluk arkadaşı oturuyordu. Michael servet sahibi olmak için Güney Amerika'da cüretkâr girişimlerde bulunmuştu. Yolculuk dönüşü Mark Twain'in kapısını çaldı ve dedi ki: "Sam!" –bildiğiniz gibi Mark Twain takma adıdır; gerçek adı Samuel Clemens'tır– Güney Amerika'dan yeni geldim, şu matbaa işini bırakırsan ikimize de milyonlarca dolar kazandıracak bir yol buldum." Twain zaten işi bırakmak istiyordu. Hem kim milyonlarca dolar kazanmak istemez? Twain, "Umut verici bir habere benziyor da ne yapacağız?" diye sordu. Michael, "Massachusetts'ta neler döndüğünün farkındasın herhalde, değil mi?" dedi. O sıralarda Massachusetts ahalisinin neredeyse tamamının grevde olduğunu herkes biliyordu. Sanayi devriminin gerçekleştiği o dönemde sanayiciler Massachusetts'a yepyeni makineler getirmiş ama işçilere makinelerin nasıl kullanılacağını öğretmemişti. İşçiler makinelerin kurbanı olmuş, ciddi kazalar meydana gelmişti.

Michael, "Güney Amerika'dan bir şey getirdim. Bunu Massachusetts'taki işçilere satacağız. Yalnızca işlerine dönmekle kalmayacak dün-

* *Mind your p's and q's*: Anlamı 'q'lara ve p'lere dikkat et' olan deyim İngilizcede 'davrışlarına, tavırlarına dikkat et', bazen de 'söylediğin laflara dikkat et' anlamında kullanılır. (Ç.N.)

yanın en verimli işçileri olacaklar!” dedi. Twain, “İnanılır gibi olmasa da kulağa hoş geliyor. Peki, ne getirdin?” diye sorduğunda Michael şöyle yanıtladı: “Güney Amerika’da, Şili’deki bir tarım bölgesinde beş gün geçirdiğim sırada çok garip bir şey fark ettim. Tarım işçileri hiç dinlenmeden günde on sekiz saat çalışıyordu. Su ve yemek için verdikleri iki kısa ara dışında hiç durmuyorlardı. Yani on sekiz saat çalışıyor, uyumaya gidiyor, yenilenmiş olarak uyanıyor, ardından yeni baştan on sekiz saat daha çalışıyorlardı. Gün boyunca ne biçim iş çıkardıklarını düşünebiliyor musun?”

Orada bulunduğum son gün dayanamayıp yöneticiye ‘İşçilerin on sekiz saat durmadan çalışmasını nasıl sağlıyorsunuz?’ diye sorunca adam şöyle yanıtladı: ‘Ha! Bu mesele Güney Amerika’da sır sayılmaz.’ Sonra büyükçe bir deri torba getirdi, açtı ve içine bakmamı işaret etti. Gördüğüm şey kar gibi beyaz bir tozdu.

Yönetici durumu şöyle anlattı: ‘Her sabah işçilerimiz uyanır uyanmaz tozun bir tutamını sağ burun deliklerine, bir tutamını da sol burun deliklerine koyar, içlerine çekmelerini isteriz. Bunu yaptıktan sonra on sekiz saat boyunca yüzlerinde kocaman bir gülümsemeyle çalışırken ne acıklarlar ne yorulurlar ne de şikâyet ederler.’ Ona herkesi üretken havaya sokan bu sihirli tozun ne olduğunu sordum. Tarım alanının müdürü, ‘Buralarda kendi kendine yetişen *koka* adındaki bitki’ dedi.”

Anlaşılan tesadüfen Michael’ın karşısına çıkan şey saf, katıksız Güney Amerika kokainiydi. Yıllardan 1853 olduğunu aklınızdan çıkarmayın. Missouri’nin o sakini Hannibal’inde bu madde hakkında kimsenin hiçbir şey bilmediğinden emin olabilirsiniz. O zamanlar bırakın tehlikeli bir uyuşturucu olarak tanınmasını, ne olduğu bile bilinmiyordu. Michael gerçekten de iyi iş üzerindeydi. 1886’da yani otuz yıl sonra kokanın Coca-Cola’nın ana maddesi olarak kullanılacağını göz önünde bulundurursak bu küçük ticaretin ne denli başarılı olabileceğini anlayabiliriz. Mark Twain’in tüm saflığıyla, “Yani bu sihirli tozu Massachusetts’a götürüp işçilere satarsak onlar işlerine dönecek biz de kahraman mı olacağız?” deyip “İyi fikir ama aklıma takılan bir şey var: Bu işte benim rolüm ne olacak?” diye sorması da şaşırtıcı değildir.

Michael, “Çok kolay!” diye yanıtladı. “O beyaz tozdan yarım ton almayı becerebilmek için doksan beş dolar ödemek zorunda kaldım ama ayrılırken acelem vardı bu yüzden aldıklarımı Şili’de rıhtımda bıraktım.

Buradan bir nehir gemisine atlayıp New Orleans'a gitmeni, oradan Güney Amerika'ya geçip bir şilep kiralayarak tozu şilebe yüklediğin gibi Massachusetts'a getirmeni istiyorum. Sonra işe koyulacağız.” Twain bu işin büyük gelecek vaat ettiğini düşündü ve kendisinden beklendiği gibi sihirli tozu Massachusetts'a getirmek için onu New Orleans üzerinden Güney Amerika'ya götürecek bir nehir gemisine bindi. Gitmeyi becerebilseydi büyük ihtimalle Mark Twain diye bir yazar olmazdı.

Amerikan edebiyatını tamamıyla değiştirecek olay neydi? Twain onu New Orleans'a götürecek nehir gemisiyle yola çıktıysa da kadere bakın ki bindiği teknenin kaptanı zamanın en iyi kaptanı diye bilinen Horace Bixby'ydi. Efsanevi Bixby öyle etkileyiciydi ki New Orleans'a vardıklarında Twain girişimi için gerçekleştireceği yolculuktan tamamen vazgeçmişti. Ona kaptanlık öğretmesi için Horace Bixby'ye yalvardı. Peki, fikrini neden değiştirmişti? Milyon dolarlık bir tasarı nasıl oldu da aklından çıktı? Çünkü Horace Bixby nehir gemisi kaptanlarının ayda 250 dolar kazandığından söz etmişti. Bugün 250 dolar büyük para değil ama Twain'in yaşadığı dönemde ayda 250 dolar, yılda 150.000 dolar ediyordu. O zamanlar Amerika'da nehir gemisi kaptanlığı en çok kazandıran üçüncü işti.

Bu iş neden bu kadar çok para kazandırıyordu? Tek yaptıkları bütün gün Mississippi nehrini bir aşağı bir yukarı geçip iskeleye yanaşarak malları dağıtmaktı. Ama nehir gemisi kaptanı kazandığı her kuruşu hak ediyordu çünkü dağıtımların çoğu gece karanlığında yapılıyordu. Böylece ülkenin orta kesimi ticari ürünlerden mahrum kalmıyordu. Nehir gemileri güneş battıktan sonra durmaz, yola devam ederdi. Peki, gece vakti Mississippi nehri üzerinden dağıtım yapmanın zorluğu neydi? Teknede ışık yanmazdı çünkü taşınabilir tek ışık büyük bir fenerdi. Fenerler de elbette alev sayesinde ışık veriyordu. Twain'in anlattığına göre gemi güvertesine tek bir kıvılcım düşse yangın ihtimali çok yüksekti. Nehir gemileri kuru keresteden yapıldığı için son derece yanıcıydı. Yangın tehlikesinden korunmak için emir şöyleydi: “Geceleri gemide ışık kesinlikle olmayacak.”

Peki, gece vakti teknelerde ışık yokken Mississippi'de ne kadar uzağı görebilirdiniz? Twain'in dediğine göre bir metre bile değil. Üstelik sis varsa beş-on santimetre ilerisi ancak görünürdü. Yani ellerinizi bile göremezdiniz. Twain, “Yalnızca önünüzü göremiyor değildiniz, biri gözlerinizi

bağlamış gibi tamamen kördünüz” diye anlatmıştı. Önünüzü göremiyor-
sanız gece vakti nehirdeki küçük tuhaf iskelelere en az on-on iki dağıtım
nasıl yapardınız? Tek yolu vardı. Amerika’da en iyi üçüncü maaşını ka-
zanacağız nehir gemisi kaptanlığı için ön koşul Mississippi nehrini ezbere
bilmektir. Bu da koskoca nehrin her girintisini, her nirengi noktasını, her
kum yığınının ezberlemek demektir. Nehir 3793 kilometre uzunluğundaydı.
Mark Twain 1335 kilometre ötede, doğu yakasına doğru iki metre içeride
kum tepesi olduğunu bilmek zorundaydı. Twain kum tepesinin yerini tam
olarak hatırlayamazsa gecenin karanlığında tepeye çarpar ve nehir gemisi
karaya otururdu. Genellikle dayanıksız olan mallar çürüyünce de işinden
olurdu.

Twain kaptan olmadan önce 3793 kilometre uzunluğundaki Missis-
sippi kıyılarını ezbere bilse yeterli miydi? Hayır. Twain, “Öylesi çantada
keklik olurdu” demişti. Peki, neydi bit yeniğı? Mississippi’nin doğu yakası
ve tabii ki bir de batı yakası vardı. Bu iki kıyı şeridinin biçim açısından
birbiriyle hiç ilgisi yoktu. Yalnızca kuzeye giden 3793 kilometre uzunlu-
ğundaki kıyı şeridini değil güneye giden 3793 kilometre uzunluğundaki
kıyı şeridini de ezberlemek gerekiyordu. Kaptanlık sınavını geçmek için
7586 kilometreyi metresi metresine bilmesi gerekiyordu. İki yıl boyunca
Noel’de, yılbaşlarında, hafta sonlarında başka bir şey yapmayıp her gece
çalıştı. Bu zahmetli işten pek gocunmuyordu çünkü iki yıllık mücadeleden
sonra Amerika’nın en çok kazandıran üçüncü işine sahip olacaktı. Öyle
zeki ve çalışkandı ki testi ilk denemede geçti. Zengin ve rütbeli bir kaptan
olma yolunda adımını atmış, kaptanlık belgesini almıştı.

Ama hiçbir zaman anlatılan büyük maaşları alamadı. Twain’in anlat-
tığına göre pek bir şey kazanmıyordu. Neden? Mississippi’ye yaptığı ilk
yolculuk 10 Nisan 1861’de gerçekleşti. Amerikan İç Savaşının patlak ver-
mesinden yalnızca bir kaç gün sonrasına denk geliyordu. Mississippi neh-
rindeki trafik iki yöne doğruydı. Yankee’ler*, “Nehirdeki trafik yalnızca
kuzeye doğru devam edecek. Güneye doğru trafik olmayacak” diye bir

* **Yankee:** Mark Twain’in ve burada yazarın kullandığı anlamıyla Amerika’nın kuzeydoğu
bölgesi olan New England’dan gelenlere ya da kökenleri New England olanlara verilen
ad. 18.yy’da İngilizler tarafından tüm Amerikalılar için, 19.yy’da ise Amerika Birleşik
Devletleri’nin güney eyaletlerinde yaşayanlar tarafından kuzeyde yaşayan eski göçmen-
ler için kullanılmıştır. (Ç.N.)

buyruk çıkardı. Birkaç saat sonra Konfederasyon* da, “Mississippi Nehrinde trafik yalnızca güneye doğru devam edecek, kuzeye doğru akış olmayacak” diye başka bir buyruk çıkardı. Böylece nehir yasak bölge ilan edilmiş, Twain ise daha başlayamadan işinden olmuştu. Günlüğüne şöyle yazmıştı: “Bu bilginin yalnızca nehir gemisi kaptanı olacaksam işime yarayabileceğini, başka hiçbir işte yararı olmadığını öğrenebilmek için iki yıl boyunca Mississippi nehrinin her metrekaresini ezberlemiştım.”

Bu arada söyledikleri pek de doğru sayılmaz. Bilgisini *Mississippi’de Yaşam* kitabında fazlasıyla kullanacaktı. Twain 1870 yılındaki ilk denemelerinde nehir yaşamının kendine takma ad bulmasına da yaradığından söz ediyordu. Yolculuk sırasında nehrin derinliğini ölçerken kullandıkları iki kelimenin nehir gemisinde duyulabilecek en güzel sözcükler olduğunu söylüyordu. Derinliği ölçmekle görevli mürettebat nehre kulaç** ölçüsüyle ayarlanmış bir halat atıyordu. Bir kulaç 182,88 santimetredir. Halat yalnızca bir kulaç kadar aşağı inerse mürettebat dümenciye derinliğin bir kulaç olduğunu belirtmek için “Bir kulaç” (*Mark one*) diye seslenirdi. Bunu duyunca bir kulacın yanaşabilmek için fazla sığ olduğunu bilen tek nedeki herkes homurdanırdı.

Ama eğer halat iki kulaca kadar inerse denizci, “İki kulaç” (*Mark twain*) diye bağırdı. Twain “iki” için kullanılan ölçü terimidir. Birden herkes neşelenirdi. İki kulaç geminin yanaşabileceği, böylece mürettebatın “kız arkadaşlarını” ziyaret edebileceği, sarhoş olup şehirde gönüllerince gezineceği ve hoşça vakit geçirecekleri başka eğlencelere katılabileceği anlamına geliyordu. *Mark twain* “önümüzde hoş saatler var” anlamına geldiği için Twain bu sözcükleri adı olarak benimseyerek ölümsüzleştirdi.

1861’de Twain kararsızlık içindeydi. Hoşuna gitmese de ustalık sahibi olduğu tek iş gazetecilikti. Sonunda Nevada Eyaletine bağlı Virginia City’deki bir gazetede iş buldu. Öyle faal bir elemandı ki batı yakasının en iyi gazetesi *San Francisco Chronicle*’da iş bulması kolay olacaktı. Twain San Francisco’ya gitti ve iş başvurusunda bulundu. Maalesef yal-

* **Konfederasyon:** Amerika Konfedere Devletleri (Confederate States of America) ya da Konfederasyon (Confederacy) adıyla bilinen hükümet 11 güney eyaletini temsilen 1861-1865 yılları arasında iç savaşla birlikte özerklik arayışına girmiş ve bağımsızlıklarını ilan etmiştir. (Ç.N.)

** **Kulaç:** Denizcilikte kullanılan ölçü birimi. (Ç.N.)

nızca sosyete bölümü editörlüğü boştu. Kimse sosyeteden Mark Twain kadar nefret edemezdi. Sosyete sayfalarını süsleyen zenginlerden tiksiniyordu. Çünkü ücra bir şehirde, yoksul bir ailede büyümüştü. Twain'e göre sosyeteden birinin ona aptal olmadığını kanıtlaması gerekirdi. Yine de başka şansı olmadığı için başvurdu ve işe alındı.

Twain iş sözleşmesini imzaladığında *Chronicle*'ın editörü karısının San Francisco Kadınlar Kulübünün başkanı olduğunu ve Twain'in yazacağı öykülerin çoğunu onun vereceğini söyledi. Bu hiç de hayra alamet değildi. Editörün karısı her gün şişirilmiş, anlamsız, sosyete ya da dernek balolarıyla ilgili öyküyü birbiri ardına sıralıyordu. Kısa süre sonra Twain istifa etmeyi düşünmeye başlamıştı. Bir gün editörün karısı muazzam olduğunu söylediği bir öyküyü büyük hevesle Twain'e aktardı. Daha da önemlisi editör Twain öyküyü yazarsa sosyete sayfasında değil gazetenin ilk sayfasında yayımlanacağını söyledi. Bu Twain'in ilgisini çekmişti. Kalemle kâğıdını çıkarıp editörün karısının harika haberlerini iletmesini bekledi. Kadının söylediği ilk cümle şöyleydi: "Dün San Francisco Kadınlar Kulübünde yapılan dernek balosunda 100 dolar kadar para topladık." — O sıralarda böyle bir para servet sayılırdı— "...ve paranın tümünü Konfederasyon askerlerinin mezarlarını süslemek için harcayacağız." 1864 yılıydı ve savaş hâlâ devam ediyordu. Twain, "Anladım da şu ilginç, büyük haber hangisi?" diye sordu. Kadın, "İşte bu!" dedi, "Yaz bunu. Yarın gazetenin manşet haberi olacak."

Twain editörün karısının dediğini dinleyip öyküyü ertesi günün *Chronicle*'ında yayımlanması için standart haber kâğıtlarına yazdı. Ama bu budalalığa duyduğu nefreti dökmek için başka bir haber kâğıdı alıp Kadınlar Kulübüyle ilgili makaleyle alay etmek için başka bir haber kaleme aldı. İlk paragraf öncekinin aynıydı: "San Francisco Kadınlar Kulübü dernek balosunda topladığı 100 doları askerlerin mezarlarını süslemek için doğuya gönderdiğini açıkladı." Ama ikinci cümle şöyle devam ediyordu: "Ancak *Chronicle* sansasyon yaratacak bir haber ele geçirdi. Aslında kulüp bu parayı askerlerin mezarlarını süslemek için doğuya değil güney eyaletlerinde yaşayan varlıklı ailelerin evlerinde çalıştırılmak üzere beyaz adamların siyahî kadınlarla birleştirilip üstün köle ırkının döllendiği Alabama Eyaletindeki büyük döllenme çiftliğine gönderiyor!"

Bu gerçekten iğrenç bir şakaydı. Twain'in umurunda değildi çünkü haberi spor muhabiri arkadaşına şaka olsun diye yazmıştı. Muhabir arkadaşını okuyacak, yarım ağızla kahkaha atacak, sonra işine dönecekti. Tahmin edeceğiniz gibi işler böyle yürümedi. Twain ertesi günün gazetesinde basılacak makaleyi görevli alsın diye masasının üstüne koymuştu. Şaka olarak yazdığı makaleyi de geldiği zaman okusun diye spor muhabiri arkadaşının çekmecesine koydu. Ancak Asya gribine yakalandığından ötürü spor muhabiri o gün işe gelmedi. Gazetenin matbaa işlerinde çalışan cahil bir çocuk vardı. Gecenin ilerleyen saatlerinde gazetede basılacak yazıları toplamak üzere masaları geziyordu. Çocuk spor muhabirinin çekmecesindeki kopya ile Twain'in masasındaki gerçek haberi görseydi muhtemelen kafası karışır, okuması için gece editörüne götürür ve sorun çıkmazdı. Talihsizliğine bakın ki muhabir işe gelmediği için ikinci kopya çekmecesinde kalmıştı. Peki, basılması gereken yazıya ne oldu? Twain onu gerçekten masasına koymuştu fakat üstüne kâğıt ağırlığı koymayı akıl edememişti. Pencreyi açık bırakmış, böylece o gün çıkan fırtınada yazdığı haber kapının arkasına uçmuş, kimse görmemişti.

Ertesin gün *Chronicle*'ın ön sayfasında Kadınlar Kulübünün Alabama'daki siyahî kadınlarla beyaz erkeklerin döllendiği çiftliği desteklediğini söyleyen manşeti okuduklarında San Franciscoluların yaşadığı şoku düşünün! Tahmin edeceğiniz gibi haber Kadınlar Kulübünün hoşuna hiç gitmemişti. Editörün karısı Twain'in kovulmasında ısrar ediyordu. Onu San Francisco'dan attılar. Twain, "Eğer biraz daha güçleri olsaydı beni Amerika Birleşik Devletlerinden bile sürgün ederlerdi" diyordu.

Bu Twain'in iş hayatında uğradığı en büyük bozgundu. Böyle bir fiyaskodan sonra başka yerde muhabir olarak çalışmasının imkânsız olduğunu biliyordu. Bulabildiği tek çare San Francisco'ya fazla uzak olmayan, altı ay önce bazı bölgelerinde altın bulunan Sierra Nevada'ya gitmek oldu. Madenci takımlarını alarak büyük umutlarla Melek Kampı (*Angel Camp*) diye bilinen madenci kampına gitti. Altın filan yoktu, yalnızca çamur vardı. Talihsizlik dışında hiçbir şey bulamamıştı. Neredeyse hiç parası yoktu ve oldukça karamsar bir ruh haline bürünmüştü. Daha sonra anlattığına göre gerçekten intihar etmeyi düşündüğü tek andı. Depresyonu ileri yaşlarında devam edecek ve birçok kez intiharı düşünecekti, ancak tek ciddi teşebbüsü o sırada yapmıştı. Bir gece maden kampında eline dolu

bir silah alıp ağzına dayamış, tetiği çekmiş. Twain'in dediğine göre iyi nişancı olsaydı kendini incitebilirdi. Bu anlattığı imkânsız ama gülünç olayın onun "kuyruklu yalanlar"ından olabileceği de bir olasılıktır.

Yaşadıysa da derin depresyon peşini bırakmadı. Erkek kardeşi bir haftalık viski alabileceği kadar para göndermiş, böylece bilincini yitirene kadar içmeyi denemişti. Bir gece yanında bir yabancı belirdiğinde Twain Melek Kampının lokalinde oturuyordu. Bardaki tek kişi Twain'di. Yabancı Twain'e, "Geç oldu, sıkıldım ve sen buradaki tek kişisin. Yeni öğrendiğim uzunca bir öyküyü dinlersen sana bir kadeh içki ısmarlarım" dedi. Twain içki içmek istediği için teklifi kabul etti. Adam bir kadeh içki ısmarlayıp öyküyü anlatmaya koyuldu.

Adamın tam olarak ne anlattığını bilmiyoruz ama Twain'in cebinde bir zamanlar muhabir olduğu için küçücük kalmış kurşun kalemiyle kirli kâğıt parçaları olduğunu biliyoruz. Adam öyküyü son derece kuru bir dille anlatırken Twain o yedi ünlü kelimeyi yazar: "Kurbağa, bahis, zıpla, zıplama, bahsi kaybet." Neden bu kelimelere "ünlü kelimeler" dedim? Çünkü bardaki adam öyküyü bitirdikten sonra Twain kulübesine gidip –kampın içinde bir sundurmada yaşıyordu–yarı sarhoş olsa da o eşsiz üslubuyla öyküyü yazmaya başladı. Öykünün adı *Calaveras Köyünde Zıplayan Kurbağa Kutlaması*'dir. Calaveras Köyü diye adlandırmasının nedeni maden kampının California'daki Calaveras Köyünde bulunmasıydı.

Öyküyü okumadıysanız çok şey kaybetmiş sayılmazsınız. Dünyadaki bütün kurbağalardan çok daha uzağa zıplayabilen bir kurbağayla ilgilidir. Kurbağanın sahibi müthiş zengin olur çünkü zıplama yarışlarında tüm bahisleri kendi kurbağasına oynar ve hep kazanır. Sonra bir gün kasabaya kurnaz bir yabancı gelir. En uzağa zıplayan ünlü kurbağanın sahibi odasında yokken esrarengiz yabancı kurbağanın ağzını açıp içine bir avuç saçma boşaltır. Kurbağanın sahibi geri geldiğinde yabancı, "Haydi, seninle bahse girelim. Seninkine karşılık kendi kurbağama tüm paramı koyacağım" der. Yabancıнын kurbağası yarım santimetre bile zor zıplar. Ünlü zıplayan kurbağa ise oturmuş geçirmekte, saçmalarla dolu gövdesinin ağırlığından kurtulmaya çalışmaktadır. Yabancı bahsi kazanır. İşte bütün öykü bu kadar. *Romeo ve Jülyet* ya da *Moby Dick*'le kıyaslanabilecek türden sayılmaz. Ama bazı açılardan Amerikan edebiyatında bugüne kadar yazılmış en önemli öykülerden biridir. Peki, neden? Twain'in bu öyküyü

yazarak Amerikan edebiyatına verdiği iki büyük armağan onu ABD'nin bir numaralı yazarı yapar.

İlk olarak ister inanın ister inanmayın *Calaveras Köyünde Zıplayan Kurbağa Kutlaması* Amerika'da yazılmış ve kahramanlarının Amerikalı gibi konuştuğu ilk öyküdür. Bu ne demek? Yani Amerikan aksanıyla yazılmış ilk öyküdür. Twain'den önceki büyük Amerikalı yazarların kahramanları Charles Dickens romanlarındaki misafir odasından çıkmış gibi konuşurdu. O dönemde kültürün beşiği İngiltere olduğu için Twain'den önceki Amerikalı yazarların tümü kahramanlarını İngiliz karakterlere göre biçimlendirdiğinden kahramanlar Amerikalı da olsa İngilize benzerdi. Gerçek hayatta Amerikalıların konuşması İngilizlere benzemediği halde romanlarda neden benziyordu ki? Twain, "Ben karakter nereliyse oralı gibi konuşmalıdır kuralıyla hareket ederim. Örneğin karakter Maine'den geliyorsa Yankee aksanıyla konuşur. Alabama'lıysa güney aksanıyla konuşur. Kahramanım Oregon'dan gelmişse batı aksanıyla konuşur. Kongre üyesi bir karakterim varsa aptal gibi konuşur" demişti. Bazı şeyler yüz yıl sonra bile değişmiyor. Karakterleri her zaman Amerikan İngilizcesiyle konuştu; işte ilk armağanı budur.

Ama dürüst olmak gerekirse Amerika'nın en büyük yazarı olmasının nedeni bu değildir. Onu ölümsüzleştiren edebiyata verdiği ikinci armağandır. İster inanın ister inanmayın *Calaveras Köyünde Zıplayan Kurbağa Kutlaması* içinde mizah anlayışı barındıran ilk öyküyü. Edebiyatımızdaki ilk komik yapıttır. Bir şeyi iyice anlamanızı istiyorum. Twain bu öyküyü ne zaman yazdı? 1870'te. Amerikalılar ne zaman yazmaya başladı? 1620'de. 250 yıl boyunca komik öykü yazmamışlardı. Twain'den önce büyük yapıtlar yazılmamıştır demiyorum. *Kızıl Damga** Twain'den önce yazılmıştır. *Kızıl Damga*'yla ilgili söylenecek yüzlerce iyi özellik vardır. Ama komik değildir. Twain'den önce bir romanın "harika" olması "ciddi" olması anlamına geliyordu. Twain bize Amerikan mizah anlayışını gösterdi. Hepinizin bildiği gibi Amerika'nın kurucuları Püritenlerdi ve

* *Kızıl Damga* (*The Scarlet Letter*): Nathaniel Hawthorn'un 1850'de yayımlanan romanı New England'lı bir kadının utancını ve içinde yaşadığı Püriten toplumda maruz kaldığı zulmü anlatır. Genç kadın işlediği zina suçunun cezası olarak kıyafetlerinin göğsüne işlenmiş kırmızı "A" harfi taşımaya mahkum edilmiştir. Roman dilimize *Kızıl Damga* ve *Kızıl Harf* adlarıyla çevrildi (Ç.N.)

kasvetli bir görüntüleri vardı. Ciddiyetsizliğin şeytan işi olduğunu düşünüyordlardı. İki yüz yıl boyunca Amerika'nın düşünce biçimi böyle olmuştu. Ama Twain 1870'te komik öykü yazarak herkese çılgınlık attırıp gülme krizlerine neden olan Amerika mizah anlayışının ışığını yaktı. Twain Amerikalılara mizah anlayışlarını bahsettiği için en büyük yazar unvanını büyük olasılıkla sonsuza dek koruyacak.

Buna karşılık öyküsü Twain'e ün kazandırmadı. Amerika'daki her gazete öyküden söz diyordu ama okuyanlar Twain'i değil kurbağayı hatırlıyordu. Gazetelerde yazarın adının bulunması gereken yerde Twain'in adı bile anılmıyordu. Komik olabildiğini, içindeki mizah duygusunu ne şekilde ortaya çıkarabildiğini fark etmiş olmasına karşın okurların onu tanımaması karamsarlığa sürüklüyordu. Böylece doğu kıyılarına taşındı ve yalnızca komik değil aynı zamanda kendi hayatıyla ilgili bir kitap yazmaya karar verdi.

Bu arada sosyetenin onun mizah duygusunu harekete geçirdiğinin farkındaydı. Her zaman –daha önce de söylediğim gibi– sosyeteye karşıydı. Zenginlerin maskaralıkları Twain'in taşlamalarına pek güzel kaynak oluyordu. Ama yazacak konu bulmakta zorlanıyordu. Derken bir Massachusetts gazetesinde bir ilan gördü. İlanda Episkopal kiliseye* bağlı bir rahibin cemaatten bir grup insanı Kutsal Topraklara –bugün de olduğu gibi– tura götüreceği yazıyordu. Twain ilana bakıp “Kutsal Topraklara giden Episkopallerden daha varlıklı ya da daha geri kafalı kimse yoktur” diye düşündü. Kendi kendine, “Kılık değiştirerek sıkıcı Episkopallerden biri gibi giyinip bu tura katılabilirsem hınzırca, komik şeyler yazabilirim” dedi. New York'ta özellikle Brooklyn'de bildiği bazı gazeteler vardı. Hatta bu yazıları için Twain'e para bile verirlerdi çünkü New Yorklular Massachusetts insanlarına özellikle de zengin Episkopallere hiç katlanamazdı. Gazetelerin gizli desteğiyle Episkopallerle birlikte Kutsal Topraklara gidecek, sandığından hem çok daha zengin hem de daha geri kafalı olduklarını görüp memnun olacağı gibi New York gazetesi için en gülünç, mizahi açıdan en zengin yazılarını yazacaktı. Sizi örneklerle boğmak niyetinde değilim ama en iyisini örnek vereceğim.

* *Episkopal Kilise*: Anglikan geleneğini Amerika'da da devam ettirmek için 18.yy'da Amerikan Devriminden kısa süre sonra kurulmuş kilise. (Ç.N.)

Bu yolculuğun önemli kısmı –ılanda da belirtildiği gibi– Celile Denizi* yapılacak geziydi. Gezi günü hava güneşliydi. At arabası onları Celile Denizinin kıyısına bıraktı. Burada kayığıyla dolaşan bir Arap onlara yaklaştı. Bozuk İngilizcesiyle şöyle dedi: “Celile Denizindeki yirmi dakikalık geziniz başlamak üzere. Ücreti kişi başına sekiz dolar.” Twain’in zamanındaki sekiz dolar bugünün parasıyla 230 dolar demektir. Twain, “Bu zengin Episkopaller yirmi dakikalık gezi için iki yüz dolardan fazla para sökülmele kalmıyor, peder hemkendi hem eşi hem de küçük çocuğu için sekizer dolar ödüyor. Kimse de şikâyet etmiyor” diye düşündü. Gelgelelim Twain olayı düşündüğü biçimiyle kaleme almadı. Çok daha kısa ve öz anlattı. Gazeteye gönderdiği yazıda tek söylediği şeydi “Arap kayıkçı Celile Denizinde bir gezi için kişi başı sekiz dolar istiyor. İsa’nın yürüyerek geçmek zorunda kalmasına şaşmamak gerek.”

Bugün bize komik geliyor ama Twain’in zamanında büyük saygısızlıktı ve... New Yorklular çok beğenmişti! Fena halde gülünç bulmuşlardı. Twain New York’a geri döndüğünde yazıları yüzünden kültürel bir kahraman olmuştu. Epeyce tembel olan Twain, “Belki kendimi zorlayarak komik bir kitap yazabilirim. Bu yolculuk sırasında yazdıklarımı farklı bir sıraya sokup bir araya getirebilirim” diye düşündü. Yaptı da. Kitabına *Yurt Dışındaki Masumlar*** adını verdi. Yaptığı espriler günümüzde pek anlaşılmadığı için artık okunamıyorsa da o dönemde kitap Twain’in ünlü bir mizahçı olarak tanınmasını sağlamıştı.

Bildiğiniz gibi günümüzde onu ölümsüz kılan roman *Huckleberry Finn*’dir. Ama yayımlandığı 1885 yılında başarı elde edemedi. Yayımlandığı ilk aylarda *Huckleberry Finn*’i alan kimse yoktu. Peki neden? Çünkü başkahramanın yalnızca sıradan bir alkoliğin değil oğlunu öldürmeye çalışan hasta ruhlu bir ayyaşın oğlu olduğu söylentileri yayılmıştı. Bu yüzden toplumun seçkin tabakasından herkes, “Bir alkoliğin oğlunu anlatan kitaba neden para verecekmişim? Benim gibi birine sıradan insanların yaşam öykülerini okumak yakışmaz” diye düşünmüştü. Sonra *Huckleberry Finn*’deki ikinci karakterin Jim adında siyahî bir köle olduğunu öğ-

* *Sea of Gallilee*: Taberiye Gölü (Celile Denizi, Celile Gölü ya da Kinneret Gölü) Şimdiki İsrail sınırları içinde, İsa’nın sularının üstünde yürüdüğü ileri sürülen göl. (Ç.N.)

** Orijinal adı *Innocents Abroad*’dur. (Ç.N.)

rendiler. Bu sefer de şöyle düşündüler: “Neden bir alkoliğin oğlunu ve bir zenciye anlatan kitaba para harcayayım ki? Benim seviyeme uygun değil, okumayacağım.” Bir kadın tek başına öyküyü kurtarmasaydı kitap kaybolup gidecekti. Kıpır kıpır bir kadın. Bu kadını tanıyorsunuz sanırım. Tanımalısınız. Adı mı? Massachusetts’li Louisa May Alcott.

Louisa May Alcott yazdığı *Küçük Kadınlar* adlı roman sayesinde dünyaca ün kazanmıştı. Huck Finn’in “küçük adam” anlamına geldiğini öğrenmiş, bu tür edebiyatı kendi alanı içinde gördüğü için okumaya karar vermişti. Ancak yalnızca yarısını okuduktan sonra *Huckleberry Finn*’in kenara koydu ve Twain’e şu mektubu yazdı: “Sevgili Bay Twain, son romanınız *Huckleberry Finn*’in *Maceraları*’nı okumaya çalıştım ama kitap-taki karakterleri ve olayları öylesine aşağılık, öylesine bayağı, öylesine adi ve iğrenç buldum ki gençlerimiz için *Huckleberry Finn*’den daha iyi kitap yazamıyorsanız artık hiçbir şey yazmamanızı tavsiye ederim.” Mektubu Mark Twain’e gönderdi. Twain üzüldü mü? Elbette. Çünkü Louisa May Alcott edebiyat çevrelerinde sözü geçen bir kadındı. Bir kitabı severse satılır, sevmezse yok olur giderdi.

Ama zavallı Louisa May nerede durması gerektiğini bilmiyordu. Twain’in Massachusetts’li Episkopaller hakkında hiç de gurur okşayıcı olmayan *Yurt Dışındaki Masumlar* adlı kitabı yazmasına zaten çok üzülmüştü. Üstelik *Huckleberry Finn*’i bayağı ve adi bulduğu için öyle nefret etmişti ki Massachusetts Eyaletinin kütüphane kuruluna giderek içeriğindeki ahlaksız öykülerden ötürü *Huckleberry Finn*’in satışını ve kütüphanelerde bulundurulmasını yasaklayan bir yasa çıkarılmasını sağladı. Twain kitabın Massachusetts’da yasaklandığı öğrendi. Üzüldü mü? Hayır. Yaptığı tek şey haftanın tüm dergilerine ve gazetelerine bir ilan göndermekti. Hepsinde aynı şeyi söylüyordu: “Mark Twain imzalı son kitabım *Huckleberry Finn* Massachusetts eyaletinde...” Sonra büyük harflerle şöyle devam ediyordu: “İÇİNDEKİ AHLAKSIZ ÖYKÜLERDEN ÖTÜRÜ yasaklanmıştır.” İlanı izleyen ay içinde satışlarda yüzde üç yüz artış oldu ve bu oran tamamen doğrudur. Herkes şöyle güzel bir ahlaksız öykü okuyabilmek umuduyla *Huckleberry Finn*’i alıyordu. Viktorya dönemi olduğunu unutmayın. Kendi hayatlarında böyle ahlaksızlıklar olmadığı için kitap sayesinde belki biraz rahatlayabileceklerini düşünüyorlardı. *Huckleberry Finn*’i okudularsa da içinde bekledikleri açık saçık öyküleri bulamadılar.

Kitapta okudukları sık sık alt sınıfa mensup birinin davranışlarını sergilese de inanılmaz bir vicdan sahibi, örneğin siyahî arkadaşı köle Jim'i kurtarmak için cehenneme bile gitmeyi göze alan küçük bir çocuğun, Huck Finn'in son derece dokunaklı öyküsüydü. İnsanlar kitabı okuyup bitirdiler, hem de beğendiler. Ama Mark Twain'e yazılmış ve günümüze kadar ulaşmış bazı mektuplarda şöyle denir: "Sevgili Bay Twain, Huck Finn'in öyküsünü çok beğendim; fakat büyük bir hata yapmışsınız. Kitabın asıl kahramanını son derece nazik, sevgi dolu, bağışlayıcı, iyi huylu bir siyahî köle olan Jim yaptığının herhalde farkında değilsiniz. Siyahî birini roman kahramanı yapamazsınız. Siyahîlerin toplumun ahlaklı kesimiyle hiçbir benzerlikleri yoktur." Twain hep aynı cevabı tekrarlıyordu: "Siyahî bir köle olan Jim'i *Huckleberry Finn*'in başkahramanı yapmamın nedeni toplumun seçkin kesimine asla kabul edilmeyen siyahîlerin ülkenin söz konusu seçkin tabaka tarafından bozulmamış ve doğru yoldan saptırılmamış tek topluluğu olmalarıdır" diyor ve şöyle ekliyordu: "Siyahîler toplumun seçkin kesimine kabul edilmediği için onlar İsa'nın ağzından çıkarak bizlere benimsetilen vaazlara uygun biçimde yaşayacak kadar akılsızlar. Siyahîler toplumun seçkin tabakasına kabul edilmedikleri için büyük saflıkla bir gün gelip sonuncunun birinci olacağını hâlâ düşünüyorlar ve yine siyahîler günümüzde beyazlar tarafından hor görüldükleri için en zor koşullarda yaşamak zorunda olmalarına karşın birçok beyazın hayal bile edemeyeceği bir haysiyet içinde yaşıyorlar."

O sıralarda siyahîlerin bile kendilerini böyle savunamayacaklarını tahmin edersiniz. O yüzden beyaz bir güneylinin bunları söylüyor olması inanılmazdı çünkü unutmayalım ki Samuel Clemens yani Mark Twain yarı Kentucky'li yarı Virginia'lıydı. Kökenleri tamamen güneyliydi. İngilizce profesörleri bugün bile Amerikan edebiyatındaki gelmiş geçmiş en büyük kahramanın siyahî köle Jim olduğunu söyler. Edebiyatımızdaki en büyük kahramanın siyahî olması bizi şaşırtmamalı. Asıl şaşmamız gereken bu kahramanın 1880'lerde Mark Twain adındaki güneyli beyaz tarafından yaratılması olmalı.

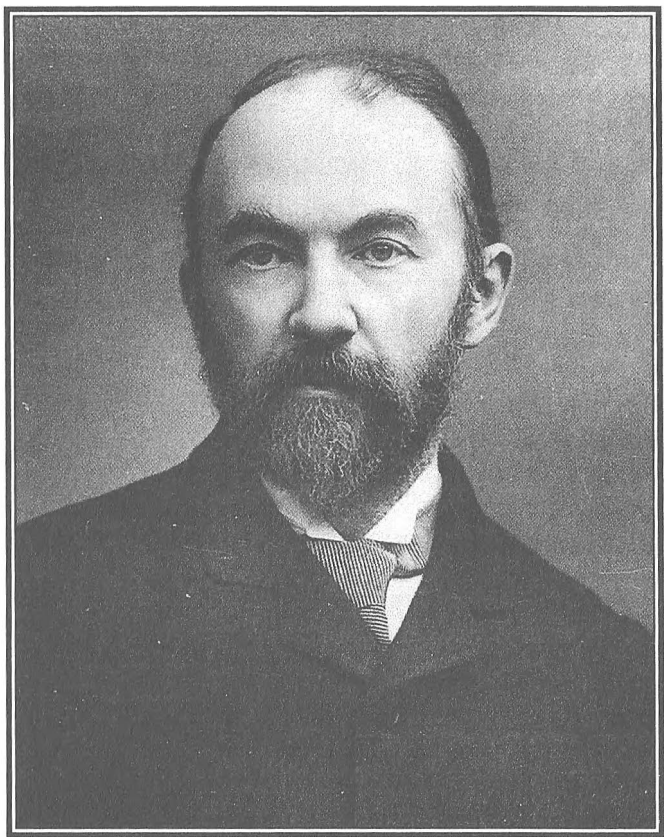
Bu roman Twain'i hayatının sonuna kadar sürecektir bir üne kavuşturdu. İyice yaşlandığında bir muhabir ona, "Tüm başarılarınız dikkate alındığında Bay Twain, en çok gurur duyduğunuz şey nedir?" diye sormuştu.

Twain bir süre düşündü ve şöyle yanıtladı: “Tüm başarılarım arasında en büyük marifetimin 30 Kasım’da doğmuş olmak olduğunu sanıyorum.” Oldukça saçma bir yanıt. Twain 30 Kasım’da doğmasını neden başarı olarak görüyordu? Nedeni şuydu: Mark Twain’in doğduğu 30 Kasım 1835 gecesi saat 11.10’da yaşıyor olsaydınız ve oturduğunuz evden dışarı çıkıp gökyüzüne bakabilseydiniz Halley dediğimiz kuyruklu yıldızın beyaz ışıklar saçarak hızla uzaklaştığını görürdünüz.

Bu kuyruklu yıldız hakkında herhangi bir şeyler duymuşsanız dünyadan yalnızca yetmiş beş yılda bir görüldüğünü bilirsiniz. Gökyüzüne bakar, yıldızı görür sonra yetmiş beş yıl boyunca bir daha ona rastlayamazsınız. Mark Twain on yaşındayken annesi onu doğurduğu gece gökyüzünde Halley kuyruklu yıldızının olduğunu söylemişti. Twain bundan o kadar etkilenmişti ki tanıştığı herkese anlatıyordu ve bir süre sonra can sıkıcı hale gelmişti. “Halley kuyruklu yıldızıyla dünyaya geldim, Halley kuyruklu yıldızıyla gideceğim” diyordu. Yani “Halley kuyruklu yıldızı yeniden görüldüğünde öleceğim” demek istiyordu. Oldukça tehlikeli bir kehanetti bu çünkü hem yetmiş beş yaşındayken hem de Halley kuyruklu yıldızının dünyadan tekrar görüneceği birkaç hafta içinde öleceğinden söz ediyordu. Mark Twain ne zaman öldü? 21 Nisan 1910’da. Halley kuyruklu yıldızı dünyadan görüldüğü günlerde mi öldü? Evet. Peki, sözünü ettiği takvime uymak için ağzına silah mı dayadı? Hayır. Şaşırtıcı şekilde, tıpkı tahmin ettiği gibi, kuyruklu yıldız gökyüzündeyken doğal nedenlerden öldü.

Ama iyice düşünersek inanılmaz bir kehanette bulunmuştu. Kuyruklu yıldızın görüldüğü 1835 yılında doğmuş, o döneme göre uzun sayılan yetmiş beş yıl yaşamış ve kuyruklu yıldız görününce tesadüfen ölmüş binlerce insan mutlaka vardır. Fakat zamanınızı bu öyküyle harcamamın asıl nedeni şu: Twain’in doğduğu gece orada olup kuyruklu yıldızı görseydiniz ve astronomi konusunda bilginiz olsaydı Halley kuyruklu yıldızının dünyaya en yakın olduğu zamanki yörüngesinden tam olarak iki hafta ileride olduğunu fark edebilirdiniz. Twain 21 Nisan 1910’da ölmüş. Twain’in söylediği zamanda kuyruklu yıldızın gökyüzünde görünmesi ve onun öldüğü gece dünyaya en yakındaki yörüngesinden tam iki hafta ileride olması çok şaşırtıcı. Yani yalnızca öleceği zamanı tam olarak bilmekle

kalmıyor, kuyruklu yıldızın –bilinene göre– yetmiş beş yılda bir ve son kez görüldüğü noktayı tahmin ediyor. Bence Mark Twain bunu bilmenizi isterdi ama onun hakkında şimdiye dek anlattıklarımı düşünürseniz herhalde sizlere sunmak istediği son bilgi de bu olurdu.

THOMAS HARDY
(1840- 1928)

Bir İngiliz edebiyatı profesörüne “Viktorya döneminin en büyük altı-yedi romancısını sayar mısınız?” dediğinizde hepsi de aynı yanıt vereceklerdir çünkü herkesin bildiği bir sıralamadır bu: Charles Dickens, William Makepeace Thackeray, Charlotte Brontë, Emily Brontë, Anthony Trollope, George Eliot ve Thomas Hardy. En son sırada Hardy vardır çünkü ötekilerden oldukça geç doğmuştur ve yirminci yüzyıl başlarında da yazmıştır. Viktorya döneminde kırk binden fazla roman yayımlandığı hesaba katılırsa Hardy’nin ilk yedinin içine girmiş olması oldukça ilginçtir ama ilginçliği bununla da kalmayacak.

Thomas Hardy hayatını romancı olarak geçirmek istemiyordu. Roman yazmasının nedeni hayatta istediği şeyi yapabilmek için yeterince para kazanma arzusuydu. Acaba yapmak istediği şeyde başarılı mıydı? Evet, gerçekten başarılıydı. Bir üniversitede Thomas Hardy konusunu ele almak istediğinizde önünüze iki seçenek çıkar. Viktorya dönemi romancılığı üstüne ders aldığınızda Thomas Hardy ile mutlaka karşılaşacaksınız ama ders yılının ikinci döneminde “Şimdi de yirminci yüzyıl İngiliz şiiri dersi almak istiyorum; bakalım kim çıkacak karşıma?” diyebilirsiniz. O zaman elbette W.H. Auden, T.S.Eliot, William Butler Yeats, Ezra Pound, A.E. Housman ve Stephen Spender gibi şairleri inceleyeceksiniz ama derse bu şairlerden hiçbirisiyle başlamazsınız. Yirminci yüzyıl İngiliz şiiri üstüne bütün dersler Thomas Hardy ile başlar. Birçok eleştirmene göre şiiri romanlarından bile iyidir. Üniversitede iki farklı derste iki farklı tarzda iki farklı yüzyılın kapsamı içinde incelediğimiz tek edebiyatçı odur. On dokuzuncu yüzyılın İngiliz romancısı, yirminci yüzyılın İngiliz şairidir ve her iki alanda da çok parlak yapıtlar vermiştir. Bu konuda Shakespeare bile onunla boy ölçüşemez. Yani Thomas Hardy’nin romancılığını incelemeden önce onun şiirlerini de okumanız gerektiğini vurgulamak istiyorum.

Yaşamı olağandışı ve kesinlikle pek tuhaftı. *D'Urberviller'den Tess* ya da *Adsız Sansız bir Jude* gibi romanlarını biliyorsanız bu adamın tuhaflığa eğilimli olmasını da anlarsınız. Kahramanlarının başına korkunç olaylar gelir ve bilin bakalım esin kaynağı nedir? Kendi yaşamı.

İngiltere'nin güney batısındaki Dorset bölgesinde Dorchester kasabasında doğdu. Hardy'nin atalarının hepsi duvarcı ve tuğla ustalarıydı. Endüstrileşmenin etkisiyle fabrika işçiliğine geçmeden çok önce kırsal kesimin alt tabakasında yer almış bir aileden geliyordu. Babasının adı da Thomas Hardy'ydi, annesi ise Jemima Hand'di. Jemima hamile kaldığı için 1839'da evlendiler; 2 Haziran 1840'ta erkek bebeği ölü doğdu. Bebeğin ölmüş olduğunu zannederek cesedini bir kenara koydular ama neyse ki hemen ardından “ebenin iyimserlik dolu dikkati” sayesinde bebeğin ölü doğmadığı, Thomas Hardy olarak yaşamaya devam edeceği anlaşıldı.

Ama bu sarsıcı olayın ardından ana-babası tanrının onu geri alabileceği ihtimalinin ortadan kalkmadığını düşünerek çocuğa fazla bağlanmaya çalıştılar. İki yıl sonra kız kardeşi Mary doğuncaya dek ona hayatta kalıp günün birinde ailenin bireylerinden biri olacakmış gibi davranmadılar. Bu yüzden de yaşamının soğuk davranışlar içinde geçen ilk iki yılında annesinden süt emmedi. Hardy'nin yapıtlarını beğeniyorsanız roman tarihinde Thomas Hardy'nin o çokbilmiş üçüncü şahıs ağzıyla anlatımı kadar çokbilmiş, mesafeli ve birçok açıdan acımasız bir anlatım olmadığını bilirsiniz. Bu mesafeli, kaprisli, tanrı benzeri varlığı neden seçtiğini anlamak için yaşamının ilk yıllarına bakmalıyız.

Thomas Hardy'nin babası tembeldi; fazla bir şey yapmadı, yapmak da istemezdi zaten. Oysa Hardy'nin annesi özellikle oğlu konusunda son derece hırslı bir kadındı. D.H.Lawrence'ın *Babalar ve Oğulları*'nı okumuşsanız oradaki babanın ve roman kahramanı Paul'ün annesinin tıpkı Hardy'nin ana-babasına benzediğini görebilirsiniz. Baba alkoliktir, anne ise sürekli oğlunu yönlendirmekle uğraşır. Annesi Thomas Hardy'ye adeta tapıyor, belki de ilk yıllarındaki ihmalini telafi etmeye çalışıyordu. Hardy günlüğünde aşağı yukarı her erkeğin kendini özdeşleştirebileceği çok ilginç bir şey anlatır. Annesi onun büyümesini engellemek için elinden geleni yapıyordu çünkü kaybolan çocukluğunu mümkün olduğu kadar uzatmaya çalışıyordu. Hardy, “Annem yüzünden on altı yaşına kadar

çocuk, yirmi beşime kadar delikanlı, elli yaşına kadar da genç bir adam olarak kaldım” diye yazar.

Hardy büyük bir kırsal kesim romancısı ve şairidir. *Yuvaya Dönüş*’ün başındaki Egdon Heath betimlemesi edebiyattaki en güzel manzara anlatımlarından biridir:

Kasım ayında bir Cumartesi günü öğleden sonrası gün batımına doğru yaklaşırken Egdon Heath denen uçsuz bucaksız arazi her geçen dakika biraz daha kararıyordu. Gökyüzünü beyazımsı bir bulut kaplamış, ortasında şerit gibi bir açıklık oluşmuştu. O boşluktan görünen gökyüzü az önceki sıcaklığı içinde hâlâ saklayan bir çadır gibiydi. Cennet o soluk perdeyle iyice kararmaya başlayan yeryüzünün ufukta buluştukları noktadaydı sanki. İkisinin arasında kalmış sıcak hava doğal saati henüz gelmemişken gelip çökmüş bir gece gibi görünüyordu; karanlık iyiden iyiye yerleşmişken gökyüzünün derinliklerinde gündüz hâlâ yaşıyordu.

Sıcaklığın yalnızca çehresini göstermesi geceyi yarım saat daha uzatmıştı; bunu yaparak şafağı geciktirebilir; öğle saatlerini erkene alabilir, seyrek çıksalar da fırtınaların nedenli hiddetli olacağını belirleyebilir, mehtapsız bir gece yarısının berraklığını insanı titretip dehşete düşüren bir hale dönüştürebilir.

Hardy yoksul olduğu için her yere yürüyerek gidiyor, en fazla tembel bir atın çektiği bir arabaya biniyordu. O yüzden “yöredeki her filizi, her kapıyı, her kulübeyi ve her tarlayı” bilirdi.

Kırsal kesim insanları arasında büyüdüğü için her şeyden önce dehşet dolu masallar ve söylencelerle çevriliydi. Babası gibi usta bir kemancıydı. Yerel şenliklerde birlikte çaldıklarında Hardy’nin zihnine ileride yaratacağı karakterler ve yerel dedikodunun renkleri işlenirken baba-oğul baladlara eşlik etmek için keman çalıyorlardı. Edebiyattaki balad formu Hardy’nin romanlarının ve birçok şiirinin iskeletini oluşturur.

Burada baladın ne olduğunu iyice kavramak gerekir. Bildiğiniz gibi balad asla kentsel değildir, hep kırsaldır ve köylülerin ürünüdür. Çeşitli konuları ele alabilir ama klasik baladlarda iki konu mutlaka işlenir: Aşk ve cinayet. Hardy'ye aşk ile cinayetin baladlarda neden bu denli sık yer aldığı sorulduğunda şöyle yanıtlamıştı: "Baladlarda kan olmalıdır. Aşk insanın kanının kaynaması, ölüm ise kan dökmek olduğuna göre baladların ana konusu bunlardır." Kanın kaynaması ve tutku aşka yol açar ya da bunun tersi olur; kan dökülmesi de cinayet demektir. *D'Urberviller'den Tess'i* ya da Thomas Hardy'nin başka bir romanını düşünürseniz bunların beş yüz sayfaya yayılmış baladlar olduğunu fark edeceksiniz; büyük şiirlerinden çoğu da birer balad sayılır.

Hardy'nin çocukluğu ancak tuhaf olarak tanımlanabilir. Sağ doğmuş ama ölü zannedilmişti. Büyüdükçe bilime merak sardığını gören ana-babası dokuz yaşına geldiğinde ona dürbün aldılar. Evden çıkıp gökyüzüne ya da uzaklara bakarak oralaradaki nesneleri ne kadar yakından gösterdiğini anlamak için dürbününü denemek istedi. Uzaklarda bir ahırda çıplak gözle bakıldığında ne olduğu anlaşılmayan bir hareket görünce dürbününü denemek için iyi fırsat olduğunu düşündü. Dürbünü gözüne götürüp görüntüye odakladı. İşte tam o sırada genç bir rençper kendini asıyordu. Yani, yepyeni dürbününün büyüterek ona gösterdiği ilk görüntü asılmış, az önce boynu kırılmış talihsiz delikanlının ipte sallanan gövdesiydi. Thomas Hardy'den daha iç karartıcı bir romancı biliyorsanız doğrusu şaşırırm; bu tür deneyimler durumu gayet iyi açıklıyor.

Okula pek az gidebildi; belki bir süre ilkokula gitmiştir. Yazar olmayacaktı, şair de olmayacaktı; şiir ona yalnızca aşk maceraları için gerekliydi. Mimar, hem de iyi bir mimar olmak istiyordu. *Adsız Sansız bir Jude** romanının kahramanı Jude mimardır; tıpkı Charlotte Brontë'nin kahramanı Jane Eyre'in yazarın tek bildiği iş olan mürebbiyelik yapması gibi. Thomas Hardy on ikinci, on üçüncü ve on dördüncü yüzyıllardan kalma kiliseleri onaran ya da yeniden inşa eden bir mimarın yanına çırak olarak verildi. Bir yandan eski kiliselerin nasıl onarılacağını öğreniyor, öte yandan ortaçağ döneminin tuhaflığının ve güzelliğinin büyüüne kapılıyordu.

Kilise onarımından fazla para kazanılmıyordu ama seçilmeye değer bir meslek gibi görünüyordu. Hardy yirmi bir yaşındayken bir daha Dor-

* *Adsız Sansız bir Jude*: Özgün adı *Jude the Obscure*'dur. (Ç.N.)

set'a dönmeyeceğine kesinlikle inanarak Londra'ya gitti. İnancı gerçekleştirmiş olsaydı hakkında yazıyor olamazdım; neyse ki Londra'da kaldığı dönem hiç verimli geçmemişti. Yapayalnızdı. Altı bunaltıcı yıl boyunca dayanmaya çalıştı ama sonunda Londra'da yaşayamayacağını anlamıştı. Aslında yapmak istediğinin mimarlık olmadığını da biliyordu artık. Yirmi yedi yaşındayken tam bir başarısızlık örneği olarak eve dönüp ana-babasının yanına yerleşti.

Alkolik babasıyla gideceği başka yer olmadığı için sefil kocasıyla yaşayan annesinin yanına sığınmak çok zordu. Hardy'nin duyguları, özellikle kadınlara karşı besledikleri karmakarışıktı. Fiziksel olarak kadınları çok çekici buluyorsa da dış görünüş açısından Romeo sayılmazdı. Asla tatmin edemediği dürtüleri yüzünden sıkıntılar içindeydi.

Günlüğünde o günlere ilişkin ana-babasından uzaklaşmak için birkaç günlük gezilere çıktığını anlatan ve bunalımlar içinde yazılmış notlarını okursanız kadınlarla ilgili gözlemlerindeki açık sözlülük dikkatinizi çekecektir. "Buharlı gemiyle Lolworth'a gittim. Yakınımda, davlumbaza giden merdivenlerde bir kadın vardı; gülücükler, beyaz tüyler, şapka, kahverengi bir elbise, Dorset aksanı, incecik bir üst dudak, onu gördüğüm an hiç düşünmeden evleneceğim bir kadın, dedim; muhtemelen felaketle sonuçlanacak bir evlilik olurdu." Bütün yaşamı boyunca tramvaylarda, trenlerde, otobüslerin üst katlarında yani Thomas Hardy'nin heyecanlanmasına neden olacak bir kadının bulunduğu her toplu araçta gözüne düşen kadınlara âşık olacaktı.

Hardy şiiri çok seviyordu ama hayatını şair olarak kazanamayacağını biliyordu. Şair olmasına yetecek kadar para kazanabilmek için roman yazmaya karar verdi. Yazdığı ilk roman günümüzde kimse okumasa da yoksul bir adamla zengin bir hanım hakkındaydı ve zengin hanım adamın aşkına karşılık vermiyordu. Romana *Yoksul Adam ve Hanımefendi* adını koydu. Romanın sorunu yoksul adamın tanımlanmasında değildi; Hardy onu çok güzel anlatıyordu. Ama Hardy'nin üst tabakadan hanımlarla ilgili fikri yoktu. Romanda yapmak istediği şey üst tabakanın davranışlarını alaya almak, zengin insanların yoksullara nasıl düşmanca davrandıklarını ortaya koymaktı. Düşüncesi doğru olsa da bunu yapacak yazarın alaya aldığı sınıf hakkında bir şeyler bilmesi gerekirdi. Hardy bilmiyordu; romanın el yazmalarını Macmillan's yayınevine gönderdi ve hemen reddedildi.

Bundan sonra yazdığı *Umutsuz Çareler* adlı roman daha iyiydi. Toplum eleştirmekteki yetersizliğinin farkına vardığından *Umutsuz Çareler* sansasyon yaratmaya yönelikti; cinayet, adam kaçırma, gayri meşru çocuklar gibi konuları anlatırken hepsinin altında cinsellik yatıyordu. Bu roman da reddedildi ama aldığı mektupta yüreklendirici satırlar vardı: “Üstünden biraz daha geçmelisiniz. Heyecan unsuru var ama sanatsal değil. Tekrar gönderebilirsiniz.” Tekrar gönderdi ve roman yayımlandı ama üstünde adı yoktu. Hardy buna aldırımıyordu; yayıncının halk romanı fazla şiddet dolu bulursa yöneltilecek saldırıları önlemeye çalıştığını fark etmişti.

Ne yazık ki bütün romancılar arasında en alingani Hardy’ydi. İster inanın ister inanmayın ama Dickens ve Thackeray dâhil birçok romancı eleştiriden nefret ederdi. Yine de Thomas Hardy’yle kıyaslandığında eleştirileri epeyce olgunlukla karşılamışlardır. Hardy ise şiirleri ya da romanları üstüne olumsuz düşünceler duymaya dayanamıyordu. Bu denli duyarlı olması yüzünden az kaldı romancılığı bırakacaktı. Yayımlanan romanıyla ilgili eleştiri çıkmamıştı çünkü eleştirilecek kadar önemli görülmemişti. Ancak yayımlanmasından dokuz ay sonra trene yetişmeye çalışırken bir at arabasının üstünde “Elde kalmış ucuz kitaplar” diye bir yazı gördü. Araba *Umutsuz Çareler*’le doluydu. Dehşete düşmüştü. Üstünde adı yoktu ama kitabının yok pahasına satılması onu adeta çökertmişti. Bu olay Thomas Hardy gibi büyük bir romancıyı yitirmemize yol açabilirdi ama umutsuzca şiir yazmak peşindeydi ve o işte para olmadığını bildiğinden romancılığa devam edecekti.

Umutsuz Çareler’in iyi satış yapmadığı besbelliydi; bu yüzden de Hardy Dorset’taki eski kiliseleri onarma işine geri döndü. Günün birinde incelemesi gereken eski bir kiliseye gittiğinde kilisenin kapısını çalıp rahibin ya da zangocun açmasını beklerken kapı açıldı ve genç bir kadın, Emma Gifford çıktı. Rahibin baldızıyla karşılaşması için komplo kurulmuştu. Rahip aslında Hardy’nin kiliseyi onarmasını istemiyordu ama onun genç ve bekâr olduğunu duymuştu. Zavallı Emma Gifford evlilik yolunda pek başarılı ilerlemiyordu; bu yüzden rahip Hardy’ye haber salıp kapıyı da Emma Gifford’ın açmasını sağlamıştı. Yirmi dokuz yaşında zeki bir genç kadındı ama oldukça asabi biriydi.

Kapıyı açtığında soluk benizli, kitap kurdu havalı, ufak-tefek, saçları dökülmeye başlamış bir adam olan Thomas Hardy’yi gördü ve bu adamın

kocası olacağına karar verdi. Birazdan göreceğiniz gibi başından sonuna dek iyi giden bir evlilik olmayacaktı ama Thomas Hardy kadınlar konusunda duygusal bir adamdı. Bugün bile Dorset'taki evine giderseniz çalışma masasının üstündeki takvimin 7 Mart'ı gösterdiğini görürsünüz. Bu tarih onun ne doğum ne de ölüm günüdür. 7 Mart Emma Gifford'ın ona kapıyı açtığı gündür ve Hardy karşılaşmalarını yâd etmek için takvimin o gününü ömrünün sonuna dek önünde açık tutmuştur; Emma hakkında yeni bilgiler edindikçe bunun ne incelikli bir davranış olduğunu anlarsınız.

Evlenmelerinden önce Hardy bir romanın satması için ne yapılması gerektiğini anlamıştı. Bunun için zengin sınıfları, adam kaçırmaları ya da gayri meşru çocukları anlatmaktan vazgeçmeliydi. Bunlar hakkında hiçbir şey bilmiyordu. En iyi bildiği şey kırsal kesim yaşamıydı. O güne dek yalnızca George Eliot kırsal kesimi anlatmıştı. Hardy kırsalı ondan da iyi biliyordu. Eliot en azından mandıra sahibi bir ailedendi; babası büyük bir arazi sahibinin yanında çalışmıştı. Thomas Hardy ise tümüyle farklı kökenden, bir hizmetkâr ailesinden geliyordu. İşte böylece 1872'de otuz iki yaşındayken ilk kırsal romanı olan *Under the Greenwood Tree*'yi* yazdı. Mütevazı ama sağlam bir sonuç aldı. Ertesi yıl *Çılgın Kalabalıktan Uzak* yazılıp bittiğinde bu roman onu Viktorya çağının dikkate değer yazarlarından biri yapacaktı. Roman halk tarafından tutulmuş, Dickens, Thackeray ya da George Eliot'ın düzeyinde olmasa bile onu üne kavuşturmuştu.

Bu iki romanın getirileri sayesinde Hardy'nin evlenecek kadar parası birikmişti. *Çılgın Kalabalıktan Uzak* romanının yayımlanmasından hemen sonra Emma ile evlendiler. Günlüklerinden özellikle balayı sırasında yazdıklarından anlaşıldığı gibi birbirlerine hiç uygun değildiler. Thomas Hardy'nin günlüklerini okuduğunuzda ziyaret ettikleri kentlerle ilgili oldukça soyut, epeyce entelektüel ve çok ilginç fikirler bulursunuz. Emma'nın günlüklerini açtığınızda onların da dolu olduğunu göreceksiniz. Ama Emma'nın balayı güncesine kaydettikleri gittikleri otellerde yedikleri akşam yemeklerinin mönülerinden ibarettir. Bir yanda İskoçya ve İrlanda hakkında soyut düşünceler, öte yanda dört ana yemek, iki tatlı, bir ordövr...

* *Under the Greenwood Tree*: Shakespeare'in *As You Like It* (Size Nasıl Geliyorsa) adlı oyununda I. perdenin beşinci sahnesinde Amiens'in söylediği dizelerden alınmıştır: "Under the greenwood tree / Who loves to lie with me / And turn his merry note / Unto the sweet bird's throat..." (Ç.N.)

Hiç çocukları olmadı. Nedenini bilmesek de Hardy'nin kendine özgü huyları olan bir adam olduğunu biliyoruz. Kimsenin ona dokunmasına tahammül edemezdi. Biri ona dokunursa, dokunanlardan birinin anlattığına göre, "gövdesine elektrik verilmiş gibi" ürkererek geri çekilirdi. 1.60 cm.lik boyuyla ufak tefek biri olduğu için en hoşlanmadığı şey iri-yarı bir adamın elini omzuna atmasıydı. Güncesine kaydettiği gibi, "İri-yarı adamlar ruhları da sanki herkesinkinden iri-yarıymış gibi insana yukarıdan bakar, kendinden ufak birinin ruhu da ufakmış gibi davranır" diye düşünüyordu.

1877'de yazdığı *Yuvaya Dönüş* yayımlandığında Hardy Viktorya dönemi romancıları arasında ölümsüz bir yer edinecekti. Okumadıysanız ya da çok genç yaşta mecbur kalıp okuduysanız okumanızı öneririm. Derken Hardy'nin başına son derece heyecan verici bir şey geldi. İlk bakışta sıradan bir olaymış gibi geliyor insana. 1878'de kitaplık olarak kabul edilen bir yere gitti; halk kitaplıkları ise ancak 1891 yılında açılacaktı. Bölgenin arkeolojik ve sosyolojik tarihinin kayıtları burada tutuluyordu. Eline 1826'dan beri haftalık olarak yayımlanan *The Dorset County Chronicle* (Dorset Bölgesi Kayıtları) diye bir dergi geçti. Hemen hemen Dorset'in her kilometrekaresi hakkında her türlü bilgiyi içeriyordu. Bu ona fikir verdi: Bundan sonraki romanı neden Dorset'in aslında hiç var olmamış bir bölgesinde geçmesin?

Bu hayali bölgeye *Wessex** demeye karar verdi. Haritada Wessex diye bir yer yoktu; yalnızca Hardy'nin kafasında yer alıyordu. İlçe merkezinin adı *Casterbridge* olacaktı. Böylece var olan tarihin var olmayan bir yerde geçmesini planladığında Hardy yirminci yüzyıl romancılarının birçoğunun benimsediği yöntemi icat ediyordu. Yirminci yüzyılın muhtemelen en büyük Amerikan romancısı William Faulkner'dır; onun *Yoknapatawpha* bölgesini durup dururken mi bulduğunu sanıyorsunuz? Tabii ki öyle olmadı. Bu fikri iki yazardan almıştı: Thomas Hardy ile *Bersetshire*'ı icat eden Anthony Trollope'dan. Hardy hem çok parlak hem de özgürleştirici bir fikir bulmuştu. İnsanlığa dair tüm gerçekler geçmiş ya da gelecekle ilgili her şey öyle bir yerde geçecekti ki kimse çıkıp da "Hangi cüretle ka-

* *Wessex*: Hardy'nin hayalinde yarattığı bölge günümüzde gerçekmiş gibi görünür. Dorset ve çevresinde Wessex suları, Wessex benzincisi, Wessex elektrikçisi gibi yüzlerce ticarethane, iş yeri, dükkan bulunur. 1999'da da Kraliçe Elizabet'in üçüncü oğlu Prens Edward *Wessex Kontu* ilan edilmiştir. (Ç.N.)

sabamın adını kullanıp atalarım hakkında böyle şeyler yazarsın?” diye-meyecekti.

İlk Wessex romanı *Casterbridge Belediye Başkanı* oldu. Casterbridge tabii ki kırsal bir ilçeydi çünkü Wessex dediği Dorset de kırsaldır. Hardy, “Bir de çok güçlü, mitolojik bir karakter yaratsam nasıl olur?” diye dü-şündü. Kitabın başlığındaki Belediye Başkanı olan Michael Hinshard’ı Kral Oidipus, Kral Lear ve İncil’den Samuel (İsmail) karışımı bir karakter yaptı. Hardy bu güçlü prototip karakteri Dorset/Wessex’in ortasındaki Casterbridge’e yerleştirdi ve onu yumuşak başlı Thomas Hardy’de bulun-mayan tüm niteliklerle donattı. Hinshard’ı hırslı, buyurgan, dinamik, vahşi ve cinsel açıdan saldırgan biri yapmıştı. Ve işe yaradı. İnsanlar o güne kadar böyle bir şey okumamışlardı. Olaylar kendi arka bahçelerinde ge-çiyordu ama geri planda bir klasik Yunan trajedisi sürüp gidiyordu.

Bu arada karısı Emma kıskançlık içindeydi. Hardy ünlü olmuştu ol-masına da bu durumun Emma’ya niye hiçbir yararı dokunmadığına aklı ermiyordu. Yine de evlilikleri devam etti. Evlendiğinde zaten basit bir ka-dındı, yaşlandıkça daha da basitleşmişti; oysa yanı başındaki Thomas Hardy romanlarına da yansıyan tutkularla doluydu. Emma kedilere bayı-lırdı; çevrelerinde bir sürü kedi vardı. Hardy ise köpek seviyordu, kedilere karşı özel bir ilgisi hiç olmamıştı. Emma’nın kedilerine taktığı adları Hardy’nin de kullanmasını istemesi meseleye tuz biber ekliyordu. En sev-diği kedinin adını *Kiddeley-wink-em-poops* koymuştu. Hardy itiraz etti, kediye bu adla hitap edemezdi. “Ona kısaca *Trot* diyebilir miyim?” di-yordu. Emma ayrıca kedi yavruları doğduğunda ilk iki ay boyunca Hardy’nin evde ayakkabıyla gezmesine izin vermiyordu çünkü yavruları görmeyip üstlerine basacağından korkuyordu. Bu yüzden de Hardy sırf Emma rahat etsin diye, iki ay boyunca kendi evinde çıplak ayak dolaşı-yordu.

Muhtemelen Emma’ya sadık değildi; bu da anlaşılabilir bir şeydir. Emma’ya sadık olduğu gerçekten söylenemez ama hiçbir ilişki de kur-madı. Nasıl mı? *D’Urberviller’den Tess*’deki Tess’i hayal etti, *Adsız San-sız bir Jude*’da duyarlı Arabella Allan’ı yarattı. Yarattığı güzeller güzeli, cinsel çekiciliği olan bir sürü kadınla romanlarının erkek karakterleri ara-cılığıyla sevişti. Bütün arayışlarını evliliğini bozmadan tatmin edebilmek

için son derece sağlıklı, son derece gönençli bir yol bulmuştu. İsteddiği kişiyi hayal ederek evlilikteki tutsaklığın baskısını hafifletebilirdi.

1891'den 1895'e kadar *d'Urberviller'den Tess*, *Adsız Sansız bir Jude* ve *Casterbridge Belediye Başkanı*'nı yani en önemli üç romanını yazdı. Daha iyisini de yapabiliirdi. Ama 1895'te Hardy'nin artık asla roman yazmayacağını söylemesine yol açan bir şey oldu. İngiltere'de Mudie's adında gezici bir kitaplık vardı ve adını Bay Bede'in 1842'de Londra'nın Bloomsbury mahallesinde açtığı küçük kitapçıdan alırdı. Bede gezici kitaplığına yıllık ücret karşılığı abone olunması gibi akıllıca bir yol bulmuştu. Ücretini ödediğinizde üç ciltlik popüler romanları hem de istediğiniz sayıda istediğiniz kez alabilirdiniz. Buluşu ona iyi para kazandırıyordu çünkü pahalı romanlar almaya bütçesi yetmeyen, yalnızca Dickens romanlarının ucuz kâğıda basılmış nüshalarını alabilen orta tabakadan İngilizler istedikleri kitabı alıp okuyarak geri getiriyorlardı.

Bede zamanla tekel haline geldi. Hardy'nin yazmaya başladığı dönemde başarılı olmak isteyen her romancı yapıtını Bede'e satabilmek zorundaydı. Romandan üç yüz tane alır, *Bede* damgalı sarı ciltlerle kaplatır, böylece roman adeta bir reklam aracı yani Bede romanı haline gelirdi. Bu yüzden de romancılar Bay Bede'in beğenmeyeceği şeyler yazmaya cesaret edemezlerdi. Viktorya dönemi romancıları büyük miktarlarda kitap alıp onları İngiltere'nin her yanına dağıtan Bede'e yaranmak zorundaydı. Kendi servet kazanırken yazarı da zengin ettiği için herkes halinden memnundu. Öte yandan Bede Viktorya çağında yaşadığından romanda biraz olsun açık saçık pasajlar bulunması hiddetli babalardan ya da ruhban sınıfından gelen "Şu iki kişinin birlikte kaçıp evlenmeden önce kim bilir ne haltlar karıştırdıklarını yazan romanı hangi cüretle onaylıyorsun da dağıtıyorsun?" gibi laflarla dolu mektuplara neden olabiliyordu. Bunun üzerine Bede romancılarına Bede romancısı olmak istiyorlarsa romanlarında yüksek ahlak standartlarına uymaları gerektiğini söyleyerek bu konuda baskıcı olmaya başlamıştı. Çoğu Bede'in popülerliğiyle başa çıkamayacaklarını anlayıp teslim olmuştu.

Ama Bede Thomas Hardy'yle çatışınca iş değişecekti. Bede duygu yüklü *d'Urberviller'den Tess* romanına derhal itiraz ederek Hardy'nin romanı yeniden ele almasını istedi. Özellikle bir sahneye karşıydı. Hardy Angel Clare diye bir karakter yaratmıştı. Tess'in çalıştığı mandıradaki en

yakışıklı adam oydu. Üç kadın, Tess ile iki işçi daha ona sevdalanmış, gece gündüz Angel Clare'den başka bir şey düşünmez olmuştu. Dört kişinin yani yakışıklı Angel Clare ile üç kadının kiliseye gittikleri Pazar sabahını anlatan bir sahne vardır. Kiliseye doğru yürürler ama büyük bir fırtına olmuş, yağmurdan dere taşmıştır. Gelen sel köprüyü yıktığından su fazla olmasa da dördünün karşıya geçmeleri mümkün görünmez. Angel'in bulduğu çare kızları birer birer kucağına alıp karşıya geçirmektir.

Kızların hayallerindeki adam tarafından kucakta taşınması duygu yüklü bir sahnedir. Hardy her kızın Angel onu taşırken neler düşündüğünü, karşıya vardıklarında ise nasıl üzüldüğünü anlatır. Bede "Bu yakışsız bir şey, çıkarılmalı" diyordu. Hardy karşı çıktı: "Çıkarılamaz, olayın düğüm noktası o." Bunun üzerine Bede "Romandan çıkarman gerekmiyor ki" dedi, "Ben epeyce roman okudum, bunu nasıl düzeltereğini sana söyleyeyim: Tek yapacağın şey derenin yanına geldiklerinde Angel Clare'e 'Ne yapacağız şimdi?' dedirtmek. Sonra soluna bakacak, 'A, işte bir el arabası' diyecek. Adama el arabasını getirteceksin, kadınları birer birer el arabasına koyduracaksın, adam onları karşıya geçirecek." Böyle bir değişikliğin Hardy'nin romantik ruhlu sahnesini nasıl bozacağını tahmin edebilirsiniz. Hardy değiştirmeyi reddetti. Ama halk şaşırtıcı bir şey yapıp Hardy'den yana tavır koydu; kimse kitabın değişmesini istemiyordu. Hardy'nin Bede'i alt etmesinden üç yıl sonra Bede yok oldu, işi bırakmıştı.

Adsız Sansız bir Jude öyle garip öyle din karşıtıydı ki Hardy'nin Bede'le çatışmasından on üç ay sonra Wakefield'de bir piskopos romanı halk önünde ateşe verdi. Eleştirilmekten ve mutsuz evliliğinden bıkmış olan Hardy'nin canına tak etmişti. Adının ortalıklarda dolaşmasından nefret ediyordu, bütün bu olanlara karışmak istemiyordu ve bir daha asla roman yazmayacağına yemin etti. 1895'te romancılığı bırakıp şiir yazmaya koyuldu.

Çok parlak bir şairdi. Şiirleriyle öyle bir üne kavuştu ki yüzyılın sonunda kendisine şövalyelik unvanı teklif edildi. Emma'nın tek isteği buydu; Lady Hardy olmak onu tatmin edecekti. Hardy teklifi reddetti; Emma da kısa süre sonra öldü. Ölüm nedeni kalp kriziydi ama aslında kalbi kırılmış, çok üzülmüştü. Hardy halk tarafından alkışlanmayı sevmeyen, toplum önüne çıkmak istemeyen bir adamdı.

Hardy'ye yardım eden Florence Douglas adında bir kadın sekreteri vardı ve Emma'yla da iyi geçiniyordu. Florence Hardy'ye deli gibi hayrandı. Florence'ın kişiliği farklı olsaydı Hardy onun hakkında ne düşünürdü bilemiyoruz ama kadın Thomas Hardy'nin ruh haline uygun biriydi çünkü çoğunlukla bunalımdaydı. Emma'nın ölümünden bir buçuk yıl sonra evlendiler.

Artık yetmiş yaşına yaklaşmış olan Hardy hâlâ şiir yazıyordu. O sıralarda patlak veren Birinci Dünya Savaşı Hardy'nin şiiri için hüzünlü bir esin kaynağı oldu. Hardy hayatına müdahale eden modern buluşlara uyum sağlamaya çalışıyordu. Günlüğünde evine telefon aldığı günü uzun uzun anlatmış.

1920'de seksen yaşına bastı. Artık edebiyatın yüce, yaşlı adamıydı. 1840'ta doğup seksen yıl yaşamış olmak, parlak bir romancı ve şair olarak kabul edilmek gerçekten övgüye değer bir durumdu. Seksen yaşına geldiğinde adı ülkenin her yanında onurlandırıldı; Birinci Dünya Savaşından sonra her biri İngiliz şiirinin ünlü adları olmuş birçok şair ayağına kadar geldi. Onları evinde kabul eder, birlikte şiir kuramlarından, Hardy'nin roman yazmakta olduğu geçmiş yüzyılın 80'li ve 90'lı yıllarında olup bitenlerden söz ederlerdi.

Zavallı Emma yaşıyor olsaydı bu duruma bayılacaktı. Parası boldu; Hardy'nin şiirlerini okuyanlar aynı zamanda roman yazmış olduğunu keşfedip bütün romanlarını alıyordu. Romanlarını okuyanlar da çok başarılı bir şair olduğunu öğreniyordu. Şiir kitaplarına asla para vermeyenler Hardy'yi romancı olarak çok beğendikleri için şiirlerini satın alıyordu. Ayrıca yapıtlarının sinemaya uyarlanması sayesinde epeyce para kazanan ilk yazar da Hardy olmuştur. 1920'de özellikle İngiltere'deki film stüdyoları izleyiciyi etkileyen ve hatta mümkünse üzüntüye boğan öyküler bulmak için çırpınırlardı. Aradıkları adam Hardy'ydi. Hardy'nin *d'Urberviller'den Tess*, *Adsız Sansız bir Jude*, *Yuvaya Dönüş* romanlarını sinemaya uyarladılar. Filmler o kadar iyi iş yaptı ki senaryoları sahneye de uyarlandı.

Özellikle *d'Urberviller'den Tess* rolü dönemin bütün kadın oyuncularının hayallerini süslüyordu. O dönemde İngiliz sahnelerinin en büyük kadın oyuncusu Gertrude Bugler'dı. Çok güzel bir genç kadın, çok da başarılı bir oyuncuydu. İngiltere'nin belki de en itibarlı tiyatrosu olan Hay-

market Tiyatrosu *d'Urberviller'den Tess'i* sahnelemek, yıldız olarak da Gertrude'u oynatmak istiyordu. Hardy'den de Tess rolünü oynayacak oyuncu için onay vermesi bekleniyordu. Onay vermekle kalmadı, ona âşık oldu. Kadını ilk kez Haymarket'a gittiğinde gördü. Randevuya geç kalmış olan Gertrude akıl alır gibi değil ama halk otobüsüyle gelmeye kalkışmıştı. Hardy uzaktan kadının şapkasının tüylerini gördü ve ilk bakışta âşık oldu.

Provalara girmesine izin verilmiyordu. Hassas bir romancının ense köklerinden bakarak romanını nasıl uyarladıklarını seyretmesini istemiyorlardı. Ama Gertrude'a öylesine âşıktı ki kendisinin seksen dört yaşında kadınınsa otuzuna bile basmamış olmasına karşın sırf onun çevresinde bulunabilmek için provalar sırasında tiyatro salonunun dışında, sokakta bekliyordu. Hardy'nin karısı bu işten hiç hoşlanmamıştı. Oyunun temsil-leri başlamadan birkaç hafta önce tiyatroya gitti, Gertrude'un karşısına dikildi ve Tess'i oynadığı takdirde Hardy ailesinin mahvolacağını söyledi. Bir kadın oyuncu Tess'i oynayabilmek için canını verirdi ama Florence'ın "öteki kadın"ın karşısına çıkarak kendini küçültmeyi göze alması Gertrude'a o kadar dokunmuştu ki rolden çekilmeyi kabul etti. Oysa "öteki kadın" değildi; yalnızca Hardy'nin hayalinde öyleydi, hepsi bu.

Hardy 1925'te *Kış Sözcükleri* adındaki kitabını çıkardı. Mükemmel şiirlerdir. *Kış Sözcükleri*'nin en dikkate değer yanı şiirler yayımlandığında Hardy'nin seksen beş yaşına varmasına karşın kitaptaki bütün şiirlerin yeni olmasıdır. İnsanın seksen beşine geldiğinde şiirlerini tek ciltte toplamasıyla aynı şey değildir. Hatta aramızdan pek çoğu seksen beşine geldiğinde eski şiirlerinin üstünden geçip onları yayına hazırlayacak gücü bile muhtemelen bulamayacaktır. Oysa Hardy yepyeni şiirler yazıyordu.

Yaşamının son günü sabah saatlerinde hizmetçisi Eva'dan bir dilim domuz pastırması kesip odasına getirmesini ve şöminede kızartmasını rica etti; çok garip bir arzuydu. Eva dediğini yaptı ama sebebini de sordu. Hardy yatağından cılız bir sesle yanıt verdi: "Çocukluğumla ilgili anımsadığım ilk şey annemin yatak odamda domuz pastırması kızarttığı sırada çıkan kokudur." Anlaşılan Hardy başa dönmek istiyordu. Hizmetçi domuz pastırmasını şöminede kızartırken yatağından kalkıp onun arkasında durdu, seyretti. Sonra kolunu kaldırmaya başladı ve "Eva, bu nedir?" diye sordu. Eva geri dönüp baktığında Hardy ölmüştü. Eva onun gördüğü şeyin ölümün ta kendisi olduğuna emindi.

Westminster Abbey'ye gömüldü. Bu Hardy'nin ne denli takdir edildiğini gösterir çünkü Charles Dickens'tan beri hiçbir romancı Lord Alfred Tennyson'dan beri hiçbir şair Westminster Abbey'ye gömülmemiştir. Westminster Abbey tarihinde oraya gömülenler arasında hem şair hem de romancı olan başka biri de yoktur. Aslında buraya ancak bir kısmı gömülmüştü. İnsanlar cenaze töreninden sonra papazın elinde bir bisküvi kutusu tuttuğunu fark ettiler. Ne olduğunu sordular. Hardy'nin kalbiydi. Ölümünden önce Westminster Abbey'ye defnedilirse kalbinin çıkarılıp kilise avlusunda gömülü olan Emma'nın yanına konmasını istemiştir. Suçlu hissettiğinden mi? Florence ile yaptığı ikinci evlilikten hoşnut kalmadığından mı? Sebep ne olursa olsun yaşamı boyunca ona eziyet çekti-ren karısının yanına gömülmek isteyen, takvimi onunla karşılaştığı gün olan 7 Mart tarihi açık şekilde hâlâ çalışma masasında duran bir adamı takdir etmemek elde değil.

Thomas Hardy'nin edebiyat âlemindeki itibarını biraz daha perçinlemek için cenazesinde tabutun ardından yürüyenlerden bazılarını saymak istiyorum:

Sir Stanley Baldwin, *Peter Pan*'in yazarı James Berrie, John Galsworthy, A.E. Housman, Rudyard Kipling ve George Bernard Shaw. İngiliz köylü sınıfından bir adamın son saatlerine eşlik eden ilginç bir kalabalık...

SIR ARTHUR CONAN DOYLE
(1859- 1930)

Sir Arthur Conan Doyle'un söylediği ve kayda değer olduğunu d           bir Şeyi sizlerle paylaşmak istiyorum: "           yüz yıl içinde yalnızca Sherlock Holmes'u yaratan adam olarak tanınacaksam hayatımı başarısız olarak değerlendiririm." Ancak ne yazık ki Doyle'dan söz edildiğinde Sherlock Holmes'un dışındaki yapıtlarını anımsayabilen pek çıkmaz. Oysa aramızdan pek az kişi Holmes gibi dünyaca bilinen bir karakteri yaratmış olan yazarı başarısız diye nitelendirecektir; oysa Doyle'a göre bu baŐarısızlıktı. Onun en büyük arzusu başka yapıtlarıyla da tanınmaktı.

Hafızalara böylesine kazınmıŐ bir dedektifi nasıl yarattığını anlamanız için size Doyle'un hayatıyla ilgili bir kaç ayrıntı vermek istiyorum. Öncelikle birçok insan Doyle'un  sko  olduğunu bilmez. Hayatının en güzel yıllarını  ngiltere'de geçirmiŐse de 22 Mayıs 1859'da Viktorya döneminde Edinburg'da doğmuş ve büyümüŐtür. Edinburg dış görünüŐe aldırınmayıp ardındaki gerçeği arayan, saygın sanılan insanların çirkin-taraflarını açığa çıkaran bir dedektif yaratmak için yeterli malzemenin bulunabileceği bir kent haline gelmişti. Bu kent ilk bakışta pek hoş, soylu insanlarla doluy-muş gibi görünen ama derinlerinde ahlaksızlık ve yoksulluğun kaydığı bir batakhaneydi. Doyle'un büyüme  ağında Edinburg'un arka sokaklarında gezme olanağınız olsaydı pislik, yolsuzluk, ahlaki çürüme,  i ek hastalığıyla boęuŐan insanlar görürdünüz; insanlar sokaklarda boğazlanıyor ya da bı aklanıyordu. Doyle'un doğduğu yıl Edinburg'u ziyaret etmiş olan bir  ngiliz eşine yazdığı mektupta kenti Şöyle tanımlıyordu: "Edinburg bana bel soğukluğuna yakalanmış soylu bir kadını anımsatıyor." G      bir betimleme bu. 1800'lerin ortasında Edinburg'u dıŐarıdan bakınca göz kamaştırıcı, içeriden bakınca ise yozlaşmış bir kent olarak d  Őleyebiliriz.

Çocukken Doyle'un ev hayatı hiç de iç açıcı değildi. Babası açık konuşmak gerekirse bir başarısızlık örneğiydi. Charles Doyle ünlü bir ailenin küçük oğluydu; babası ile erkek kardeşleri Charles Dickens ve William Makepeace Thackeray romanlarını resimlemiş olan çok yetenekli sanatçılar ve çizgi ustalarıydı. Ne yazık ki Charles'ın böyle bir yeteneği yoktu. Büyük bir aşağılık duygusunun gölgesinde kalmış duygusal anlamda mesafeli biriydi. Kendini bir başarısızlık örneği olarak görüyordu ve kuşkusuz öyle de oldu.

Doyle'un annesi on yedi yaşındayken Charles Doyle ile evlendi. Kızlık soyadı Mary Foley'di. Aile kökenlerinin Plantagenet krallarına kadar dayandığı fikrine takıntılıydı, dolayısıyla kraliyet soyundan geldiğine inanıyordu. Charles Doyle ile evlenerek çok zor bir döneme adım attığı düşüncesindeydi. Bu durumun üstesinden gelmek için gerçek hayatından kopmayı seçmişti. Sir Walter Scott'ın İskoçya'nın eski güzel günlerini anlatan şövalyelik ve romantizmle dolu öykülerini okuyordu. Arthur efsanesine, Kral Arthur ile Kraliçe Guinevere'e hayrandı. Bu yüzdendir ki oğluna efsanevi Kral Arthur'ın adını vermişti.

Doyle babanın hiçbir şeyi doğru yapamadığı annenin ise zor durumdaki evlenmemiş genç kızların parıldayan zırhlar giymiş şövalyeler tarafından kurtarıldığı bir dünyaya daldığı bu derbeder, tuhaf ve soylu ailede büyüdü. Doyle'un yarattığı dedektifin kapısında beliren, zor durumda kalmış genç kızları anımsarsınız. Sherlock Holmes'un parlak zırhı yoktu ama kıvrak zekâsıyla çaresiz bakirelerin imdadına yetişen modern şövalyeydi o.

Arthur çocukken uzun boylu, iri yarı, geniş omuzluydu. Annesi onu erken yaşından itibaren şövalye gibi eğittiği için okulda ona sataşan çocukları dövebiliyordu. Öte yandan okuldan eve geldiğinde *Ivanhoe*'ya ya da Charles Dickens'ın *Antikacı Dükkânı*'ndaki Küçük Nell'in ölümüne hıçkırarak ağlayabiliyordu.

Bir yandan da dengesiz ailesinden kaçmanın yolunu arıyordu. Annesi de babası da farklı nedenlerle Doyle'un hayatını berbat etmişti. Babası gibi mimari ya da sanatla ilgili herhangi bir alanda eğitim görmemeye, tıp okumaya karar verdi. Edinburg Üniversitesindeki tıp eğitimini yirmi yaşında bitirdiğinde gemi doktoru olmuştu. Muayenehane açabilmek için

İskoçya'yı terk edip İngiltere'ye gitti. İngiltere'de kimseyi tanımıyor, nerede çalışacağını bile bilmiyordu. Kariyerine başlamak için güney kıyılarındaki Portsmouth'da karar kıldı.

Portsmouth'u seçmesinin tek nedeni en sevdiği yazar olan Charles Dickens'ın burada doğmuş olmasıydı. Duygusal açıdan anlaşılır bir neden olsa da uygulamada aptalca bir karardı. Kimseyi tanımadığınız bir şehirde, yalnızca sevdiğiniz yazar orada doğdu diye muayenehane açmak riskliydi ve Doyle bu kararın cezasını elbette ki çekecekti. Hiçbir bağlantısı ve dolayısıyla hiçbir hastası yoktu. İş yerini açmıştı ama sonuç alamıyordu. Asla gelmeyecek hastalarını beklerken vakit geçirmek için öyküler yazmaya başladı. Yazdıkları zannettiğiniz gibi dedektif değil korku öyküleriydi. Hayaletler, cadılar ya da çocukluğunda ona anlatılan masallarda olduğu gibi İskoç evlerinde dolaşan ruhlar hakkında yazdı. Ama hâlâ hasta gelmiyordu.

Bir gün kapısında orta yaşlı bir adam belirdiğinde Doyle pek sevinmişti. Muayene odasına götürdüğü adam tek kelime etmeden oturdu. Sonunda hasta boğazını temizledi ama tek kelime bile etmedi. Sonra tekrar boğazını temizledi. Doyle bir doktorun sonuca varma becerisini kullanarak "Anladığım kadarıyla bronşitlerde problem var" dedi. Adam ise şöyle yanıtladı: "Söylemek zorunda kalmayacağımı umuyordum ama beyefendi, ben gaz sayacını okumaya gelmiştim." Bu olaydan kısa süre sonra Doyle'un kapısının hemen önünde bir at varlıklı bir adamın üstüne düştü. Adam Doyle'un hastası olmasa da kalkıp yürüyecek hali olmadığı için Doyle'a tedavi olmak zorunda kaldı. Çok sonra yaptığı bir konuşmada Doyle, "O atın düşmesi sayesinde kamım bir hafta doydu" demişti.

Tabii doktorluk yapabilmek için kapısının önünde atların insanların üstüne düşmesini bekleyemezdi. Tam da umutsuzluğa kapılıp doktorluğu bırakmaya karar vermişti ki Portsmouth'a tatile gelen bir dul yardım istemek için kapısını çaldı. Bir kızı ve bir oğlu vardı. Portsmouth'da tanıdığı doktor olmadığından menenjitte yakalanmış olan oğlunu tedavi ettirmek için tümüyle rastlantısal olarak Doyle'a getirmişti. Gerçi genç adam sonunda öldü ama Doyle ona çok iyi bakarak son günlerini acısız geçirmesini sağladı. Bu Doyle'un hayatında doktorluk kariyeri açısından olmasa da aşk hayatı açısından dönüm noktası oldu. Ölen genç adamın kız kardeşi Louise ile birbirlerine âşık oldular.

İşi tuhafı evlendikleri andan itibaren Doyle'un işleri iyi gitmeye başladı. Louise'le evlenmesinin işleri açısından bu kadar olumlu sonuç vereceğini düşünmemiştir. Önceleri bekâr olduğu için Doyle'u asla seçmeyecek olan genç kız anneleri artık evli diye tedavi için Doyle'a geliyorlardı.

İşi rayına girmiş evli ve mutlu bir adam olduğundan artık mutsuz bekârlık yıllarını yansıtan korku öyküleri yerine dedektif öyküleri yazmaya karar verdi. Kısa süre içinde Sherringford Hope adında bir dedektif yarattı. Kocasına karşı her zaman son derece kibar olan Louise böyle korkunç bir adı olan karakterle çabalarının sonuç vermeyeceğini söyledi. Doyle laf dinleyip dedektifin soyadını Hope'dan Holmes'a değiştirdi çünkü tam da o sıralarda kriminoloji psikologu ve hukukçu Oliver Wendell Holmes kriminoloji hakkındaki ilk kitabını yayımlamıştı. Sherlock adını ise en sevdiği müzisyen ünlü viyolonist Alfred Sherlock'tan aldı.

Sherlock Holmes öyküleri yazmaya başladı ama nitelikli kurgu yazmaya alışık değildi. Korku öyküleri dedektif öykülerine hiç benzemediği için Sherlock Holmes'u nasıl tarif edeceğini bile bilmiyordu. Dedektifi hayalinde canlandıramıyordu. Aklına gelen en basit şekliyle ona mor bir robdöşambr ve lüks terlikler giydirip eline pipo verdi. Bu giysi ve aksesuar ilk öyküden başlayarak Sherlock Holmes'un ayrılmaz parçaları oldu. Doyle'un bu kıyafetleri icat etmesindeki tek neden kendisinin de hastalar gittikten sonra mor robdöşambrını ve terliklerini giyip piposunu yakmasıydı. Daha sonra Sherlock Holmes'a John Watson adında bir ortak tasarladı. Watson doktordu.

Doyle kendi kişiliğini ikiye bölmüştü. Watson'a tüm tıbbi becerilerini Sherlock Holmes'a ise her zaman kendiyle gurur duyduğu sonuç çıkarma yeteneğini bahşetmişti. Fark ettiyseniz Watson'la Sherlock Holmes'u hep bir arada tuttu. Evli bir çift gibi hiç ayrılmayışlarının nedeni aslında tek kişi yani iki kişiliğe bölünmüş Doyle olmalarıdır. Watson'ı Holmes'un saptamaları harekete geçirir, Holmes'u ise yalnızca işlenen suçlar eyleme sürükler. Doyle bir maceradan ötekine geçişi kolaylaştırmak için böyle bir yol bulmuştur.

1886 yılının Mart ayında kar fırtınası Portsmouth'u kırıp geçiriyordu. Üç hafta boyunca kimse dışarı çıkamayınca Doyle'un bir tane bile hastası olmadı. Ofisinde boş kalmış, yapacak şey aranırken ilk Sherlock Holmes

öyküsüne başladı. *Kızıl Dosya* adını verdiği öyküde hiç alışılmamış bir konuyu zekice tasarlamıştı. *Kızıl Dosya* Utah'taki Mormonlarla ilgiliydi. Böyle bir konuyu işlemek kimsenin aklının ucundan geçmezdi. Öyküyü bitirdiğinde karton bir ruloya koyarak yayınevine gönderdi. Reddedildi. Başka bir yayınevine gönderdi, tekrar reddedildi. Doyle'un moralini en çok bozan, kutuyu açtığı anda kitabın sayfalarının okunmak için düzleştirilmediğini görmesiydi; yani öyküsünün okunmadan reddedildiği anlaşıyordu.

Ancak bir sonraki yıl *Kızıl Dosya* en akla gelmeyecek yerde yayımlandı. 1880'lerde yayıncılar mevsime uygun, sevimli masallarla dolu, süslü püslü dergiler olan geleneksel Noel yıllıkları hazırlardı. 1887'de *Beaton Noel Yıllığı*'nin yayıncısı çaresiz kalmıştı çünkü daha fazla malzemeye ihtiyacı vardı. Doyle ona Sherlock Holmes'u gönderdiğinde yayıncı öyküyü yıllığa koymaya karar verdi. İnsanlar üzerinde hemen hemen hiçbir etkisi olmadı; yani bir gecede olay yarattığı söylenemez. Sherlock Holmes'a ilginin az olmasının bir nedeni büyük ihtimalle öyküye eşlik eden çizimlerdi. Doyle Holmes'u tıknaz, züppe kılıklı ve oldukça aptal gösteren çizimler göndermişti. Sherlock Holmes karakteri için bu çizimler yanlıştı. Ne yazık ki ilk öyküsünün çizimlerini yapan kişi o sırada tamamen çökmüş, alkolizm yüzünden akıl hastanesinde yatan babası Charles Doyle'dan başkası değildi. Doyle babasının haline çok üzülüyor, ona yapacak işler bulmak istiyordu. Dolayısıyla ilk Holmes öyküsünün çizimlerini ondan istemişti. Çizimler o kadar kötüydü ki *Beaton Noel Yıllığı*'nda çıktığında insanlar resimlere baktıktan sonra öyküyü okumamıştı bile.

Doyle dedektif öyküsü yazmak konusunda başarılı olamadığına inanmıştı. Tarihi romanlar yazarak tanınmak istediğine karar verdi. On yedinci yüzyılda geçen *Micah Clarke* adlı bir roman yazdı. Aldığı eleştirilerden birinde, "Romanın temel eksikliği hiçbir biçimde merak uyandırmaması" deniyordu. Bu eleştiriyi Doyle'un artık tarihi roman yazmamasına ilişkin bir uyarı olarak aldığını sanabilirsiniz; ama öyle olmadı. Tarihi roman yazmaya devam etti.

Günün birinde Sherlock Holmes'u okuyup beğenmiş ender kişilerden biri olan Philedelphia'lı bir yayıncı Doyle'u daha iyi tanımak için Portsmouth'a geldi. Hem Doyle'u hem de başka bir genç yazar olan Oscar Wilde'ı yemeğe davet etti. Her ikisine de başarılı öyküler yazabilirlerse

yayımlayacağı garantisini verdi. Oscar Wilde *Dorian Gray'in Portresi*'ni yazdı. Doyle ise Sherlock Holmes'a bir şans daha vermek için ikinci öyküsünü yani 1889'da tamamladığı *Dörtlerin İmzası*'nı yazdı. Bugün bile *Dörtlerin İmzası*'nı çarpıcı kılan şey Sherlock Holmes'un öykünün başlarında damarına kokain enjekte etmesidir. Dedektif yalnızca çok zeki değil aynı zamanda kırılğandır. Bu kırılğanlığı Holmes karakterini ilginç kılıyordu. Ama öykü Sherlock Holmes'u üne kavuşturmamıştı. Yine görmezden gelindi ve Doyle'a herhangi bir ün ya da itibar kazandırmadı.

Bu sırada Doyle'un Portsmouth'daki işleri iyice bozulmuştu. Karısıyla birlikte yeni adımlar atmaları gerektiğini düşündüler. Sherlock Holmes onlara para kazandırmıyor tarihi romanlarla da kimse ilgilenmiyordu. Doyle doktorluk mesleğini geliştirmeye karar verdi. O sıralarda yeni bir uzmanlık alanı ortaya çıkmıştı. Oftalmoloji yani gözü inceleyen bilim dalı. Ancak oftalmolojist olmak için Avusturya'da altı ay süren bir eğitim görmek gerekiyordu. Arthur Conan Doyle muhtemelen ona daha iyi gelir sağlayacağını düşündüğü yeni hekimlik dalını öğrenmek için Louise ile birlikte Avusturya'ya gitti. Avusturya'dan döndüklerinde Londra'da bir oftalmoloji muayenehanesi açmaya karar verdiler. Doyle konumunun işyeri için uygun olduğunu varsayarak British Museum'un tam karşısındaki caddede bir muayenehane kiraladı. Bu mekân bir doktorun iş yapmamak için seçebileceği ideal yerdi. Doyle'un dediğine göre tek bir hasta bile gelmedi. Cesareti kırılınca yazarlık kariyerini sürdürmeye karar verdi.

Bu karar hayatının dönüm noktası olacaktı. Oftalmoloji muayenehanesini açtığında yeni yayımlanan bir derginin ilk sayısı çıkmıştı. İlk kez geniş kitlelere pazarlanmak üzere yayımlanan *The Strand Magazine* bol fotoğraflı içeriğiyle epey gösterişli bir dergiydi. Fotoğraf 1890'larda bile yeni bir olguydu. Dergi o günlerin ünlüleriyle evlerinde çekilmiş fotoğraflar eşliğinde yayımlanan röportajlardan, herkesin merak ettiği günün moda olmuş kahramanlarının mahrem yanlarını sergileyen fotoğraflardan oluşuyordu. 1890'ların *Hello* dergisi gibiydi ve büyük başarıya ulaştı. *The Strand*'in editörleri halkın ilgisini çekecek asıl içeriğin kısa öykü dizisi olduğuna karar verdi. Sherlock Holmes'un iki macerasını okumuş olan editörler Doyle'a dergi için bir kısa öykü dizisi yazıp yazamayacağını sordular. Doyle bu işin kariyeri için ne kadar önemli olduğunu biliyordu. İki haftadan kısa sürede iki Sherlock Holmes öyküsü daha bitirdi. Dergiye

gönderdiğinde editörler öykülere bayılmışlardı. Sherlock Holmes maceralarında çizimlerin ne kadar önemli olduğunun farkında oldukları için Arthur Conan Doyle'a otuz gine*çizere de yirmini gine ödediler.

Buldukları çizir Walter Paget kusursuz bir seçimdi. Paget Doyle'un düşlediği uzun, çirkin ve neredeyse hantal görünüşlü Sherlock Holmes'a itiraz ederek, "Kesinlikle olmaz. Onu kadınların beğeneceği bir adam, 1890'ların en şık erkeği olarak tanıtmalıyız. Öyle bir Sherlock Holmes çizeceğim ki bütün kadınlar onu arzularken erkekler kusursuz giyim kuşamına öykünecek" dedi ve gerçekten de Holmes'u bu şekilde resmetti. Öyküler yayımlandı. Göz kamaştırıcı çizimler eşliğindeki Sherlock Holmes inanılmaz derecede ünlü oldu. Talihin garip bir cilvesi olarak *The Strand Magazine*'de Sherlock Holmes öyküleri yayımlanmaya başladığında Karın Deşen Jack Londra sokaklarına uğursuzluk yayıyordu. Gerçek hayatta katil canavar Londra sokaklarında kol gezip kadınları hunharca öldürürken kurgusal ortamda Sherlock Holmes cinayetleri dâhiyane biçimde çözüyordu.

Sherlock Holmes'un başarısı öylesine büyük olmuştu ki Doyle artık doktorluk yapmak zorunda olmadığını biliyordu. Vaktini hâlâ tarihi kurgu romanlarına dönüştürebileceği olayları araştırmakla geçirmesine karşın bir taraftan da ona para kazandıracağından emin olduğu Sherlock Holmes öyküleri yazmayı sürdürüyordu. İki yıldan az sürede her biri on iki öyküden oluşan iki dizi Sherlock Holmes macerası hazırladı. Holmes maceralarının ne denli karmaşık olduğunu biliyorsanız Doyle'un bu kadar kısa sürede yirmi dört öykü yazmış olmasına şaşmamak imkânsızdır.

Eşi Louise o sıralarda "*consumption*" (tükeniş) diye adlandırılan tüberküloza yakalandı. Doyle doktor olmasına karşın tüm zamanını Sherlock Holmes öyküleri yazmaya ayırdığından karısındaki hastalık belirtilerini fark edememişti. Kendini baskı altında hissettiği sıralarda karısı ağır hastalanınca yarattığı karakterden nefret eder olmuştu. Tüm zamanını alan Sherlock Holmes karakterini karısının hastalığının sorumlusu olarak görüyordu. Karısıyla daha fazla vakit geçirebilseydi hastalığın belirtilerini önceden görebileceğini düşünüyordu. Tedavi için İsviçre'ye git-

* **Gine (Guinea):** İngiltere Krallığı, Büyük Britanya Krallığı ve Birleşik Krallık dönemlerinde, 17 ile 19 yüzyıllar arasında kullanılan altın para. Bir gine yaklaşık şimdiki bir Pound değerindeydi (Ç.N.)

tiler. Reichenbach Şelalesinin bulunduğu bölgeyi gezdiler. Engin geniş-
likteki şelalenin dibinde fokurdayan sularla buzlar birbirine karışıyor, ana-
foru andırıyordu. Bu görüntü Doyle'u o kadar etkilemişti ki artık
kurtulmak istediği Sherlock Holmes'u öldürmenin yolunu böylece buldu.
Nihai Sorun adındaki öyküsü 1893'de *The Strand Magazine*'de* yayımlanacaktı. *Nihai Sorun*'da Sherlock Holmes baş düşmanı Moriarty ile ölü-
müne dövüşürken ikisi birlikte Reichenbach Şelalesinden aşağı yuvarlanır.
The Strand Magazine'in editörü Doyle'a bir kez daha düşünmesi için yal-
vardı çünkü Sherlock Holmes'un ölümü dergi için felaket demekti.

Nihai Sorun yine de dergide yayımlandı ve tıpkı editörün tahmin ettiği
gibi dergi açısından felaketle sonuçlandı. Holmes'un ölümünü protesto
etmek için yirmi bin kişi aboneliğini iptal etti. Londra sokakları protesto
amacıyla tuttukları yasın simgesi olarak şapkalarına siyah kurdele takmış
genç erkeklerle doluydu. Sherlock Holmes'un tutkulu hayranı olan Kraliçe
Viktorya'nın oğlu, dönemin Galler Prensi dergiye mektup yazarak Hol-
mes'un ölümünün ne denli üzücü olduğunu bildirdi. Doyle'un umurunda
bile değildi. Henüz otuz dört yaşındaydı. Holmes dizisinden yüklüce bir
para kazanmıştı. Artık lüks içinde yaşadığına göre asıl yazmak istediği
şeye, tarihi romanlara odaklanabilirdi.

Karısı tüberküloz hastalığının ilk evresini atlattıysa da Doyle yirmili
yaşlarında Jean Lecky adlı başka, bir kadına âşık olmuştu. Ama annesi oğ-
luna şövalyeliğin gereklerini bellettiği için başka kadına âşık olsa da tutul-
duğu aşk kadına on yıl boyunca her gün mektup yazmaktan ileri gidemedi.

Holmes'u öldürdükten sekiz yıl sonra 1901'de yayımlanan romanları
başarısızlıkla sonuçlandı. Holmes maceralarını yeniden yazmayı düşün-
meye başlamıştı. Halk hâlâ Holmes için deliriyordu. Aradan zaman geç-
mişti ve artık yazabileceğini düşünüyordu. Bir tiyatro yapımcısı
Doyle'dan Sherlock Holmes piyesi yazmasını istedi. Doyle Holmes'un
öldüğünü, bunun mümkün olmadığını belirtti. Kurnaz yapımcı Holmes'un
ölmeden önce başından geçmiş ama gün ışığına çıkmamış maceraları ola-
bileceğini anımsattı. Doyle bunun hiç kötü bir fikir olmadığını ve oyun

* *The Strand Magazine*: Büyük Britanya'da 1891 yılından 1950 yılına kadar yayını-
nı sürdürmüş olan aylık dergi. İlk nüshası 300 bin adet satarak rekor kırmış, bu satış son-
raları 500 bine kadar çıkmıştı. H.G. Wells'den Agatha Christie'ye, George Simenon'dan
Winston Churchill'e kadar birçok ünlü imzanın yazılarını bastı. (Ç.N.)

yazarlığı konusunda kendini deneyebileceğini düşündü. Holmes'un önceki maceralarından birini anlatan *Boş Ev Vakası*'nı yazdı. Bu oyunun çok tanınmasının nedeni o zamanki başarısı değildir. Oyunda Baker Sokağı Çetesinin elemanlarından biri olarak sahne deneyimi olmayan, on iki yaşında bir çocuk seçilmişti. Bu çocuğun adı Charlie Chaplin'di.

Oyunun gişe başarısı tatmin ediciydi bu yüzden Doyle 1902'de bir macera daha yazmaya karar verdi. Bu kez uzun öykü biçiminde yazdı. Birçok eleştirmene göre ve bence de yazdığı en iyi yapıttır. *Baskerviller'in Köpeği* İngiltere ve Avrupa'da sansasyon yarattı. Doyle bile Holmes'u öldürmesinin hata olduğunu düşünüyordu ve daha birçok macerasını yazmaya kararlıydı. Holmes'un maceralarının yeniden gündeme gelmesinden pek memnun olan Eski Galler Prensi, yeni Kral VII. Edward *Baskerviller'in Köpeği*'nin başarısı ve Doyle'un daha fazla Holmes öyküsü yazacağı vaadi üzerine ona asalet unvanı verdi.

Doyle artık yazdığı yeni Holmes vakalarına *Sir Arthur Conan Doyle* diye imza atıyordu. Bu dönemden sonraki öykülerini okuduğunuzda Sherlock Holmes'u kiralayan müşterilerin eskisine kıyasla çok daha varlıklı olduğunu fark edeceksiniz. Yazdıklarından kazandığı paralarla epey zengin olan Doyle'un arkadaşları ve sosyal çevresi artık üst tabakadan insanlardan oluşuyordu.

1903 yılında Sherlock Holmes efsanevi biri olmuştu. Holmes'un yaşadığı yer olarak bilinen Baker Caddesine mektuplar yağıyordu. İnsanlar Sherlock Holmes'un gerçek biri olmadığını bile hayatlarındaki sorunları çözmesi için ona mektup yazıyordu. Doyle bu mektuplardan ilginç bulduğu bazılarına Holmes olarak yanıt veriyordu. En sevdiklerimden biri bir kadına ait: "Sevgili Bay Holmes, bana yardım edebilir misiniz? Geçtiğimiz günlerde bir fırça, birkaç golf topu, bir ayakkabı çekeceği ve bir sürü teneke kutu ortadan kayboldu. Kimin almış olabileceği hakkında hiçbir fikrim yok." Sherlock Holmes'un ağzından Doyle'un verdiği yanıt ise şöyleydi: "Hanımefendi, komşunuz geçtiğimiz günlerde keçi almış mı, kontrol edin. Saygılarımla, Sherlock Holmes." Gerçekten komşu bir keçi almış, kaybolanları da keçi yemişti.

Bu sıralarda Doyle'un eşi Louise öldü. On yıldır âşık olduğu Jean ile evlendi. Fakat Arthur Conan Doyle öyle bir beyefendiydi ki karısının yasını tutmak için evlenmeden önce tam on üç ay bekledi.

Birinci Dünya Savaşı başlamıştı. Doyle bu savaşta hem bir oğul hem de bir kardeş kaybetti. İngiltere nüfusunun bir kısmı savaşta yok olmuş, sayısız genç adam Fransa topraklarında can vermişti. Savaştan sonra Arthur Conan Doyle'u de içine alacak yeni bir merak başlamıştı. Dalga dalga yayılan bu merak ispritizmaydı (*Spiritualism*). İspiritizma dünyanın ölümlerin ruhlarıyla dolu olduğu savını benimsiyor ve o dünyayla medyum aracılığıyla iletişime geçilebileceğini savunuyordu. Hepimiz ispritizmanın kalıplaşmış sahnesini biliriz: İnsanlar masanın çevresine oturup el ele tutuşarak ölüyle iletişim kurmaya çalışır. Masa havada asılı kalırken medyum ölünün kendi sesiyle konuştuğunu iddia eder. İspiritizma ve ölü akrabalarla iletişim kurma iddiaları İngiltere'de aşikâr bir sebepten çok popüler oldu: O kadar çok aile gencecik çocuklarını kaybetmenin acısıyla harap olmuş, yaslara bürünmüştü ki ölümlerin dünyasıyla iletişim kurmak için ellerinden geleni yapmaya hazırdılar. Doyle oğlunu ve kardeşini kaybettiği için kendini ispritizmaya adadı. Geziler düzenliyor, ispritizma hakkında konuşuyordu. Adı bu inanç ile anılmaya başlamıştı. Ünlü olduğu için de insanlar onu dinliyordu.

Hayatındaki en kalabalık seyirciye hitap ettiği konuşmasıyla ilgili New York'taki Carnegie Hall'da geçen hoş bir öykü vardır. Konuşmanın biletleri yok satmıştı. İnsanların ispritizmaya ilgi duyduğu yoktu fakat herkes Sherlock Holmes'un yazarıyla tanışmak istiyordu. Konuşmanın ortasında Carnegie Hall'da garip, yüksek, tiz bir ıslık sesi yankılandı; ürkütücü, huzursuz edici bir sestti bu. Doyle ıslığı duyunca heyecanla seyirciye sordu: "Bu bir ruhun tezahürü müdür?" Seyircilerin arasından kıpkırmızı olmuş ufak tefek bir adam ayağa kalkarak seslendi: "Hayır efendim, işitme cihazım yine bozuldu galiba." Tabii ki seyirci kahkahalara boğuldu. Gazeteler olayı yazdı ve medya Doyle'u halk için eğlence malzemesi ilan etti. Halk bu deli saçması meseleye kafa yormasına ve Sherlock Holmes öyküleri yazmamasına içerliyordu.

Doyle kendini ispritizmadan alıkoyamıyor, zaten alıkoymak da istemiyordu. Bu yüzden itibarı sarsıldı. Tüm Sherlock Holmes öyküleri ilk kez bir kitapta toplandığında satışlar vasattı. Yine de 1920'ler Sherlock Holmes'a olan ilginin tekrar doğuşuna sahne oldu. Ünlü aktör John Barrymore filmlerinde Sherlock Holmes'u canlandırmak istiyordu. Holmes adı bir kez daha herkesin dilindeydi. Bugün Sherlock Holmes'la ilgili filmler

öteki kurgusal kahramanları konu alan filmlerden çok daha fazladır; Sherlock Holmes'un maceraları 150'den fazla filme konu olmuştur.

Doyle 1930 yılının Temmuz'unda öldü. Ölümü ve sonrasında olanlar isprizma tutkusu yüzünden gülünç bir hal aldı. Karısı Jean Doyle'un ölümüyle isprizmanın yeni bir evreye gireceğini ileri sürüyordu. Hava ulaşımının popüler olmaya başladığı ve parası olan insanların özel uçak satın aldığı bir dönemdi. Jean uçakta düzenlenecek seansla binlerce kilometre yukarıdayken cennete yani öteki dünyaya daha yakın olunacağı kanısındaydı. Doyle öldükten hemen sonra gazetecilerle birlikte uçağa binerek kocasıyla iletişime geçmeye çalıştı.

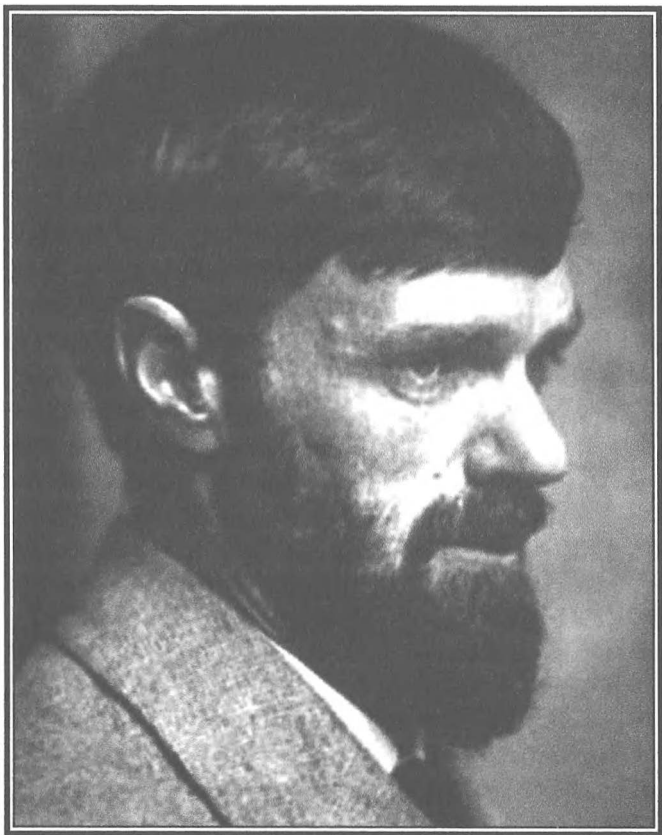
Olay medya gösterisi haline geldi. Jean kocasıyla iletişime geçememişti. Dediğine göre havada uçağın radyosundaki parazit yüzünden yerde olduğundan daha fazla "engelleme" vardı. Parazit Jean'i yanıltmıştı. Bu fiyasko gazeteciler tarafından alaylı bir şekilde yazıldı. Doyle'un ölümü bile gülünç bir olayla lekelenmişti.

Doyle otuz kitap, sayısız kısa öykü, şiir, oyun, makale ve deneme yazdı. Bence edebiyata en büyük katkısı macera öyküsünün yapısını tümüyle değiştirmiş olmasıdır. Doyle'dan önce macera öyküsü prototipi her zaman fiziksel çatışma arayışı içinde geçerdi. Şövalye bir küheylanın üstünde merak uyandıran bakışlarla maceraya atılır, kol ve bacak gücünü kullanarak kötülerle savaşırdı. Kargaşayı ortadan kaldırarak düzeni sağlamak için fiziksel üstünlük gerekirdi. Sherlock Holmes roman dünyasına girince her şey değişti. Birdenbire parlayan zırhıyla sizi kollayan şövalye gitti, yerine üstün zekâlı, yakışıklı Sherlock Holmes geldi. Bir maceraya atılmak için masallarda olduğu gibi leprikonun* ya da cadının haberini beklemek yerine Sherlock Holmes'a ya mektup ya da telgraf gelir yahut da gazetede ilgisini çeken bir haber okurdu. Sherlock Holmes ve Doktor Watson kötülükle ürkütücü görünüşlü atlarının üstünde savaşmazlar, sıradan ulaşım biçimi olan toplu taşıma araçlarını kullanır ya da yürümeyi tercih ederlerdi. Sherlock Holmes düzeni fiziksel güç kullanarak değil edindiği yığınla bilgiyi cinayetin ya da suçun faillerini bulana dek harmanlayarak zekâ yoluyla sağlıyordu. Sherlock Holmes bir anlamda yaşa-

* **Leprikon:** İrlanda mitolojisinde İrlanda'da yaşadığına inanılan yeşiller giyen, ayakka-bıcılıkla uğraşan küçük cinler. (Ç.N.)

yan, nefes alan bir bilgisayardı. Düzeni korumak için elindeki verileri bir araya getiriyordu.

Tabii Sherlock Holmes öykülerinin çok okunmasının başka nedeni de hangi dönemde, nerede yaşarsanız yaşayın kendinizi hep 1895 yılında, yaşadığımız günlere kıyasla çok daha romantik Viktorya döneminin sonlarında, Londra'da hissetmenizdir. Arthur Conan Doyle yalnızca Sherlock Holmes'u yazan adam olarak hatırlanmasını başarısızlık sayabilir ama macera öyküleri okumayı sevenler bu türü böylesine dâhiyane biçimde değiştirdiği için ona sonsuza dek minnettar kalacaktır.

D. H. LAWRENCE
(1885 – 1930)

D. H. Lawrence romanlarında cinsel özgürlüğü ve cinsel yaşamın haz-zını etkileyici biçimde savundu. Büyük olasılıkla gayrı meşru ve kusursuz bir aşkın uçarı fantezilerini şiirsel coşkuyla betimleyebilen en büyük yazardır. Henüz sözlüklere girmemiş ama edebi literatürde haliyle kendine yer edinmiş “sarsıcı derecede duygusal” anlamına gelen *Lawrentian* (Lawrencevari) diye bir tanımlama bile var. Lawrence 1885’te doğdu. Kraliçe Viktorya on altı yıl daha yönetimde kalacak ama bu yazar Viktorya dönemi romanının tutucu ahlakını yok edecekti.

Genellikle bir yazarın doğduğu yer yazdıkları üzerinde oldukça belirleyici rol oynar. D. H. Lawrence söz konusu olduğunda bu durum özellikle önem kazanır. İngiltere’nin kırsal kesiminde, çoğunuzun bilmediğini sandığım Eastwood’da doğdu. Lawrence’ın doğduğu Nottingham’a yaklaşık 13 kilometre uzaklıktaki bu yer (gerçekten var olsaydı) Robin Hood döneminde Sherwood ormanının merkezi olurdu. Sherwood Ormanı 1850’ye kadar İngiltere’nin en güzel, en doğal kırsal bölgesiydi. Tarım dışında insan elinin değmediği bir cennetti. Bu cennet manzarası 1890’da kömür madenciliğinin başlamasıyla yok oldu. Kömür madenciliği herhangi bir güzel manzarayı pekâlâ mahvedebilir ancak hiçbir yer Sherwood Ormanı kadar zarar görmemiştir. Özellikle “Sherwood’lu” olmakla övünen insanlar için cehennemin tüm özellikleri bir aradaydı: Sıcak, gürültü, kargaşa, kirli hava. Çocuklar okullarını bırakıp madenlerde çalışmaya zorlanıyordu. Madenciliğin D. H. Lawrence’ın hayatıyla ya da hayatını nasıl kazandığıyla hiçbir ilgisi olmayacaktı çünkü annesi onun bu işe bulaşmaması için elinden geleni yapmıştı. Fakat pis havanın ciğerleri mahvettiği bu yörede doğduğu için kırk dört yaşında ölecekti.

D. H. Lawrence doğduğu yerin madencilik yüzünden mahvolmasından nefret ediyordu; ama çevreyi kirleten bu sanayi ona esin kaynağı oldu. Edebiyata Freud’cu bakış açısı getiren ilk yazardı. Her ne kadar kömür

madeninde işçi olarak çalışmasa da işçilerin yerin dibine tertemiz girip leş gibi çıkmalarını izleyerek büyüdüğü için yeraltı ona bilinç dışını, bilinçaltını ve iç dünyamızı Freud'dan önce öğretti: Ne kadar derine inersen daha kirli, daha ilkel olursun. Tabii Freud'cu yazarların en önemlilerinden birinin ta derinlerinde fosilleşmiş ateş barındıran bir şehirden gelmesi kutsuz bir semboldür. Lawrence'a göre içimizdeki id fosilleşmiş bir ateştir. Bu ateşin etkisine karşı koyarız, toplumun kurallarına karşı gelemeyiz, ihtiraslarımızın bizi yönetmesine izin vermeyiz ama fosilleşmiş olsa bile o ateş tüm yakıcılığıyla orada durur.

Lawrence'ın babası Arthur madenciydi ama bu yolla para kazanmıyordu. Hırslı değildi. Babası yetenekli bir boksördü ama güzel yüzünün bozulmasını istemediği için boksörlük yapmadı. Arthur'un babası ona biraz boks öğretmişti; o da bu bilgiyi başka bir alanda, dans okulu açmak için kullanacaktı. Madenci, dans öğretmeni, yakışıklı, büyüleyici ve sert! İşte babası böyle sıra dışı biriydi. Ne yazık ki D.H. Lawrence'ın üstünde büyük etkiye sahip olan annesi ise herkesin kendisinin varlıklı, püriten bir aileden geldiğini sanmasını isteyen Lydia Beardsall'du. Ne yazık ki bu nitelik 17.yy.a özgü bir övünme nedeniydi. Doğduğunda yani yüz yirmi yıl sonra evi bir Manchester gecekonduşuydu. Saygın bir öğretmen olmayı umuyordu ama öğretmenlik sınavını geçemeyince Midlands'da yeni yayılmaya başlayan dantel ticareti gibi sıkıcı bir işe girmek zorunda kaldı.

Anası ve babası işçi sınıfı kökenli olsa da Lydia bunu asla kabul etmezdi. Sivri dilli, ufak tefek bir kadın olan Lawrence'ın annesi için disiplin ve temizlik her şeyin başıydı. Görgü onda saplantı haline gelmişti. Son şilinlerini en iyi kilisede güzel bir yer edinmek için harcamıştı. Kilişeye gittiklerinde her şeyden habersiz olan kilisenin yeni bir üyesi Lawrence'ın yerinde oturuyorsa Lydia o kişi o yeri boşaltana kadar onunla göz teması kurmaz, bunun ayıp olduğunu düşünürdü. Gözlerini rahibe diker, gitsin diye işgalciyi uyarmasını beklerdi.

Lydia Arthur'la 1875'te evlendi. Onu sert bir erkek olduğu için beğeniyordu. Orta sınıfın üst tabakalarından sanılmak istese de aralarındaki cinsel çekim onu kendinden öyle geçirmişti ki karşı koyamamıştı. Arthur Lydia'nın kendinden üstün bir toplumsal sınıfa mensup olmasından hoşlanıyor, bir sürü madencinin ya da boksörün içinde büyüdüğü için varlıklı aileden gelen bir kadının onunla evlenmek istemesinin mucize olduğunu

düşünüyordu. Aradan on yıl geçtikten sonra Arthur karısının burnu büyüklük tasladığını düşünmeye, Lydia ise onu çok kaba bulmaya başladığından birbirlerine katlanamaz oldular. Biri ayyaş, ötekiyse içki düşmanıydı. D.H. Lawrence sanatsal eğilimlerini, hırsını ve disiplinli tabiatını annesinden, sezgisini, yaşama gücünü ve geleneksel değerlere karşı tutumunu babasından alacaktı. Her ikisi de ona aynı derece değerli özellikler kazandırdı; ama bütün yetişkinlik dönemi annesinin savunduğu her fikri reddettiğinin, babasının savunduğu fikirleri ise tutkuyla benimsediğinin göstergesidir.

D.H. Lawrence 11 Eylül 1885'te doğdu. İstenmeyen bir bebektir çünkü artık anasıyla babası birbirlerini önemsemiyorlar, dördüncü çocuğu istemiyorlardı. Gerçek adı David Herbert olsa da hayatı boyunca Bert diye anıldı. Çocukluğunda oldukça sağlıksızdı. Madenlerin neden olduğu hava kirliliği yüzünden giderek kronikleşen bronşite yakalanmıştı. Annesi onu zararlı olduğunu düşündüğü her şeyden, her türlü tehlikeden uzak tuttu. Hepsinden öte oğlunun erken yaşlarında açığa çıkan cinsel isteklerini bastırdı çünkü cinsel arzularına kapılıp uygunsuz bir evlilik yaparak kendi yaşamını mahvettiğini hissediyordu. Çocuğun tüm sevgi ve şefkatinin kendine yönelik olmasını arzuluyordu.

Lawrence yaşadığı şehirde burs alarak Nottingham Lisesine gitmeye hak kazanan ilk çocuktur. On üç yaşına geldiğinde annesi karşı koymasaydı bronşitine aldırıp madenlerde çalışacaktı; oysa annesi burs sınavını kazanması için onu itelemişti. Her sabah okula gitmek için saat yedideki trene biniyor, akşam yediden önce dönmüyordu. Annesinin sayesinde disiplinli, başarılı bir genç olmuştu. Annesi mezun olduktan sonra madencilikle ilgili bir işte çalışmasını istemediğinden ona ameliyat aletleri ve yapay uzuvlar yapan bir imalatçıda iş buldu. Mektupları düzenliyor, kopyalarını çıkarıyordu; temiz ve güvenli bir işti. Ama ağır zatürreeye yakalandı. Annesi iyileşene kadar ona baktıysa da genç adam artık öğretmenlik dışında bir iş yapamayacak kadar zayıf düşmüştü.

Öğretmeyi sevmiyordu; yine de yedek öğretmen olarak bir okulda çalışmaya başladı. Bu konudan söz etmemin nedeni H. G. Wells, James Joyce, Thomas Huxley, George Orwell, W. H. Auden, C. Day-Lewis, T. S. Eliot, Evelyn Waugh gibi Lawrence'ın çağdaşı birçok yazarın öğretmenlik yapmış olmasıdır. Soyadlarından ya da adlarından çok kısaltma-

larının bolluğuna dikkatinizi çekerim. Belki ilk adlarının baş harflerini kullanmanın onlara profesyonel bir tavır kazandırdığını düşünüyorlardı. Bu adamlar yirminci yüzyılın başında yani zeki delikanlıların hukuk, tıp ya da işletmecilik yapmasının beklendiği bir yüzyılda öğretmenlik ve yazarlık gibi pasif, neredeyse kadınsı denebilecek meslekler seçecek kadar kendilerine güvensiz kişilerdi. Aralarından yalnızca D.H. Lawrence öğretmenlik eğitimi almıştı. Ötekiler bu işe ya tembelliklerinden ya da yazmaya devam ederken ek gelir olsun diye girmişti. Lawrence ise öğretmenliği gerçek bir meslek olarak görüyordu.

Yirmili yaşlarındayken pek dönüp bakılacak bir tip değildi. Zayıftı ve çıkık göğsü yüzünden oldukça iticiydi; sık sık tekrarlayan bronşiti onu solgunlaştırmıştı. Annesi yüzünden kadınlarla ilgili hiçbir deneyimi olmamıştı, ta ki kocasından ayrılmış, radikal feminist Alice Dacks'le tanışana kadar. D.H. Lawrence'a özel ilgi gösteren Bayan Dacks ile ilk cinsel deneyimini yirmi iki yaşındayken yaşadı. Bayan Dacks, "Bert'le seviştim; bunu yapmalıydım. Evimize ziyarete geldiğinde bitiremediği bir şiirle cembelleşiyordu. Onu yukarı götürdüm ve seviştik. Aşağı inince şiiri yirmi beş dakikada bitirdi" diye yazmıştı. Sonra Jesse adında bir kızla birbirlerine âşık oldular. Sevişmeyi denediler ama başarısızlıkla sonuçlandı. Ona yürekten inanan ilk kişi Jesse'ydi. Annesiyle bağlarını koparması için zorladıysa da Lawrence buna yanaşmadı. Kız hiç olmazsa on altı yaşından beri yazdığı şiirleri bir dergiye yollaması için yalvardı. Lawrence reddedilmekten, geri çevrilmekten korkuyordu. Jesse Lawrence'ın şiirlerini gizlice yayımlanabileceği en iyi dergilerden biri olan *The English Review*'ya yolladı. Editörler D. H. Lawrence'ın yeteneğini fark edip şiirleri yayımladı. Jesse'nin "Bert, sana bir şey vereceğim." dediği o gurur dolu anı düşünün. *The English Review* dergisinin şiirleri yayımlamayı kabul ettiğini bildiren mektubunu uzatıyordu. Lawrence mektubu açıp okuyunca, "Sen bana uğur getiriyorsun" dedikten sonra ekledi: "Gidip anneme göstereyim." Daha Lydia'nın etkisinden çıkmış değildi. Yirmi iki yaşındaki birinin şiirlerinin *The English Review*'da yayımlanması ne kadar önemlidir dersiniz? Bu şiirlerin yayımlandığı sayıya bakarsanız Tolstoy, Hardy, Galsworthy ve Henry James'in şiirleriyle karşılaşabilirsiniz.

Annesi 1910'da mide kanserinden öldü. Lawrence yirmi beş yaşındaydı. İlk romanı *Beyaz Tavus Kuşu*'nu 1911'de bitirdi. Roman bize D.

H. Lawrence'ın ileride yazacaklarının büyük çoğunluğu hakkında fikir verir. Romanda iki tip adam vardır: Biri kültürlü ve tümüyle ihtirastan yoksun ötekiyse hoyrat ama ihtiraslı. Tabii ki Lawrence babasını ihtiraslı ama kültürsüz kendisini ise tutkudan yoksun olmayan kültürlü biri olarak görüyordu. D. H. Lawrence ihtiraslı biriydi ancak onun için durumu çözüme kavuşturacak olan Freda von Richtofen'le 1912'de tanışana kadar ihtirasını nereye yönlendireceğini bilemiyordu (Von Richtofen adı size tanıdık geliyorsa nedeni kuzeninin adının Manfred olmasıdır. Manfred iki yıl sonra patlayacak olan Birinci Dünya Savaşında Baron von Richtofen yani *Kızıl Baron* adıyla tanınacaktı).

Freda otuz iki yaşında yani Lawrence'dan altı yaş büyüktü. Lawrence fiziksel açıdan insan türüne bir armağan sayılmazdı ama Freda içinde yanan şehveti görebiliyor ve beğeniyordu. Ancak ne yazık ki Freda Lawrence'ın Nottingham Üniversitesindeki kalın mı kalın kafalı İngilizce profesörüyle evliydi. Weekley adındaki bu adam karısından "saf beyaz zambak" diye söz ederdi. Yalnızca kalın kafalı değil inanılmaz derecede saftı. Freda'nın bir sürü aşığı olmuştu. Uzun boylu, sarışın, hoş bir kadındı. Köylü eşarpları takıyor, o dönemde alışılmamış işlemeli bluzlar giyyordu. Bencil, tembel, aşırı şehvet düşkünüydü. Lawrence bildiğimiz Lawrence olmadan önce bu kadın *Lawrentian* kadının ilk örneğidir.

Profesör tüm saflığıyla evinde seminerler veriyor karısı da serinletici içecekler sunuyordu. D. H. Lawrence'a ise içeceklerden fazlasını sundu. İki hafta içinde ona, "Haydi, sevgili olalım" derken, Lawrence "Hayır, karı koca olalım" diye yanıt verecekti. Bu tanışıklıktan yalnızca beş hafta sonra evlenme kararıyla birlikte kaçarak korkunç bir rezalete yol açtılar. Freda Lawrence uğruna arkasında üç küçük çocuk bırakmıştı.

Birinci Dünya Savaşı patlak verdiğinde İngilizler Freda'nın Alman olması yüzünden onları sınır dışı etmişti. Lawrence bunu hiç unutmayacaktı. Yaşadıkları Cornwall şehrinden uzaklaştırdıklarında Lawrence, "İngiltere'ye bir daha asla gelmeyeceğiz" dedi ve gelmediler. Kısa süren yaşamı boyunca İngiltere dışında yaşadı. İşte o sırada D. H. Lawrence'ın en yaratıcı dönemi başlamıştı.

Freda'nın verdiği ilhamla üç ay içinde hem yaşadığı dönemde hem de bugün Lawrence'ı Lawrence yapan romanını, *Oğullar ve Sevgililer*'i yazdı. Hâlâ çok ünlü olduğundan o dönem için ne denli yenilikçi bir

roman olduğunu fark edemiyoruz. Freud'un Oidipus kompleksi kuramı ortaya çıkmalı çok olmamıştı; insanlar konuyu yeni yeni öğrenmeye başlıyordu. Lawrence Freud'un bu kurama dayalı kavramını benimseyerek hayata geçirdi. *Oğullar ve Sevgililer*'de Freud'un kuramına can vermişti çünkü kendi öyküsünü anlatıyordu.

Freud Oidipus kompleksini erkeklerin yetişkin kimliğinin nasıl oluştuğunu açıklamak için geliştirmişti. Bebekken dürtülerden oluşan bir bütün olduğumuzu saptamıştı. Doğduğumuzda kendi benliğimize ilişkin bir duygumuz yoktur; yalnızca hepsi de zevk prensibine itaat eden sadist, anarşik, öfkeli, çeşitli güdülerden oluşuruz. Her güdü her ne şekilde olursa olsun hazzın peşinde koşar. Ve tabii ki anne en büyük zevk kaynağıdır. Freud çok erken yaşta tüm güdülerin hatta doğuştan gelen cinsel dürtülerin bile birincil çekicilik kaynağının anne olduğunu söyler. Hepimizin deneyimle bildiği bu acımasız arayışta baba en büyük rakiptir. Üç-dört yaşından sonra oğlan çocuk babasını öldürmekten, rakip olarak görüp onu ortadan kaldırmak arzusundan artık vazgeçer. Çünkü bütün güç babadadır. Freud bu gücün çocukta hadım edileceği korkusu yarattığını söyler. Çocuk annesiyle ilgili enstest düşüncelerini bastırarak babayla özdeşleşir. Baba gerçeklik ilkesi olurken anne her zaman yanılsama olarak kalır.

Babayla özdeşleşmiş çocuğun artık tatmin edemediği dürtüleri vardır. Bu dürtülerle başa çıkmak için bilinçaltını devreye sokar. Bastırılmış enstest fantezilerini bilinçaltına iter ve toplumdaki davranışlarını belirleyecek, bilinçaltındaki arzulardan ayrılmış kişiliğin bilinç seviyesindeki görünümü olan bir ego yaratır.

D. H. Lawrence'ı asıl büyüleyen Freud'a göre erkek çocuklar ergenliğe girdikten birkaç yıl sonra neler olacağıydı. Çocuk ergenlik çağına yani cinselliği ilk kez yaşayabileceği yaşa geldiğinde cinsel isteğini annesine yöneltemez çünkü bunun tabu olduğunu iyi bilir. Daha güvenli bir çözüm arayışını kız arkadaşlarına yöneltir. Mutsuz evlilik yapmış ve babadan hiç ilgi göremeyen bir anne kendini oğluna çekici göstermişse oğlunun hayatını sonsuza dek mahvedebilir çünkü erkek çocuk cinselliğini tatmin etmek için artık annesinin tam tersi birini bulmak zorundadır. Freud böyle bir çocuğun hayatının geri kalanında âşık olduğu kadını arzulamayaacağını, arzuladığı kadına da âşık olamayacağını söyler. Annesine benzemeyen saygı duyamayacağı kadınlara karşı yalnızca fiziksel bir arzu

besler. Saygı duyduğu bir kadınla karşılaştığında bastırılmış arzularından ötürü onunla evlenemez.

Oğullar ve Sevgililer üstüne çalışırken karaladığı defterlerde Freud'un Leonardo da Vinci hakkındaki kitabından yaptığı alıntıyı altını çizerek, yıldız koyarak vurgulamış. Freud'un da Vinci hakkında söylediği şuydu: "Tüm tatminsiz anneler gibi kocasının yerine koyduğu oğlunun erotik yaşamını erkenden geliştirerek onu cinsel gücünden yoksun bıraktı." Freud Leonardo'nun annesinin oğluyla cinsel ilişkiye girdiğini söylemek istemiyor. Ama kocasının yerine oğlunu koyup bütün umutlarını, korkularını ve sevgisini ona yüklediği için oğlunun hayatını mahvetmişti. Erotizmini uygulamaya koyabilecek yaştaiken cinsel birliktelik için yalnızca saygı duymadığı kadınları seçebiliyordu. Ama evlenmek için düzgün bir eş bulamazdı çünkü düzgün bir kadınla evlenip cinselliğini onunla yaşayamayacaktı. Özetle, hatta iyice özetlenmiş haliyle, *Oğullar ve Sevgililer*'in konusu budur.

Freud'un kuramından yararlanan ilk roman olmasına karşın *Oğullar ve Sevgililer*'in roman tarihinde dönüm noktası sayılmaması şaşırtıcıdır. Ana karakterin ailesinin iki taraftan da işçi sınıfına mensup olması romanın bir başka etkileyici özelliğidir. *Oğullar ve Sevgililer*'in genç karakteri Paul Morel İngiliz edebiyatındaki kayda değer romanların kahramanları arasında ilk işçi sınıfı kökenli olanıdır. Bir dakika düşünelim: Charles Dickens'ın yaklaşık yüz yıl önce yazdığı romanlardaki kahramanlarını arasında işçi sınıfından gelen hiç yok muydu? Hayır, yoktu. Birbirini izleyen olaylardaki işçi sınıfındanmış gibi görünen kahramanların romanın sonuna geldiğimizde aslında soylu bir kandan geldiklerini keşfederiz. Thackeray, Hardy, Gissing, Trollope gibi yazarlardan hiçbiri işçi sınıfından kahraman yaratmadı.

Oğullar ve Sevgililer başarılıydı ama fazla para kazandırmadı çünkü şok ediciydi. Cinselliği açık seçik ele aldığı için değil –bunu daha sonra başka bir kitabıyla gerçekleştirecekti– ama bilinçaltının kapılarını açtığı için öyleydi. Romanı anlayabilmeyi başaran parlak zekâlı okurlar çoğunlukla üst sınıftan geldikleri için işçi sınıfından kahraman onları tiksindiriyordu.

Tam da bu sıralarda Lawrence ile eşi nereye gideceklerini bilmiyordu. İngiltere'de yaşayamayacakları için İngiltere'yi terk eden büyük İngiliz

yazarların yaptığı gibi İtalya'ya gitmeyi denediler. Lawrence İtalya'daki ilk yılında, "İnsan İtalya'ya âşık olmalı. Ahlakla hiçbir ilişkisi yok, ruhu tamamen özgür bırakıyor. İngiltere ve Almanya'nın üstünde gri bir gökyüzü gibi karanlık ahlakın yargılarının, insanları kınamanın, onlara kuşkuyla yaklaşmanın kasveti var. İtalya ise yargılamıyor" diyordu. Lawrence yargılamadan kurtulmuş olmasına karşın dolaşmayı sürdürdü. İtalya'nın ardından Avustralya, Meksika, New Mexico, Güney Fransa geldi.

New Mexico'da büyük bir çiftlikteki eski kovboyların mezar taşlarına bakarken kendi mezar taşına yazdıracağı yazıyı buldu. Lawrence'ın hatırlanmak istediği şey –hayatı boyunca geleneklere karşı çıktığı için– her zaman haklı olmasa da çabalarının yüzde yüzünü İngiliz romanında cinselliği yaygınlaştırmaya harcamasıydı. Onu bu kadar etkileyen mezar taşında şunlar yazıyordu: "Jack Williams burada yatıyor. Elinden geleni ardına koymadı." Öldükten sonra karısı bu yazıta izin vermemişti ama tanrı biliyor ki Lawrence elinden geleni ardına koymamayı sürdürdü. 1915'te *Gökkuşağı*'nı, 1920'de *Âşık Kadınlar*'ı yayımladı.

Bu romanları pornografiyi çağrıştıran *biçimci* ve *açık saçık* olmaktan kurtaran her ne kadar biçimci ve açık saçık olsalar da inanılmaz derecede şiirsel, aşırı derece duygusal ve dokunaklı olmaları, yazılanın sonuçta pornografi değil de şiir gibi görünmesiydi. Ama yanlış anlaşılmasın: O romanlarında cinsel aşkın dürüst ve canlı tarafını açıklıkla belirtmek istemiş ve bunu yaparken de kendini feda etmiştir. *Gökkuşağı* ve *Âşık Kadınlar*'ın uğradıkları sansürlerle canı epeyce sıkılmış ama bu onu durdurmamıştır.

1926'da iki yılda yazdığı son romanı *Lady Chatterley'in Aşkı*'nı tamamladı. *Lady Chatterley'in Aşkı* İngiliz edebiyatında fiziksel aşkın en açık biçimde anlatıldığı gelmiş geçmiş ilk çalışmaydı. Romanı yazdığında İngiltere'de ya da Amerika'da yayımlanamayacağını farkında olduğundan İtalyanların yayımlamasını umuyordu. Yayımlandı, hem de İngilizce. Ancak çok az insana ulaşabildi. İngilizler ve Amerikalılar roman hakkındaki yalnızca cinsel bir kılavuz ve tamamen pornografik olduğu gibi söylentilerden ötürü korku içinde kalıp daha romanı okumadan D. H. Lawrence'ı eleştiri yağmuruna tuttular. Bu reddediliş ölümünü hızlandırmıştır.

1930'da kırk dört yaşındayken öldü. Amerikalılar *Lady Chatterley'in Aşkı*'na hiçbir kısaltma yapmadan el atana kadar otuz yıl daha geçecekti. 1960'da Grove Press, "Sansüre uğramamış ve tümüyle onaylanmış, ek-

siksiz baskı” diyerek İtalya’da basılmış olan aslını yayımladı. Başkan Eisenhower hükümetinde görevli posta bakanı Summerfield kitabın postayla gönderilmesini yasakladı. Yani kitap Amerika’daki kitapçılara gönderilemeyecekti. Kitap ancak 1961’de New York bölge mahkemesi yasağı kaldırdığında gün ışığına çıkabildi.

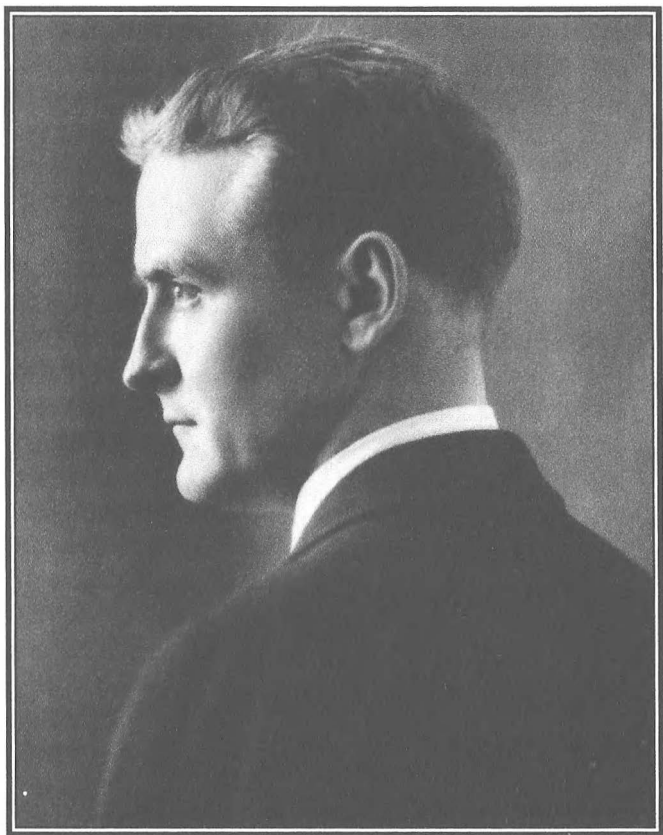
Lawrence’ın tüm hayatı boyunca yapmak istediği masal olarak yazılmış en güzel efsanelerden birini çağdaş yaşama aktarmaktı. Lawrence’a göre kitaplarının konusunu bilmek istiyorsanız yapmanız gereken şey “Uyuyan Güzel”i okumaktır. Bir kurtarıcının uyuyan bir kadını kurtarmak için bir sürü dikenli yolu aşmasını anlatan “Uyuyan Güzel” kavramı üstüne tekrar tekrar çalıştı. Tüm romanları bu konuya uygundur. Kadın aslında gerçekten değil yalnızca cinsel anlamda uyumaktadır. Genellikle evlidir yani cinsel deneyim yaşadığı aşikârdır. Ama Lawrence’ın söz ettiği türden değil asla tatmin olamadığı bir deneyimdir bu. Kadının aşığı olan karakter gayri meşru doğmuş, şu ya da bu nedenle evlenmemiş, hayatın dikenli yollarını tam anlamıyla aşamayıp ancak basmakalıp toplumsal ahlakı delmeyi becerebilen biridir. Geleneksel kalıpları aşarak ve birlikte kaçarak her ikisi de cinsel tatmine ulaşır. *Oğullar ve Sevgililer*’de olmasa bile ondan sonra yazdığı tüm romanlarda durmaksızın aynı öyküyü anlatır. Son romanı *Lady Chatterley’in Aşkı*’nda cinsellikle ilgili söylemek istediği her şeyi, cinselliğin güzelliğini, kadının kurtuluşu yolunda sağladığı gücü tüm yönleriyle anlatabilmişti. Lawrence’ın *Lady Chatterley’in Aşkı*’nda konuyla ilgili bilmek istediğiniz her şey hakkında ustalığını sergilediği ilk iki paragraf şöyledir:

Bizimki esasen trajik bir çağdır o yüzden trajik olarak algılamak istemeyiz. Felaket baş gösterdi ve bizler de yıkıntılar içinde kalınca biraz umutlanmak için yeni yaşam alanları yaratmaya başladık. Oldukça zorlu bir iş. Geleceğimizde yollar dümdüz olmayacak; engellerin ya çevresinden dolanacağız ya üstünden aşacağız. Gökyüzü üstümüze çökse de yaşamak zorundayız. Constance Chatterley’in durumu aşağı yukarı buydu. Savaş evini başına yıkmıştı. İnsanın yaşamak ve öğrenmek zorunda olduğunu anladı. 1917’de bir aylığına izin alıp geldiğinde Clifford Chatter-

ley'le evlendi. Bir ay süren bir balayı yaptılar. Clifford Flandra'ya döndüyse de altı ay sonra sakatlanmış olarak İngiltere'ye gönderilecekti. Karısı Constance yirmi üç, kendi de yirmi dokuz yaşındaydı. Ölmedi, yaralar zamanla iyileşti. İki yıl boyunca doktor gözetimi altında kaldı. Sonra iyileştiği ve normal hayatına tekrar geri dönebileceği söylendi ama kalçasından aşağısı sonsuza dek felçli olarak kalacaktı.

İşte manzara böyle: Artık cinsel ilişki kuramayan bir karı koca ile avlak bekçisi Mellors. Mantıklı bir durumun ortaya çıkardığı dokunaklı bir kurgu konuyor önünüze ve tüm öykü buradan ivme alarak akarken öykünün bir kadının kocasından kaçmasından ibaret olduğunu unutuyoruz. Bu ahlak dışı ilişkinin başlamasının, her iki aşğın da büyük suçluluk duymasının nedeni var. Aşkın eyleme dökülüşünü tanımlayan anlatımlar roman tarihinde yalnızca ilk olmakla kalmıyor aynı zamanda eleştirmenlerin büyük çoğunluğunun da onayladığı gibi büyük olasılıkla hâlâ en iyi betimlemeler. Sonradan bazı yazarların onun roman sanatını cinselliğe açması sayesinde roman yazdıklarını söylemeleri Lawrence'ı tiksindirebilirdi. Henry Miller, Norman Mailer ve James Gould Cozzens “Bize aşkı açıkça anlattığın için teşekkürler D. H. Lawrence” diyen yazarlardı. Lawrence ölmeden bir yıl önce, “Geri kafalı püritenlere, cinselliği kokteyl sanan zeki ve havalı gençliğe, pislik uğruna pislik içinde eğlenen aşağılık insanlara aynı derecede karşıyım. Bu üç grup Püritenliğin, kurnazca hovardalığın ve ahlaksız zihinlerin sapkınlığını gösteriyor” demişti. Cinselliğin yalnızca cinsellik için, biçimci ve açık saçık betimlenmesine karşıydı. Her yazdığı kitapta cinsellik sonsuza kadar uyuyacak prensesi uyandıran prens olarak tanımlanmıştır.

Lady Chatterley'in Aşkı'nın Amerika'da yayımlanmasının ardından kırk küsur yıl geçti. Bu süre içinde her şeyi açıkça ifade etme konusunda epeyce ileri gittik. Öyle ki Lawrence sebepsiz cinsel ilişki ve şiddeti tanımlayan yazarlarla ilişkilendirildi. Sebepsiz cinsel ilişki ve şiddet... Lawrence duysaydı dehşete düşerdi.

F. SCOTT FITZGERALD
(1896 – 1940)

Ernest Hemingway ile ilgili yorumumda belirttiğim gibi edebiyat meraklıları yirminci yüzyıl Amerikan edebiyatında dört dev romancı olduğu konusunda anlaşılır: Ernest Hemingway, William Faulkner, John Steinbeck ve F. Scott Fitzgerald. Beşincisi yoktur. Söz konusu dörtlü kalıcılık açısından öteki Amerikan yazarlarından öylesine üstündür ki yirminci yüzyıla geri dönüp bakıldığında her zaman incelenecek olan yazarlar muhtemelen bunlar olacaktır.

İngilizce edebiyat profesörlerinin çoğu bu dördü arasında üstün dehasıyla William Faulkner'ın öne çıktığını söyleyecektir. Neden onu seçiyorlar dersiniz? Çünkü tipik bir Faulkner romanını baştan sona okuyan sıradan bir Amerikalının romanda neler olup bittiği hakkında küçücük bir fikri bile olmayacağını bilirler. Amerikan halkının kafasını karıştırmak için daha etkileyici başka ne yapabilirsiniz?

Şaka bir yana, bu dörtlünün içinde en incelikli yeteneğe sahip olan Faulkner olsa da bizi derinden etkileyen ve büyüleyen yine de Fitzgerald'dır. En hüznüsü hatta Hemingway ile kıyaslandığında bile en kırılğanı odur. Tıpkı Fitzgerald gibi öteki üç yazar da Amerikan edebiyatına yaptıkları önemli katkılarla tanınırlar. Hemingway çağdaş düzyazının biçimini değiştirdi: Kısa ve öz cümleler, çarpıcı ve güçlü fiiller onun mirasıdır. John Steinbeck *Gazap Üzümleri* ile *Fareler ve İnsanlar*'da Amerikalıların Büyük Bunalımdaki halini ve yoksul işçilerin durumu hakkındaki imgemizi oluşturur. Faulkner Amerika'nın uçsuz bucaksız, gizemli bir bölgesini, Güneyi ele alır ve kimsenin erişemediği dehası ile bizi İç Savaşın öncesinde ve sonrasındaki Güneyli zihniyetinin ta derinlerine götürür.

Ve şimdi de gelelim F. Scott Fitzgerald'a. Hangi yapıtını okursanız okuyun sizi Kükreyen Yirmiler* dediğimiz on yıllık dönemin hayat dolu

* *Kükreyen Yirmiler* (*Roaring Twenties*): 1920'li yıllar Büyük Bunalım'ın başgösterdiği 1929 yılına kadar Amerikan tarihinin yaratıcı bir dönemi olarak kabul edilir. Bu "Kük-

ortamına götürecektir. Kükreyen Yirmilerin temsilcisi olduğu için dördü içinde yetenek açısından en zayıfı gibi görünür çünkü tarihimizin en havai, en yüzeysel denen, aslında savaş sonrasının tüm acılarının unutulmaya çalışıldığı bir isyan döneminde yazmıştır. Steinbeck'le Bunalım yıllarının ağırlığını, Hemingway'le yepyeni bir düzyazı biçimini, Faulkner ile ülkemizin zor koşullarda olan en dertli bölgesini tanırırsınız. Yüzeysel bakıldığında Fitzgerald ile Caz Çağının* bir portresiyle karşılaşmış gibi olabilirsiniz. Şimdi bu adamı daha yakından inceleyelim ve Kükreyen Yirmilerin kaydını tutmuş olmaktan başka hangi özellikleri var, görelim.

F. Scott Fitzgerald pek tuhaf bir ad. Amerika'da ya da İngiltere'de adı önce bir kısaltma sonra göbek adı sonra da soyadı ile yazılan ünlü bir yazar bulmak biraz zordur. Adları kısaltmayla yazılan örneğin E. E. Cummings, T.S. Eliot gibi yazarlar tabii ki var ama adı kısaltma, göbek adı, soyadı sırasıyla yazılan yok. Doğduğunda ona verilen ad F. Scott Fitzgerald değildi; bu adı neden seçtiğini anlamak için babası hakkında bilgi sahibi olmamız gerek. Babası güneyliydi ama güneyin *Deep South*** denen bölgesinden değildi. Maryland'in ileri gelen ailelerindendi. Büyükannesinin kuzenlerinden biri olan Francis Scott Key *Yıldız Bezeli Sancak*'ın*** güftesini yazmıştı. İşte bu Fitzgerald'ın da adı oldu: *Francis Scott Key Fitzgerald*. Ömrü boyunca Francis Scott Key'in gölgesinde yaşamak istemediği için F. Scott Fitzgerald adını benimsedi.

Babası kibar bir Güney ailesinden geliyordu; pek hoş bir aileydi ama canlılıktan yoksundu. *Rüzgâr Gibi Geçti*'deki Ashley Wilkes'ı anımsıyorsanız F. Scott Fitzgerald'ın babasının nasıl biri olduğunu tahmin edebilirsiniz. Kendine bir iş kurmaya kalkışmakla büyük hata yapmıştı. 1890'da *Amerikan Hezaren ve Söğüt Ürünleri* adında bir mağaza açmıştı ve F.

reme" yalnızca son derece hızlı büyüyen ekonomiyi değil kökten değişen yaşam biçimlerini de anlatırdı. Otomobil yaygınlaştı, gazete tirajları arttı, büyük sanatçılar, bilim insanları, edebiyatçılar yetişti, vb. (Ç.N.)

* *Caz Çağı (Jazz Age)*: ABD'de Caz müziğinin doğduğu radyonun da yaygınlaşmasıyla popüler olduğu dönem. Büyük Bunalım'la birlikte bu dönemin de sonu gelmiştir. (Ç.N.)

** *Deep South* (Derin Güney): ABD'nin Alabama, Georgia, Louisiana, Mississippi ve Güney Carolina eyaletlerini içine alan bir zamanlar kırsal nüfusun yoğun olduğu ve köleliğin yaygın biçimde görüldüğü bölgesi. (Ç.N.)

*** *Yıldız Bezeli Sancak (The Star-Spangled Banner)*: ABD'nin ulusal marşı. (Ç.N.)

Scott Fitzgerald doğduğu sırada onu işletiyordu. Bahçe mobilyası satıyordu. Fitzgerald'ın annesi Molly MacGuin Minnesota'daki St. Paul kasabasından zengin ama pek de seçkin sayılmayacak bir ailedendi. Molly'nin ailesi bakkal dükkânı işleterek zengin olmuştu. Kızlarının öğretmenlerle görüşmesini kısıtlayan koyu Katolik bir ailesi vardı. Fitzgerald'ın babasıyla evlendiğinde otuzuna yaklaşmıştı; on dokuzuncu yüzyıl sonlarında otuzuna kadar evlenmemiş olmak günümüzde ellisine varmasına karşın bekâr kalmış olmakla aynı şeydi. Giyimine pek dikkat ettiği söylenemezdi; ilk randevularında Bay Fitzgerald Molly'nin bir ayağında siyah ötekinde mavi ayakkabı olduğu fark etmişti. Espri anlayışını beğendiği için onunla evlenmiş olmalı çünkü Molly yaptığı hataya dikkat çekilince, "Ne acayip iş! Evde de aynen bunlar gibi bir çift ayakkabım var" demişti.

Geniş bir Katolik ailesine sahip olmaya karar vererek evlendiler. F. Scott doğmadan önce iki kızları oldu ama Fitzgerald'ın doğduğu 1896 yılında çıkan salgın hastalık yüzünden iki kız da Fitzgerald'ın doğumuna birkaç ay kala öldü. Fitzgerald'lar yeni doğan çocukları erkek olduğu için ve yaşadıkları onca acıdan sonra bir kez daha evlat kaybına dayanamayacaklarını düşünerek artık çocuk yapmamaya karar verdiler. Bu durumda oğullarının şımarık, nazlı bir çocuk olmasına şaşmamak gerek. Fitzgerald'ın yaşam boyunca karşılaştığı sorunların birçoğu ana-babasının onu bağışlanmış bir çocuk olarak görüp şımartması yüzünden ortaya çıkmıştır. F. Scott on bir yaşına geldiğinde babasının işi sonunda gerçekten battı. Müflis iş adamı battığını haber vermek için Fitzgerald'ın annesine telefon etti. Fitzgerald annesi telefonu kapatıp başlarına ne geldiğini anlatınca kendisinin yalnızca "Sevgili Tanrım, n' olur yoksullar evine düşürme bizi. N' olur yoksullar evine düşürme!" diye defalarca tekrarladığını anımsar.

Fitzgerald ailesi doğuda, Maryland yakınlarında yaşıyordu ama artık kuyruklarını bacaklarının arasına kısıtıp St. Paul'e, annesinin zengin ailesinin yanına dönmek zorundaydılar. Molly'nin ana-babasının eline bakıyorlar, onlar da kızlarına daha uygun biriyle evlenebileceğini, evlenmiş olması gerektiğini durmadan hatırlatıyorlardı. Fitzgerald'ın annesi tüm umutlarını oğluna bağlayarak onun açısından hiç de iyi bir şey yapmadı. Oğlunun üstüne gereğinden fazla düşüyor, sorumsuz babasını unutturup hayatta her zaman kazanan biri olsun diye uğraşıyordu. Oysa tahmin ede-

ceğiniz gibi annesi üstüne düştükçe Fitzgerald onu sevmez olmuştu. Anaç kuruntularla onu boğduğu için annesine, zayıflığı yüzünden de babasına fena halde içerliyordu. Yıllar sonra Fitzgerald derin bir depresyona girip tedavi gördüğü sırada terapistine, “Ben delirmeyeceğim de kim delirecek? Babam ahmağın teki, annem de nörotik. İkisinin aklını toplasanız Calvin Coolidge’inki kadar (Birleşik Devletlerin fazla akıllı olmamasıyla tanınan otuzuncu başkanı) etmez” diyecekti.

Minnesota F. Scott Fitzgerald’a kenar mahalle gibi geliyor, daha iyi yerlere layık olduğunu düşünüyordu. Anneannesiyle dedesi onu şık bir yaz kampına gönderdiler; çevresindeki oğlanların tümü ondan çok zengindi. F. Scott’ın babası ona kampta harcasın diye ancak bir dolar ayırmıştı. Doları koyduğu zarfın içine bir de not eklemişti: “Scott, bu doları gönlünce, cömertçe, dikkatle, akıllıca, duyarlı biçimde harca. Sana zevk, akıl, sağlık ve deneyim sağlasın. Baban.” Topu topu bir dolardı. Bir dolar o dönemde bile bırakın akıl, sağlık ve deneyim sağlamayı insana zevk verecek herhangi bir şey yapmaya yaramazdı.

Yine anneannesiyle dedesi torunlarını St. Paul’daki özel bir Katolik okuluna gönderdiler ama çocuğun düzeyinin okulunkinden çok üstün olduğunu görerek on altı yaşındayken New York’a yakın Newman Okuluna geçiş yapmasını sağladılar. Bu okul doğu yakasında yaşayan üst tabakadan oğlan çocuklarının toplumda seçkin mevkiler edinmeye hazırlanmak üzere gittikleri bir yerdi. Fitzgerald St. Paul’ü, Minnesota’yı, kökenini hemen unutup kasıntı, kendini önemseyen, ciddiyet meraklısı bir ukala oluverdi. Öteki oğlanları etkilemek istiyordu ama fazla ileri gittiği için herkesi kızdırıyordu. Sıra üniversiteye geldiğinde ana-babası gayet kesin bir tavırla Minnesota Üniversitesine gideceğini söylediler. F. Scott Fitzgerald ise kendisinin Princeton* için biçilmiş kaftan olduğunu düşünüyor, anneannesiyle dedesinin onu Princeton’a göndereceğini de gayet iyi biliyordu. Anneannesine mektup yazıp torununun Minnesota Üniversitesine gönderileceği hakkındaki üzücü haberi verdi ve yalvardı: “Bir şey yapamaz

* **Princeton Üniversitesi:** 1746’da *New Jersey Koleji* adıyla kurulmuş 1896’da *Princeton Üniversitesi* adını almış olan ABD’nin önemli özel üniversitelerinden biri. New York’a yakın olması, ünlü hocaları ve mezunlarıyla, usta ressamların yapıtlarını içeren resim koleksiyonuyla, on milyar doları aşan mal varlığıyla ünlüdür. (Ç.N.)

mısın?” Yaptı, hem de hiç beklenmedik bir şey yaptı: Altı hafta sonra ölü-verdi; vasiyetinde Princeton’da okuması için torununa para bırakmıştı.

F. Scott Princeton’ı New Jersey ovasında yükselen bir Camelot* gibi görüyordu. Birinci sınıf öğrencisi olarak okula başladığı ilk günde uzun boylu, sapsarı saçlı, narin biri olarak tarif edilir. Oda arkadaşı ana-babasına yazdığı mektupta F. Scott’ı: “Oda arkadaşım tıpkı fulyaya benziyor” diye tanımlar. Yüzyıl değişirken Princeton Üniversitesi, Harvard ya da Yale gibi değildi. Kararlı, ciddi ve can sıkıcı biriyseniz Harvard ya da Yale’e, yalnızca can sıkıcıysanız Princeton’a giderdiniz. Princeton’da en yaygın duygu, can sıkıntısı, dünyanın genel haline karşı bezginlikti. Ama öylesine cansız bir ortamda bile Fitzgerald feci bir öğrenciydi; birinci sınıfta matematik, Latince ve kimyadan kaldı. Kısa süre sonra ihtar alacaktı çünkü yoz bir züppe imajı yaratmak peşindeydi ve çok içiyordu.

Ama 1917 yılına gelindiğinde kimse ona aldırmaz oldu çünkü Amerika Birinci Dünya Savaşına girmişti. Herkes Princeton’ı bırakıp orduya katıldı; aslında niyetleri savaşmak değil *Brooks Brothers*’a** gidip şık bir üniforma edinmekti. Fitzgerald savaşa katılmak üzere Princeton’dan ayrılırken evine, babasına bir mektup yazdı: “Bir beyefendi nasıl üniversiteye gitmek zorundaysa savaşa da katılmalıdır. Ama en iyisi kabadayılığı, dövüşmeyi ve kahramanlığı orta sınıftan insanlara bırakmak çünkü onlar bu işi bizden çok daha iyi yapıyorlar.” Savaşta öceğine kesin gözüyle baktığı için aceleyle ilk romanını yazmaya başladı. Daha sonra anlattığı gibi savaş sırasında Kentucky, Batı Virginia ve Georgia’da askeri manevralara tanık olacak ama yaşayacaktı. Princeton’dan mezun eski bir öğrenciyi ikna edip “F. Scott Fitzgerald henüz hayatta olduğu halde kitabın edebi değeri var ama savaşta ölürse bu değer çok artacaktır” diyen bir tavsiye mektubu yazdırdığı romanını Scribner’s’a*** gönderdi. Roman red-

* *Camelot*: Kral Arthur efsanesinde yer alan kale ve saray. Var olup olmadığı, varsa nerede olduğu bilinmese de İngiltere’nin Winchester, Essex, Somerset gibi bölgeleri dahil birçok yerde olabileceğine ilişkin iddialar dolaşır. (Ç.N.)

** *Brooks Brothers* (Brooks Kardeşler): 1818’de bir aile işletmesi olarak New York’ta H. & D. H. Brooks & Co. adıyla kurulan 1850’de *Brooks Brothers* adını alan, ABD’nin ilk hazır giyim şirketi. Günümüzde ABD’de 200’ü başka ülkelerde ise 70’i aşkın mağazası vardır. (Ç.N.)

*** *Scribner’s* : 1846’da Charles Scribner tarafından kurulmuş ve 1999’da Simon & Schuster yayınevinin satın aldığı New York’ta bir yayınevi. (Ç.N.)

dedildi, Fitzgerald da hayatta kaldı. Sonra Alabama'ya, Montgomery cephesine gönderildi. Ve Montgomery'de hayatını değiştirecek, romantik imgesini yaldızlayacak bir olay başına geldi.

F. Scott Fitzgerald'ın yaşamı hakkında pek az bilginiz olsa bile Alabama'da subay olduğu sırada bir taşra kulübünün danslı davetlerinden birinde Zelda Sayre ile karşılaştığını bilirsiniz. Zelda beş çocuğun en küçüğüydü, fena halde şımartılmış, ailesinin maskotu haline gelmişti. Bir Alabama Yüksek Mahkemesi yargıcının kızı olarak geleceğinin sonsuz olanaklarla dolu olduğuna inanıyordu. Adı Zelda annesinin doğum yaparken okuduğu bir romandaki Çingene kraliçesinin adından alınmış, Zelda da bu rolü pek benimsemişti. Fitzgerald yirmi iki, Zelda on sekiz yaşındayken dansla karşılaşmalarından çok önce Zelda zaten çılgınca maceralarıyla tanınıyordu. Nefret ettiği tekdüze yaşamdan uzak kalabilmek için elinden geleni yapıyordu. İçki ve sigara içiyordu, vücut yapısı oğlan çocuklarına benziyordu. İlk yazışmalarında dile getirdikleri gibi hayat boyu yalnızca birbirlerine âşık olmaları yetmezdi suç ortağı olmalıydılar. Bütün dikkatleri üstlerine çekmek için planlar yapmalıydılar. Yıllar sonra onlarla tanışan yazar Ring Lardner Fitzgerald'ların neye benzediğini soran bir dostuna yazdığı mektupta yalnızca, "Bay Fitzgerald romancı, Bayan Fitzgerald ise roman kahramanı" diyordu.

Fitzgerald yurt dışında bir cepheye gönderilmeden savaş sona erdi ama Zelda işi olmadığı sürece onunla evlenmeyi reddediyordu. New York kentindeki duvar afişleri için metinler yazarak ayda 90 dolar kazanmaya başladı; 1920'lerde bile çok para sayılmazdı. İşe gitmeden önce ve sonra oturup birbiri ardına öyküler yazıyor ama hepsi gönderdiği dergiler tarafından reddediliyordu. Öyle yoksuldu ki kış aylarında yürüyerek Manhattan'daki işine giderken ayakkabılarının tabanına karton koymak zorunda kalıyordu. Sonunda zengin ve ayrıcalıklı olmamanın anlamını öğrenmişti. İş hayatında başarılı olamayacağını biliyor, ona uygun meslek olarak tek seçenek edebiyat gibi görünüyordu. St. Paul'e anneannesiyile dedesinin evine döndü. Reddedilen romanı yeniden yazıp tekrar göndermeye karar verdi. Önce adını *Romantik Bencil* koymuştu ama *Cennetin Bu Yakası* adını daha uygun buldu. Tekrar Scribner's yayınevine gönderdi ve bu kez romanı yirminci yüzyılda Amerika'da pek ünlü olan Maxwell Perkins adındaki editör okudu.

Maxwell Perkins işe yeni başlayan bu genç adamda ufukta beliren yeni dönemin, 1920'lerin ışığını gördü. Romanı kabul etti ve böylece Fitzgerald'ın yaşamı ilk kez üzücü değil mutlu bir masala dönüşmeye başladı. Scribner's romanını kabul eder etmez Fitzgerald daha önce reddedilen öykülerini dergilere yeniden gönderirken "Romanım Scribner's yayınevi tarafından şu tarihte yayımlanıyor" dediği bir mektup da ekledi. Bütün öyküleri hemen kabul edildi. 1921'de yayımlanan *Baş ve Omuzlar* adlı öyküsü için 400 dolar aldı. Film yapımcıları öyküyü Hollywood için isteyince film haklarına karşılık 2500 dolar kazandı. Paranın tamamını Zelda'ya platin saat almak için avans vererek harcadı. Karşımızda evlenip aile kurmak isteyen genç bir adam var ve tüm parasını platin saat almaya harcıyor... Evlendiklerinde düğünleri sosyete sayfalarında tanrıçayla baş meleşin düğünü olarak tanımlanacaktı.

Cennetin Bu Yakası 40 bin satışla başarılı olmuş sayılırdı. (Yine de Sinclair Lewis'ın aynı yıl yayımlanan *Ana Cadde* romanının 200 bin sattığını belirtmek gerekir.) Fakat Fitzgerald onu felakete götürecek kavşağa gelmişti. Yeteneğini beraberinde yoksulluğu da getirecek olan sanatsal edebiyata mı yoksa okunup bir kenara atılacak basit, hafif dergi yazıları yoluyla zengin olmaya mı yönelteceğine karar vermesi gerekiyordu. Babası ailesinin ihtiyaçlarını karşılamak için ne yapabileceğini düşünmesini öğütlemişti. Fitzgerald Zelda ile yeni evlenmişti, babası ile annesi ise umurunda bile değildi. Bu yüzden yanıt olarak "Kararımı verdim. Bana öyle geliyor ki, bugünlerde ailemin kürk paltoya ihtiyacı var" diye yazdı. Sonsuzluk için değil dergiler için yazmaya karar vermişti.

Para geldikçe Zelda har vurup harman savuruyordu. Öyle kolay harcıyordu ki bir türlü borçtan kurtulamıyorlardı. 1919 yılında bir öyküsü karşılığında 200 dolardan fazla alamazdı. Giderek artan ünü sayesinde iki yıl sonra bu fiyat 1500 dolara ondan iki yıl sonra 2500 dolara, 1926'da ise 4000 dolara yükseldi. *Ladies' Home Journal* ile *The Saturday Evening Post* dergileri arasındaki savaşın doruklara çıktığı dönemde yazıyordu. Her iki dergi de imajlarından memnun değildi. *Ladies' Home Journal* Viktorya ahlakını benimsemiş geleneklere bağlı bir dergiydi. Genç kızı olan annelere hitap ediyor, dergiyi genç kızlar da alıyordu. *The Saturday Evening Post* ise ekonomi dünyasını yansıtan av ya da macera öyküleri basan bir erkek dergisiydi. Dergiyi Kipling ile Jack London ayakta tutuyordu.

The Saturday Evening Post Fitzgerald'ın ilk romanı ve *Bernice Saçlarını Savurur* gibi kısa öyküleri kanalıyla *Ladies' Home Journal*'ın kadın okurlarına hitap etmeye karar vermişti. Derginin ödediği en büyük telif ücretini hatta Jack London'la Rudyard Kipling'e verilenden bile fazlasını ona ödeyeceklerdi çünkü Fitzgerald 1920'lerin hoppa kızları hakkında yazıyordu. Böylece okurlarına genç kızları da katacaklar anneleri de kızlarının ev dışında neler yaptıklarını öğrenmek için *Post* almak zorunda kalacaktı. Öte yandan babalar hem kızlarının ait olduğu popüler küçükhanım takımının çekiciliğine kapılacak hem de *The Saturday Evening Post*'u okuyarak kızlarının aklından geçenleri öğrenmek isteyecekti.

Fitzgerald o güne dek benimsenen tipik Amerikalı kız imgesini değiştirdi. Fitzgerald'ın doğduğu 1896'dan yazmaya başladığı 20'li yıllara dek bir kızın cinsel çekiciliği varsa ona *vamp* denirdi. Endamı zarif, kıvrımları dolgun olur, "Gibson kızı"na* benzerdi. Fitzgerald'ın kadın kahramanları bu imgeyi tümüyle değiştirdi. Bu kadınlar yirmili yılların hoppa kızlarıydı ve Gibson Kızına hiç benzemezlerdi. Oğlan çocuk vücutlu, yamyassı göğüslü, dalgali saçlıydılar, suni ya da halis ipekten giysiler giyer bir ellerinde sigara ötekinde martini kadehiyle dolaşırlardı. Bu kızları yaratırken modeli kim olmuştur dersiniz? Yirmili yılların hoppa kızı imgesini Karısı Zelda'ya bakarak yaratmıştı.

Bu sırada F. Scott ile Zelda kendi hayatlarının da Fitzgerald'ın yarattığı kahramanlarındaki gibi olması gerektiğini düşünüyorlardı; çocukça tavırlar davranışlarının genel karakteriydi. Bir gece oldukça sıkıcı bir davetteyken sıkıntıya hiç gelemeyen Zelda yangın alarmını çalıştırıp yangın ihbarı yaptı. İtfaiye arabaları yetiştii, itfaiyeciler binaya doluştu. Yangının nerede olduğunu soran itfaiyecilere Zelda kalbini gösterip "Burada" diyordu.

Para yetiştirmek için durmadan yazmak zorunda olan F. Scott baskı altındaydı. Başka bir roman yazması gerektiğini biliyordu ama roman isterken bir kızları oldu. Biricik çocuklarına babasından esinlenerek Scotty adını verdiler. O güne dek yazdıklarından elde ettikleri sayesinde 1923'te

* **Gibson Kızı** (*Gibson Girl*): Çizgi ustası Charles Dana Gibson tarafından yaratılan on dokuzuncu yüzyıl sonu ve yirminci yüzyıl başlarında ABD'de "ideal kadın" sayılan kadın tipi. Kum saati vücutluydu, saçlarını tepesine toplar, genellikle de geniş kenarlı şapkalar takardı. (Ç.N.)

Long Island'da büyük bir ev alacak kadar paraları vardı. Bu evde tıpkı Fitzgerald'ın başyapıtı *Muhteşem Gatsby*'de olduğu gibi her gece çılgın davetler düzenliyorlardı. Ama paraları bitiyordu, bu yüzden yurt dışına çıktılar. Orada Fitzgerald onu hem daha ünlü hem de zengin yapacak bir roman yazmaya karar verdi. *Muhteşem Gatsby* 10 Nisan 1925'te yayımlandı. O sıralarda Fitzgerald'ı bugün de bizleri fena halde şaşırtan bir şey oldu: Eleştirmenler öve öve bitiremiyordu ama satışlar çok düşüktü. Bu başyapıt o günlerde ne anlaşılabilir ne de takdir edildi. Zelda gibi bir karısı bir de çocuğu olan Fitzgerald'ın uğradığı hayal kırıklığı çok büyüktü. Bu romanın iyi satmayışı yüzünden içine düştüğü hayal kırıklığını asla aşamadı. Ne tuhaftır ki günümüzde birçok Amerikalı okul sıralarında okudukları en müthiş romanın *Muhteşem Gatsby* olduğunu söyler.

İzin verirsiniz, Fitzgerald'ın birkaç roman yazmış bir dergi yazarı olarak kalmayıp edebiyat tarihinde iz bırakmış olmasının nedenlerini anımsatmak istiyorum. O günlerin büyük piyes yazarı Tennessee Williams gibi Fitzgerald da düzyazıyı düş gücüyle zenginleştirerek öyle güzel yazar ki şiir gibi okunur. Romandaki ünlü bir cümle Daisy Buchanan'ın sesini betimler: "*Sesi parayla doluydu, paranın bitmez tükenmez cazibesinin iniş çıkışlarıyla, şingirtisiyle, simgesel şarkısıyla dolu ak bir sarayın tepelelerinde, para kralının kızı, paranın altın kızı.*" Betimlediği şey Daisy Buchanan'ın sesi değil ruhsuzluguudur. *Muhteşem Gatsby*'de en sık kullanılan sıfatların *pervasız* ve *anlamsız* olması ilginçtir; yaşadığı dönemi ahlaksal açıdan hedefi olmayan en anlamsız dönem olarak tanımlar. *Muhteşem Gatsby*'de Daisy ile zengin ve budala kocası Tom şöyle tanımlanır: "*Pervasız insanlardı Tom ile Daisy. Her şeyi berbat eder sonra ya paralarına ya da o büyük pervasızlıklarına yani onları bir arada tutan neyse ona sığınurlar, yarattıkları kargaşayı temizlemek de başkalarına düşerdi.*" Okuduklarımızdan anladığımıza göre o dönemde zengin insanların nasıl davrandıkları hakkında doğru bir tanımlama.

Kocasının beceriksiz babasına çok benzediğini artık anlamış olan Zelda kendini bir pilotla kurduğu yıkıcı ilişkiye kaptırdı. Adının yirmi birinci yüzyılda bile anımsanmasını istediğinden büyük bir balerin olmaya karar vermişti. Derken 1929'da borsanın çöküşü Caz Çağının da sonunu sarsıcı bir biçimde getirdi. Herkes endişe içindeyken Fitzgerald ona dünmüş gibi gelse de geçip gitmiş bir dönemi yazdığını fark etti. Steinbeck'in

yapabildiği gibi yeni döneme yani Bunalım'a uyum sağlayamıyordu. Ama içinde büyük bir roman daha bulunduğunu biliyordu.

Sekiz yıl boyunca sonraki romanı üstüne çalıştı. Alkolik bir doktor ile karısını anlatacaktı; Zelda bir kez daha kurguya dönüşmüştü. Romanın adını önce *Sarhoşların Tatili* koyduysa da bunun Viktorya çağının melodramlarını çağrıştırdığını düşünerek vazgeçti. *Dr. Diver'in Tatili* olarak değiştirdi ama yayıncı romanın o adla satmayacağını söyledi. O gece Fitzgerald Keats şiirleri okuyordu. Keats'in en beğendiği şiiri *Bülbüle Ka-side* idi ve bu şiirde "*Müşfiktir gece*" sözcüklerinin geçtiği bir dize vardı. *Müşfiktir Gece* adlı romanı yayımlandığında Fitzgerald itibarını yeniden kazanacağından emindi. Ama öyle olmadı; roman *Muhteşem Gatsby*'nin satışlarını bile yakalayamadı çünkü hâlâ Kükreyen Yirmileri anlatıyordu. İnsanlar öyle bir durumdaydılar ki ya sinemaya giderek yaptıkları gibi kaçacak yer arıyor ya da Steinbeck'in sunduğu katı gerçekçiliği tercih ediyordu. Fitzgerald bunların ikisini de sağlayamadığı için kitap bir fiyaskoydu. Hem bu nedenle hem de kendi dertleri yüzünden Zelda öylesine altüst olmuştu ki Kuzey Carolina'daki Asheville'de sanatoryuma yatırıldı. Hayatının sonuna dek sanatoryuma girip çıkacaktı.

Fitzgerald 1936'da kırk yaşına bastı. Hayatında övünebileceği pek az şey olduğu kanısındaydı. Yerleştiği Asheville'deki ünlü Grove Park Otelinde yanlış kanıya kapılıp korkunç bir hata yaptı. Kırkinci yaş gününde hayatını bu dönüm noktasında nasıl değerlendirdiği konusunda kendisiyle röportaj yapması için *Esquire* dergisinden bir muhabiri davet etti. Kırkına vardığı için elbette bunalım içindeydi ve bunu da muhabire yansıttı. Muhabirin yazdığı "Yıkım" başlıklı yazı bir dergide çıkmış en ünlü yazılardan biridir ve harabeye dönmüş bir F. Scott Fitzgerald'dan geriye kalanları anlatır. Yazı yayımlanır yayımlanmaz en azından içki parasını sağlayan kaynakları *The Saturday Evening Post* ve *Ladies' Home Journal* dergileri gönderdiği bütün öyküleri reddetmeye başladı. Hızla para kazanmak istiyorsa önünde tek seçenek vardı: Hollywood'a gitmek.

Hollywood onun içmesini ya da çöküşünü engellemek açısından hiçbir işe yaramadı. 1938'de David O. Selznick *Rüzgâr Gibi Geçti* filminde Scarlett O'Hara ve Rhett Butler'ın diyaloglarını yazmak için onu seçti. Şimdi bir Fitzgerald romanı okursanız hoşunuza gidecek şey diyaloglar olmaz; romanın gücü şiirsel betimlemelerindedir. *Rüzgâr Gibi Geçti* işini

aldıktan iki hafta sonra kovulmuştu. Ama tam bu sırada yirmi sekiz yaşında, başarılı bir sinema yazarı olan Sheila Graham ile tanıştı ve onda kendine benzeyen özellikler olduğunu gördü. Adı aslında Sheila Graham değildi. Asalet unvanı taşıyan bir İngiliz'den yeni boşanmıştı ve gerçek adı Lilly Shield'di. Londra'da bir yetimhanede büyümüş, küçücük bir kızken kendini müzikal sahnelerinde bulmuştu. Kökeniyle ilgili tümüyle uydurma bir öyküsü vardı. *Muhteşem Gatsby* romanında Gatsby'nin yaptığı gibi o da kendi hayatını icat etmişti. Fitzgerald gösteriş konusundaki tutumlarının ne denli benzediğini görünce onunla birlikte yaşamaya başladı.

Graham onu alkolü bırakmaya zorladı. Karşısındakinin azılı bir alkolik olduğu düşünülürse inanılmaz bir iş yapıyordu. Alkolü bırakmayı başarinca içinde onu yeniden üne ve servete kavuşturacak olan bir roman daha bulunduğuna karar verdi. Yazmaya başladı. Bu kez yazdığı romanda hayatının o döneminde en iyi bildiği şeyi anlatıyordu: Hollywood'un kodamanları ve sinema endüstrisinin yozlaşmış ahlaksal değerleri. Son romanına *The Last Tycoon** adını verdi. 1940'ta yazmaya başlamıştı ve çok yavaş ilerliyordu. 19 Aralık 1940'ta Zelda'ya mektup yazarak o yılın Noel'inde ona ve Scotty'ye armağan gönderemeyeceğini çünkü hiç parası olmadığını haber verdi. Ama ona yeniden itibar ve para kazandıracak olan *The Last Tycoon* adlı romanın beşinci bölümünü bitirdiğini söylüyordu.

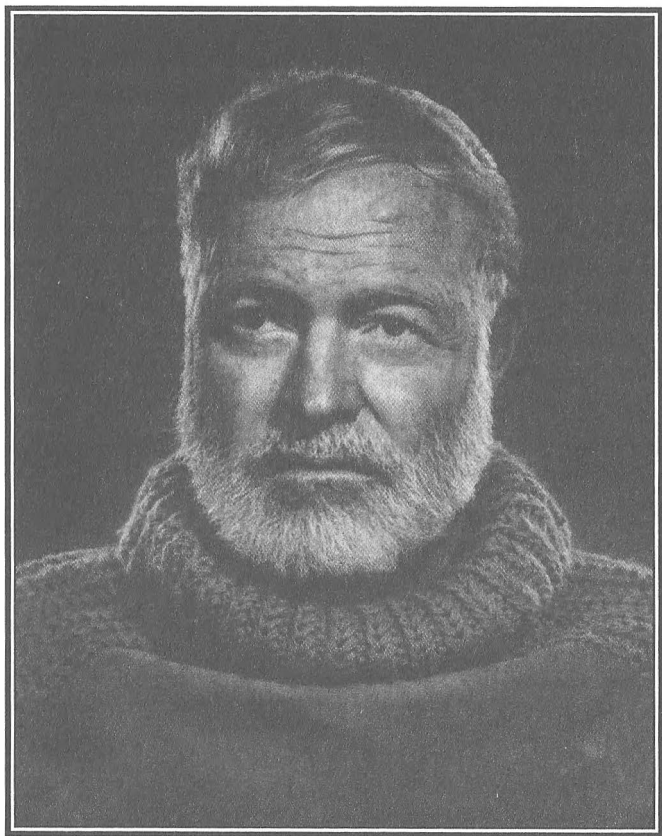
21 Aralık 1940 gününe gelindiğinde kendini romanın altıncı bölümünü yazmaya öylesine kaptırmıştı ki fena halde şişmanlamış, yataktan çıkamaz olmuştu; bu yüzden Sheila kahvaltısını yatağına getirdi. Mektupları olduğunu, aralarında Princeton öğrenci gazetesinin futbol takımı haberleri veren nüshası da bulunduğunu görünce yazmaya ara verdi. Futbol takımıyla ilgili haberi öyle beğenmişti ki şöminenin yanında durup bir yandan çikolata atıştırırken haberi Sheila'ya okumaya başladı. Bunca ayrıntıyı neden anlattığımı merak ediyor olmalısınız. Tahmin edebilirsiniz. Haberi yarısına kadar okumuştuk ki kalp krizi geçirdi, şömineye tutunmaya çalıştı

* *The Last Tycoon*: Türkçede *Son Düş* ve *Son Hükümdar* adlarıyla yayımlandı; İngilizcede tam karşılığı *Son Kodaman*'dir. Bitmemiş olan roman Fitzgerald'ın ölümünden sonra dostu ve edebiyat eleştirmeni Edmund Wilson tarafından dağınık haldeki notlar bir araya getirilerek 1941'de yayımlandı. Romanın özgün adı *The Love of The Last Tycoon*'dur. (Ç.N.)

ama düşüp yere yığıldı. Yardım gelene kadar ölmüştü. Öldüğünde kırk dört yaşındaydı.

1920'lerde başarının doruklarında gezinirken vasiyetine şöyle bir madde eklemişti: "Mülkümün bir kısmı cenaze törenimin ve mezarımın hayattaki düzeyime uygun olması için kullanılacaktır." Ölmeden üç yıl önce vasiyetteki bu bölümü çini mürekkebi ile karalamış ve şöyle yazmış: "Fazla masraf edilmeden mümkün olan en ucuz cenaze töreni yapılacaktır." Öldüğünde 700 doları vardı, bunun 613 doları cenaze için harcandı. Maryland'deki cenaze törenine yalnızca otuz kişi katıldı. Francis Scott Key'in gömülü olduğu Rockville'e gömülmek istiyordu ama orası St. Mary's Katolik Mezarlığıydı ve kitapları Katolik kilisesi tarafından ahlaksız olarak nitelendiği için aile mezarlığına kabul edilmedi. Cenaze törenine katılan biri bir dostuna yazdığı mektupta Fitzgerald'ın cesedine yapılan makyajın kötülüğünden yakınır. Fitzgerald'ın sonunu anlatan şu sözlerin çok dokunaklı olduğunu düşünüyorum: "Fitzgerald'ın makyajı onu Technicolor'la çekilmiş bir vitrin mankenine benzetmişti. Suratında tek bir çizgi, saçlarında tek bir gri tel yoktu. Ellerini görene kadar yapılan işin birinci sınıf olduğunu sanabilirdin. Gerçekçilik uç noktalarda kendini gösteriyordu. Elleri korkunç buruşuk ve siskaydı. Öldükten sonra gençliğinden kalan bütün izler silinmişti; Fitzgerald aslında ihtiyar bir adam gibi acı çekti ve öldü."

Böyle bir son acıklıdır ama Zelda'nınki daha da acıklıdır. 1947 yılının Kasım ayında Asheville dışında bulunan sanatoryumda yangın çıktı. Zelda on kadınla birlikte üst kattaki bir odada kilitli kalmıştı. Kapıyı açamamışlardı. Öyle feci bir yangındı ki kimliği ancak diş kayıtlarına bakılarak teşhis edilebildi. Hoppa kızla altın çocuk arasındaki aşkın sonu bundan daha acıklı olabilir mi?

ERNEST HEMINGWAY
(1899 – 1961)

Ernest Hemingway'in önemli yazar olduğunu ileri sürmek epeyce kolaydır; yirminci yüzyılda Amerika'da binlerce roman yayımlanmış olsa da yirminci yüzyıl Amerikan romanındaki devlerin sayısı bir elin parmaklarını geçmez, hatta bir parmak da açıkta kalır. Gerçekten ancak dört kişi sayılabilir: Ernest Hemingway, William Faulkner, F. Scott Fitzgerald ve John Steinbeck. Hemingway'in yirminci yüzyılın büyük romancıları arasında olduğu tartışma götürmez. Evet, bütün bir yüzyıl boyunca yetişmiş büyük romancılar için bu denli kısa bir liste oluşturmanın saçma göründüğünü biliyorum. Ama hem kamuoyu hem de yirminci yüzyıl yazarlarının kendileri en büyük ve en etkileyici edebiyat dehalarını sayarken yalnızca bu dört isimden söz eder. 1950'den sonra ortaya çıkan hiçbir yazarın bu dördünün ulaştığı ünün ve edebiyat yıllıklarında, okul kitaplarında kapladığı yerin yanına bile yaklaşmadığı kesindir.

Hemingway'in yıllandıkça itibarını öteki yazarlar kadar iyi koruyamadığı da başka bir gerçektir. Günümüzde sanatsal dehasının William Faulkner hatta F. Scott Fitzgerald kadar takdir edildiği söylenemez. Yine de dört yıldızdan biridir. Ama hayatının incelenmesini gerektiren öteki üç yazardan çok daha önemli bir yanı var: Hemingway yalnızca yazar değil bir Şahsiyet'tir. Yaşamı ile yapıtları öylesine iç içe geçmiştir ki birini ötekinden ayırmak söz konusu edilemez.

Hemingway'in doğumuyla ilgili anlatılacak özel bir şey yok ama içine doğduğu toplumun çok özel bir yanı var. Birçok yazar özellikle romancılar orta ya da alt sınıftan ailelerin bireyi olarak dünyaya gelerek bununla mücadele etmek zorunda kalmıştır; oysa Hemingway öyle değildir. Herhalde Amerikan banliyölerinin yüksek tabakasına mensup ilk yazarıdır. 1899'da Illinois'deki büyük Chicago kentinin banliyösü sayılan Oak Park'ta dünyaya geldi. Zengin bir aileden geliyordu; babası doktordu. Hemingway'in yapıtlarından herhangi birini okuduysanız şaşırmayacağınız gibi babasının

tutkuları avlanmak, balık tutmak ve hayvan postu doldurmaktır. Tam “erkek gibi erkek”ti; Hemingway de onun izinden gitti. Öte yandan Hemingway’in annesi Grace Hall tam tersi nitelikler taşıyordu. Müzik öğretmenliği yapan, kilise korosu yöneten, güzel bir kadındı. Sanatçı ruhu taşısada da Doktor Hemingway ile evlenip iyi bir eş ve anne rolünü üstlenmek için opera sanatçısı olmaktan vazgeçmişti. Yaptığı özveriyi ailesine ve çevresine sık sık anımsatmayı asla unutmadı. Böylece Hemingway babasından erkekçe sporlara duyduğu ilgiyi annesinden ise şarkı söyleme, yazma, sanat ve bale sevgisini aldı.

Hemingway’in çocukluğunda ailece kuzey Michigan’a uzun tatiller yapmaya giderlerdi. Yüzyılın sonu yaklaşırken burası oldukça yabanıl bir yöreydi; öylesine yabanıldı ki Hemingway Ottawa Kızılderili Kabilesinin çocuklarıyla oynuyordu. Hemingway ilk oyuncağının lastik Kızılderili bebek ikincisinin de beyaz Eskimo bebek olduğu söyler. Kızılderili çocuklarla oynadığı her yaz tatilinde Kızılderili kültürüyle biraz daha yakınlaşıyordu. Yazmayı seven annesi oğlunun ağzından çıkan çocukluk günlerine ilişkin ilk cümlesi dâhil her şeyi kaydetmişti. Henüz iki yaşını biraz geçmişken ona “Ernest, neden korkarsın sen?” diye sordu. Verdiği yanıt yazılarının ve yaşamının sloganı olacaktı: “Hiçbişiden kokmuyom!” Gerçekten de Hemingway birçok korkuya kapılmış olsa da toplum önündeki kişiliği hep aynı tutumu sergiledi: “Hiçbişiden kokmuyom!”

Küçük bir oğlanken Ernest öyküler uydurmayı pek seviyordu ama bu öyküler birbirine benzerdi. Aslında çocukken uydurduğu öyküler yıllar sonra romancı olduğunda da fazla değişmeyecekti. Öyküleri hep kabadayı bir kahramanı anlatır; bu kahramanın davranış motifi de her zaman fiziksel cesaretinin derecesini sınamak olur. İlk bakışta sporcu gibi görünmese de Hemingway fiziksel üstünlüğe takıntılıydı. Önce kısa boyluydu ama on altı yaşındayken beş ay boyunca ayda üç santimetre uzayarak 1.80 cm.ye ulaştı. Bu kadar hızla uzayınca kendini pehlivan gibi görmeye başladı. Çevresine dalaşıp duruyordu. Güçsüzlere arka çıkmaya niyeti yoktu, herkese ne çetin ceviz olduğunu kanıtlamaya çalışıyordu. Babası oğlunun yumruklarını kullanmayı pek sevdiğini görünce ona boks sanatını öğretti.

Zengin bir aileden gelmesine karşın Hemingway liseden sonra üniversiteye devam etmedi. Birinci Dünya Savaşı Avrupa’yı kasıp kavurmak-taydı ama sol gözünün doğuştan zayıf görmesi yüzünden askerlikle ilgili

arzularını tatmin edemedi. Liseden sonra onu Kansas City’de oturan amcasına göndermeleri için ailesine yalvardı. Oraya gider gitmez Ortabatı’nın tanınmış bir gazetesi olan *Kansas City Star*’da iş buldu. Gazetede altı ay kaldıysa da çalışmaya başladığı ilk gün masasının çekmecesinde yalnızca Hemingway’i değil yirminci yüzyılın ilk yarısındaki romancılığın düzyazı stilini değiştirecek bir şey buldu. Çekmecede “Üslup el kitabı” başlıklı kitapçık duruyordu. Muhabirlere özellikle Hemingway gibi yeni başlayanlara nasıl düzgün cümle kurulacağını öğretiyordu. Kitapçıkta, “Kısa cümleler kullanmalısınız, ilk paragrafı mutlaka kısa tutmalısınız ve her şeyden önemlisi, *muazzam*, *harikulade*, *muhteşem* gibi belirteç ve sıfatlardan uzak durmalısınız” deniyordu. Hemingway’in kitapçığa bakıp kendi benzersiz üslubunu oluşturduğunu iddia etmek tabii ki biraz abartılı olur. Ama Hemingway üslup derslerini öğrenmekle kalmamış, yazdığı her şeyden anlaşıldığı gibi asla unutmamıştır.

Arkadaşları deniz aşırı ülkelerde savaşırken masa başına çakılıp kaldığı için Hemingway çok sıkılıyordu ama sol gözü yüzünden asker olarak orduya yazılması mümkün değildi. Deniz aşırı ülkelere gidebilmek için Kızılhaç’ta ambulâns sürücüsü olarak çalışmaya karar verdi. Asker olmasa da en azından cepheye yakın olacaktı. Sonradan pek sözünü etmek istemediği bu iş kahramanlık sınıfına girmezdi; cephede çarpışan askerlere sigara, çikolata ve posta kartları götürüyordu. Ama nasıl olduysa kader ağlarını ördü ve Hemingway’in karşısına aklından bile geçirmediği, ilk şöhretine kavuşabilmek için ona fırsat tanıyan bir kahraman rolü çıkardı.

Ambulâns sürücüsü olarak İtalya’da bulunduğu sırada düşman ateşiyle karşılaştı ve yaralanmış olduğu halde başka bir yaralıyı güvenli bir yere götürmeyi başardı. Kahramanlığı zamanlaması yüzünden de önem kazanmıştı; bu olay Amerika’nın İtalya’da verdiği ilk zayıat olduğu için Hemingway propaganda nesnesi haline geldi. Gümüş Şeref Madalyası alıp tedavi edilmek üzere çatışmalar yeni başladığından dört hastaya karşılık on sekiz Kızılhaç hemşiresinin bulunduğu Kızılhaç istasyonuna gitti. Kendini ideal konumda hisseden Hemingway burada Agnes adındaki hemşireye âşık oldu. Aşkı karşılıksız kalacak, hiçbir yere varmayacaktı ama Hemingway yazacağı bir romanda onu anımsayacaktı. Davranışını herkesten çok kendi yüceltiyordu; ateş hattındaki çetin sınavdan geçmiş, içgüdüleriyle yalnızca kendini değil, başka bir adamı da kurtaracak cesareti

bulmuş ve hepsinden önemlisi kahramanlığı takdir edilmişti. Kazadan tam 227 yarayla kurtulmuştu. Nereden mi biliyoruz? Kendini satmayı iyi bilen Hemingway öyküsüyle insanları mest etmek için yaralarını bir bir saymıştı. Ayrıca bacağından çıkan şarapnelden yüzük yaptırmıştı; o da çektiği acıları sonsuza kadar sergilemeye yarayacaktı. Bu sürekli pohpohlanma açlığı içindeki bir erkeğin portresidir. Henüz on dokuz yaşındaydı.

Hemingway İtalya'da altı ay içinde sağlığına kavuştu ve eve gönderildi. Elinde baston vardı, kameralara poz verirmişçesine topallıyordu ve kahraman gibi karşılandı. Belirli bir alanda beceri sahibi olmayan işsiz bir kahramana dönüşmesi uzun sürmedi; bu yüzden kısa öyküler yazmaya koyuldu. Yazı üslubu öğreten kitapçıkta tavsiye edildiği gibi kısa ve öz, duygusuz, erkekçe öykülerdi. Okurlar önceleri bu öykülere fazla yüz vermediler çünkü daha önce böyle bir şey okumamışlardı. Okurlar hiç süslenmemiş bu özlülük karşısında yabancılık çekiyordu; bu yüzden de öyküler satılamadı. Hemingway özgün biriydi; değerlendirileceği beğeniyi de kendi yaratmak zorundaydı.

Hemingway dört kez evlenecek ve tahmin edeceğiniz gibi evliliklerinden hiçbirini yürümeyecekti. Dört karısından ilki tanıştıklarında Hemingway kadar genç olmayan (kadın yirmi sekiz, Ernest ise henüz 20 yaşındaydı) Hadley Richardson'dı. Güzeldi ve bize pek rastlantısal gelmeyen bir özelliği vardı: Vakıf sahibiydi. Seçkinliği, güzelliği ve maddi varlığı ile genç Hemingway'e fena halde çekici gelmişti. Genç Hemingway'lerin dostu, yazar Sherwood Anderson onlara kültür dünyasında "biri" olmak isteyen birinin mutlaka Paris'e gittiğini söyledi. Birinci Dünya Savaşından sonraki durum aynen böyleydi; 1920'lerin başında Paris sanatçıların ve yazarların hac yeri gibiydi. Anderson Paris'in kültür dünyasının önemli kişilerine hitaben onları tanıtan tavsiye mektupları yazdı; mektup yazdığı kişilerden biri edebi çevrelerin en etkili simalarından Gertrude Stein'dı.

Böylece Hemingway ile yeni evlendiği eşi başarılı bir yazar olma hır-sının peşinden Paris'e gittiler. Karşılaştıklarında Hemingway yapıtı yayımlanmamış kimsenin tanımadığı biri olsa da Gertrude Stein ona bakınca yirmi iki yaşında, edebi değeri olan genç bir adam gördü. O ve yüce gönüllü bir yazar çevresi onu desteklediler, o da yazmaya devam etti.

Büyük bir öykü yazarı olmak istediğinden kendince yazılmaya değer şeyler yazmak için ona yol gösteren bir cümle vardı: "Tek yapacağınız

şey yazdığınız her cümlemin okuyanı çenesine bir sağ yumruk yemiş gibi etkileyecek güçte olmasına özen göstermektir.” O sıralarda yazdıkları pek iyi sayılmazdı, okuyanlar da pek beğenmiyordu; bir yandan da gazetelere yazılar yolluyordu. Sonunda bir kısmı hiç fena olmayan öykülerini derleyip bir yayıncıya göstermeye karar verdi. Bulduğu yayıncı Paris dışındaydı. Karısı Hadley içinde öyküler olan çantayla trene binip onunla buluşacaktı. Ne yazık ki bindiği trende çanta çalındı; Hemingway’in ilk yapıtları da çantayla birlikte gittiği için hepsini yeni baştan yazmak zorunda kaldı. Uzun vadede bakıldığında hiç de fena olmamıştır çünkü öykülerin yeniden yazılması muhtemelen onları sanatsal açıdan güçlendirmiştir.

O sıralarda Gertrude Stein Hemingway ile karısına Pamplona’ya* gidip boğaların koştuğu şenliğe katılmalarını önerdi. Hemingway’in boğa güreşinin son derece erkekçe havasını sergileyiş biçimi onun özelliklerinden biri haline gelecek, yazdıklarında sıkça tekrarlanan bir imge olacaktı. Yazarlık kariyerini başlatacağına inandığı üç öyküyle on şiir bitirmişti. Bunlara dikkat çekici, iddialı bir ad koymak istiyordu. Kitabına koyduğu ad *Üç Öykü ve On Şiir* tuhaf ama etkileyici bir sadelik içerir ve Hemingway’in süslü-püslü saçmalıklardan hoşlanmadığının kanıtıdır. Şiirlerinin erkekçe havası en az öyküleri kadar güçlüydü.

Bu derleme basıldığında benzersiz bir başarı elde etti. Hemingway’in yapıtlarını yorumlayan birinin dediği gibi, “entellerin övdüğü, kör cahillerin okuduğu” az rastlanan yazarlardan biriydi. Nitelikli edebiyatı inceleyerek ömür tüketmiş eleştirmenler Hemingway’in gerçekten umut veren bir genç olduğunu düşünürken sanat meselesine fazla kafa yormayan sokaktaki adam da Hemingway’i beğeniyordu çünkü konuları apaçık erkeksiydi.

Hemingway bundan sonra Nick Adams adındaki kahramanın başından geçen bir takım öyküler üstüne çalışmaya koyuldu. Bu öykülere *Bizim Zamanımızda* adını verdi. Amerika’da öykülerini basacak yayıncı bulamayınca Paris’e o sıralarda günümüzde avant-garde denilen aykırı örnek-

***Pamplona:** İspanya’nın Navarra özerk bölgesinin başkenti. Bask milliyetçileri Pamplona’yı tarihi başkentleri kabul ederler. Yüzyıllardır tekrarlanan San Fermin boğa koşusu Pamplona’da her yılın Temmuz ayı başında yapılır. (Ç.N.)

leri yayımlamakla tanınan Ernest Walsh'a gönderdi. Hemingway durumu şöyle açıklıyordu: "Ernest Walsh'ın yapıtınızı yayımlamasını istiyorsanız yapacağınız tek şey el yazmalarınızı gönderirken yanına bir mektup iliş-tirip öykülerinizi yayımlatmak için ABD'nin saygıdeğer yayın organları-nın tümüne başvurduğunuzu ama hepsinin nefret ettiklerini belirterek geri gönderdiğini söylemekti." *Bizim Zamanımızda* Paris'te yayımlanır yayım-lanmaz Sherwood Anderson ve F. Scott Fitzgerald'ın da desteğiyle Birle-şik Devletler'de ilgi uyandırdı. Sherwood Anderson ile F. Scott Fitzgerald Hemingway'in yazdıklarına hayran olmakla yetinmediler, kimsenin tanı-madığı bu gencin yapıtlarının Birleşik Devletler'de yayımlanması için iti-barlarını kullandılar.

Hemingway dostu Fitzgerald dâhil bütün yazarları hep kıskanmıştır. Fitzgerald'ı anlatırken şöyle diyordu: "Açık sarı, dalgalı saçları, coşkulu ve dostça bakışları, zarif ve geniş bir İrlandalı ağzı vardı. Bir kızda olsaydı güzel bir ağız denebilirdi. Onu tanıyana kadar bu ağız insanı tedirgin eder tanıdıkça tedirginlik daha da artardı." Zarif görünen bu betimleme bile bir miktar eleştiri içeriyor. Hemingway'in kendinden başka birinden övgüyle söz etmesi pek zordu.

Bizim Zamanımızda'nın elde ettiği başarı onu yeni bir roman yazması gerektiğine inandırdı ve esin kaynağı olarak Paris'teki onca insan arasın-dan Gertrude Stein'in araba tamircisini seçti. Gertrude Stein Heming-way'e arabasını tamir ettirdiğini anlatırken tamircinin işinde çok az rekabet olduğunu zira aynı işi yapan pek az genç adam bulunduğunu söy-lemişti. Genç araba tamircisi Birinci Dünya Savaşında çoğu ölmüş olduğu için yirmi iki ile otuz yaşları arasındaki erkek sayısının çok az olduğunu söylüyor, kendi yaşındakileri "kayıp kuşak" diye niteliyordu. Bu kayıp kuşak hakkında roman yazma fikri Hemingway'e çok cazip gö-ründü. 1926'da *Güneş de Doğar* adlı roman yayımlandığında sansasyon yarattı. Romanın kahramanı olan Jake Barnes adlı delikanlı savaşta yara-lanarak cinsel gücünü kaybetmiştir. Duyduğu cinsel arzuları tatmin ede-mez ve içine düştüğü bu çıkmaz onun için hayatı anlamsızlaştırır; edebiyattaki ilk varoluşçu kahramanlardan biridir. Romanın yayıncısı Scribner's, editörü de dönemin parlak editörlerinden Fitzgerald, Thomas Wolfe gibi yazarları yönlendiren Maxwell Perkins'ti. Aslında *Güneş de Doğar* yayımlanmadan önce en yapıcı öneri Fitzgerald'dan gelmişti. El

yazmalarını okuduğunda romanı çok beğense de başlangıcı yüzünden okurun kendini kaptırmasının zor olduğunu fark etti. Hemingway'e ilk on beş sayfayı çıkarmasını tavsiye etti. Hemingway Maxwell Perkins'e danıştı. Onun da tamamen aynı fikirde olduğu anlaşılınca romanın ilk bölümü çıkarıldı.

Hemingway'in Hadley Richardson'la olan evliliği çatırdıyordu. Paris'te *Vogue* dergisinde çalışan Pauline Pfeiffer ile tanışmıştı. Hadley'in yakın arkadaşıydı ya da Hadley öyle zannediyordu. Hep birlikte kayak tatiline giderlerdi. Hemingway ile birbirlerine âşık oldular. Hemingway Hadley ile evliliğini sürdürmek için çabalamak yerine özgür olmayı seçti. Hadley onu boşar boşamaz Pauline ile evlendi.

Bir kadından kurtulur kurtulmaz ötekine giden Hemingway kadınlarla ilişkileri konusunda kendini suçlu hissediyor olmalıydı. Bir eleştirmen Hemingway'in başına gelen kazaların türüne bakılarak içinde bulunduğu suçluluk duygusunun anlaşılacağını söylemişti; aşk hayatıyla öylesine meşguldü ki kaza yapma eğilimi olağanüstü boyutlara ulaşmıştı. Fiziksel gücün, maharetin, kıvraklığın onun için ne denli önemli olduğu düşünülürse Hemingway'in atlattığı kazalar tuhaf gelir insana. Yalnızca 1930 yılında Hadley'den boşanıp Pauline Pfeiffer'le evlenmesinden hemen sonra bir dizi tuhaf kaza geçirdi. En tuhafı da ilkiydi: Paris'te tuvaletin sifonunu çekmek için uzandı ama yanlışlıkla tepedeki pencerenin kordonunu çekti ve koca pencere üstüne düştü; her yere saçılan cam kırıkları az kaldı onu da kör ediyordu. Aynı yıl şirpençe geçirdi, bir kedi göz bebeğini tırmaladı, böbrekleri iltihaplandı, işaret parmağını öyle fena kesti ki otuz sekiz dikiş atıldı. İki ayrı kazada kendi bacağına ateş etti, korkunç bir trafik kazası geçirdi ve ata binerken alçak bir dala kafasını öyle hızla vurdu ki az kaldı başı kopuyordu. 1930 yılında Hemingway'den uzak durmak gerekiyordu.

Pauline Pfeiffer ile yeni hayatı Hemingway'i yeni bir ortama sokacaktı. Popüler bir turizm yöreni olmadan çok önce Key West'i* keşfetti. Key West'in ortamını seviyor orada balık avlamaktan çok hoşlanıyordu. Ortam onu rahatlatmış, yazmaya yöneltmişti. Bu yöneliş meyvesini verdi ve ikinci romanını orada yazıp bitirdi. *Güneş de Doğar* başarılı olmuştur

* **Key West:** Florida'nın güney ucunda A.B.D.'nin Küba'ya en yakın toprağı sayılan küçük ada. Günümüzde turistlerin gözdesi olan adada Hemingway'in yaşamış olduğu ev müzedir ve kedisi yedi tırnaklı *Snowball*'un büyük torunları bu müzede yaşar. (Ç.N.)

ama Hemingway'i herkesin tanınmasına yol açan roman *Silahlara Veda*'dır. Scribner's ne yazdığını görmeden 10 bin dolar gibi o dönemde bir servet sayılacak bir bedel önerdi. Romanı okuduklarında verdikleri para için kesinlikle pişman olmamışlardır. *Silahlara Veda* bir hemşire ile bir savaş gazisi arasında geçer, belli ki Hemingway'in İtalya'da nekahat dönemindeyken hemşireye âşık olmasından hareketle yazılmış trajik bir öyküdür. *Silahlara Veda* romanından film de yapıldı ve Hollywood'un büyük yıldızlarından Gary Cooper ile Helen Heyes başrollerde oynadılar. Romanın film hakları karşılığında 24 bin dolar alan Hemingway sinema endüstrisinden para kazanan ilk edebiyatçılardan biriydi.

Bu dönemde Hemingway'in hayatında korkunç bir şey oldu. Babası tüfekle beynini uçurarak intihar etti. Sebep olarak angina* ve şeker hastası olduğunu öğrenince hayatını hep ev dışında geçiren biri olarak sakat gibi yaşamaya dayanamayışı gösteriliyordu. O sırada Hemingway'in sanata saygılı annesi oğlunun yazar olmasından duyduğu gurur ile aşağılanma duyguları arasında ikileme düşmüştü. Dinine düşkün, geleneksel değerlere önem veren bir kadındı. Hemingway'in romanları ise özellikle o dönem için fazlasıyla gerçekçiydi. Annesi oğlunun ilk iki romanını "yayımlanmış en pis kitaplar" diye nitelendirmişti. O günlerde borsa çöktü. Ardından gelen ekonomik felaket Hemingway'i hiç etkilememişti çünkü yazdıklarından ve sinema uyarlamalarından iyi para kazanıyordu. Ekonomik durumu gayet iyiydi.

1930'ların başlarında Hemingway roman dışında bir şey yazmaya karar verdi. *Öğleden Sonra Ölüm* Pamplona ile İspanya'nın başka bölgelerine yaptığı geziler sayesinde iyi bildiği bir konuyu ele alan kurgusal olmayan bir metindi. *Öğleden Sonra Ölüm* herhalde boğa güreşi hakkında yazılmış en güzel şeydir çünkü Hemingway boğa ile insan arasındaki çatışmaya baktığında kanlı bir savaşın ötesinde şeyler görmüştü. Birçok insan boğa güreşini barbarca bir spor, hayvan ile insan arasında kanlı ve iğrenç bir dövüş olarak kabul eder; oysa Hemingway olağandışı bir açıdan baktığı bu olayı üstün nitelikli bir bale olarak görmüştür. Matador terlikleri dâhil tepeden tırnağa süslü giyimiyle Hemingway'e kusursuz bir bale dansçısı gibi görünüyordu. *Öğleden Sonra Ölüm*'de uygarlığın disiplin,

* *Angina Pectoris*: Kalbin oksijensiz kalması. (Ç.N.)

zarafet, güzellik ve kudret gibi güçlerini matadorun temsil ettiğini ileri sürüyordu. Boğa da tabii ki tam tersinin yani mutlak kargaşanın temsilcisiydi. Hemingway matadorun güzel giysilerine ve zarafet dolu, incelikli hareketlerine baktığında dünya üstünde sürüp giden uygarlık yanlısı güçlerle boğa tarafından temsil edilen hayvansal mutlak kargaşa arasındaki savaşı görüyordu. *Öğleden Sonra Ölüm* boğa güreşini dünya kamu oyuna görülmemiş bir biçimde aktardığı gibi çok başarılı ve çok güzeldi.

Hemingway 1930'larda hayatının doruğundaydı. Sporculuktaki başarı listesine yenilerini eklemiş, Küba'da ve Key West'te kılıçbalığı avına başlamıştı. Vahşi hayvan avcılığının çekiciliğine kapılıp Kenya'ya gitti. Erkeksi düşlerinin hepsini gerçekleştiriyor, Afrika'da vahşi hayvan avlamak, Florida kıyılarında kılıçbalığı tutmak gibi erkeklerin hayalini süsleyen her maceraya atılıyordu. *Öğleden Sonra Ölüm*'ün İspanya'yı ele alması gibi *Afrika'nın Yeşil Tepeleri* de Kenya'yı anlatıyordu. Derken 1930'ların sonunda İspanya o sarsıcı iç savaşla dünyanın gündeminde ilk sırayı alıverdi. Kahraman rolüne bürünmek için fırsat arayan Hemingway için iyi bahaneydi. Hemingway gibi entelektüeller komünist rejimin İspanya halkına Franko'nun faşist rejiminden daha yararlı olacağına inanarak faşistlere karşı komünistleri destekliyorlardı. Hemingway'in bazı solcu arkadaşları romanlarındaki kahramanlar erkekçe davranırsa da siyasetle ilgilenmeyişi-leri yüzünden onu kınamaya başlamışlardı. Kendi isteklerinden ve hırslarından başka bir şeyle ilgilenmeyen bu kahramanlar (tıpkı Hemingway gibi) kendilerini yalnız hisseden bireyci, tepeden tırnağa bencil karakterlerdi. Hemingway kendisine yöneltilen eleştirileri açıktan açığa taraf tutan politik bir roman yazarak yanıtlayabileceğini düşündü ve bu dürtü sayesinde *Çanlar Kimin İçin Çalıyor* ortaya çıktı. Dünyadaki bütün insanların İspanya'yı görmemiş olsalar bile İspanya İç Savaşını anlayabilmesini sağlayan ve altmış sekiz saat içinde geçen harikulade bir romandı.

Hemingway'in İspanya ile ilgilenmesinin Pauline ve evlilikleri açısından talihsizlik oluşturan bir başka nedeni de kendisi gibi İspanya'ya vurgun olan bir kadındı. Hemingway Key West'in ünlü bir sakiniydi. Sirtında kirli şortu ve gömleğiyle *Sloppy Joe'nun Yeri* adlı barda vakit geçirmekten, büyük Ernest Hemingway'i görmek umuduyla Key West'e gelmeye başlayan turistlerin onu tanımasından çok hoşlanıyordu. Günün birinde bara yanında üniversite çağındaki oğlu ve kızıyla kırklı yaşlarda

St. Louis'li bir kadın girdi. Otuz yedi yaşındaki Hemingway anneye ilgilenmiyordu, kendisinin yarı yaşında olsa da kadının güzel kızı Martha Gellhorn'a göz dikmişti. Hemingway bu genç kadına âşık oldu daha doğrusu şehvet duydu. Martha İspanya İç Savaşını muhabir olarak izlemek üzere Madrit'e gidecekti. Hemingway bu bahaneyle hem konuyla hem de genç kadınla ilgilenmeye başladı. Oysa Pauline savaştan meydanı terk etmeye razı değildi. Gellhorn ile Hemingway İspanya'ya gittikten sonra hem üzücü hem de gülünç bir olay oldu. Peşlerinden Pauline de Avrupa'ya gitti. Saçlarını aynı Hemingway'in âşık olduğu Martha Gellhorn'un gibi yapıp onun yaşlanmış haliyle Hemingway'in karşısına dikildiyse de çabaları hiçbir işe yaramayacaktı.

Çanlar Kimin İçin Çalıyor görülmemiş bir başarıya ulaşmıştı. Yıldız olarak Ingrid Bergman'ı oynatmayı düşünen Hollywood romanın film hakları karşılığında Hemingway'e 100 bin dolar ödedi. O sıralarda F. Scott Fitzgerald öldü. Hemingway'in umurunda değildi. Kendine yer edinme çabalarında Fitzgerald'ın ona gösterdiği yüce gönüllülüğe rağmen ölümü Hemingway'i fazla etkilememişti. *Çanlar Kimin İçin Çalıyor* hakkında "cehennemde buzlu limonata nasıl giderse öyle satılıyor" diyen Hemingway'in tek derdi kazandığı paraydı.

Hemingway Pauline ile boşanır boşanmaz hemen Martha Gellhorn ile evlendi ama evlilikleri kısa ömürlü olacaktı. Martha Hemingway'in nasıl birine dönüştüğünü anlamaya başlamıştı. Parlak romanların yazarı, erkek gibi erkek, yarattığı kahramanlar kadar cesur, efsanevi Baba Hemingway'di o. Martha'ya göre Hemingway bütün zamanını kendi efsanesini canlı tutmaya ayırıyordu. Birkaç yıl sonra Martha'yı boşayıp en yeni ve son aşkıyla evlenmeye hazırdı.

1945'te üç numaralı karısıyla dört yıldan kısa süren evlilikten sonra Hemingway Martha'yı boşadı ve onunla evlenmek için kocasını terk eden Mary Welsh ile evlendi. Dört karısı içinde en ağır yükü taşımak Welsh'e düştü. Öteki üçü Hemingway'i başarılı dönemlerinde tanımışlardı; oysa Hemingway'in yaşamının son dönemi kâbusa dönüşecek, Welsh de bununla uğraşmak zorunda kalacaktı. 1950'de Hemingway *Nehrin Ötesinde Ağaçlara Doğru* adlı kitabını yayımladı. Kitap başarısızdı; eleştirmenler hayal kırıklığına uğramış, okurlar sırt çevirmişti. Başarısızlık Hemingway'in kötü yanlarını ortaya çıkardı; öfke krizleri geçiriyordu. Bütün ya-

zarları kıskanan Hemingway William Faulkner'ın Nobel Ödülü aldığını duyunca çıldırdı, o ödülü kendisi almak istiyordu.

Yine de övünebileceği bir başarı daha elde edecekti. Dört bölümden oluşacak bir roman yazmayı hayal ediyordu. Her bölüm denizle ilgili olacak, ya ekmeğini denizden kazanan insanları ya da denizle savaşanları anlatacaktı. Santiago adındaki ihtiyar adamla bir kılıçbalığı arasındaki mücadeleyi anlatan *İhtiyar Adam ve Deniz* adını verdiği ilk bölümü sekiz haftada yazdı. *Life* dergisi öyküyle ilgilendi ve *İhtiyar Adam ve Deniz*'i 1952'de yayımlanacak sayılarından birinde basmak istedi. O sıralarda *Life* öyle büyük bir okur kitlesine sahipti ki Hemingway'e 5 milyon okura ulaşacağı garantisi verebiliyordu. Hemingway *Life*'in öyküyü basmasına izin verdi ve sonuç başarılı oldu. Bu yalnızca bir adamın cesaret öyküsü değildi. Satır aralarında öyle anlamlı şeyler vardı ki yayımlanır yayımlanmaz rahipler ve hahamlar *İhtiyar Adam ve Deniz*'de anlatılanlarla ilgili vaazlar vermeye başladılar. Hemingway bu yapıtıyla Pulitzer Ödülünü hemen ardından da 1954'ün Nobel Edebiyat Ödülünü aldı. Bir zamanlar Nobel Ödülünü almakla ilgili söyledikleri başına dert açacaktı: "O piçlerden hiçbirisi Nobel Ödülü aldıktan sonra okunmaya değer bir şey yazmamıştır." Bu dediklerinin kendisine ne derece uygun olduğunu yaşamak zorunda kalacaktı.

Hemingway Idaho'daki Ketchum kasabasına taşındı. İdeal kahramanı yani kendisi için Idaho mükemmel bir yerdi. Kocaman bir sakal bıraktı, kendini koyuverip şişmanladı ve her ne kadar Idaho'ya yalnız kalmak için taşındığını söylese de hiç öyle yaşamadı. Turistlerin iri-yarı sakallı haliyle yüce Ernest Hemingway'i tanımları onu sevindiriyordu. Bir gün otobüs dolusu turist onu görünce ünlü bir oyuncu ve şarkıcıya benzeterek, "Bir imza rica edebilir miyiz Burl Ives?" dediğinde küplere bindi. Kendi imgesine o kadar hayrandı ki onunla birlikte yaşamak olanaksız hale gelmişti. Son karısı Mary evlenmelerinden kısa süre sonra yazdığı bir mektupta Hemingway'i "kalpsiz, düşüncesiz, bencil, şımarık, nankör, kibirli ve reklam peşinde koşan bir canavar" olarak tanımlıyordu.

1954'ten 1960'a kadar okunmaya değecek bir şey yazamadı. Sağlığı korkunç durumdaydı; babası gibi angina ve şeker hastası olmuştu. 1960'da ruh sağlığı da bozuldu. Derin depresyon teşhisiyle hastaneye yatırılarak haftada iki gün elektroşok tedavisi gördü. Bir zamanlar içinde bulunduğu

görmekli yaşama yeniden kavuşmak umuduyla İspanya'ya gitti ama bu seyahate çıkmak büyük bir hataydı. İspanya'da bulunduğu süre boyunca vergi kaçakçılığı yüzünden FBI'nın peşinde olduğuna inanıyordu. Bazılarınız Kennedy'nin başkanlık törenini ve Jacqueline ile John Kennedy'nin kültür önderleri olarak tanınmayı pek istediklerini anımsayacaktır. Törene Robert Frost'u davet ettiler ama Frost'tan önce Ernest Hemingway'i çağırılmayı düşünmüşlerdi. Davet etmediler ama "Tören için sunuş kitabı" yolladılar. Kitap dönemin seçkin yazarlarına gönderilmiş, onlardan Kennedy'lerin başkanlık dönemlerinin başlamasını kutlayan ya da duygularını yansıtan bir cümle yazmaları istenmişti. Karısının anlattığına göre kitap Hemingway'in eline geçtiğinde bütün gün boyunca ve gece yarısına kadar çalıştıktan sonra göz yaşları içinde ortaya çıkıp karısına "Artık olmayacak" dedi.

Hemingway Mayo Kliniğine* yatırılarak şok tedavisi sürdürüldü. Mary Hemingway'in babasının başına geleni anımsayarak evdeki bütün silahları bodrumdaki depoya kilitledi. Ernest ise Mayo Kliniğindeki doktorları ikna ederek erken taburcu edilmişti. Mayo'dan Idaho'daki evine dönmek için yapılması gereken 1500 kilometrelik yolculuk kâbusa dönüştü. Öyle şiddetli bir paranoya içindeydi ki yolda rastladığı bütün polislerin peşinde olduğunu sanıyordu. 1961 yılı Haziran ayının ve Hemingway'in sonu gelmişti. 30 Haziran Cuma sabahı erkenden kalktı. Mary bütün silahları depoya kaldırıp kilitlemişti ama depo anahtarını her zaman durduğu mutfaktaki pencere pervazından almamıştı. Hemingway anahtarı buldu, depoya girdi, çifte namlulu bir tüfek seçti. Yıllar önce babasının yaptığı gibi namluyu alınının ortasına, kaşlarının hemen üstüne dayadı ve yine babasının yaptığı gibi tetiği çekip intihar etti.

Hemingway'in yazı serüveninin böylece bitmemiş olması ilginçtir. Hemingway intihar etmeden dört yıl önce Paris'teki Ritz otelinin çalışanları terk edilmiş bir depoyu temizlerken Hemingway'in 1928'de yani otuz yıl önce oraya koymuş olduğu daktilo ile yazılmış kâğıtlarla dolu iki küçük sandık buldular. Hemingway öldükten sonra sandığın içindekiler

* **Mayo Kliniği** (*Mayo Clinic*): On dokuzuncu yüzyıl sonlarında İngiltere'den A.B.D.'ye göçen Dr. William Worrall Mayo ile iki oğlunun çalışmaları sonucu yirminci yüzyıl başlarında Minnesota'da açılan kâr amacı gütmeyen özel hastane ve tıp araştırma kurumu. Günümüzde Mayo Kliniklerinin sayısı üçe çıkmıştır. (Ç.N.)

Scribner's yayınevine gönderildi. Aralarında genç bir adam olarak Paris'te yaşarken 1921 ile 1926 yılları arasında Hemingway'in tuttuğu günlükler de vardı. İntiharından üç yıl sonra anıları 1964'de Scribner's yayınevi tarafından *A Moveable Feast* (Gezici Şenlik)* başlığıyla yayımlandı. Bunlar Hemingway'i birebir yansıtıyordu ama ölümünden üç yıl sonra yayımlanmasını isteyeceği şeyler değildi. Gertrude Stein, F. Scott Fitzgerald, Madox Ford gibi birçok kişiden söz ediyor, ona iyilikten başka bir şey yapmamış olan bu insanları anlatırken acımasız, hain bir dil kullanıyordu.

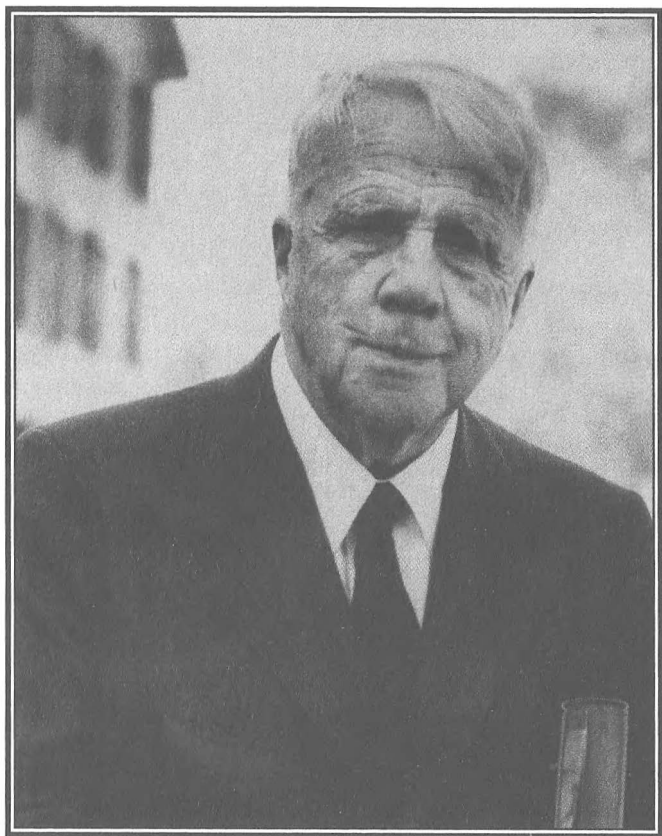
Hemingway'in edebiyata yaptığı katkılardan günümüze ne kalmıştır? Her şeyden önce üslubu var. Hemingway'in üslubu çok tutuldu ve Amerikan edebiyatında düzyazı asla eskisi gibi olmadı. Arındırılmış, tarafsız, duygudan uzak, alaycı bir üslubu vardır. Yazdığı diyaloglar dedektif romanlarına yakışacak gibi örneğin Dashiell Hammett'inkiler kadar serttir. Hemingway yazdıklarında her şeyden önce kıyasıya tutumlu davrandı. En büyük etkinin en azla yetinilerek yapılacağına inanan bir minimalistti. Edebiyat yapmak için kullanılan süslemeleri sevmez, çok az sıfat yok edecek kadar az belirteç kullanır ve hiçbir duygusallığa yer vermezdi. "Düzyazıyı eve benzetirsek mimarisi iyi olmalı ama iç dekorasyona benzememeli" demişti.

Ayrıca konularının içeriğiyle ilgili bir miras da bıraktı. Yaptığı işte çok başarılıydı ama bakış açısı çok dardı. Ana kahramanı olan erkeği cesaretini sergileme olanağı bulsun diye hep fiziksel tehlike içeren durumlara düşürürdü. Hemingway'in cesareti tanımlamak için söylediği "baskı altındaki zarafet" sözleri ünlüdür. Yazdığı tüm kitaplarda karakterler değişmeyen standartlarla değerlendirilir. Bu tür karakterlerden hoşlananlar Hemingway'in yazdıklarında her zaman sonsuz gençliği bulabileceğinizi söyler. Hemingway'i sevmeyenler ise onun yazdıklarında gerçekten bulunan tek şeyin büyümemişlik olduğunu ileri sürer.

Hemingway ile ilgili son gözlemim size garip gelebilir ama sanırım doğru olabileceğini düşüneceksiniz. Yaratdığı karakterler açısından Hemingway'e en yakın bulduğum yazar adının Hemingway'le birlikte anılacağını tahmin edebileceğiniz son kişi olacak: Jane Austen. Hemingway

* *A Moveable Feast*: Hemingway'in anıları Türkçede *Paris Bir Şenliktir* adıyla yayımlandı. (Ç.N.)

ile Austen karakterlerini son derece dar bir çerçevede ele alıp derinlemesine işleyebilme yeteneğine sahipti. Jane Austen çok kadınsı karakterler yaratmıştır. Kadın kahramanı her zaman toplumsal tepkilere maruzken evlenmek üzere olan genç bir hanım olur. Hemingway ise tam tersiydi. Savaş meydanlarına çıkmış ya da iri bir balık veya boğa gibi kargaşayı temsil eden bir şeyle boy ölçüşmeye kalkışan erkekleri yazdı. Ama her iki yazarın yapıtlarında da kahramanların cesareti sınanır. Hemingway'in kahramanlarının cesareti fiziksel tehlikeyle karşılaştıklarında sınanırken Austen'ın kahramanlarının cesareti uygunsuz bir eş tehlikesine karşı ahlaksal sınavdan geçer. Austen ile Hemingway bir yazar derinlere ama çok derinlere inebiliyorsa bakış açısının ille de çok geniş olması gerekmediğini öğrenmişlerdi.

ROBERT FROST
(1874 – 1963)

Birçok yazarın çocukluk deneyimlerine ve içinde yetiştikleri çevreye bakarak büyüdüklerin zaman meslek hayatlarında neyin temsilcisi olacaklarını kestirebilirsiniz. Örneğin Charles Dickens'ın çocukluğunu düşünürseniz bu dönemin bir kısmının gürültülü Londra kentinde orta sınıfın alt tabakasından insanların yaşadığı mahallelerde geçmiş olması ve ailesi için paranın büyük önem taşıması sizi şaşırtmayacaktır. Dickens istese de istemese de bu ortamı ve konuları hayatı boyunca işleyecektir. Ernest Hemingway'in çocukluğuna baktığınızda ise Ortabatı'da yetişmiş olduğunu, yaz tatillerini Michigan'ın yabanıl bölgelerinde fiziksel güç gerektiren spor kamplarında geçirdiğini, izcilik yaptığını, kamp kurmak gibi şeylerden çok hoşlandığını öğrenmek sizi şaşırtmaz. Bu tür erkeksi konular ile ride Hemingway'in yapıtlarında yankılanacaktır. Oysa hiçbir çocukluk dönemi Robert Frost olarak tanıdığımız adamın çocukluğu kadar yanıltıcı değildir.

Çocukluğunun nasıl olduğunu yazısında sık sık geçen imgelere ve konulara bakarak anlamaya çalışırsanız kırsal güzelliklerle dolu New England'da huş ağaçlarında sallanarak, ormanları keşfederek, patikalara dalıp kaybolarak geçtiğini zannedebilirsiniz. Şiirlerine bakarak doğduğu geceyi gözünüzde canlandırmaya çalıştığınızda Vermont'un ya da New Hampshire'in küçük bir kasabasında buz gibi soğukta, her yer karlarla kaplıyken doğduğunu düşünebilirsiniz. Oysa Robert Frost 1874'te San Francisco'nun Nob Hill* mahallesinde doğmuş on bir yıl orada yaşamıştı. Bebekliğinde ya da çocukluğunda New England ile ilgili hiçbir şey bilmiyordu. Frost en kritik yaşlarını tarihinin en sefih, en çılgın dönemini yaşayan San Francisco'da geçirdi.

* **Nob Hill:** San Francisco'nun yedi tepesinden biri, oldukça varlıklı ailelerin yaşadığı eski bir mahallesi. (Ç.N.)

Frost'un babası kavgacı biriydi. Robert Frost'un doğduğu gece doğumu yapacak olan doktor kapıyı çaldığında elindeki Colt tabancayı doktora doğru sallayarak, "Doğumdan sonra karımla çocuğum mükemmel durumda olmazsa seni oracıkta öldürürüm" dedi. Doktorun çok titiz bir doğum yaptırdığını söylemeye gerek yok. Bebek doğunca ona Robert E. Lee Frost adını koydular çünkü Güneyle hiçbir ilgisi bulunmayan ve aslen New England'lı olan babası İç Savaş sırasında Yankee davasını bırakıp Konfederasyon güçlerine katılmış ve Robert E. Lee'nin* saflarında savaşmıştı.

Frost'un annesiyle babası San Francisco doğumlu değil doğuluydu. İkisi de öğretmendi. Babasıyla annesi savaştan sonra New Hampshire'da öğretmenlik yaparken tanışmışlardı. Okulda yalnızca iki öğretmen olduğu için babasının annesini hemen fark etmesi hiç de şaşırtıcı değil. 1873'te evlenip San Francisco'ya taşındılar çünkü Frost'un babası yeni bir başlangıç yapmayı çok istiyordu; San Francisco da yeni bir hayat özlemi çekenlerin gittiği yerd. Gazeteci olmak istiyordu. Alkol, kumar ve genelde hovardalık olarak adlandırılan alışkanlıkları olmasaydı belki iyi gazeteci olurdu. Üstelik veremliydi. Veremli erkeklerin o sıradaki ilacı bol viskiydi. Ama bu ilaç Frost'un babasına yaramıyordu çünkü verem olmadan çok önce zaten bol bol içiyordu. Böyle bir adama ne denir? Frost'un babasını tanımlayacak en uygun sıfat *dirayetsiz* olurdu. Nedense büyük yazarların babalarının hepsi dirayetsiz, hiçbir meziyetleri olmayan adamlardı. *Dirayetsiz* kişi zayıf, beceriksiz, şansı yaver gitmeyen biridir ve bu sıfat Shakespeare'in, Poe'nun, Dickens'in, Twain'in, Fitzgerald'ın babalarını gayet iyi tanımlar. Listeyi daha da uzatmak mümkündür. Amerikalı ve İngiliz erkek yazarların hemen hepsinin babaları dirayetsizdi; Frost da ayrıcalıklı değildi. Kadın yazarların da hastalıklı babalarından kurtulmaya çalışmış olmaları ayrıca tuhaftır.

Frost'un çocukluğu San Francisco'da yaşayan biri için bile pek normal geçmedi. Frost'un annesi ev işlerinden hoşlanmadığı için evleri olmadı, bir otelden ötekine taşıyorlardı. Bay Frost'un dirayetsizliği yüzünden Bayan Frost oğluna ve kızına aşırı korumacı davranıyordu. İskoç kökeninin etkisiyle haşın bir Kalvenist olarak çocuklarını korkuyla büyüttü.

* **Robert E. Lee** (1861-1865): Amerikan İç Savaşında Konfederasyon Ordusunun komutanı. (Ç.N.)

Hayal gücü geniş bu kadın çocuklarına ahlak dersleriyle dolu ürkütücü masallar anlatırdı. Frost yıllar sonra annesinin bu derslerinden aklında en çok kalan şeyin bu masalların zıtlıkları anlatması olduğunu söylemişti. Masallar hep iyiyle kötüyü, kargaşayla düzeni, aydınlıkla karanlığı anlatıyordu; annesi çelişkili imgeleri seviyordu. Bu zıtlık Frost'un yapıtlarında çok belirgindir. Hiçbir şair birbirine zıt imgeleri onun kadar iyi kullanmamıştır.

Frost'un en sevdiğim şiirlerinden biri olan *Ateş ve Buz* zıt imgelerin kullanımına çok iyi bir örnektir:

*Kimi ateş olacak diyor dünyanın sonu,
Kimi buz.
Tattığım kadarıyla arzuyu
Ateş diyenlerden yanayım ben.
Ama iki kez yok olacaksa dünya,
Sanırım biliyorum nefretin ne olduğunu
Buzla da yok olur bu dünya
Hem de fena halde
Diyecek kadar.*

Verem ve içki yüzünden Frost'un babası uzun yaşamadı. Frost babasının ölümünü kahredici bir biçimde öğrendi. O günlerde ailenin yaşadığı otelin karşısında oynarken arkadaşlarından biri, "Niye o otele bez asıyorlar?"* diye sordu. O bez babası otelde öldüğü için asılıyordu. Babasının 20 bin dolarlık hayat sigortası yaptırmış olması iyiydi ama ne yazık ki vakti geçmişti. Geridekilere ancak tabut parasını karşılayabilecek 8 dolar kalmıştı.

Sefil bir halde ortada kalan Bayan Frost, Robert ve kız kardeşi başka çare bulamayınca New Hampshire'a Bayan Frost'un ailesinin yanına gitiler. Böylece Frost on bir yaşındayken önceleri nefret edeceği New England ile tanıştı. New England'ın görkemi tüm dünyaya duyuracak olan adam yeni tanıştığı bu ortamdan tiksiniyordu. Beceriksiz serserinin biriyle evlendiği sonra da dilenci gibi ana-babasının evine döndüğü için annesine layık görülen muameleye içerliyordu.

* Eskiden birinin öldüğü evlerde kapıya siyah bez bağlanarak hanede bir ölüm olduğu çevreye duyurulurdu. (Ç.N.)

Hoşnutsuzluğunu sınavan ve New England'a sevdalanmasına yol açan ilk şey kar oldu. Kar yağdığı zaman dedesinin metal bir yüksük alıp içine tepeleme buz doldurarak sobanın üstüne koyduğunu anımsardı. Gerisini Frost şöyle anlatır: “Kendi eriyişiyle dans etmesini izlerdik.” Olağanüstü bir imge: İçi buz dolu yüksük buz tümüyle eriyince sıcaklığın yüksüğü kızdırmaması ve sonra hareketin durması. Frost’a hayat dolu, büyük bir şiirin nasıl olması gerektiği sorulduğunda, “Şiir kendi eriyişiyle dans etmeli” diyordu. Yani yıllar önce yüksüğün yaptığı gibi kendi kendini harekete geçirmeli. O kış günlerinde dedesinin madeni bir para alıp fırına attığını da anımsıyordu. Sonra maşayla tuttuğu parayı fırından çıkarır, karlı ve çok soğuk hava yüzünden buzlanmış camlardan dışarıyı görünmediği için kızgın parayı pencerenin camında yan yana iki noktaya bastırırdı. O noktalarda buz eriyip de küçük Robert’ın gözlerine uygun iki gözetleme deliği açılınca o da pencereden dışarı bakabilirdi.

Frost iyi bir öğrenci değildi çünkü tembeldi. New Hampshire sınırında, Massachusetts’in Lawrence kasabasında liseye gidene ve burada evleneceği kızla yani Eleanor Merriam White ile tanışıncaya kadar beysbol oynamaktan başka şeyden hoşlanmıyordu. Kıza âşık olduğu, kız edebiyat dergisinde çalıştığı, üstelik sınıf birinciliğine aday olduğu için Frost’un entelektüel ışığı birden parlayıverdi. Öğrenmekten hoşlanmıyordu ama öğrenmekten hoşlanan bir kıza âşıktı ve entelektüel açıdan kızın yanında ikinci plana düşmek istemiyordu. Kızın çalıştığı dergide ikinci editör oldu, okuldan mezun olurken de en başarılı ikinci öğrenciydi. Kız şiirden hoşlandığı için Frost da şiir sevmeye ve balad yazarı olmaya karar verdi. Baladların da şarkılar gibi güçlü bir ritimleri vardır. Frost yıllar sonra bu konuya değinirken hoş bir öykü anlatmış ve ders kitaplarını kayışla bağlamış yürüyerek okula giderken şiirler tasarladığı sırada kulağının sözcüklerin ritmini yakalamaya alıştığını söylemişti. Kitapları öne, arkaya metronom gibi sallamadıkça şiir tasarlayamıyor, ancak bu ritim sayesinde bir *iambic pentameter** dizesi oluşturmayı başarıyordu.

* *Iambic Pentameter*: İngilizce edebiyatta, şiirde ve şiir biçimindeki piyeslerde yaygın olarak kullanılan ve biri vurgusuz biri vurgulu toplam on heceden oluşan beşli vezin. (Ç.N.)

Frost öncelikle müstakbel karısının kıskırtıcı rekabeti sayesinde lisede başarılı olunca Dartmouth'a* gitmeye karar verdi. Ama babası gibi onun da zaafları vardı ve birinci sınıfı bitiremedi. Buna karşılık *Kelebeğim* adlı ilk şiirini yayımlatmış, özellikle on dokuz yaşında biri için büyük para olan 15 dolar almıştı. Frost bu edebi başarıyı şiirin onun için en uygun iş olduğuna ilişkin bir işaret olarak kabul etti. Ne yazık ki o sıralarda Edgar Allan Poe, Thomas De Quincey ve Samuel Taylor Coleridge'in şiirlerini okuyordu ve üç şairin de en güzel şiirlerini uyarıcı maddelerin etkisi altındayken yazdıklarını öğrenmişti.

Frost Boston'a gidip bir aylığına oda kiraladı. Şiir yazmaya başlamadan önce kendinden geçene kadar içip arkasına yaslandı ve birbirinden güzel şiirlerin ortaya çıkmasını bekledi. Bu otuz günlük deneyim sonunda fena halde içki sersemi olmasına karşın ortaya doğru dürüst tek bir şiir çıkmadığını söylemeye gerek yok. Frost bu deneyin ona içinde şiir yeteneği bulunmadığını öğrettiğini sanıyordu ama aslında deneyin öğrettiği tek şey on gün süreyle şişelerce votka içen herkesin iyi şiir yazamayacağıydı. Frost şairlik yaşamının sona erdiği kanısındaydı. Böyle bir deneyime kalkıştığı için öfke püsküren müstakbel karısı Eleanor'un ilişkilerini sona erdirmek niyetinde olduğunu söylemesi yaşadığı deneyimin üstüne tuz biber ekti. Frost gıpta ettiği Romantik dönem şairleri gibi artık yaşamak için hiçbir nedeni kalmadığına karar verdi. Kendini son derece dramatik bir biçimde öldürüp onu genç yaşta ölüme sürüklediği için Eleanor'a derin bir pişmanlık yaşatmak istiyordu. Virginia ile Kuzey Carolina sınırlarındaki Dismal Bataklığından söz edildiğini duymuştu. Bu bataklığın etkileyici bir intihar için mükemmel bir yer olacağını düşündü. Norfolk'a giden buharlı bir gemiye bindi ama Dismal Bataklığının yerini bulamadı! Aranıp dururken Kitty Hawk'tan gelmiş ördek avcılarıyla karşılaştı. Onlarla gelmesini önerdiler. Dismal Bataklığının yerini bulamadığı, perişanlık içinde ne yapacağını bilmediği için peşlerine takıldı. Avcılardan ikisi Kuzey Carolina'da Elizabeth City'de yaşıyorlardı ve onlarda kalması için Frost'u davet ettiler. Eleanor'un onu bağışlaması gerektiğine inanmasaydı ömrü boyunca orada yaşayabilirdi. Alkolden tümüyle kurtuldu ve yeteneksiz olduğu için değil yaklaşımı yanlış olduğu için şair olama-

* *Dartmouth College*: A.B.D.'nin New Hampshire eyaletindeki Hanover kasabasında 1769'da kurulmuş olan özel üniversite.

dığına karar verdi. Öte yandan Elizabeth City'den ayrılıp herhangi bir yere gidecek parası yoktu. Bu yüzden kuzeye giden yük treninin vagonlarından birine atlayıp New England'a döndü.

Gerçekten onu bağışlamış olan Eleanor ile Frost evlendiler. İkisi de eğitim işine geri döndüler çünkü şair olarak geçinemeyeceklerini biliyorlardı. Öte yandan bu çift birbirleri için yaratılmamıştı. Robert Frost annesi gibi yaşamı boyunca sinirli, gergin, ruh hali durmadan değişen biriydi. Eleanor ne yazık ki bu değişkenlik karşısında giderek sessizleşti. Frost güçlü bir destek, Eleanor ise gamsız, tasasız bir koca istiyordu. Evliliğin ilk yıllarında Elliot adında bir oğulları oldu. Derken Frost üniversiteyi bitirmese şair olamayacağına karar verdi, üstelik üniversitede ne kadar yüksek dereceler alırsa o kadar iyi şair olacağına inanıyordu.

Harvard'a özel öğrenci olarak kaydolduğunda ilk dönemde hangi dersleri alması gerektiğine yardımcı olsun diye ona bir danışman tayin edildi. Danışmanında iyi izlenim bırakması gerektiğini düşünen Frost'un ona söylediği ilk şey, "Biliyor musunuz, yazdığım ilk şiirden on beş dolar kazandım" oldu. İngiliz edebiyatı profesörü ağzında piposuyla kaşlarını kaldırarak ona baktı ve "Ya, demek yazar olmuşuz, öyle mi?" dedi. Hor görülmeyi hak etmiş olsa da karşısındaki Harvardlı profesör Frost'a had-dini iyice bildirmek istiyordu ve bildirdi de. Frost Harvard'ı daha başla-yamadan terk etti.

Öğretmenliği zorlayıcı bir iş olarak görüyordu ve sonunda hastalandı. Bunun üzerine çiftçiliğin dertlerine çare olacağını düşündü. Eleanor ile birlikte New Hampshire'da, Derry'de bir çiftliğe taşındılar. Ardından üç yaşına gelmiş olan oğulları Elliot öldü. Bu olayın zaten sallantıda olan evliliği ne derece gerginleştirdiğini tahmin edebiliriz. Frost'un *Home Burial* (Evdeki Cenaze) başlıklı ölen küçük bir çocukla anne babası hakkında son derece kasvetli bir şiiri vardır. Ürkütücü gerçekçilikteki bu şiirin Frost ile Eleanor'un başından geçenleri anlattığı bellidir.

Sonradan başka çocukları oldu ama bu arada Frost çiftçiliği de başaramıyordu; üniversite eğitimi görmediği gibi hayatta hiçbir şeyi başaramamıştı. Yine de hiçbir yayıncıya göstermese bile birbiri ardına durmadan şiir yazıyordu. Otuz sekiz yaşına geldiğinde karısı hayatı boyunca İngiltere'de damı saman kaplı şirin bir evde yaşamanın hayalini kurduğunu anlatarak İngiltere'ye giderlerse şanslarının dönebileceğini söyledi.

Böyle bir değişikliğin yararlı olacağını düşünen Frost ailesiyle birlikte İngiltere'ye hareket etti. Londra'ya vardılar ama hiç kimseyi tanııyorlardı, sokakta rastladıkları bir polis emeklisine tavsiye edebileceği kiralık oda olup olmadığını sordular. Hallerine acıyan polis sayesinde ev buldular, üstelik damı saman kaplıydı. Damı saman kaplı evlerinde bir gece bütün ailenin uykuya dalmasından sonra yaptığı şey muhtemelen Robert Frost'un yaşamının dönüm noktası olacaktı. Gecenin geç bir saatinde son on iki yıl içinde yazdığı bütün şiirleri kâğıtların yüzleri yukarı bakacak biçimde yere serdi. Oyun oynarmışçasına şiirlerin yerlerini değiştirerek konularına göre ayırmaya başladı. Bu çalışmasının gerçekten işe yaradığını, ortaya bir kompozisyon çıktığını ve bazı şiirler bir araya gelince çok hoş olduğunu fark etti. Frost bu şiirleri bir bütün oluşturarak yayımlamaya karar verdi. Yayıncılık dünyasından kimseyi tanımıyordu; bu yüzden inanılması zor bir şey yaparak yaşadıkları yeri bulan polis emeklisine başvurup bir yayıncı tanıyıp tanımadığını sordu. Şu Tanrının işine bakın: Adam tanıyordu!

Şans eseri polisin eski komşusu olan David Nutt şiir yayımlıyordu. Frost ile tanıştırıldığında Nutt bu Amerikalının New England'ı gayet parlak biçimde betimlemiş olduğunu fark etti. Eh, New England eski İngiltere'den başka nerede ilgi görebilirdi ki zaten?* Bu sıradaki bir başka şaşırtıcı rastlantı da David Nutt'ın yapıtlarını yayımladığı şairlerden birinin Ezra Pound olmasıydı. Pound New England'lı şairi yayıncıdan duymuş, şiirlerini okumuş ve çok parlak bulmuştu. Frost'u bir mucize daha bekliyordu: Ezra Pound'un yakın arkadaşlarından biri İrlandalı şair William Butler Yeats'ti. Okuduğu onca şair arasında Frost'un tapındığı tek kişi William Butler Yeats'ti. Ezra Pound Frost'un şiirlerini okuyup eleştirsin diye Yeats'e verdiğinde Yeats de çok beğendi. İngiltere'ye yapacağı bir sonraki ziyarette Ezra Pound ile adı sanı bilinmeyen Robert Frost'u davet etti. Frost hiçbir mesleği olmayan tam anlamıyla hiç kimseydi. Öğretmen olamamıştı, çiftçi olamamıştı ama işe bakın ki İngiltere'ye gelmiş Pound ve Yeats ile kendi şiiri konusunda sohbet ediyordu.

Talihinin bu kadar yaver gitmesi Frost'a öyle ilham verdi ki *Duvarı Onarmak, Emekçinin Ölümü, Elma Topladıktan Sonra* gibi önemli şiirle-

* Yazar *New England* (Yeni İngiltere) ile *Old England* (Eski İngiltere) arasındaki çelişkiyi vurgulayarak kelime oyunu yapıyor. (Ç.N.)

rinden bazılarını sonraki birkaç ay içinde yazdı. Bu şiirler New England'ı başarıyla betimler. Amerika'da kalmış olsaydı o şiirleri yazabilir miydi, diye merak ediyor insan. Ruhunun esinle dolarak onu bu şiirleri yazmaya yöneltmesi için ülkesini terk etmeye, New England için gerçekten sıla hasreti çekmeye ihtiyacı vardı. Şiirlerin iyi olduğunu biliyordu, gayet güzel bir kitap oluşturacaklarını da biliyordu ama kitaba iyi bir ad bulması gerekiyordu. New England'daki çiftliklerin iki grupta toplandığını anımsadı. Boston bölgesinde çok sayıda çiftlik bulunduğu için uzun bir liste oluşturan bazı çiftlikler "Boston" başlığı altında toplanıyordu. New Hampshire ve Vermont bölgesindeki çiftlikler "Boston'ın Kuzeyi" grubuna girerdi. "Boston'ın Kuzeyi" sözcüklerini düşünürken şiirlerinde New England'ı değil Boston'ın kuzeyini yani New England'ın ruhunu anlattığını fark etti. Vermont, New Hampshire, Maine Frost'un şiirlerinin geçtiği en önemli bölgelerdi; anlattığı New England buydu. *Boston'un Kuzeyi* yayımlandığında büyük övgüler aldı.

Birinci Dünya Savaşı patlak verdiğinde Frost ve ailesi İngiltere'nin 1915 yılından sonra onlar için güvenli bir yer olmayacağını görerek ülkelerine dönmeye karar verdiler. Frost New Hampshire'daki White Mountains (Beyaz Dağlar) bölgesinde bir çiftlik satın aldı. En saygın şiir dergilerinden biri olan *Atlantic Monthly* Frost'tan düzenli olarak şiir satın almaya başlamıştı. Birden kendini kabul görmüş bir Amerikan şairi olarak bulmayı New England'a duyduğu sevginin derinliğini anlayabilmek için ta İngiltere'ye kadar gitmeye borçlu olması da garipti doğrusu. Evliliği hâlâ iyi gitmiyordu. Başarısız olduğunda desteğini esirgemeyen Eleanor artık başarılı olduğu için kıskanmaya başlamıştı. Onu şiirle, kültürle tanıştıran kendisiydi ama Frost'un gölgesinde kalıyordu.

Frost peşinde olduğu paranın ve güvencenin şiirle elde edilemeyeceğinin farkındaydı. Bir üniversitenin yerleşik şairi olmaya karar verdi. Amherst College'ın* onu işe alması iyi sonuç vermedi. Durmadan değişen ruh hali fakültede hoş karşılanmıyor, hiçbir şey öğretmediği halde başkalarından fazla para alması çevredekileri sinirlendiriyordu. Yaptığı tek şey kendisinin ya da davet ettiği başka şairlerin şiirlerinin okunmasını orga-

* *Amherst College*: Massachussets'de 1821'de aralarında Emily Dickinson'ın babasının da bulunduğu Amherst sakinlerinden bir grup tarafından kurulmuş, özellikle sosyal bilimler ve sanat eğitimi veren üniversite. (Ç.N.)

nize etmekti. Fazla sevilmiyor olması onu hiç etkilemiyordu çünkü maaşı iyiydi. Ama fakültedekilerin düşmanca tavrı onu giderek huysuzlaştırdı ve ruh halinin dengesizliği ruhsal bunalıma dönüştü.

1921'de Michigan Üniversitesi Frost'a yerleşik şair kadrosu önerdi. Frost Ortabatı'nın içlerindeki üniversite kampusunu ziyaret edene kadar öneriyi uzun uzun düşündü. Ann Arbor'a yaptığı gezi sırasında gördüğü yemyeşil uzanıp giden güzel çayırlar ona New England'ı anımsattı. Burada yerleşik şair olmayı kabul etmesi Frost'un huysuz yanını bir kez daha ortaya çıkarmaktan başka işe yaramayacaktı. Michigan Üniversitesindeki öğretim üyeleri de onu sevmemişlerdi; Illinois ve Indiana Üniversitelerinden şiir okuma önerileri aldığı için kampustan sık sık yok oluyordu. Sonunda fakülte üyelerinden biri Ohio eyaletine yaptığı geziden döndüğü gün Frost'un kapısına "Çoğunlukla Yerde Olmayan Yerleşik Şair" yazılı bir kâğıt astı.

Frost şiir okumaları için başka şairleri davet etmekten artık hoşlanmıyordu çünkü onları kıskanıyordu. En nefret ettiği adam Carl Sandburg'dü. Şiir okuma günlerinde sırtında flanel gömlek gitar çalarak dolaştığı için Sandburg'den tiksiniyordu. Amerika'nın kırsal kesiminden gelen, güzel şiirler yazıp onları gitar eşliğinde söyleyen bir şaire insanların bayılacağını zanneden Walt Whitman'ın mezardan çıkmış hali olmaya çalıştığını düşünüyordu. Frost'u en çok rahatsız eden şey bestelendikleri için Sandburg'ün şiirlerinin yirmi bir dile çevrilmiş olmasıydı; oysa Frost'un şiirleri *hiçbir* dile çevrilmemişti. Sandburg'ün uluslararası başarısı karşısında Frost'un yorumu, "Başka dile çevrildiğinde o şiirlerin kazanacağı çok şey var ama kaybedeceği hiçbir şey yok" olmuştu. İnsanların Frost'u sevimsiz bulmalarına şaşmamak gerek.

Frost ikinci şiir kitabı *New Hampshire* ile Pulitzer Ödülü kazandı. Kitabı hazırlarken gerek gördüğü şiirleri seçmişti ama aralarında satışı sağlayacak güçte bir şiir yoktu. Kitabı ertesi gün teslim etmesi gerekiyordu ve iyi bir şiir ortaya çıkarmak için önünde yalnızca on iki saat vardı. Şiirleri tamamlayabilmek üzere döndüğü New Hampshire'da olağandışı sıcak, çok nemli bir Temmuz günüydü. Uykusuz kalmıştı ve düştüğü çıkmazdan kurtulmak için çare arıyordu. İçinde bulunduğu sıcak, yapış yapış ortamla ilgisi olmayan bir şiir yazması gerektiğini düşünüyordu. Bir şiir yazmak için kullanmayı isteyeceği çok sevdiği (*know, though, snow, queer, near,*

year, shake, mistake, flake gibi) basit sözcüklerle uyak oluşturmaya başladı. Böylece *Kimin ormanı bu, sanırım biliyorum / Evi köydedir ama aldırmıyorum* dizeleriyle başlayan *Karlı Gecede Ormanda Durmak* adlı birçok kişinin çok sevdiği, o güne kadar yazdığı en iyi şiir ortaya çıktı.

Annesinin zıtlıklar konusundaki fikirlerinin Frost'un tüm hayatına nasıl işlemiş olduğunu artık görebilirsiniz sanırım. New England'da yazıp yayımlayamadığı için zıddına Old England'a gider ve orada yayımlanır. Bulunduğu odadaki sıcaktan ve nemli havadan kaçmak isterken *Karlı Gecede Ormanda Durmak* şiirini yazar. Çok ünlü olan bu görkemli şiire yer verip hakkındaki yorumlarımı aktarmak isterim.

*Kimin ormanı bu, sanırım biliyorum.
Evi köydedir ama aldırmıyorum;
O farkında olmasa da burada durmuşum
Karla kaplı ormanını seyrediyorum.*

*Küçük atım herhalde tuhaflığı seziyor
Bir çiftlik evi bile görünmüyor
Ormanla buzlanmış gölün gerisinde
Durulur mu yılın en karanlık gecesinde.*

*Koşumların çingiraklarını sallayıverdi
Yanlışlık mı var diye sorar gibi.
İncecik yağın kardan, esen rüzgârdan
Başka duyduğumuz ses yok ki.*

*Orman sevilesi, karanlık ve derin
Yine de tutulması gerek sözlerimin,
Nice yolum var gidilecek, uyumadan önce,
Nice yolum var gidilecek, uyumadan önce.*

Basit bir şiir gibi görünüyor ama bir İngiliz edebiyatı profesörü için basit şiir yoktur. İlk dörtlüye geri dönelim:

*Kimin ormanı bu, sanırım biliyorum.
Evi köydedir ama aldırmıyorum;*

*O farkında olmasa da burada durmuşum
Karla kaplı ormanını seyrediyorum.*

İlk dörtlüğü bütünleştiren birinci dizedeki ana vurgu nedir? Kendini zayıf ve tedirgin hissedenden birinin edilgen ve çekingen olması gibi insani bir durum. Frost hiç duraksamadan “Kimin ormanı bu, biliyorum” dememiş, “Kimin ormanı bu, *sanırım* biliyorum” demiş. Sonraki dizede “Evi köydedir ama aldırımıyorum” derken “Evet, orman o adama ait ama evi orada olduğu için değil yalnızca orman için buradayım” demek istiyor. “O farkında olmasa da burada durmuşum” diye olumsuz bir durum belirtiyor ve “Karla kaplı ormanını seyrediyorum” diyor. Frost burada “Ormanın karla kaplanmasını seyrediyorum” diyebilirdi ama bu etkinlik belirten bir ifade olurdu; oysa ormanın zaten karla kaplı olması edilgin bir durumdur. Birinci dörtlükteki her şey edilginlik ve çekingenlik eğilimlidir ve bu da birçok insanın hayatları boyunca içine sık düştükleri bir ruh halidir.

İkinci dörtlük bakış açısını değiştirir. Birinci dörtlük epeyce kararsız bir insanın görüş açısını aktarırken ikinci dörtlük atın bakış açısına yönelerek hayvan içgüdüsünü ve ruhunu yansıtır:

*Küçük atım herhalde tuhafılığı seziyor
Bir çiftlik evi bile görünmüyor
Ormanla buzlanmış gölün gerisinde
Durulur mu yılın en karanlık gecesinde.*

Atlar çekingen değildir. Önünde gidilecek bir yol olduğunu bildiği için daha önce hiç durmadığı bir yerde duran at “Neden burada durduk?” diye merak etmektedir. Çekingen bir insan değil at olduğu için de bir hareket yapacaktır:

*Koşumların çingiraklarını sallayıverdi
Yanlışlık mı var diye sorar gibi.*

Dörtlüğün ikinci bölümü daha önceki edilgin tavra döner:

*İncecik yağan kardan, esen rüzgârdan
Başka duyduğumuz ses yok ki.*

Orada durmuş esen rüzgârı izleyen bu adam rüzgârı da karları da edilgin olarak algılar. Sonra ünlü son dördlük gelir:

*Orman sevilesi, karanlık ve derin
Yine de tutulması gerek sözlerimin*

İlk dize, “Orman sevilesi, karanlık ve derin” insanın edilginliğinin anlamlı bir ifadesidir. Sanki “Orada kalabilsem karlara gömülüp ölürüm, dertlerimden de kurtulurum” diyor. İkinci dizede, “Yine de tutulması gerek sözlerimin” diyerek bize, “Gitmek istemiyorum ama tıpkı at gibi benim de yapmam gereken şeyler, sorumluluklarım var” demek istiyor. Böylece son iki dizeye kadar, “Eyleme geçmek mi iyi, edilgin olmak mı?” fikirleri arasındaki dengeyi arayan bir şiir okuyoruz. Konu size yabancı gelmediyse dünya üstünde yazılmış en ünlü piyesi ve İngiliz dilinde yazılmış en ünlü dizeyi anımsayın: “Olmak ya da olmamak.” Şiir de bunun hakkındadır ve bu yüzden hem böylesine ünlü hem de güzeldir. *Olmak* yani kendimle ilgili bir şeyler yapmaya çabalamak, ya da *olmamak* yani “Hayat zaten zor, neden yaşamaktan vazgeçerek çekip gitmeyeyim ki?” diyen baştan çıkarıcı fikre kapılmak.

Şu harikulade sona bakın: “Orman sevilesi, karanlık ve derin”. Edilgen bakış açısıyla, “Burada kalabilirim” diyor ama “Yine de tutulması gerek sözlerimin” diye ekleyerek kendine, “Ama hayata devam etmem gerek” hatırlatmasını yapıyor. Bu durumda son iki dizenin gidip gitmeyeceğini belirlemesini bekliyoruz. Frost “Nice yolum var gidilecek, uyumadan önce” diyerek beklentimizi harika bir biçimde yanıtsız bırakıyor. Şiir burada bitseydi, “Nice yolum var gidilecek, uyumadan önce” dizesi bize hayatına ve yoluna devam etmeye karar verdiğini anlatıyor sanabilirdik. Ama Frost ipnotize olmuş gibi tekrarlıyor:

*Orman sevilesi, karanlık ve derin
Yine de tutulması gerek sözlerimin,
Nice yolum var gidilecek, uyumadan önce,
Nice yolum var gidilecek, uyumadan önce.*

Böylece tümüyle kararsız kalma halinin mutlak dengesiyle karşılaşırız. Şiirin sonuna geldiğimizde atını sürükleyerek ağır aksak çekip gi-

decek midir yoksa orada kalıp ormanın hayatına son vermesini mi bekleyecektir, bilmiyoruz. “Olmak ya da olmamak” dizesinin bir New England şiirinde harikulade biçimde ifade edildiğini görüyoruz. *New Hampshire* kitabı 1924 yılında Frost elli yaşındayken ona Pulitzer Ödülü kazandırdı.

Frost Amerika’nın ilk “güneş kuşları”ndan yani kış aylarını Florida’da ya da Texas’ta geçiren Kuzeylilerden biriydi. Naples* henüz gelişmemişken Miami’daki Naples’a ya da San Antonio’daki Corpus Christi’ye giderdi. Karısıyla birlikte her yıl güneye, Florida’daki Gainesville’e de gidiyorlardı. 1938’de karısı birdenbire ölünce Frost altüstü oldu. Evlilikleri pek mutlu sayılmazdı ama Frost için her açıdan bir dayanak oluşturmuştu ve karısına karşı kötü davrandığı için kendini suçlu hissediyordu. Artık yaşlanmaya başladıklarından birlikte ihtiyarlayacaklarını, sakın bir emeklilik hayatı geçireceklerini zannediyordu. Ama karısı gitmiş, onu pişmanlık ve acı içinde bırakmıştı. Karısı öldüğünde altmış beş yaşındaydı. Seksen sekiz yaşında ölene kadar hayatının son ama en görkemli dönemini geçirecekti.

Frost şair olarak rakipsizdi. Yaşlanıp keskinleştikçe New England’ı daha fazla dile getirir oldu, şiirleri de daha çok sattı. Günümüzde en iyi yazarlık okullarından biri olan Vermont’taki *Bread Loaf*’un** kurucularından biriydi. Bread Loaf’taki yazarlar Frost’tan başka şairleri de davet etmesini istediler. Frost’un öteki şairlerden özellikle ünlü olanlardan nefret ettiğinin farkında değillerdi. Davet ettiği Archibald MacLeish’in şiir okumaya geldiği geceye kadar efendice davrandı. MacLeish ayağa kalkıp şiirlerini okumaya başladı. Çok başarılıydı. İzleyiciler hayran olmuştu, “ah”ların, “of”ların sonu gelmiyor, okuduğu her şey çılgınca alkışlanıyordu. En arka sırada oturan Frost öfkeden deliye döndü. MacLeish başarılı olmazsa diye bir şeyler yapmak üzere yanında bir tomar kâğıt getirmişti. İzleyicilerin çok memnun olduklarını görünce MacLeish konuşmasını sürdürürken çakmağını çıkardı, ilgiyi kendine çekmek için elindeki kâğıtların uçlarını ateşe verdi. Bu küçük yangın felaketi işe

* *Naples* (Napoli): Florida’nın geniş kumsallarıyla ve günümüz zenginlerinin malikaneleriyle ünlü tatil yöreni. Körfezinin İtalya’daki Napoli körfezine benzerliğinden ötürü bu adı almıştır. (Ç.N.)

** *Bread Loaf*: Adını Vermont’taki *Bread Loaf* (Ekmek somunu) dağlarından alan Amerika’nın en eski ve prestijli yazarlar buluşması. Eğitim amaçlı olan toplantı her yaz Bread Loaf Hanında yapılır. (Ç.N.)

yaramayınca bir aşağı bir yukarı dolaşarak dumanı dağıtmaya başladı ardından da sırasının üstünde büyük gürültüler çıkararak yangını söndürmeye çalıştı.

İnsanlar “Neden böyle kötü şeyler yapıyorsun?” diye sorduklarında, “Uzun bir aşk kavgası dünya ile aramda sürüp gider” diye yanıtlıyordu. Aslında tamahkâr bir ihtiyardan başka bir şey değildi ama kendini mazur göstermek için etkileyici ve romantik bir yol bulmuştu. Şöhretinin kötülüğü Pulitzer jürisini etkilemedi ve dört kez Pulitzer Ödülü kazandı. Nobel Ödülüne de aday gösterildi ama alamadı. Bir jüri üyesi aslında bu bilgiyi kimseye vermemesi gerekse de, Nobel’i neden alamadığını ona geçmişte söylediklerini anımsatan bir küçümsemeyle açıkladı: “Şiirleriniz yabancı dillere çevrildiğinde hiç iyi olmuyor.”

1959 yılında seksen beş yaşına bastığında görkemli kutlama törenleri düzenlendi. Doğum gününün öğleden sonrasında “Boston, Massachusetts çöküşte mi?” konulu bir sempozyum düzenlenmişti. Neden öyle bir yanıt verdiği konusunda elimizde hiçbir ipucu yok ama Frost ayağa kalkıp “Boston çöküşte olmadığı gibi size bundan sonraki A.B.D. başkanının Boston çevresinden olacağını haber veriyorum” dedi. Üstelik John F. Kennedy henüz adaylığını açıklamış değildi. Frost’un kehaneti gazetelere yansıdı ve Massachusetts’li genç senatöre güçlü bir destek sağladı. Kennedy’nin Frost’u başkanlık törenine neden davet ettiğini merak ediyorsanız bunun yanıtı Kennedy’yi başkan ilan eden ilk kişinin Frost olmasıdır. 1961’de Kennedy’nin başkanlık töreninde Frost *Katıksız Armağan* adlı şiirini okumak üzere davet edilmişti ve yapması gereken de bundan ibaretti. Seksen yedi yaşına gelmiş olan Frost yalnızca eski şiirlerini okumakla kalmayıp yeni şiir yazabileceğini herkese gösterme ihtiyacı duydu; böylece iki şiir birden okuyarak sürpriz yapacaktı.

Kennedy’nin başkanlık yemini için düzenlenen tören gününde hava çok soğuktu ve yoğun kar fırtınası vardı. Tören başlamadan hemen önce çıkan güneş karların üstünde parlamaya başladı. Capitol çevresinde kurulan podyumun üstündeki her şey tabii ki yeni boyanmıştı. Yeni beyaz boya, parlak güneş ışığı ve karlar... Yansımalar Frost’un gözlerini kamaştırdı. Konuşmak üzere ayağa kalktı. Yeni şiirini tabii ki ezberlememiş, okumak üzere yazmıştı. Önüne baktığında yansımalar yüzünden hiçbir şey göremediğini fark etti. Orada öylece kalakaldı. Başkan Yardımcısı

Lyndon Johnson ayağa kalktı, başından siyah şapkasını çıkarıp sayfanın üstünde tutarak gölge yapmak istedi. Frost şapkayı iteleyerek, “Hayır, yapmayın, kendim yaparım” dedi. Lyndon Johnson kuyruğunu bacaklarının arasına sıkıştırıp yerine döndü. Kennedy’nin emrinde çalışacağı bin günlük süre için iyi bir alıştırma olmuştu. Frost yeni şiirini okuyamıyordu ama neyse ki daha önce yüzlerce kez okuduğu için *Katıksız Armağan* şiirini ezbere biliyordu. *Katıksız Armağan*’ı okudu ve oturması gereken ana kadar her şey yolunda gitti. Sıra Kennedy’nin yemin etmesine geldiği için Frost “Ve yeni başkanımız John Finley’yi kutluyorum” diyerek yerine oturdu. Kennedy’nin suratında eğlendiğini gösteren sıcak bir gülümseme belirdi.

Frost artık Kennedy ile pek yakın arkadaş olduklarını düşünerek yeni başkana mektup yazıp Nikita Kruşçev ile görüşmek üzere Rusya’ya gitmek istediğini bildirdi. Bir şair olarak Sovyetlerin Amerika düşmanlığını yumuşatması ve daha sağlıklı ilişkiler kurulması için Kruşçev’i ikna edebileceğine inanıyordu. Kennedy şairin herkes tarafından çok sevildiğinin ayrıca Kennedy yönetimiyle ilgisinin bilindiğinin farkındaydı ve elçi olarak şair göndermek fikri hoşuna gitmişti. Moskova’ya gitmek üzere yola çıktığında Frost grip geçiriyordu. Kruşçev ile buluşacağı günün sabahında ateşi olduğu için yataktan çıkamadı. Kültür ve şiir seven Kruşçev doksan dakika süren görüşme için Frost’u otel odasında ziyaret etti. Görüşmede hazır bulunanlar ikilinin şiir sevdası dışında pek az şeyin söz konusunu edildiğini söylediler. Frost o gece on sekiz saat süren bir uçak yolculuğu yaparak eve döndü. Yorgunluktan bitkin halde Idlewild’a* indiğinde röportaj için bekleyen gazeteciler tarafından tutsak edildi. Frost’un Rus lider ile neler konuştuğunu soruyorlardı. Frost aslında görevinin amacına uygun hiçbir şey konuşmadığını söylemeye utanarak tümüyle uyduruk bir sohbet icat ediverdi. Nikita Kruşçev’in savaşmak gerektiğinde bundan kaçınacaklarını düşünerek yeni A.B.D. hükümetindeki modern liberaller konusunda endişeleri olduğunu söyledi. Kruşçev’in asla söylemeyeceği sözlerdi bunlar. Aşırı muhafazakâr Frost kendi düşüncelerini Kruşçev söylemiş gibi gösteriyordu. Derken Frost basın açıklamasını şöyle sona er-

* *Idlewild*: New York’taki John F. Kennedy havaalanının adı 1963 yılına kadar *Idlewild* idi. (Ç.N.)

dirdi: “Ve Kruşçev bana Kennedy’ye iletmek üzere özel bir mesaj verdi.” Bunu da uydurmuştu. Ardından Başkan Kennedy’nin yine uydurmayı düşündüğü mesajı öğrenmek için onu aramasını beklemeye başladı; böylece yeniden kameraların ve muhabirlerin karşısına geçmek zevkini tadacaktı.

Öfkelenmiş olan Kennedy Frost’u Beyaz Saray’a bir daha davet etmedi. Bu olaydan kısa süre sonra Küba füzeleri krizi patlak verdi. Her zamanki gibi benmerkezci düşünen Frost krizin kendi uydurduğu şeyler yüzünden patlak verdiğine inanarak kamu oyuna açıklama yapıp her şeyi uydurduğunu itirafetti ve büyük sorunlara yol açmadığını umduğunu söyledi.

Frost’un sağlığı hızla kötüleşiyordu. Mesane kanseri yüzünden başarılı bir ameliyat geçirdikten sonra ortaya çıkan akciğer ambolisi olmasaydı seksen sekiz yaşında olmasına karşın daha yaşayabilirdi. Ölümün eşiğinde olduğunu bilmiyorsa da ölmeden hemen önce nasıl olduğu sorulduğunda bir açıklama yaptı ve “Gazetecilere söyleyin, kendimi ehven-i şerden daha iyi hissediyorum” dedi. İki hafta sonra öldü. Kennedy Kruşçev konusunda çıkan patırtıya karşın soylu bir tavır göstererek Frost için dokunaklı bir şey yaptı: Kamuya açık düzenlenen bir toplantıda tüm öğleden sonrayı Frost şiirleri üstüne konuşarak geçirdi ve ülke adına yasını tuttu.

Frost şair olarak elde ettiği başarı konusunda alçakgönüllüydü. “Tek yapmak istediğim insanın belleğinden silmesi zor olan birkaç şiir yazabilmektir” demişti. Bunu kesinlikle başardı. Söylediği en dikkate değer sözlerden biri şuydu: “Bir adamı kitaplarımdan birini gizlice okurken yakaladığım her sefer adam gülümseyerek bana bakar ve ‘Karım sizin büyük hayranınızdır’ der.” Çağdaş şiirin en büyük sorunu da işte budur.

Daha Başka Okumalar İçin Öneriler

Karşılaştığınız en kısa okuma listesini sunduğumdan eminim. Tembel olduğumdan kaynaklanmıyor bu kısalık, her bir yazar için tek *iyi* biyografiye ihtiyaç olduğuna inandığımdan kaynaklanıyor. Kitaptaki her yazar hakkında elimdeki geniş kaynakçaları defalarca elekten geçirerek, en okunabilir, geçerli ve uygun anlatıma sahip kaynağa ulaşmaya çalıştım. Önemli ve kalıcı bir biyografiyi belirlemek için gereken kıstaslar bunlardır.

Aynı zamanda sadece yazarın adını, kitabın başlığını ve basım tarihini belirttiğimi fark edeceksiniz. Tüm bu bahsi geçen biyografiler ilk basımlarından beri ilgi görmüş ve kimi zaman farklı yayıncılar tarafından olmak kaydıyla birçok baskı yapmıştır, sanırım bu detaylarla ilgilenmezsiniz. Bunlar zaten etraflıca kaynakça bilgisine ihtiyaç duyulmayan kıyıda köşede kalmış kitaplar değildir ve herhangi bir kütüphane veya kitabevinde rastlayabileceğiniz eserlerdir. Sadece adlarını ve yazarlarını kullanarak kolaylıkla ulaşabilirsiniz.

Bu kitapların çoğunluğunun 1940'lı ve 1950'li yıllarda yazılmış olduğuna dikkatinizi çekerim. Bu yirmi yıllık dönemi edebi biyografinin altın çağı olarak değerlendiririm. 1960'ların sonlarına doğru ortaya çıkan akademik eleştirilerin kasvetli dili henüz bu kitaplara sızmamıştır. Yazarları, hem kolej eğitilmiş okur kitlesini hem de edebiyat uzmanlarını gözetmişlerdir. Tüm bu biyografilerin akıcı, yumuşak, rahat yazım üslubunu keyifle karşılayacağınızdan eminim.

Yazarların önemli çalışmalarıyla yaşamlarının ve psikolojik gelişimlerinin karşılaştırılarak anlatıldığı bu kitapları özellikle lise seviyesindeki edebiyat öğretmenlerine öneririm. Bulacağınız bilgiler herhangi bir giriş sınıfı öğrencisine mükemmel bir temel hazırlayacaktır.

- Geoffrey Chaucer: Marchette Chute, *Geoffrey Chaucer of England*, 1946.
- William Shakespeare: S. Schoenbaum, *Shakespeare's Lives*, 1991.
- Jane Austen: Park Honan, *Jane Austen: Her Life*, 1987.
- Edgar Allan Poe: A. H. Quinn, *Edgar Allan Poe*, 1941.
- Brontë kardeşler: Juliet R. Barker, *The Brontës*, 1944.
- Browningler: Betty Miller, *Robert Browning: A Portrait*, 1952; Gardner Taplin, *Life of Elizabeth Barrett Browning*, 1957.
- Charles Dickens: Edgar Johnson, *Charles Dickens: His Tragedy and Triumph*, 1952.
- George Eliot: Jennifer Unglow, *George Eliot*, 1987.
- Emily Dickinson: Richard Chase, *Emily Dickinson*, 1951.
- Oscar Wilde: Richard Ellman, *Oscar Wilde*, 1987.
- Mark Twain: Justin Kaplan, *Mark Twain. A Biography*, 1966.
- Thomas Hardy: Carl J. Weber, *Hardy of Wessex*, 1940.
- Sir Arthur Conan Doyle: John Dickson Carr, *The Life of Sir Arthur Conan Doyle*, 1949.
- D. H. Lawrence: Harry T. Moore, *The Intelligent Heart*, 1954.
- F. Scott Fitzgerald: Andrew Turnbull, *Scott Fitzgerald*, 1962.
- Ernest Hemingway: Carlos Baker, *Ernest Hemingway: A Life Story*, 1969.
- Robert Frost: Lawrence Thompson, *Robert Frost: The Early Years*, 1960; *Robert Frost: The Years of Triumph*, 1970.

ELLIOT ENGEL

OSCAR NASIL WILDE OLDU?

*...ve diğer Edebiyatçıların
Okulda Öğrenemediğiniz Yaşamları*

Türkçesi: Zeynep Avcı

Edebiyat dünyasının klasik yazarlarının yapıtları okullarda sayısız kez tartışılmış, incelenmiştir. Ancak birer ikon haline gelen bu yazarların yaşamlarının birçok gizemli yönü okullarda konuşulmaz, araştırma kitaplarına konu olmaz.

Elliot Engel, okurların yazarların yaşamlarıyla ilgili merak ettikleri tüm soruları *Oscar Nasıl Wilde Oldu*'da anekdotlara dayanarak son derece akıcı bir anlatımla yanıtlıyor. Böylece aşağıdaki yazarların yapıtlarıyla yaşamları arasındaki ilişkiler açığa çıkıyor:

William Shakespeare, Jane Austen, Edgar Allan Poe, Charles Dickens, Charlotte ve Emily Brontë, Emily Dickinson, Mark Twain, George Eliot, Thomas Hardy, Oscar Wilde, D. H. Lawrence, F. Scott Fitzgerald, Ernest Hemingway, Robert Frost, Geoffrey Chaucer, Robert Browning ve Elizabeth Browning, Sir Arthur Conan Doyle

"Elliot Engel büyük-büyükbabamın ve anlattığı tüm yazarların dehasını büyüleyici kitabında benzersiz bir ustalıkla canlandırıyor."

Cedric Charles Dickens

ISBN 978-975-570-498-2

*SEL